

МИКОЛА КРАВЧУК

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
(опорні конспекти)

Тернопіль-2016

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет

Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права

М. В. К Р А В Ч У К

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
(ОПОРНІ КОНСПЕКТИ)

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Видання третє, змінене і доповнене

Тернопіль
ТНЕУ
2016

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів ВНЗ, які навчаються за спеціальністю «Правознавство» (Лист № 1/11-6560 від 05.05.2014)

Рецензенти:

Ю. М. Оборотов - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії держави і права Національного університету “Одеська юридична академія”, член-кореспондент Національної академії правових наук.

А.Ф. Крижанівський - доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного гуманітарного університету.

В. О. Котюк - кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., змін. й доп. / М.В. Кравчук (авт.–упоряд). – Тернопіль: Екон. думка, 2016. – 574 с.

Навчальний посібник з курсу “Теорія держави і права” (опорні конспекти) підготовлений відповідно до програми з базової, фундаментальної навчальної юридичної дисципліни, загальнотеоретичної юриспруденції для юридичних факультетів вищих навчальних закладів, з врахуванням основних вимог МОНУ щодо впровадження Болонського процесу навчання (модульно-рейтингової системи). У навчальному виданні враховано основні розробки провідних вчених-юристів країн світу і своєрідно, найбільш спрощено і доступно, у вигляді схем, діаграм і таблиць, висвітлено основні засади, принципи, нові підходи розвитку державно-правової матерії, пізнання її найважливіших, загальних закономірностей, розкрито сутність, поняття, дефініції, визначення основних термінів, проведено порівняльну характеристику різних державно-правових явищ та інститутів, узагальнено рекомендації щодо поглибленого вивчення теорії держави і права. Весь поданий матеріал, для забезпечення функціонування модульно-кредитної системи й оцінки знань, об’єднаний у навчальні кредити, на основі, яких сформовані, виокремлені різнопланові, багатовекторні завдання у вигляді модульних комплексів. Форма викладу матеріалу у посібнику суттєво полегшує пізнання питань загальнотеоретичної юриспруденції, підвищує ефективність опанування теорією держави і права.

Розрахований на широку аудиторію – студентів-юристів, аспірантів, викладачів права та кандидатів на посаду судді для підготовки до тестування і всіх, хто цікавиться поглибленим вивченням теорії держави і права (загальнотеоретичної юриспруденції).

ISBN_____?????

© Кравчук М. В., 2016

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі державотворчого процесу є всі підстави стверджувати, що Україна, за роки незалежності, як держава відбулася, але, звичайно, і досі існують важливі державно-правові проблеми. Їхнє вирішення, усунення найперше пов'язане з розвитком наукових досліджень у сфері державно-правового будівництва, впровадженням наукових пропозицій та рекомендацій у практичну праводержавотворчу діяльність. Нині кожне важливе управлінське рішення, для його ефективної реалізації, потребує всебічного наукового обґрунтування. За період національного державного відродження юридична наука інтенсивно формувалася. Такі зрушення у юриспруденції викликані сутнісними змінами у суспільному житті, які пов'язані, у першу чергу, з глобалізацією, індивідуалізацією соціальних процесів, переосмислення цінностей. Багато зусиль спрямовано на ліквідацію ідеологічних стереотипів, вироблення нових критеріїв, підходів, принципів, концептів, теорій, алгоритмів, еталонів, планів, програм, проєктів, технологій, доктрин, стратегій, що базуються на світових стандартах державотворення. Саме час, коли загальнотеоретична юриспруденція виконує замовлення державотворчої практики, приділити значну увагу підготовці нових якісних підручників та навчальних посібників. Сьогодні юриспруденція розвивається шляхом юридизації науки, своєрідного процесу активізації суспільного життя, коли правознавство, у своєму функціонуванні, все більше використовує концепти, закони, підходи, явища інших наук.

У останнє п'ятнадцятиріччя з'явилося чимало навчальних видань з теорії держави і права, що пояснюється демократизацією державного і суспільного життя, можливістю висловити свою наукову позицію, оцінку усталених політико-правових ідей. Йдеться не про занепад політичних чи ідеологічних ідеалів, а про закономірний процес безперервного розвитку і вдосконалення юридичної науки та освіти.

Одні видання підготовлені науковими колективами, інші - окремими авторами з врахуванням різних методологічних засад і на основі відмінних підходів до базових юридичних понять, категорій, конструкцій. У великій мірі цей процес активізований завдяки реалізації плюралістичного підходу. Разом з тим сучасна загальнотеоретична наука недостатньо просунулася в розробці багатьох концептів, гіпотез, фундаментальних основ, які відображають державно-правові реалії сьогодення. Цьому не сприяють і процеси комерціалізації, які охопили нині науку в цілому, в тому числі юридичну. Монографічні дослідження не стали масовим завданням науковців і реалізуються лише незначною частиною ентузіастів. У цьому

плані нові підручники із загальнотеоретичної юриспруденції, в яких відображені новаторські позиції великої плеяди вчених з основних актуальних теоретичних юридичних проблем, покликані певним чином заповнити прогалини в дослідницькій роботі.

Навчальна література в наш час – це самостійний шлях розвитку юридичної науки, своєрідна реакція на інертність дослідницької наукової думки. У цьому плані, поряд з підручниками з теорії держави і права підготовлених: О. Ф. Скакун; авторським колективом вчених за загальною редакцією О. Зайчука, Н. Оніщенко; Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого; вченими М. С. Кельманом і О. Г. Мурашиним; професором Київського національного університету ім. Тараса Шевченка В.О. Котюком, заслуговує особливої уваги новаторське навчальне видання “Загальнотеоретична юриспруденція”, розроблене вченими-теоретиками Національного університету “Одеська юридична академія” за редакцією Ю. М. Оборотова. Саме, нестандартні підходи до характеристики й оцінки правової матерії, їх ґрунтовна і логічна аргументація, в тому числі, нова обґрунтована структуризація юридичної науки, а також зміна назви курсу “теорії держави і права” на “загальнотеоретичну юриспруденцію” та інші особливості цього підручника приваблюють до нього читача.

Питання про роль теорії держави і права у вищій юридичній освіті навряд чи можна віднести до дискусійних. Загальноновизнано, що теорія держави і права – фундаментальна, базова, системоутворююча, нормативна навчальна юридична дисципліна. Саме ця загальнотеоретична наука дає найбільш повне, глибинне пізнання державно-правових явищ і процесів, відтворює закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права. Оволодіння її матеріалом забезпечить формування надійної теоретичної бази для вивчення галузевих і міжгалузевих базових юридичних наук. Тому чіткий, стислий виклад складних, і найчастіше, спірних, положень теорії держави і права, у великій мірі поліпшить засвоєння понятійно-категоріального апарату юриспруденції. Саме таке одне з основних завдань поставив перед собою автор при підготовці цього навчального посібника.

Власне, на сприяння ефективному вивченню програмного матеріалу та отримання, відповідно до вимог Болонського процесу, впорядкованих знань з теорії держави і права студентами вищих юридичних навчальних закладів, формування їх загальнотеоретичної бази з метою всебічного вдосконалення професійного рівня, підвищення правосвідомості та правової культури, спрямований

представлений навчальний посібник “Теорія держави і права (опорні конспекти)”.

Викладена сучасна авторська концепція навчального видання, базується на розробках як сучасних правників, так і вчених-юристів, класиків з теорії держави і права, як на досягненнях вітчизняної, так і зарубіжної державно-правової науки, при активному намаганні подати найширший спектр вчень з юриспруденції. На думку автора, це сприятиме творчому усвідомленню студентами інформації про відсутність єдиних, уніфікованих підходів до оцінки різних явищ державно-правової дійсності, допоможе їм виробити найбільш сприйнятливу й аргументовану правову позицію.

Структурно навчальний матеріал викладений у навчальному посібнику у формі схем і таблиць, що надає зручності у кращому його опануванні, використанні та розумінні й засвоєнні базових концепцій юридичної науки. Посібник містить чіткі визначення і дозволяє зосередити увагу на основних наукових категоріях. Він більш наочно відображає складну матерію предмету теорії держави і права та допомагає у короткій термін якісно засвоїти і конкретизувати знання основних положень із загальнотеоретичної юриспруденції, набутих в процесі вивчення дисципліни. У підручнику висвітлено основні засади, принципи, нові підходи розвитку державно-правової матерії, пізнання її найважливіших, загальних закономірностей, розкрито сутність, дефініції, визначення основних понять, проведено порівняльну характеристику різних державно-правових явищ та інститутів. У публікації, для більш глибокого і всебічного вивчення предмету, рекомендований перелік необхідної навчальної, наукової загальнотеоретичної літератури та нормативного матеріалу і розробленні різнопланові комплекси завдань.

Навчальний посібник розрахований не тільки на студентів вищих юридичних навчальних закладів, аспірантів-юристів, але й на абітурієнтів, студентів неюридичних спеціальностей, а також буде цікавим і корисним для всіх, хто вивчає питання теорії держави і права.

У ході підготовки навчального посібника використані наукові праці відомих вчених: С. С. Алексєєва, О. М. Бандурки, О. Б. Венгерова, О. Ф. Вишневського, Рене Давида, В. Н. Дмитрука, С. Н. Єгорова, О. В. Зайчука, Т. В. Кашаніної, Д. А. Керімова, С. В. Ківалова, М. І. Козюбри, А. М. Колодія, С. О. Комарова, В. В. Копейчикова, О. Л. Копиленка, В. О. Котюка, А. Ф. Крижанівського, В. С. Кульчицького, В. В. Лазарева, О. В. Малька, М. М. Марченка, М. І. Матузова, Р. Т. Міхаєва,

Л. О. Морозової, О. Г. Мурашин, П. П. Недбайла, В. С. Нерсесянца,
Ю. М. Оборотова, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, С. Г. Рябова,
В. М. Сирих, О. Ф. Скакун, Л. І. Спірідонова, О. В. Сурілова,
Б. Й. Тищика, Є. О. Харитонова, Н.М. Крестовської, В. Н. Хропанюка,
О. О. Шевченка, Ю. С. Шемшученка, О. Ф. Черданцева,
В. О. Четверніна, О. Н. Ярмиша та ін.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОЗНАВСТВА ЯК ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, ФУНКЦІЇ І СТРУКТУРА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

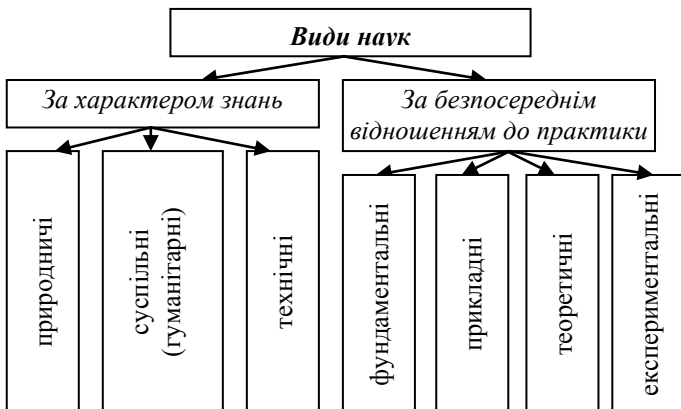
1. Поняття та сутність науки.
2. Загальна характеристика правознавства як юридичної науки.
3. Функції правознавства.
4. Структура правознавства та зміст юридичних наук.
5. Стан та перспективи розвитку юридичної науки й освіти в Україні.

є однією із форм суспільної свідомості, яка охоплює різні погляди, ідеї, теорії розвитку природи і суспільства. Вона в цілому визначається суспільним буттям, умовами і потребами матеріального і духовного розвитку людства.

Наука:

це система достовірних знань про об'єктивні закони розвитку природи і суспільства, які були набуті в ході розвитку цивілізації; різні знання (поняття, ідеї, принципи, закони, категорії, норми, теорії, погляди, уявлення) про Всесвіт *(В.О.Котюк)*.

це сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Її **метою** є опис, пояснення і прогнозування процесів та явищ дійсності, що складають її предмет на основі відомих і відкритих нею законів *(див. Юренциклопедія)*.

Фундаментальна наука – це дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку.

Прикладна наука – це дослідження, спрямовані на одержання і використання знань для практичних цілей. Фундаментальні випереджають прикладні і є теоретичною основою для них.

Наукове пізнання - це форма свідомого фактологічного та гіпотетичного, експериментального і теоретичного, класифікаційного та концептуального, математичного і природно-наукового пошуку істини.

НАУКА:

досліджує, вивчає своєрідну, властиву їй сферу, масив **проблем, закономірностей, тенденцій, рис, ознак** функціонування дійсності

Наукова діяльність – це інтелектуальна, творча діяльність людини (науковця), спрямована на одержання і використання нових знань.

Суб'єктами наукової діяльності є: вчені, наукові установи та організації, вищі навчальні заклади, громадські наукові організації – НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Національної академії правових наук та ін.

Основним завданням кожної науки є:

пізнання об'єктивних законів розвитку дійсності, правильне пояснення явищ і процесів природи і суспільства. Виявлені закони є базою плідної, цілеспрямованої ефективної діяльності людей.

Отже, за характером знань вчені виокремлюють **суспільні (гуманітарні, що від лат. humanus – людям) науки**, які досліджують розвиток людини, держави і суспільства.

Суспільними науками є: філософія, історія, психологія, педагогіка, соціологія, політологія, економічна теорія, масив різних економічних наук, етика, в тому числі юридична наука.

Отже, **суспільні науки** досліджують закономірності розвитку суспільства, суть явищ і процесів які відбуваються в ньому. З огляду на те, що суспільство є складним, багатограним феноменом, цілісна суспільна наука поділена на велику низку окремих самостійних наук. Кожна з них вивчає визначену групу специфічних взаємопов'язаних суспільних явищ, зокрема, закономірностей, тенденцій, рис, ознак. Незаперечною умовою існування і розвитку будь-якого суспільства є внутрішня організація, узгодженість, впорядкованість і урегульованість його суспільних відносин. Саме для цього покликані суспільством два важливих соціальних інститути держава і право, які, підпорядковуючись загальним закономірностям розвитку суспільства, мають власні, характерні для них, специфічні закономірності. Тому виникла потреба у такій гуманітарній науці як **юриспруденція**.

Стосовно назви **юридичної науки** вчені-юристи мають різні підходи, позиції: **частина науковців** ототожнюють терміни **правознавство, юриспруденція, юридична наука**, стверджуючи, що основою є зміст цього поняття, а не назва; **інші група** – вважає, що це **сукупність, низка окремих юридичних наук**, кожна з яких має свій предмет; **окрема когорта вчених** позначає системну юридичну науку терміном **юриспруденція, підкреслюючи, що до її складу входить не тільки правознавство, а й державознавство та інші державо-правові явища.**

— (justitija – з *лат.* право, справедливість, *juridicum* - правовий), галузь суспільних знань, яка вивчає право і правові форми організації та діяльності держави і суспільства та ставить собі завдання отримання і переосмислення сутності державно-правових явищ і процесів.

ЮРИДИЧНА НАУКА

(юриспруденція – *Ю. М. Оборотов;*

правознавство – *М. І. Козюбра;*

право-державознавство - *П. М. Рабінович*)

— це **суспільна наука**, що вивчає закономірності виникнення й розвитку держави і права, їхні соціальні цінності та роль у суспільному житті людини й держави, а також систему правових норм, які регулюють відносини в суспільстві. **Ю. н.** складається із загальної теорії держави і права, історії держави і права, історії політичних та правових учень, юридичної деотології, а також з напрямів усіх галузей права та спеціально-прикладних юридичних наук. (*див. Юридичні терміни. Тлумачний словник/ В. Г. Гончаренко*)

У своєму навчальному виданні з теорії держави і права М. Цвік, О. Петришин, В. Ткаченко зазначили, що **юридична наука** спрямована на здобуття, узагальнення, систематизацію і використання знань про державу і право. Її особливістю є спільне дослідження права і держави в їх єдності, взаємозв'язку і взаємовпливі.

Доцільно акцентувати увагу на розумінні і трактуванні понять “**юридична наука**” та **юриспруденція** Одеською школою загальнотеоретичної юриспруденції, очолювану Ю.М. Оборотовим. За його переконанням це різні категорії, оскільки термін “**юриспруденція**” на відміну від “правознавства” (юридичної науки) охоплює також “правознавство” і “державознавство”, а звідси віноситься своєрідне розуміння терміну “юрист”, який, з огляду на практичну діяльність, значно ширший за змістом ніж категорія “правознавець”.

Отже, за цією концепцією система юридичних наук має позначатися категорією “**юриспруденція**“, оскільки базується, крім того, на юридичних практиці, досвіді, вірі, міфології, що свідчить про значно ширші складові цієї науки, яка відображає юридичну матерію, а не зводиться лише до знань про державу і право.

Вказаний підхід, щодо термінологічного виразу юридичної науки знайшов свій подальший розвиток у деталізації і своєрідному викладі предмету “юриспруденції”, її системи, функцій.

Здійснення інноваційного пошуку у змісті загальнотеоретичних наук вченими НУ “ОНЮА” цілком закономірно, оскільки сьогодні відбуваються суттєві суспільні зміни. Це умови коли право і держава внаслідок всебічного взаємозв’язку і впливу переходять у спільний, єдиний об’єкт. Нинішній інтенсивний розвиток цих двох соціальних інститутів, базований на основі стрімкого суспільного розвитку призводить до появи, виникнення нових напрямків, галузей юридичних та інших гуманітарних наук. Такими процесами вважаються – інтенсивний розвиток правових догм, концептів, активний прояв кризи суверенітету держави. Виникають, стверджуються напрямки розвитку знань в сфері права, які важко назвати науковими. Зокрема, філософія права, правова антропологія, юридична психологія, правова герменевтика, канонічне право тощо. За твердженням Ю. М. Оборотова виникає проблема подолання юриспруденцією зростаючої раціональності та вихід на рівень сфери нерационального, ірраціонального та надраціонального, яка пов’язана з наповненням професійної юридичної діяльності її духовним змістом, у великій мірі, вірою в право, його високу місію, соціальну й особисту цінність.

Своєрідність висвітлення Ю. М. Оборотовим юридичної науки **-юриспруденції** виражена у класифікації комплексу юридичних наук, галузей знань різних рівнів, змісту і спрямувань та складає шість груп:

1) **філософська юриспруденція** (філософія права і філософія держави);

2) **фундаментальна юриспруденція** (загальнотеоретична юриспруденція, історія вчень про право і державу);

3) **догматична юриспруденція охоплює** – а) галузеву юриспруденцію (конституційне право, фінансове право, цивільне право, кримінальне право тощо); б) міжгалузеву юриспруденцію (податкове, митне, морське право і т.д.);

4) **організаційно – прикладна юриспруденція** (судові і правоохоронні органи, кримінологія, криміналістика, судова психіатрія, судова бухгалтерія);

5) **міжнародна юриспруденція** (міжнародне публічне і міжнародне приватне право);

6) **інтеграційна юриспруденція** (право Євросоюзу, право ВОТоргівлі)

В. О. Котюк також виділяє одну із суспільних наук і позначає її **юриспруденція або правознавство** та підкреслює, що **наука**, яка об'єктом свого дослідження має державу і право називається **правовою або юридичною наукою**.

За предметом та об'єктом він у своїй деталізованій класифікації виокремлює 7 груп юридичних наук:

1) **науки філософського аспекту:** філософія права і філософія держави, соціологія права, правова психологія, методологія права;

2) **загальна теорія держави і права:** теорія права, теорія держави, теорія закону, теорія застосування і реалізації правових норм, теорія правотворчості, правова кібернетика;

3) історико-правові науки: історія держави і права України, зарубіжних країн, історія політичних і правових вчень, історія окремих держав (СРСР, США, Римське право);

4) галузеві фундаментальні юридичні науки: конституційне право, цивільне, адміністративне, фінансове, екологічне, кримінальне, сімейне, пенсійне право, цивільно-процесуальне, господарсько-процесуальне, кримінально-процесуальне, адміністративно-процесуальне, виправно-трудове (кримінально-карне), земельне та інші галузі;

5) міжгалузеві юридичні науки: житлове право, нотаріат, адвокатура, правоохоронні органи, прокурорський нагляд, юридична техніка;

6) міжнародно-правові науки: міжнародно-публічне право, міжнародне-приватне право, конституційно право зарубіжних країн тощо;

7) спеціально-прикладні юридичні науки: судова медицина, судова психіатрія; *комплексні юридичні науки:* криміналістика, кримінологія, судова статистика тощо.

М. І. Козюбра у своїй науковій розробці *“Переосмислення предметного поля вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції як одна з умов її включення в євроінтеграційні процеси в галузі науки і освіти”* з огляду на внесення теорії держави (державознавства) у склад предмету юридичної науки (юриспруденції) та загальнотеоретичної юриспруденції підкреслив, що *“заперечувати проти того, що держава як суспільне утворення як цілісна система не є предметом юридичної науки навряд чи можливо”*. *...Предметоутворюючим для загальнотеоретичної юриспруденції, як і для юридичної науки загалом, має виступати поняття права”*.

Необхідно пам'ятати, що **кожна наука відрізняється одна від іншої своїм предметом**. Отже, поряд із іншими суспільними науками вчення про державу і право має свій об'єкт і предмет дослідження.

З огляду на вищезазначене необхідно підкреслити, що поняття “об’єкт”, “предмет” тісно співвідносяться між собою, але повністю не співпадають. Під поняттям “об’єкт” розуміють значно ширше коло суспільних явищ і процесів, які викликають інтерес пізнання та потребу практичного впливу людей. Об’єкт може бути спільний для багатьох наук, а предмет однієї науки не може співпадати з предметом іншої науки. Саме предмет є визначальним критерієм, особливою рисою, яка виокремлює кожену науку у самостійну, своєрідну і самотуну, тобто це те, що надає конкретній науці оригінальності і неповторності і відрізняє її від іншої. Отже, **юридична наука** належить до суспільних наук, і предметом її дослідження є **вся державно-правова дійсність**. Право і держава як загальний об’єкт дослідження – об’єднує в системі складної єдиної суспільної науки “юриспруденції” масив спеціальних юридичних наук, кожна з яких у свою чергу має свій особливий предмет дослідження. **Наявність власного предмету вивчення, дослідження вказує на виокремленість даної науки, навчального курсу - в самостійні.**

За твердженням О.Ф. Скакун, *юриспруденція або правознавство – спеціалізована галузь знань у сфері суспільствознавства. Якщо суспільствознавство – наука про суспільство взагалі, то правознавство – система знань у галузі права і держави. Термін “правознавство” тотожний терміну “юриспруденція”.*

Отже, предметом юридичної науки за її визначенням – це система знань про об’єктивні властивості права і держави в їх поняттєво-юридичному розумінні та вираженні, про загальні та окремі закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави і права в їх структурній багатоманітності.

На думку О.Ф. Скакун, *головне призначення теоретичної юриспруденції (юридичної науки) – бути науковим орієнтиром для практики державного і правового будівництва.*

У наукових колах обґрунтовується також думка, що поняття «правознавство» та «юриспруденція» слід відрізнити, хоч вони часто ототожнюються. Зокрема, Ю. М. Оборотов констатує, що юриспруденція – це не тільки правознавство, а і державознавство, тобто поняття «юриспруденція» охоплює систему ідей, суджень, понять, нормативів міфологем про право і державу, а отже, є значно ширшим, ніж поняття «правознавство».

(Див. Ю. М. Оборотов «Загальнотеоретична юриспруденція»)

За В. С. Нерсисянцом, предмет загальної теорії права і держави – це загальна теорія всієї юриспруденції в якості єдиної самостійної та системно цілісної науки.

Отже,

загальнотеоретична юриспруденція – це наука про право і державу в їх єдності, тому **предметом** загальнотеоретичної юриспруденції є формулювання, розробка і конкретизація єдиного загального поняття права і держави в якості предмета і метода юриспруденції як системи юридичних наук.

Отже,

предмет загальнотеоретичної юриспруденції – особливе осягнення складного об'єкта, яким виступають право і держава.

У наші дні використовуються результати багатвікових досягнень в галузі пізнання права, закону, держави. Юриспруденція знаходиться на піднесенні, що пов'язано з об'єктивними умовами – переходом до ринкових відносин, формуванням незалежної правової системи України, її інтеграцією з Європою, розвитком правового менталітету народу, концептуальною основою якого є права людини.

**Державно-правова
закономірність є
предмет
правознавства
(юридичної науки)
за концепцією
П.М. Рабіновича**

це об'єктивний, необхідний, суттєвий для певних умов загальний і сталий зв'язок державно-правових явищ між собою, а також з іншими феноменами, який безпосередньо обумовлює якісну визначеність цих явищ, що проявляється в їх юридичних властивостях. Специфічні державно-правові закономірності і виступають об'єктивною основою для виділення юриспруденції у самостійну науку.

Отже предметом “правознавства”, “юриспруденції”, “юридичної науки” – є галузь спеціальних суспільних знань, у межах і за допомогою яких здійснюється теоретико-прикладне освоєння державно-правової дійсності.

**Функції
правознавства**

це основні напрямки його впливу на соціальні явища, насамперед на право і державу, на формування й розвиток особи, суспільних відносин, громадянського суспільства.

Функції правознавства:

теоретико-пізнавальна (виявлення, фіксація і обґрунтування невідомих раніше державно-правових явищ, відкриття, формулювання принципів, напрямків розвитку, закономірностей, тенденцій існуючих державно-правових інститутів тощо)

методологічна (використання підходів, положень юридичної науки, принципів, способів дослідження державно-правових явищ як наукового "інструментарію" для подальшого розвитку юриспруденції та інших наук)

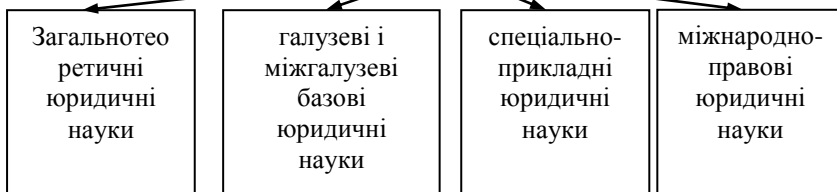
ідеологічна (формування правової ідеології (правова ідеологія – це сукупність науково обґрунтованих правових поглядів), розвиток правової, політичної, моральної свідомості, підвищення загальної та правової культури суб'єктів)

практично-прикладна (спрямування юридичної практики, вироблення пропозицій щодо вдосконалення державно-правових інститутів, сприяння формуванню державної політики, роз'ясненню державно-політичних рішень, розвитку правового виховання)

інтерпретаційна (пояснення сутності державно-правових явищ, причин їх виникнення, зміни, функціонування, структури і функцій)

прогностична (вироблення гіпотез, шляхів подальшого розвитку держави і права, окремих її інститутів)

Структура правознавства (юриспруденції)

загальнотеоретичні юридичні науки	галузеві і міжгалузеві базові юридичні науки	спеціально-прикладні юридичні науки	міжнародно-правові юридичні науки
<ul style="list-style-type: none"> – теорія держави і права; – юридична деонтологія; – історія держави і права України; – загальна історія держави і права – римське право; – філософія права; – соціологія права; – історія політичних і правових вчень; – історія політичної та правової думки в Україні. 	<ul style="list-style-type: none"> – конституційне право; – цивільне; – кримінальне; – фінансове; – господарське; – земельне; – житлове; – трудове право; – адміністративне; – сімейне право; – екологічне; – цивільно-процесуальне; – кримінально-процесуальне; – адміністративно-процесуальне; – господарсько-процесуальне право; – кримінально-виконавче право; – соціально-забезпечувальне право – тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> – судова медицина; – криміналістика; – кримінологія; – судова психіатрія; – трасологія; – судова бухгалтерія; – судова статистика; – правова психологія; – тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> – міжнародне приватне право; – міжнародне публічне право; – право зарубіжних країн; – міжнародних договорів; – міжнародне право охорони навколишнього середовища; – дипломатичне; – консульське право; – міжнародне морське, космічне, повітряне право; – тощо.

Окремі види та зміст галузевих і міжгалузевих базових юридичних наук:	
Конституційне право	це галузь права, система найважливіших правових норм, норм принципів, які закріплюють державний та суспільний лад, засади здійснення державної влади, правову систему, визначають основні права, свободи і обов'язки громадян, компетенцію та повноваження законодавчої, виконавчої і судової влади.
Цивільне право	це галузь права, система правових норм, які регулюють майнові і пов'язані з ними особисті не майнові відносини між рівноправними суб'єктами суспільних відносин (фізичними та юридичними особами).
Адміністративне право	це галузь права, норми якої регулюють управлінські відносини в сфері здійснення виконавчої влади, розпорядчої діяльності державного апарату, його взаємовідносин між державними, громадськими організаціями та громадянами.
Трудове право	це галузь права, норми, якої регулюють суспільні відносини у сфері здійснення трудової діяльності (найму і звільнення з роботи, режим, умови та охорона праці, регламентує порядок вирішення трудових спорів).
Сімейне право	це галузь права, норми якої регулюють особисті і майнові відносини, що впливають із шлюбу та належності до сім'ї.
Кримінальне право	галузь права, норми якої визначають підстави, принципи кримінальної відповідальності та встановлюють міру кримінального покарання за певні види суспільно-небезпечних діянь.
Кримінально-процесуальне право	це галузь права, норми якої регулюють відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів та судів у зв'язку з викриттям злочинів, розслідуванням кримінальних справ, їх судовим розглядом та виконанням вироку.

Окремі види та зміст загальнотеоретичних юридичних наук:	
Юридична деонтологія	це загальнотеоретична юридична наука про внутрішній імператив службового обов'язку, який створює передумови та мотиви вибору юристом норм поведінки у практичній діяльності, про формування власних норм поведінки у практичній діяльності, про формування власних норм для кожної ситуації зокрема. Деонтологія, як така, - це розділ етики, що вивчає проблеми обов'язку, сфери обов'язкового, форми моральних вимог та їх співвідношення, узагальнює систему знань про мистецтво спілкування і мудрість прийняття правильного рішення у юридичній практиці, тобто наука про пошуки шляхів формування атмосфери досягнення найбільш сприятливого результату у спілкуванні юриста як із своїми колегами, так і з тими, кому він надає професійні послуги і кого він повинен обслуговувати правовими засобами в процесі реалізації ними свого правового статусу.
Філософія права	загальнотеоретичне вчення про право; наука і навчальна дисципліна про закономірні вивчення сутнісної природи права як динамічної єдності його онтологічних, гносеологічних, логічних та аксіологічних засад. Ф. п. виникла на базі теорії природного права. Має давні витоки (софісти Давньої Греції, юристи Давнього Риму). Першими авторами, які ввели термін "Ф. п." в науковий обіг, були Г. Гуго, Г.В.Ф. Гегель. Поштовх до оформлення Ф. п. в якості внутрішньої єдиної узагальнюючої науки про право дав Ф. Шеллінг. Спочатку Ф. п. виступала як частина філософії (Г.В.Ф. Гегель і його послідовники), пізніше - розглядалася як особливий науковий напрямок на межі філософії і правознавства і цей термін застосовувався для позначення загального вчення про право, яке вивчає не ідеальні першооснови права, а діючу систему правових норм. Сьогодні Ф. п. є частиною як філософської, так і юридичної науки, яка намагається на філософській основі дати відповідь на питання, що таке право.

Цілком об'єктивною є **позиція В.О. Котюка** про те, що в Україні склалася традиція, відповідно до якої в університетах студенти – майбутні юристи повинні отримати універсальну підготовку, щоб стати висококваліфікованим юристом широкого профілю, **а не лише спеціалістом з вузького профілю** (адвокат, суддя, юрисконсульт, спеціаліст з цивільного права, юрист-господарник, юрист-прокурор, юрист-адміністративіст, юрист-спеціаліст з кримінального права тощо).

Сьогодні завдання формування юридичної еліти України пов'язана з вирішенням двох ключових питань. **Перше** – полягає в зміні рівня і змісту професійної підготовки юристів, а **друге** – виходить на всеохоплююче визнання за юристами визначального впливу на формування і функціонування правових і державних інститутів
(див. дет. Загальнотеоретична юриспруденція Ю.М. Оборотов).

Отже, наукознавство є невід'ємною складовою загальної теорії держави і права і містить у собі характеристику правової науки як відносно самостійного комплексу наукових знань, розкриває специфічні закономірності розвитку юридичних знань, шляхи і способи їх втілення в практичній діяльності державних органів, висвітлює питання організації і функціонування юридичних наукових і навчальних установ, координації діяльності колективів учених-юристів.

(дет. див. Теорія держави і права .В.М. Сирих)

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 2

ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ЇХ ПРАКТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ

1. Теорії держави і права як наука і навчальна дисципліна, її об'єкт і предмет.
2. Місце теорії держави і права в юридичній науці, її значимість.
3. Зв'язок теорії держави і права з іншими суспільними науками.
4. Структура теорії держави і права.
5. Функції теорії держави і права.

Теорія держави і права – це наука про основні та загальні й специфічні закономірності виникнення, розвитку й функціонування держави і права. Це така система загальнотеоретичних знань про державно-правову дійсність, що відображається в свідомості людини і **як одна з юридичних наук** вивчає державно-правові явища, їхні соціально-політичні цілі, механізм державно-правового регулювання суспільних відносин у тенденціях його виникнення, розвитку і призначення.

За твердженням Ю. С. Шемшученка, базовим системоутворюючим фактором і методологічною основою єдиної багатогалузевої системної юридичної науки є **загальна теорія держави і права** – наука наук у сфері теоретичної юриспруденції.

Загальна теорія держави і права – це вчення про призначення та сутність держави і права, їх категоріальний та понятійний апарат, яке має не тільки світоглядне, а й безпосереднє практичне значення. Ці фундаментальні теоретичні знання про державу і право є необхідною умовою для вивчення інших галузей юридичної науки, а також ефективної професійної діяльності юриста у сфері практичної юриспруденції (див. *Теорія держави і права – академіч. курс підгот. автор. колект.*).

За твердженням Ю. М. Оборотова “професійна підготовка сучасного юриста поєднана із закріпленням одноманітності мови права і системи концептуальних понять всієї юридичної науки (юриспруденції). Саме у цьому традиційно визначальну роль відіграє Теорія держави і права, яка по іншому доцільно позначити **загальнотеоретичною юриспруденцією** і як система філософських і наукових знань про право і державу забезпечує розвиток професійної правової культури.

Теорія держави і права з масивом своїх проблем, накопичених в епоху національної держави і законодавчого права повинна стати якісно новою наукою - загальнотеоретичною юриспруденцією, яка забезпечить функціонування права в епоху постмодерну, коли швидкоплинність буття, просторова необмеженість, культурна нестабільність, індивідуальна самотність формують надзавдання перед правовою і державною сферами (див. праці Ю.М. Оборотова).

Вибір назви “загальнотеоретична юриспруденція” замість “теорія держави і права”, яку часто, з метою акцентування уваги на підвищеному загальнотеоретичному статусі цієї юридичної науки, ще називають “загальна теорія держави і права” Ю.М. Оборотов обґрунтовує тим, що крім подолання легковажного уявлення про роль теоретичної підготовки спеціалістів–юристів покликаний закріпити: по-перше, домінування права по відношенню до держави; по-друге, підняти загальнотеоретичні знання в центр концепції сучасної юридичної освіти. При цьому він категорично не погоджується з думкою авторів, проте, що теорія держави є суто сферою політології, а не юриспруденції, оскільки термін “загальнотеоретична юриспруденція” не обмежується тільки правознавством, а охоплює також державознавство, як важливу свою складову. Даний підхід має раціональне зерно (див. праці Ю.М. Оборотова).

Слід відрізнити **теорію держави і права (загальнотеоретичну юриспруденцію) як науку і навчальну дисципліну**. Тут доречно **пригадати** відомий **вислів**, що *“Наука без освіти мертва, а освіта без науки сліпа”*.

У цьому плані важливо звернути увагу, що наука “теорія держави і права” є базою знань, здобутих дослідницьким шляхом відповідно до державних програм наукових досліджень, які після детального опрацювання і практичної апробації стають усталеними і складають основу пізнання навчального курсу. Кожний навчальний курс з теорії держави і права відрізняється залежно від підготовки розробника курсу, поставленої мети та відведеного академічного часу.

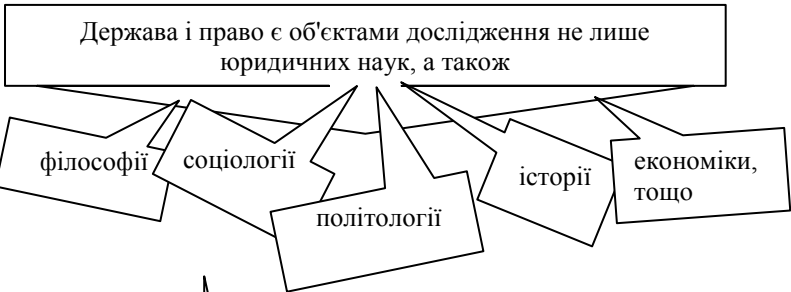
Співвідношення «Теорії держави і права» як науки і навчальної дисципліни, на думку С.С. Алексєєва, полягає в наступному:

по-перше, теорія держави і права як навчальний курс, повністю базується на теорії держави і права – науці. Тому, чим більш масштабні наукові дослідження, тим змістовніша і повніша за обсягом навчальна дисципліна;

по-друге, вони мають різні завдання, цілі і суб'єкти. Так, мета навчального курсу довести до студентів, з допомогою навчально-методичних засобів, апробовані знання, а мета науки розширити дослідницький матеріал, збільшити вченими відомості про предмет дослідження, використавши весь методологічний арсенал;

по-третє, навчальний курс є більш суб'єктивний, чим наука. Система теорії держави і права як науки обумовлена реальною системою досліджуваних нею державно-правових явищ. А система теорії держави і права як навчальної дисципліни цілком залежить від укладача програми, викладача курсу;

по-четверте, теорія держави і права як навчальна дисципліна виконує дві основних функції: вводить студентів в юридичну освіту і забезпечує їхню належну загальнотеоретичну підготовку.

Об'єкт теорії держави і права

держава і право у їхньому нерозривному взаємозв'язку, взаємовпливі, єдності, соціальній цілісності, що служать формами реалізації суспільного управління.

Предмет теорії держави і права

система загальних, основних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування державно-правових явищ, аналіз їх сутностей і соціального призначення в державно-правовій надбудові суспільства.

За твердженням М. В. Цвіка і В. Д. Ткаченка, предметом **теорії держави і права** є питання, що мають найбільш загальне, провідне для інших правових наук, значення, формулювання головних юридичних понять і їх ознак, встановлення найбільш загальних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права.

На їх думку, саме загальнотеоретичні категорії та закономірності, що їх формулює **теорія держави і права**, об'єднують окремі науки про право і державу в єдину юридичну науку і водночас сприяють створенню системи законодавства, яка б відповідала принципу верховенству права, здійсненню правових форм діяльності держави. Крім того, специфіка предмета теорії держави і права пов'язана з наявністю властивих для неї функцій, зміст яких визначається характером її взаємодії з іншими юридичними науками. (див. Загальна теорія держави і права – за ред. М.Цвіка, В.Ткаченка, О.Петришина).

Предметом теорії держави і права є держава і право як специфічні суспільні явища, загальні закономірності їхнього виникнення, призначення і функціонування, їх сутність, типи, форми, функції, структура і механізм дії, взаємовідносини між собою та правовідносини з іншими суб'єктами суспільного життя, основні державно-правові категорії спільні для всіх галузей юриспруденції, а також особливості державно-політичної і правової свідомості та правової культури.
(див. дет. Теорія держави і права-академічн.курс.підгот. автор. колективом)

Предмет дослідження теорії держави і права

Закономірності виникнення,
розвитку та функціонування
держави і права

Система основних
понять та принципів
юриспруденції

основні

загальні

специфічні

✓ суть;
✓ призначення;
✓ розвиток.

Предмет теорії держави і права – основні закономірності і випадковості виникнення, розвитку, функціонування держави і права, виражені в узагальненому вигляді в поняттях, категоріях, принципах, теоретичних конструкціях, через які розкриваються їх об'єктивні властивості.

Відносно галузевих і спеціально-прикладних наук теорія держави і права в системі юридичних наук є:

загальною

узагальнюючою

методологічною

Теорія держави і права має тісний зв'язок з іншими юридичними та гуманітарними науками.

Так, наприклад, особливий взаємозв'язок існує у теорії держави і права з історією держави і права. Історія держави і права вивчає конкретні державно-правові явища і процеси, які розгортаються у просторі та часі, в різних країнах, у різні епохи. Теорія держави і права узагальнює ці знання, систематизує їх, надаючи їм нову теоретичну якість. Отже, теорія держави і права – це логічне узагальнення конкретно-історичних даних про виникнення, розвиток та функціонування держави і права. Без осмислення конкретних історичних даних, з відривом від них, теорія держави і права стає схоластичною наукою. Тому принцип історизму є одним з основних принципів теорії держави і права. Він означає, що державно-правові явища потрібно вивчати в розвитку, виокремлюючи закономірності, аналізуючи основні етапи і прогнозуючи майбутні перспективи та все розглядати послідовно в хронологічному порядку.

***Теорія держави і права** - це самостійна галузь наукових знань про державу і право. Її роль і місце в системі юридичних наук характеризується тим, що по відношенню до галузевих і спеціально-прикладних вона є наукою:*

загальною, яка вивчає закономірності державно-правової дійсності у всіх галузях юридичних знань, основні державно-правові категорії, які розкривають сутність апарату держави і права та є загальними для всієї юридичної науки.

узагальнюючою, оскільки її висновки за своєю природою є інтегративними і систематизованими, фундаментальними знаннями, що вироблені окремими юридичними науками

методологічною, тому що науковий інструментарій, система підходів і методів, способів і прийомів наукового дослідження слугують основою при вивченні державно-правових явищ і при вирішенні конкретних питань у межах окремих юридичних наук.

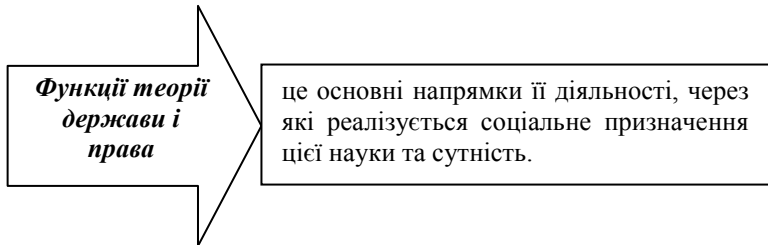
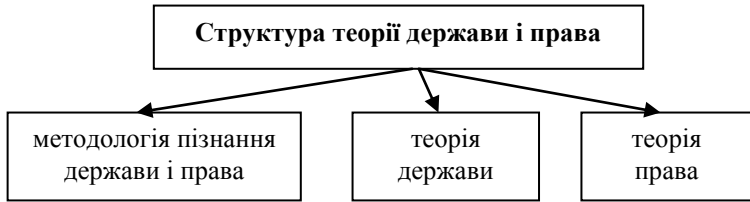
Держава і право є об'єктами дослідження не тільки суто юридичних наук, їх досліджують і інші суспільні науки, які вивчають природу держави і права в більш широкому плані, що сприяє кращому їхньому розумінню.

- ✦ *соціологія* вивчає державу і право у зв'язку з елементами соціуму,
- ✦ *філософія* роз'яснює загальні закономірності суспільного буття і взагалі дає теоретико-методологічний орієнтир для всіх суспільних наук, включаючи юридичні,
- ✦ *історія* досліджує конкретні факти державно-правового життя народів, констатує етапи розвитку суспільства, в яких теорія держави і права віднаходить і обґрунтовує закономірності;
- ✦ оскільки ядром, центром політичної системи суспільства є держава, то зрозумілою стає близькість теорії держави і права та *політології*;
- ✦ держава і право також тісно пов'язані з економічним життям суспільства, звідси зв'язок теорії держави і права з *економічними науками*.

Вивчення теорії держави і права має важливе значення для підготовки юристів високої кваліфікації. Як наука, теорія держави і права ставить за мету: озброїти студентів знаннями про сутність держави і права, висвітлити причини виникнення та закономірності розвитку цих інститутів. Без базового курсу теорії держави і права неможливе засвоєння галузевих юридичних дисциплін, оскільки ця наука є азбукою юриспруденції. Вона розширює світогляд і тим самим створює підґрунтя існування права.

Будучи фундаментальною, загальнотеоретичною наукою, теорія держави і права є базовою навчальною дисципліною юридичних закладів, яка допомагає підготувати спеціалістів-правників для органів юстиції, судів, прокуратури, органів внутрішніх справ, юридичних служб, приватних підприємств та громадських організацій шляхом формування високої правої свідомості.

Вище зазначене свідчить про те, що теорія держави і права має не тільки теоретичне, а і практичне значення. Тому чіткі, всебічні знання її положень повинні ґрунтовно засвоїти студенти-юристи.

Функції теорії держави і права:

Ідеологічна функція – органічно пов’язана із самою природою теоретичного мислення, кінцевим результатом якого є народження ідеї. Ідеологія (idea – грец. “поняття”, “уявлення”) та ідеологічна функція теорії характеризує світоглядну сторону. Ідеологічна функція сприяє визнанню значимої і дедалі зростаючої ролі держави і права у соціально-політичному та культурному житті країни. Вона дає можливість визначити вагомість правової свідомості, правової культури різних суб’єктів суспільного життя, вільного вибору

<p>ними усвідомленої поведінки на основі суб'єктивних прав і обов'язків.</p>
<p><u>Евристична функція</u> – аналітичний підхід розглядати по-новому не лише сучасність, не тільки передбачати майбутнє, але й оцінювати минуле (евристика – мистецтво віднаходити істину). Теорія держави і права володіє системою прийомів, методичних правил дослідження, які дають змогу їй не тільки пізнати, а й відкрити нові закономірності розвитку держави і права, що є особливо важливим у період реформ, соціальних змін, розбудови нових держав.</p>
<p><u>Системотворча функція</u> – це процес, зумовлений властивостями єдності і диференційованості державно-правової надбудови суспільства.</p>
<p><u>Комунікативна функція</u> дозволяє вирішити, проблеми наближення юридичної науки до рівня розвитку науки в цілому, оскільки теорія держави і права постійно збагачується за рахунок найновіших досягнень деяких галузей знання, пристосовує їх до потреб юридичної науки.</p>
<p><u>Прогностична функція</u> знаходить вираз у прогнозуванні подальшого розвитку держави і права на основі адекватного відображення його об'єктивних закономірностей. З грецької термін перекладається як “передбачення” на основі певних даних. У теорії держави і права такими даними можуть бути нові розроблені теорії, доведені нею факти, зібрані статистичні матеріали. На теорію покладають відповідальність за стан справ у юридичній науці. Вона повинна виконувати завдання акумуляції найновіших знань не тільки з юриспруденції, а й суспільних, природничих, технічних. Ця теорія є фільтром згаданих знань для юридичних наук.</p>
<p><u>Методологічну функцію</u> теорія держави і права виконує як фундаментальна наука щодо галузевих і спеціальних юридичних наук. Метод (з грец. “дослідження”) – це спосіб дослідження державно-правових явищ, планомірний шлях наукового пізнання і встановлення істини. Дефініції та концепції загальної теорії держава і права слугують своєрідною базою для інших юридичних наук.</p>

Онтологічна функція (онтологія – наука про буття – грец.), завдяки якій здійснюється пізнання сутності державно-правових явищ. Це відбувається тому, що теорія держави і права є одним із ефективних напрямків отримання нових знань про державно-правову дійсність, їх накопичення і систематизації, засвоєння і обмін.

Навчальна функція полягає в тому, що як навчальна дисципліна вона викладається в більш чи менш популярній формі, спрощеної до рівня можливостей її активного сприйняття особами, що не мають попередньої юридичної підготовки.

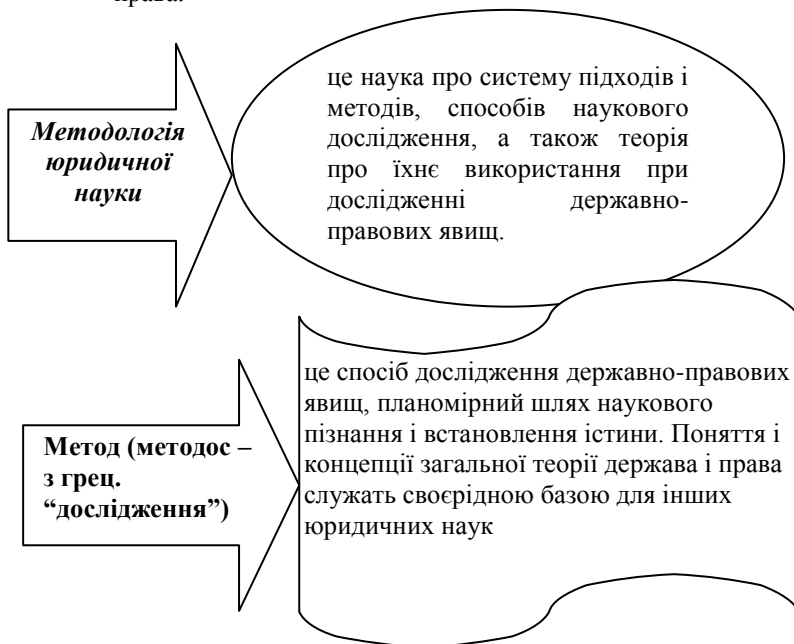
Практично-прикладна функція теорії держави і права пов'язана з інтересами кожного юриста реалізувати на практиці варіанти поведінки, визначені теоретично. На основі цієї функції теорія держави і права виступає як знаряддя перетворення, реформування реальних процесів і явищ державно-правової дійсності. Ця функція знаходить своє застосування при вирішенні важливих проблем практичного державно-правового життя. Особливо наглядно ми можемо це простежити на прикладах подій кінця ХХ ст.

Ось тому, у період глобалізації, стрімкого розвою суспільного і правового життя значною мірою зросла роль Теорії держави і права як базової фундаментальної юридичної дисципліни. Саме ця загальнотеоретична юридична наука за допомогою різних понять, інструментарію – методів, підходів, концептів на стадії професійної підготовки здійснює своєрідне наповнення правового імунітету, шляхом закріплення принципів права як головних, базових складових професійного світосприйняття, правосвідомості, правового мислення майбутніх юристів (*дет. див. Ю.М. Оборотов*).

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 3

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

1. Поняття та значення сучасної методології досліджень державно-правових явищ.
2. Класифікація методів пізнання державно-правових явищ.
3. Методи пізнання загальної теорії держави і права.
4. Принципи загальнотеоретичного дослідження держави і права.

Метод – важливіший від відкриття, оскільки правильний метод дослідження приведе до нових, ще більш вагомих відкриттів

Метод науки - це сукупність способів вивчення, які виражають вихідні позиції і підхід до досліджуваних явищ. Методологія теорії держави і права є методологією всієї юриспруденції.

Отже, **методологія** за змістом і обсягом значно ширша від методу. Деякі автори виділяють **методологію** як різновидність окремої, особливої науки, яка основним завданням має безпосередню розробку і вдосконалення системи прийомів, способів наукового пізнання.

На думку сучасних вчених **метод науки** визначається як шлях, спосіб, знаряддя, засіб пізнання. Кожному конкретному методу притаманні визначені прийоми, принципи, правила освоєння дійсності. По-іншому метод розуміється як система правил (вимог), сформульованих на основі знань закономірностей досліджуваної реальності і зорієнтованих на людину в її пізнавальній діяльності. *(дет. див. Г. Федоров)*

Метод - це правило чи припис щодо цілеспрямованої теоретичної або практичної діяльності, що містить знання про раціональні способи та прийоми її здійснення. Сутність і зміст принципів та методів пізнання для кожного наукового дослідження, галузі знань чи навчальної дисципліни у великій мірі визначаються об'єктом і предметом цієї науки, а також їхніми завданнями. *(дет. див. Р. Калюжний)*

Сучасна методологія – це складне за змістом і формами вияву утворення, що характеризується різноманітними, подекуди протилежними підходами до вивчення історико-правового процесу, розбіжності між якими зумовлені відмінностями у світогляді дослідників й осягненні та розумінні ними історико-правового світу, умовами їх соціального та індивідуального буття, змінами соціально-політичної, культурологічної ситуації у світі. На думку вчених методологія – це, “передусім, мистецтво осмисленого, майстерного, вишуканого й результативного мислення на предмет того, яким шляхом йти не лише до наукової істини, а й до життєвої правди та людської святості” *(А. Фурман)*.

За *П. М. Рабіновичем* до **методології** входить система підходів, методів, засобів науково-юридичного дослідження основними складовими, яких **є наступні елементи:**

Філософсько-світоглядні підходи: наприклад, матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, зокрема право-державних, закономірностей і можливостей їх пізнання, здобуття об'єктивно істинних знань.

Загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються в усіх або більшості наук (наприклад, структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури: аналіз, синтез та ін.);

Групові методи, тобто такі, які застосовуються лише у певній групі наук, скажімо тільки у суспільствознавстві (наприклад, метод конкретно-соціологічного дослідження);

Засоби дослідження, тобто способи виявлення, фіксування, збирання, систематизації інформації про право-державні факти, явища – емпіричні засоби і способи пояснення фактів, виявлення зв'язків між ними, побудови понять, концепцій, прогнозів та ін. – теоретичні засоби.

Спеціальні методи, тобто такі, що є прийнятними лише для дослідження предмета саме юридичної науки (наприклад, способи уясування (тлумачення) юридичних норм, специфічні методи узагальнення юридичної практики);

Усі названі групи методів і засобів є необхідними для **проведення повноцінного, всебічного, завершеного дослідження правової матерії**. Проте їх роль у науковому пошуку є різнозначною. Зокрема, філософсько-свідоглядні підходи є концептуальними, скільки визначають стратегію дослідження його загальну спрямованість, зумовлюють оціночну інтерпретацію. Без такого оцінювання пізнання явищ взагалі не можливе. Але методологічний плюралізм не повинен перетворюватись на методологічний анархізм. Тому необхідно дотримуватися: об'єктивної обумовленості обраних методів; встановлення єдиної істини; сприяти виявленню, розкриттю соціальної сутності явищ.

За твердженням вчених класифікація методів теорії держави і права є досить актуальною для всієї юридичної науки, хоча залишається мало розробленою темою. М. С. Кельман пропонує одним з варіантів такої класифікації методів :

1. Методи правового регулювання (буття): *пізнання, регулювання.*
2. Методи пізнання держави і права: *загальнофілософські, загальнонаукові, спеціальні, приватноправові;*
3. Методи реалізації методологічних функцій: *теоретичний, логічний.*
4. Політико-управлінські методи: *економічні, педагогічні, правові, психологічні.*
5. Методи реалізації державної влади: *переконання, заохочення, примусу;*
6. Пояснювальні методи: *порівняння, опис, аналогія, відмінність, вказівка на причини, складання найпростішої моделі;*
Та інші.

Методологія юриспруденції поряд з методами відносить до важливих її складових і принципи загальнотеоретичного пізнання держави і права, основними з яких є:

→ Принцип історизму (хронології) – вимагає розгляду державно-правових явищ в розвитку, історичному взаємозв'язку в хронологічному порядку. Теорія встановлює причини їх походження, визначає основні етапи розвитку і з цієї позиції дає наукову оцінку сучасної держави і права.

→ Принцип об'єктивності – означає істинне відображення державно-правової дійсності в науковому знанні, відтворення її такою, якою вона є реально. Теорія дає визначення основних понять держави і права, виявляє їх сутність, формулює загальні закономірності їх функціонування, в яких відображена об'єктивна дійсність, реальні явища правового життя.

→ Принцип конкретності – вимагає точного врахування всіх умов, в яких знаходиться об'єкт пізнання, виділення головних і суттєвих властивостей, зв'язків і тенденцій його розвитку.

→ Принцип плюралізму – означає багатоаспектність наукового пізнання і одночасно його універсальність, оскільки при цьому враховуються не тільки протилежні і суперечливі погляди на одне явище, але й різні уявлення про їх походження, сутність, соціальну спрямованість, структуру, перспективи розвитку.

→ Принцип всебічності – досягається шляхом з'ясування різноманітних поглядів на проблему, виявлення її сутності та зв'язків з іншими явищами, враховуються також протилежні і суперечливі погляди на даний об'єкт, використовується вся гама методологічного інструментарію для отримання різних характеристик.

→ Принцип науковості – передбачає уникнення "міфотворчості, утопізму, вульгаризму, ствердження примату об'єктивного наукового знання над інтересами і настановами певних груп науковців".

(дет. див. (дет. див. теорія держави і права вид. Кнувс)

Теорія держави і права, виконуючи методологічну функцію формулює категорії, принципи, ідеї і висновки – базові для юриспруденції, навчає прийомам юридичної техніки, основам використання наукових методів пізнання правової матерії. **Отже вона є наукою методологічною** (дет. див. праці М.С Кельмана)

Структура теорії держави і права

методологія теорії держави і права (наука про основні методи дослідження суспільних, державно-правових явищ)

теорія права

теорія держави

Методологія загальної теорії держави і права – це сукупність обумовлених філософським баченням теоретичних принципів (начал), методів, прийомів, способів та інших інструментів дослідження державно-правової матерії (дет. див. Г. Федоров).

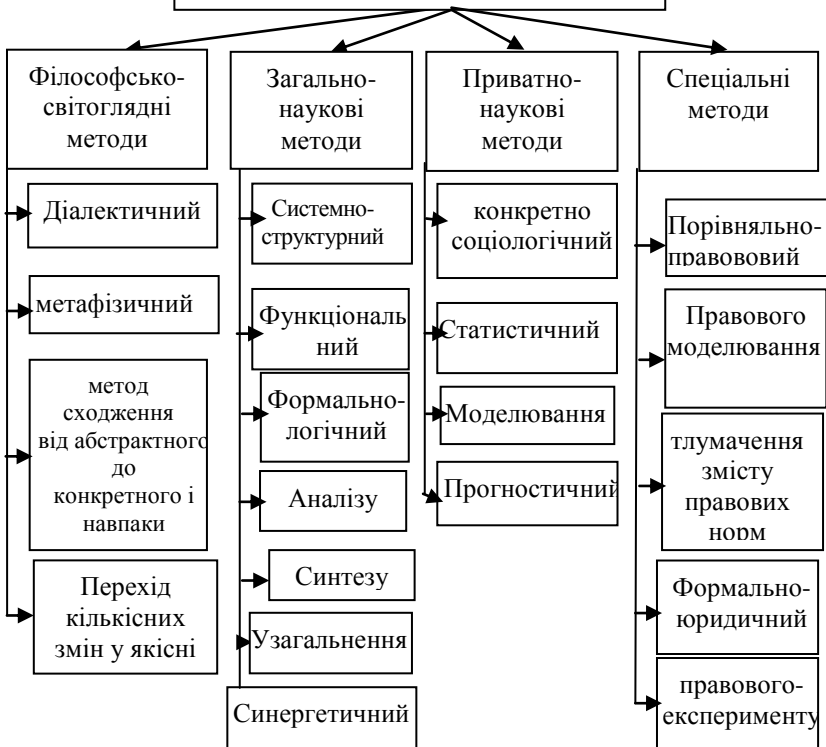
Методологія теорії держави і права – це сукупність основних положень і вимог теорії пізнання, вихідних філософсько– діалектичних законів та категорій, загальнологічних принципів, методів, способів і прийомів, які використовуюються з метою визначення основних понять та категорій юриспруденції, загальних законів,закономірностей виникнення, розвитку й функціонування держави і права (дет. див. теорія держави і права вид. КНУВС)

Методологія теорії держави і права – система загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання права і держави, реалізованих на основі знань про закономірності їхнього застосування за допомогою сукупності юридичних понять і категорій, а також вчення про теоретичні основи їхнього пізнавального використання (дет. див. О. Скакун).

Методи теорії держави і права – це сукупність, система прийомів, способів і операцій практичного засвоєння дійсності, масив наукового інструментарію, які виражають вихідні позиції й підходи до досліджуваних явищ, за допомогою яких здійснюється пізнання державно-правової матерії.

Методи теорії держави і права – це відповідні способи (підходи), що дають змогу з'ясувати й отримати знання про основні поняття та категорії юриспруденції, загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку й функціонування держави і права. За допомогою цих методів впорядковується необхідний науковий або навчальний матеріал для його подальшої систематизації й узагальнення.
(див. дет. Р. Каложний).

Методи теорії держави і права:
(дет. див. теорія держави і права вид. КНУВС)

Методами вивчення теорії держави і права є: <i>(дет. див. Загальна теорія держави і права: методологічні проблеми розвитку М.. С. Кельман; Теорія держави і права О. В. Сурілов)</i>	
діалектичний	вивчення правових явищ у їх багатогранності і зв'язку. Застосування цього методу передбачає використання законів діалектики та філософських категорій: перехід кількісних змін у якісні; єдності і боротьби протилежностей; зміст і форма; заперечення заперечення; свобода й відповідальність; історичне і логічне; випадковість і дійсність, що забезпечує недопущення упередженості, необ'єктивності.
метафізичний	вивчення держави і права як інститутів, які існували, існують і будуть існувати незалежно від волі людини, вічно, незмінно, поза зв'язком і розвитком. Прихильники цього методу пояснювали використання його для фіксації певного стану на певному етапі, наприклад стану право законності. Обмеженість його в тому, що розглядає явища і предмети поза їхнім внутрішнім зв'язком, в незмінному стані.
історичний (хронології)	завдяки цьому методу здійснюється аналіз історичного розвитку держави і права, висвітлюється держава і право послідовно, в хронологічному порядку.
конкретно-соціологічний	полягає в дослідженні державно-правових явищ в зв'язку з іншими явищами суспільного життя шляхом з'ясування думки суспільства через тестування, телефонні опитування, аналіз статистичних, архівних даних, анкетування тощо
нормативно-догматичний	полягає у вивченні самих правових явищ, юридичних норм в їхній догматичній сутності, їх зовнішній обробці і класифікації. Цей метод є різновидом метафізичного методу, оскільки догму сприймають як

	<p>закінчену думку, положення, вчення, які вважають вічними істинами за будь-яких умов життя. Однак, в окремих випадках правові принципи, норми права можна розглядати як правові канони, як аксіоми і презумпції, що сприймаються без доведення. Наприклад, принцип рівності перед законом, справедливості, відповідальності перед судом, презумпція невинуватості тощо, можна оцінити як правові догми, які визнані істинними і науково обґрунтованими. Отже, основним завданням даного методу – аналіз змісту діючого законодавства.</p>
<p>порівняльно-правовий (асоціативний)</p>	<p>завдяки цьому методу встановлюється тотожність чи відмінність порівнюваних правових явищ, здійснюється зіставлення їхніх подібних рис, характерних ознак, що забезпечує вияв історичної послідовності розвитку, взаємозв'язків і на цій основі створюється можливість класифікувати правову матерію, формулювати висновки за аналогією. Порівняльне дослідження корисне для реалізації позитивного досвіду, проведення правової реформи порівняння здійснюється схожих правових явищ.</p>
<p>формально-юридичний (догматичний)</p>	<p>суть полягає в описі державно-правової практики, зовнішніх ознак держави і права як абстрактних категорій без взаємодії з іншими суспільними явищами. Використовується для аналізу чинного законодавства. Цей метод дозволяє з'ясувати зв'язки між внутрішнім змістом і зовнішньою формою.</p>
<p>функціональний</p>	<p>Цей метод використовується у з'ясуванні змісту функцій держави і права, що забезпечує більш глибоке пізнання сутності державно-правових явищ, механізмів їх взаємовпливу, пошуку напрямків їхнього удосконалення і підвищення ефективності. Оскільки держава і право мають</p>

	функціональну природу, то метод забезпечує розуміння місця цих інститутів у суспільному житті, їх призначення у регулюванні суспільних відносин.
статистичний	суть полягає у зібрані і вивченні кількісних змін у державно-правовому житті та встановленні, на основі обробки цих масових цифрових спостережень, характерних закономірностей, аналізу державно-правових явищ, які відрізняються повторністю. Аналізу може піддаватися статистичний облік, наприклад, звернення громадян зі скаргами на діяльність правоохоронних органів у різні періоди, зазначений в архівних матеріалах для встановлення певних тенденцій.
Формально-логічний	він дає можливість в ході дослідження держави і права уникнути випадковостей, впливу окремих факторів, другорядних чинників, несуттєвого. Саме закони формальної логіки забезпечують отримання об'єктивної істини в праві, унеможливають хибкі судження, непослідовність мислення та логічні помилки. Особливо важливий цей метод для розкриття змісту й аналізу правових категорій, термінів, для тлумачення норм права. Істинність наших знань, суджень про державу і право залежить від культури застосування нами формально-логічних правил.
Аналіз	розподіл складного теоретичного матеріалу про державу і право на складові частини і дослідження особливостей його частин.
синтез	вивчення державно-правових інститутів, явищ шляхом їх об'єднання і розгляду як одного цілого, виявлення його закономірностей
метод сходження від абстрактного до	вивчення здійснюється частинами. у першій стадії об'єкт сприймають як щось ціле, а на другому етапі об'єкт пізнається по частинам.

конкретного	Наприклад – система права, далі до конкретики – інститут права, норма права.
прогностичний	Сукупність підходів, засобів, які дають можливість створити науково-обґрунтований прогноз перспективного розвитку державно-правової дійсності, передбачити розвиток державно-правових реформ
Правового моделювання	Передбачає створення, на основі пізнання державно-правових явищ, процесів, ідеальних моделей держави і права, зокрема, форми держави, нормативно-правового акту тощо. Цей метод як спосіб вивчення спрямований на відтворення механізму дії держави і права, процесу правового регулювання
тлумачення змісту правових норм (інтерпретації)	Полягає в роз'ясненні і з'ясуванні та доведення до користувачів змісту правових норм, що підготовлені за складними правилами формальної логіки та граматики, у більш простій формі. У інтерпретаційному процесі використовується низка способів тлумачення: філологічний – на основі аналізу змісту термінів правової норми; історичний – залежно від мотивів, мети та передумов прийняття норми; системний – з'ясування вимог правової норми в залежності від її місця в системі права та взаємозв'язку із іншими правовими приписами.
Правового експерименту	Передбачає апробацію, перевірку, пошук емпіричних даних, прогнозів, гіпотез, характеристик у менших масштабах для встановлення ефективності й отримання достовірних результатів метою їх подальшої реалізації. Соціальні експерименти передбачають пошук більш якісних систем управління суспільством.
Системно структурний	Поєднання двох нерозривно пов'язаних між собою методів системного і структурного полягає в тому, що будь-яка система складає цілісну множину елементів, взаємодія, яких створює нові, не характерні окремо для елементів, якості. Оскільки держава і право є

	складними системами, то метод забезпечує всебічне, комплексне дослідження основних елементів, їх структурних зв'язків, що підвищує ефективність наукової розвідки. Наприклад, держави і права, механізму правового регулювання, вплив на них економіки, політики, міжнародних, соціальних, культурних факторів тощо
Узагальнення	Проявляється у формі переходу відображення оцінки й аналізу одиничних фактів, явищ до змісту загальних, особливих, ознак і якостей і в цілому дійсності
Синергетичний	ґрунтується на аналізі і надані підвищеної значимості процесам випадковостей, довільної організації. Дія цього методу проявляється у намаганні обґрунтувати вагомість самоуправління, суб'єктивного фактору, випадковостей в еволюції державно-правових інститутів.
Перехід кількісних змін у якісні	Завдяки цьому методу якісний зміст державно-правових явищ і процесів одержує свій кількісний вираз, що забезпечує їх кількісну і якісну визначеність. Якісний аналіз є проникненням в сутність досліджуваних явищ, ідентифікує їх, а кількісний – конкретизує ці явища, виокремлюючи особливості, що в цілому спрощує проблему їхнього вдосконалення.
екстраполяція	передбачає поширення висновків, одержаних у ході дослідження попереднього періоду, на сучасний. Вона сприяє науковому прогнозуванню.

Знання методології відноситься до найбільш складних тем юриспруденції. Воно відбиває організацію і засоби реалізації наукового і практичного потенціалу правової активності. Саме юридична методологія вмщує в собі найбільшу інтелектуальну напруженість правового життя, оскільки цілеспрямована на пошук абсолютної істини.

(дет. див. Теорія держави і права О.В. Сурілов)

Альтернативна класифікація методів теорії держави і права відповідно до рівнів наукового пізнання держави і права:

емпіричного, експериментально-теоретичного, теоретичного і метатеоретичного (дет. див. Загальна теорія держави і права: методологічні проблеми розвитку М. С. Кельман)

Методи емпіричного рівня:

спостереження; порівняння; анкетне опитування, співбесіда, тести, метод проб і помилок тощо;

Методи експериментально-теоретичного рівня:

експеримент; аналіз і синтез, індукція і дедукція, правове моделювання, гіпотетичний, історичний і логічний тощо;

Методи теоретичного рівня:

абстрагування, ідеалізація, формалізація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, аксіоматика, узагальнення тощо.

За твердженням М. С. Кельмана на теоретичному рівні наукове мислення звільняється від емпіричного опису, створює теоретичні узагальнення, теоретичний зміст нових знань надбудовується над емпіричними знаннями. Саме на цьому рівні пізнання держави і права широко використовуються логічні методи схожості, відповідності, супровідних змін, розробляються нові системи знань, вирішуються завдання подальшого узгодження теоретично розроблених систем з накопиченим новим матеріалом

Методи метатеоретичного рівня:

Діалектичний і метод системного аналізу. *За допомогою цих методів встановлюються межі застосування даної теорії, шляхи синтезування декількох теорій. Головним завданням цього рівня є пізнання умов формалізації наукових теорій.*

Отже, теорія держави і права постійно оновлюючи і висвітлюючи свої методи пізнання вона наближується до здійснення своєї головної місії – служити науковим орієнтиром державно-правової практики.

Сучасна теорія держави і права розвивається за трьома основними напрямками:

Створення концептуальних і методологічних засад;

Формування і формалізація нових юридичних завдань;

Розробка методів і апарату для вирішення цих завдань; *(дет. див. Загальна теорія держави і права: методологічні проблеми розвитку М.. С. Кельман*

Одним з напрямків розвитку теорія держави і права за В.М. Сирих:

Як методологічна наука теорія держави і права покликана розробляти способи пізнання держави і права, зокрема, розкривати шляхи творчого використання в правознавстві загального філософського методу, теоретичних положень політології, економічної теорії й інших соціальних наук;

Розробляє конкретно-соціологічні, статистичні, логічні й інші загальні, спеціальні методи відповідно до специфіки наукового пізнання держави і права;

Виявляє шляхи і способи обґрунтування теоретичних знань про державу і право, їхньої ґрунтовної перевірки в ході предметно-практичної діяльності органів і установ юстиції, інших суб'єктів права

(дет. див. Теорія держави і права В. М.. Сирих)

Отже, загальнотеоретична юриспруденція повина виконувати не тільки функцію пізнання всіх змін в сфері права і держави та її категоріальне закріплення, але й покликана виробляти відповідну методологію дослідження і виконувати евристичну функцію, визначати можливості використання правових засобів та інститутів держави при зміні індивіда і суспільства, окреслювати шляхи їх адаптації до нових умов (див. дет. Загальнотеоретична юриспруденція Ю.М. Оборотов).

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 4

ПОХОДЖЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ РИСИ ДЕРЖАВИ

1. Поняття держави, загальна характеристика та основні її визначення.
2. Ознаки, які відрізняють державу від влади первісного суспільства.
3. Основні ознаки держави.
4. Причини та форми виникнення держави.

Вивчення основ держави і права слід починати з усвідомлення того важливого факту, що ці два важливих суспільних інститути не є зло, нав'язане суспільству панівними верствами, що держава і право закономірно виникли в результаті тривалого історичного розвитку цивілізації. Для кожної нації чи народності поява власної держави і свого права - це свідчення і доказ переходу від первісного ладу (дикунства і варварства) до більш високого ступеню суспільного розвитку або від пригнобленого колоніального стану до справжньої самостійності і незалежності. Держава і право – це альтернатива руїні, анархії, безладдю. Вони відіграють роль організаторів, диригентів спільної діяльності людей, засобів цивілізованого розв'язання соціальних протиріч і конфліктів. З допомогою державно-правових інститутів здійснюється захист суспільства і кожної особистості від зловживань з боку більш сильного, гарантується життя та основні права людини. При всьому тому не слід ідеалізувати державу і право, оскільки вони виникають в неоднорідному суспільстві і відбивають всі недоліки і суперечності.

Держава існує не для того, щоб перетворювати земне життя на рай, а для того, щоб стати на заваді її остаточного перетворення на пекло (*М. Бердяєв*)

За твердженням Ю. М. Оборотова пізнання держави на сучасному етапі державознавства здійснюється через *категорію “образ держави”* як форми відображення об’єкта в свідомості людини на рівні мислення через поняття, судження, концепції, теорії. **“Образ держави”** давно проник у вітчизняну політику та юриспруденцію і зокрема, проявився через похідну категорію **“типи держави”**, **“типологію держав”** під якими розуміються “образи держав” – рабовласницької, феодальної, буржуазної. Тому **необхідно сприймати розвиток держав як “образ сучасної держави”**. Термін **“образ держави”** має раціональне зерно і поліпшує пізнання суті і змісту держави. Сучасний етап державотворення також підтверджує інтенсивний пошук **“нових образів держав”** шляхом створення і розвитку масиву моделей функціональних структур державних органів, що діють з використанням різних методів, взаємозв’язків, процедур та вироблення оптимальних форм держави. На цій основі сформувався “образ сучасної держави” ідеалами якої є демократична, правова, соціальна держава

Термін “держава” може мати кілька значень:

1.	Визначений спосіб організації суспільства, основний елемент політичної системи, порядок створення публічної влади, яка поширюється на все суспільство, виступає від його імені і діє на основі організованого та легітимного примусу.
2.	Сукупність офіційних органів влади (парламент, уряд, суди) з характерною для них структурою, що діють у масштабах усієї країни.
3.	Держава може бути представлена як юридична особа, як своєрідна корпорація, що відрізняється від інших корпорацій лише більшими масштабами.

4.	Суб'єкт міжнародного публічного права – це специфічна юридична особа зі своїми властивими інтересами, носій суверенітету і юридична персоніфікація певного народу (держава–нація) у міжнародних стосунках.
5.	Держава визначається як “живий біологічний механізм”. За цим підходом суспільство ототожнюється з організмом, а держава є основним органом, що забезпечує життєздатність громадян.

Сьогодні у політико-правовій літературі можна віднайти **різноманіття понять держави**. Неоднозначність розуміння держави, поняття, ідеї розвитку, роль і призначення її, обумовлена в першу чергу складністю цього явища, рівнем розвитку суспільства, відмінним світосприйняттям, свідомістю загалу та потребами певної страти.

Традиційні визначення держави	
	<i>Держава</i> – є особливою організацією політичної влади, що існує в соціально неоднорідному суспільстві і забезпечує його єдність, цілісність і безпеку та здійснює управління загальносуспільними справами на основі права з допомогою спеціального механізму.
	<i>Держава</i> – це особлива політико-територіальна організація, що володіє суверенітетом, спеціальним апаратом управління і примусу й здатна надавати своїм велінням загальнообов'язкової сили для всього населення країни, яка створюється для керівництва суспільством і виконання загальносуспільних справ.
	<i>Держава</i> – це суверенна, політико-територіальна організація суспільства, що наділена владою, яку здійснює державний апарат на основі юридичних норм та забезпечує

	захист і узгодження суспільних, групових та індивідуальних інтересів при необхідності, опори, застосовуючи примус (<i>проф. О. Скакун</i>).
	<i>Держава</i> – це територіальна, суверенна організація політичної влади в неоднорідному суспільстві, що з допомогою законів робить свої веління обов’язковими, забезпечує їх організованим примусом і володіє монополією на збір податків (<i>О. Черданцев</i>).
	<i>Держава</i> – це публічно-правова і суверенна організація влади, що забезпечує загальні інтереси всього населення і виступає гарантом прав і свобод особи, громадян”. Тобто термін “держава” може бути використаний у двоякому розумінні: як особлива організація, апарат публічної влади і як державно-організаційна спільність, що розташована на певній території (до другого можна застосувати іншу назву – “країна”) (<i>див. праці В. Протасова</i>).
	<i>Держава</i> – це організація політичної влади домінуючої частини соціально неоднорідного суспільства, яка забезпечуючи його цілісність і безпеку, вирішує загальносуспільні завдання та здійснює керівництво ним насамперед, в інтересах домінуючої його частини.
	<i>Держава</i> – це суверенний інститут, що забезпечує цілісність території, контроль за збройними силами, здатний здобути фінансові кошти для утримання посадових осіб і наділений правом приймати загально-значимі владні рішення (<i>див. праці Ю. М. Оборотова</i>)
	<i>Держава</i> – це не тільки сила примусу, організована на законах, але й також ідея, яка мобілізує зусилля народу на вирішення загальносуспільних справ на основі зростаючого авторитету державної влади, довіри населення до її політичних здобутків і цільових програм розвитку (<i>див. праці Ю. М. Оборотова</i>).

Всю багатоманітність визначень держави можна об'єднати у декілька груп

➔ **Перша група** визначень акцентує увагу на публічно-владній природі держави, розглядаючи її як природну форму спілкування, як універсальну організацію суспільства, створену для досягнення загального блага. Населення, що проживає на території держави, представляє собою асоціацію громадян, підкорених владі, пов'язаних загальною метою і обов'язком дотримуватися законів держави.

➔ **Друга група** уявлень розглядає державу як особливу організацію політичної влади. У цьому випадку увага звертається не на природну схожість інтересів і потреб індивідів, а на їхні відмінності, які необхідно узгоджувати, і на цій основі формулювати загально значимі інтереси і реалізовувати їх через спеціальні органи влади.

➔ **Третя група** визначень пов'язує розуміння держави з соціальним інститутом, що має ряд ознак, які відрізняють її від інших соціальних інститутів. Основна увага приділяється зовнішньому вигляду держави, структурі органів державної влади. Кількість цих ознак – від трьох до півтора десятка.

➔ **Четверта група** уявлень акцентує увагу на функціональній характеристиці держави, її ролі в житті суспільства, призначенні держави.

➔ **П'ята група** визначень характеризує державу в юридичному сенсі, за словами австрійського юриста Г. Кельзена, як “нормативний порядок”. У цьому випадку держава розглядається в якості правової організації влади на протиправу антиправовій організації населення. Цей ряд визначень розвиває концепцію правової демократичної держави.

➔ **Шоста група** уявлень виводить визначення держави з процесу її виникнення, пов'язує її генезис чи з БОЖОЮ ВОЛЕЮ, чи з природними чи соціальними властивостями людини, або з природнокліматичними умовами.

Ознаки держави:	
1.	це єдина політико-територіальна організація влади в межах однієї країни, яка обмежена територією;
2.	організація особливої публічної влади: <ul style="list-style-type: none"> ☐ держава - є така публічна влада, яка не зливається з суспільством, а стоїть над ним; ☐ держава формально зовні представляє все суспільство;
3.	така організація влади, яка має у своєму розпорядженні апарат примусу (побудований на правовій основі), яка робить свої веління обов'язковими для всіх (інакше держава не зможе виконувати свої функції);
4.	організація суверенної влади (неподільність, недоторканість, незалежність влади і території). Суверенітет як ознака держави має внутрішній і зовнішній прояв. Зовнішній полягає в захищеності влади і території держави від будь-яких впливів інших держав чи сил. Внутрішній полягає в тому, що право і державний організм захищається від внутрішніх сил;
5.	громадянство є невід'ємною ознакою держави, кожна держава має своє громадянство або підданство. В деяких випадках (в країнах як США, на підставі народження на цій території; на підставі права крові – якщо один із батьків є громадянин цієї держави; на підставі прийняття громадянства);
6.	бюджетна система, яка базується на збиранні податків, необхідних для утримання державного апарату;
7.	наявність загальнообов'язкових правил поведінки (правових норм), які розробляє, приймає і охороняє держава і які визначають сферу відносин, що охороняються державою, роблять державні рішення обов'язковими на рівні суспільства та визначають можливі міри покарання за порушення встановлених норм.

Складність держави як соціального явища обумовила і багатоманітність визначень її **поняття**, створення її **“образу”**. У юридичній літературі останніх років **“держава”** визначається як:

- ✓ “форма організації політичної влади в суспільстві, яка володіє суверенітетом і здійснює управління суспільством на основі права з допомогою спеціального механізму”;
- ✓ “публічно–правова і суверенна організація влади, що забезпечує загальні інтереси всього населення і виступає гарантом прав і свобод особи, громадян”.

<i>Державна влада (соціально-неоднорідне суспільство)</i>	<i>Влада у первісному соціально однорідному суспільстві</i>
1. Влада виражає і захищає інтереси насамперед керівного (пануючого) класу, його частини або іншої соціальної групи суспільства;	1. Влада виражала і захищала інтереси всіх членів суспільства;
2. Функції влади розподіляються між окремими органами, виникає специфічна структура влади;	2. Влада не поділялася за окремими функціями на певні види;
3. Державна влада поширюється на всіх людей, які перебувають на території, належній їй;	3. Влада поширювалася на всіх членів роду, племені, незалежно від території, на якій вони перебувають;
4. Для утримання державної влади встановлені податки;	4. Населення не оподатковували;
5. Носії влади організаційно відокремлені в певні структури;	5. Носії влади не відокремлювалися за соціальним статусом, професійно від інших членів суспільства;
6. Створює систему права особливих, загальнообов'язкових правил – юридичних норм поведінки.	6. Соціально однорідне суспільство знало тільки соціальні норми поведінки. <i>(дет. див. П.М. Рабінович)</i>

Влада в первісному суспільстві мала суспільний характер, що підтверджується її основними рисами

Влада була єдиною і забезпечувала взаємодопомогу та співробітництво у суспільстві

Влада була безпосередньо суспільною, спиралась на повагу, авторитет, традиції

Не існувало спеціального апарату для здійснення влади

Влада базувалась на сімейних відносинах

На початковому етапі становлення суспільства держави були засоби та утворення, які заміняли право і державу. Це були соціальні норми і соціальна влада, які мали свої особливості. Тому використавши певний “образ” ми визначимо:

ОЗНАКИ, що характеризують соціальні норми - регулятори соціального життя первісного суспільства, які пізніше стали звичаями.

Звичайі - це правила поведінки, що історично склалися в результаті багаторазового застосування.

Вони мали певні **особливості**, що вказують на їх соціальний характер:

1.	це були мононорми, що регулювали різноманітні сфери життя суспільства (працю, релігію, мораль, сімейні відносини);
2.	вони мали природну основу, тобто були покликані до життя економічною необхідністю і існували в поведінці людей;
3.	ці норми діяли в силу звички, тобто не виникало питань про необхідність їх виконання;
4.	вони існували в свідомості і передавались із покоління в покоління, тобто мали усний характер;
5.	не було чіткого розподілу на права і обов'язки, що зумовлювалось низьким рівнем розвитку свідомості, яка не передбачала відчуття провини;
6.	виконання норм забезпечувалось звичкою. Примус, що іноді застосовувався до порушників, виходив від цілого роду;
7.	ці норми служили відображенням єдності, взаємодопомоги членів роду.

<p>Ознаки, які відрізняють державу від інших організацій в суспільно-неоднорідному, зокрема класовому суспільстві:</p>
<p>■ тільки держава виступає офіційним представником усього суспільства: всі інші організації репрезентують лише частку суспільства;</p>
<p>■ тільки держава може вирішувати загальносуспільні справи, інші ж організації вирішують справи, що стосуються, як правило, лише частини суспільства;</p>
<p>■ держава має у своєму розпорядженні специфічний апарат і матеріальні засоби для виконання своїх завдань і функцій. Тільки цей апарат має владні повноваження щодо всіх інших членів суспільства, інших організацій;</p>
<p>■ тільки державна влада характеризується суверенітетом. Ознаки цього суверенітету: верховенство влади; повнота і неподільність влади; самостійність і формальна незалежність влади від будь-якої іншої організації або особи, як у даній країні так і за її межами;</p>
<p>■ тільки держава може встановити загальнообов'язкові для всього населення правила поведінки - юридичні норми.</p> <p style="text-align: right;"><i>(дет. див. праці проф. П.М. Рабінович)</i></p>

Вищевказані елементи **“образу держави”** – *“Влада первісного соціально однорідного суспільства”, “Державна влада соціально-неоднорідного суспільства”, “інші організації суспільно-неоднорідного суспільства”, “норми регулятори соціального життя первісного суспільства”* слугують засобом ефективного та всебічного висвітлення генезису держави. Застосування даного наукового апарату забезпечує більш широке, всебічне пізнання базового соціального інституту.

За твердженням Ю. М. Оборотова відродження й посилення **уваги в державознавстві до образу експлуатарської держави, яка** базується на монополії насильства, викликана бажанням групи, що найбільш володіє потенціалом насильства і контролю над державним апаратом, максимально забезпечити власні прибутки, нехтуючи добробутом суспільства.

ТАКИМ ЧИНОМ

ДЕРЖАВА - це *єдина* політична організація, яка:

охоплює все населення країни у просторових кордонах. *Територія* – матеріальна основа існування держави. Сама територія не породжує державу. Вона тільки створює простір, у межах котрого держава поширює владу на населення, яке проживає у ній;

має *населення*, яке пов'язане з нею громадянством чи підданством (для монархічної форми держави);

має *організацію особливої публічної влади*: держава – це така публічна влада, яка не зливається з суспільством, а стоїть над ним; це система спеціальних професійних органів як єдине ціле, що виконують функції, пов'язані з управлінням суспільними справами; держава формально зовні представляє все суспільство;

є організацією влади, яка має у своєму підпорядкуванні *апарат примусу* (армія, поліція, виправні установи), побудований на правовій основі;

є організацією суверенної влади. *Суверенітет* є політико-юридичним виразом автономії держави (неподільність, недоторканість, незалежність та єдність влади і території);

є організацією влади, фінансову основу діяльності якої становлять *податки*;

має *загальнообов'язкові правила поведінки* (правові норми), які розробляє, приймає і охороняє держава;

має *інші ознаки* – атрибути держави, грошова система і т. п.;

КОНЦЕПЦІЇ ЗМІСТУ ДЕРЖАВИ:

Легістська:

держава визначається як оформлений законами апарат політичної влади. Виникла у Німеччині в другій половині XIX ст. і розвинута Г. Кельзенем. На думку авторів не державна влада творить закони, а навпаки. Фактично держава ототожнюється з приписами конституційного кримінального, адміністративного законодавства незалежно від його змісту.

Деспотична:

держава розглядається як організований примус, включаючи насилля. Вона не обмежується свободою підвладних. Деспотична влада не обмежує себе законами.

Соціологічна:

держава – явище соціальне, існує у суспільстві, тісно з ним зв'язана. Існує декілька підходів до соціологічного розуміння держави: по-перше, вона ототожнюється з суспільством. Держава є певним чином організоване суспільство; по-друге, держава відносно самостійна організація, яка не співпадає з суспільством. Держава - це особлива організація, що відповідає на запитання: кому і як воно служить, яка його мета і завдання? На думку авторів, держава не має юридичної природи. Вона не може бути обмежена правом. Право за цією теорією є наказ держави своїм підвладним.

Концепція “держава - соціальний арбітр”:

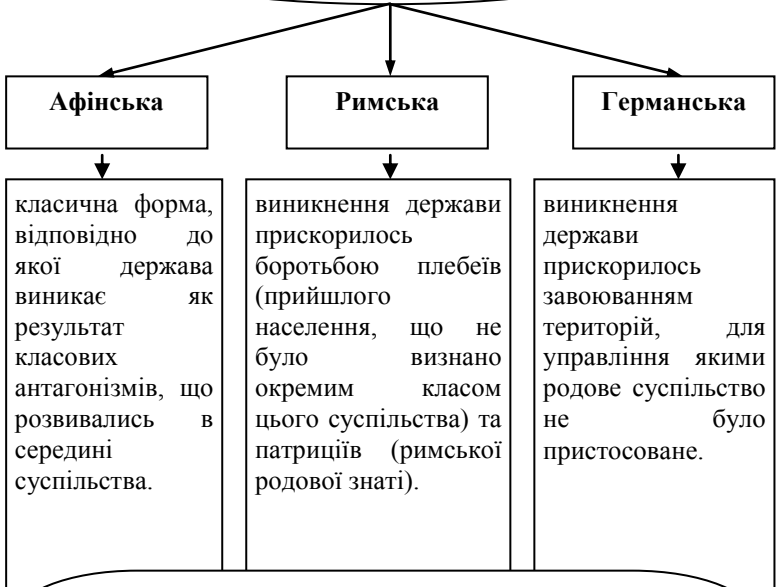
суспільство неоднорідне і тому на цій основі можуть виникати різні конфлікти. У таких випадках держава виступає як арбітр, вирішуючи конфлікти, вона ліквідує протиріччя у суспільстві. Тут держава виступає як організований примус.

Ліберальний підхід:

держава за цією концепцією “нічний сторож”. Держава не вмішується в економічні і соціальні відносини, не втручається у керівництво економікою і культурою тощо, а тільки встановлює “правила гри” – норми права, охороняє в суспільстві порядок та ін.

Форми виникнення держави:

Таким чином, **виникнення держави** є результатом внутрішнього розвитку суспільства, його економіки, що зумовив появу класів, непримиримих протиріч, необхідності упорядкування суспільних відносин та забезпечення функціонування суспільства як цілісної системи, на основі загальнообов'язкових норм та здійснення управління суспільством і забезпечення виконання загальносуспільних справ.

Отже, **держава** - це особлива організація політичної влади соціально-неоднорідного суспільства, що розміщується на певній території, характеризується суверенітетом, здійснюється шляхом діяльності системи спеціальних органів, наділена правом приймати загальнообов'язкові правила поведінки і застосовувати легітимний примус.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕОРІЙ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ. ТЕОРІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ. ДЕРЖАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

1. Передумови та причини виникнення багатоманітності теорій походження держави.
2. Класичні теорії виникнення держави.
3. Сучасні теорії виникнення держав.
4. Держава та сучасне громадянське суспільство.

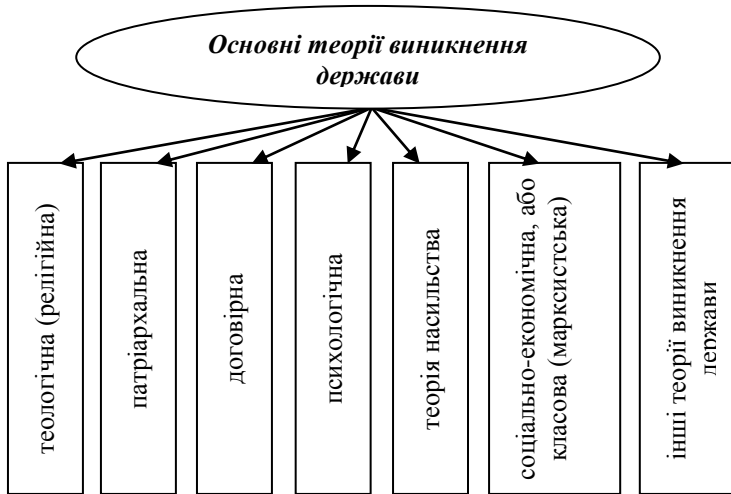
Питання про походження держави нині є дискусійним, проте юридична наука розробила досить широке коло теорій, що по-різному пояснюють її походження. Такий плюралізм думок обумовлений багатьма причинами:

По-перше, вчені, мислителі, засновники теорій виникнення держави, жили в різні історичні епохи і використовували різну базу знань накопичених людством. Сучасна наука безперечно сягнула далеко вперед і ми з позицій сьогодення не повинні зневажливо розглядати їх теорії, тим більше ідеї цих теорій і тепер мають раціональне зерно та прояви.

По-друге, обґрунтовуючи процес виникнення держави, вчені у своїх працях використовували матеріал регіонів свого проживання, ігноруючи інші дані.

По-третє, мислителі, захоплюючись досягненнями інших наук часто їх результати застосовували до суспільних наук, що призводило до виникнення нових поглядів на процес походження держави, хоч як правило вони були однобокі.

По-четверте, необхідно врахувати, що погляди авторів теорій у великій мірі залежали від філософських ідей того часу та ідеологічних замовлень тодішнього суспільства та його домінуючих груп.

Класичні теорії виникнення держави:	
<i>теологічна (релігійна) теорія походження держави</i>	одна з найдавніших теорій, за якою держава походить від Бога. Представниками цієї теорії були: Аврелій Августин (354–430) та домініканський чернець, видатний вчений богослов Фома Аквінський (1225–1274). Згідно з цією теорією, творцем усього земного, в тому числі держави, є Бог. Стверджуючи, що першопричиною походження держави є «Божа воля», Ф. Аквінський обґрунтував її вічність і непорушність, аргументував безумовне й покірне прийняття даного нам зверху, виправдовував будь-які реакційні держави тому, що, за його словами, всяке посягання на державу приречене на невдачу
<i>патріархальна теорія</i>	була розповсюджена у Давній Греції та рабовласницькому Римі. Основоположниками її – Платон (428–347 до н. е.), праця «Держава» Арістотель (384–322 до н. е.), праця «Політика», які вбачали генезис держави в послідовному розвитку родових союзів. Арістотель вважав, що держава походить від сім'ї, котра шляхом

	<p>розвитку переходить у рід, від роду – до племені, до об'єднання племен і до виникнення народності – союзу племен та є результатом її історичного розвитку і розростання. Державна влада поступово виростає від влади батька сім'ї до влади старійшин, вождя. Абсолютна влада монарха є продовженням необхідної батьківської влади. Представниками цієї теорії були також Р. Фільмер, М. Михайловський, котрі продовжили розвиток її положень. Їй характерні як позитивні, так і негативні риси: позитивні – характерна в сучасному житті для монархічної форми правління; на відповідальні посади призначаються особи з певним життєвим досвідом, суддями призначаються особи 25, 40 річного віку, президентом обирається особа з 35 річного віку; вищі посадові особи при зверненні відносяться до своїх громадян як до «дітей» і навпаки народ – як до «батьків нації».</p>
<p><i>договірна теорія</i></p>	<p>виникла у Давній Греції, а пізніше була сформована і обґрунтована у працях Г. Гроція (1583–1646), Ш. Л. Монтеск'є (1689–1755), Б. Спінози, Т. Гоббса, Ж. Ж. Руссо (1712–1778), Д. Дідро, О. Радищева. За цією теорією, заради миру і благополуччя відбувається об'єднання людей у державу на основі добровільного договору між людьми, які до цього перебували в «природному стані», тобто у стані «війни всіх проти всіх». Уклали договір між кожним членом суспільства і майбутньою державою про те, що одні будуть управляти, а інші – виконувати їхні управлінські рішення. Тобто люди передавали частину своїх прав державній владі, натомість отримуючи обов'язок підкорятись їй, а держава зобов'язувалася охороняти права кожної людини. Правителі – це представники народу, які повинні звітувати перед ними і замінюватися за їхньою волею. Договірна теорія стверджує, що</p>

	першопричиною виникнення держави був суспільний договір між народом та його правителями, відповідно до якого народ відмовлявся від своєї свободи і зобов'язувався підкорятися правителям, в обмін на що отримував від них гарантії особистої безпеки
<i>психологічна теорія</i>	у цій теорії обгрунтоване виникнення держави і права завдяки особливим властивостям, що лежать у людській психіці, якій характерна потреба до наслідування, покори, усвідомлення залежності від видатної особистості, котра спроможна керувати суспільством. Народ є інертною масою і не здатний до прийняття рішень, тому потребує постійного керівництва. Фундаторами цієї теорії були Л. Петражицький (1867–1931), який пояснював виникнення держави психічними потребами одних людей здійснювати керівництво, а інших – підкорятися; Д. Фрезер
<i>теорія насильства</i>	опрацьована у наукових розробках Л. Гумпловича, К. Каутського (1854–1938), Є. Дюрінга (1833–1921) та інших. Вони обгрунтували виникнення держави як результат завоювання одних племен іншими, насильства, перетворення у рабство одного народу іншим. За цією теорією, держава є тією силою, яку утворюють завойовники для утримання у покорі завойованих народів і зміцнення певної влади над переможеними. Ця теорія розкриває зовнішні, політичні фактори виникнення держави, але нехтує соціальними причинами виникнення держави
<i>соціально-економічна або класова (марксистська) теорія</i>	пов'язує виникнення держави з результатом природного економічного розвитку первісного суспільства (економічні умови також визначають соціальні зміни суспільства). Отже, держава – це продукт природно-історичного розвитку суспільства. Існують два підходи цієї теорії: один надає важливого значення виникненню класів і протиріччям між ними

	<p>(державна виникає внаслідок непримиримості класів, як знаряддя підкорення пануючому класові інших класів); другий на перше місце ставить економічний розвиток суспільства: великі суспільні поділи праці, перехід від родової (колективної) власності до приватної власності. Ці причини ускладнили і саме суспільство, що призвело до потреби вдосконалення управління. Згідно з концепцією, викладеною у праці Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави», виникнення держави має свої особливості й загальні закономірності: виникнення моногамної сім'ї, приватної власності та протилежних антагоністичних класів</p>
--	--

Інші, менш популярні теорії виникнення держави:	
<i>інцестна</i>	<p>основоположником її був К. Леві-Строс. Причину виникнення держави він пов'язував із введенням заборони інцесту, тобто заборони кровозмішування між родичами. Необхідність слідкування за дотриманням цієї заборони призвела до виділення в суспільстві особливої групи людей, які застосовували примус у випадку невиконання заборони. В подальшому ці люди стали виконувати і державні функції.</p>
<i>дифузна</i>	<p>опрацьована Гребнером, який вважав, що держава виникає в результаті передачі досвіду управління від одних народів до інших, яким невідома державна форма організації життя суспільства.</p>
<i>расова</i>	<p>Ж. Гобіно, Ф. Ніцше причиною виникнення держави вважали розподіл суспільства на вищі і нижчі раси, перші покликані панувати у суспільстві, другі – сліпо підкорятися першим.</p>
<i>іригаційна (управлінська, організаційна)</i>	<p>держава виникає як наслідок потреби суспільства у постійному виконанні широкомасштабних робіт зі створення зрошувальних каналів та іригаційних споруд. Суспільство в окремих регіонах (Міжріччя,</p>

	Єгипет, Китай) не може існувати без того, щоб не будувати зрошувальні канали. Здійснити ж такі роботи, мобілізувати великі маси людей може тільки постійно діюча організація влади і управління, тобто держава. Представником цієї теорії виникнення держави є К. Вітфогель.
<i>теорія географічного детермінізму</i>	акцентувала увагу на ролі природно-кліматичних умов у розвитку суспільства. Визнаючи у людини наявність природних прав, вона заперечувала теорію суспільного договору, оскільки держава і право виникли в результаті природних причин, а власне – розвитку людини і суспільства у визначеному географічному середовищі. Представниками даної теорії є Ш. Л. Монтеск'є, Л. Мечніков.
<i>спортивна</i>	автором спортивної теорії походження держави є іспанський учений-філософ Х. Ортега-і-Гасет. Система фізичного виховання в Спарті, на його думку, сприяла виникненню сильної армії і в підсумку - держави. Суть даної теорії полягає в тому, що посилення фізичного виховання підростаючого покоління відіграло головну роль у виникненні держави. У первісних народів існував обряд посвячення юнаків у чоловіка, яким займалися спеціально створені органи. Функції цих органів були схожі з функціями держави. Згодом ці органи і переросли в державу. В основі спортивної теорії лежать історичні факти Стародавньої Греції.

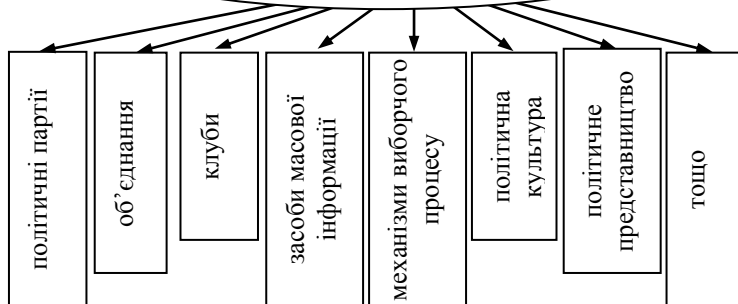
Сучасні теорії виникнення держави	
<i>органічна теорія</i>	розглядає державу як витвір самої природи, продукт її розвитку, як результат соціальної (органічної) еволюції. Обґрунтував цю теорію Г. Спенсер. Держава, за нею, схожа на людський організм, де окремі її біологічні органи тотожні органам управління, галузям господарства, а вона народжується, розмножується і гине тощо.
<i>космічна теорія</i>	найновіша теорія виникнення держави, суть якої полягає в тому, що держава виникла і була рекомендована як вища організація управління суспільством іншими космічними цивілізаціями.
<i>теорія “держави загального благоденства”</i>	її створив у першій половині ХХ ст. Дж. Кейс і нині вона має багато прихильників. На думку засновників цієї концепції, сутність її полягає в тому, що сучасні держави позбулися класового характеру і тому найголовнішим призначенням майбутньої держави виступає не захист класових інтересів, а забезпечення благ усього суспільства. Характерною рисою такої держави є звуження репресивно-каральних функцій і суттєве обмеження державного примусу. Основними функціями держави стають: культурно-освітня діяльність, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, захист працівників від надмірної експлуатації з боку роботодавців.
<i>теорія еліт</i>	її заснували на початку двадцятого століття італійські політологи Г. Моска та В. Парето. Сутність цієї теорії полягає в боротьбі пануючої меншості (еліти), котра керує державою, та підпорядкованої більшості до якої належить усе інше населення. Демократію, за цією теорією визначають як утопію, марево. Некомпетентне населення, виборюючи демократію, прокладає шлях до тоталітаризму (соціалізму, фашизму). Вони пов'язували свободу людства не з демократією, а з управлінням державою компетентною правлячою елітою. На їх думку, державою завжди править пануюча еліта. Вона утворюється у трьох головних сферах: політичній, економічній та інтелектуальній. Найкращі індивіди

	<p>еліти здійснюють керівництво державою. З часом кожна правляча еліта зупиняється на досягнутому, втрачає свої творчі якості і вироджується. На зміну їй у суспільстві виникає нова потенційна еліта, яка прагне захопити владу. Пануюча еліта добровільно владу не передає. Тому зміна еліт, як правило, здійснюється шляхом насильства (переворотів, революцій). Ці явища на думку авторів згаданої теорії, є природними і корисними.</p>
<p><i>олігархічна теорія</i></p>	<p>отримала широку підтримку у ХХ ст. Її представником є Б. Шантебу. Дана теорія пов'язує походження держави з природною ієрархією, нерівністю (за силою, здібностями тощо) в будь-якій соціальній спільноті. У зв'язку із розподілом функцій в традиційному суспільстві, рано чи пізно виділяється функція управління, яку персоналізує воєначальник, жрець чи мировий суддя (медіатор). Конкретні шляхи походження держави: військовий (захоплення влади), аристократичний (прихід до влади знаті), плутократичний (зосередження влади в руках багатих).</p>

Отже, в теорії держави і права нема єдиної думки щодо закономірностей виникнення держави. Існують численні домарксистські й марксистсько-ленінські доктрини, а також історичні, економічні, географічні, демографічні, політичні, соціальні та інші особливі причини виникнення держави у різних народів. Жодна з цих теорій виникнення держави не в змозі охопити й розкрити як сутність держави, так і передумови її походження. Кожна з уже існуючих і тих теорій, які ще можуть виникнути, висвітлює лише одну або групу причин виникнення держави. Як правило, кожна з концепцій виражала інтереси певної групи населення і часто є односторонньою. Тому лише у своїй єдності всі вони відтворюють найбільш повну картину передумов і процесів походження та генези держави.

Структури та інститути, які належать одночасно і до громадянського суспільства, і до правової держави:

Правова держава – це політична організація суспільства, в якій право обмежує і підпорядковує собі державну владу, а основні права особи і її соціальна безпека є змістом свободи, закріпленої у законах, це підґрунтя громадянського суспільства. Саме розвинене, **громадянське суспільство** надає можливість створити правову державу.

Можливість реалізації у громадянському суспільстві протилежних інтересів проявляється **через державу** як інститут забезпечення всезагального консенсусу, гарантування й захисту прав людини.

Основні ознаки, які характерні для громадянського суспільства:

- + визнання людини, її прав і свобод найвищою суспільною цінністю;
- + пріоритет суспільства над державою, котра існує насамперед як регулятор суспільних відносин і гарант здійснення прав особи;
- + рівноправність і захищеність усіх форм власності, насамперед приватної;
- + подолання відчуження людини від засобів виробництва, знарядь праці та результатів своєї трудової діяльності;
- + забезпечення економічної свободи громадян та їхніх об'єднань;
- + наявність плюралізму в усіх сферах матеріального і духовного життя;
- + надійна й ефективна система соціального захисту кожної людини;
- + ідеологічна і політична свобода особистості, наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість активного впливу на державну політику.

У структурному розумінні громадянське суспільство охоплює:

Соціальні інститути

- сім'я;
- церква;
- недержавні ЗМІ;
- культурні, релігійні, спортивні асоціації;
- партії;
- органи місцевого самоуправління;
- профспілки;
- торгові палати;
- союзи підприємців та роботодавців;
- тощо.

Суспільні відносини

- сімейно-родинні;
- етнічні;
- релігійні і моральні;
- неопосередковані державою політичні відносини між партіями і суспільними рухами;
- інші.

ініціювання прийнятих рішень органами влади, що тим самим спонукає до активності саму державу

зміцнює приватну ініціативу, що дозволяє вирішити деякі нагрілі економічні і соціальні проблеми без втручання держави (організація суспільно корисних видів діяльності, благодійних фондів, недержавних навчальних закладів тощо)

формування політичної культури громадян, у тому числі громадянських форм поведінки

Конструктивна взаємодія громадянського суспільства з державою передбачає таке:

ТИП І ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ - ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ СУТНОСТІ ДЕРЖАВИ

1. Загальна характеристика типології держав.
2. Історичні типи держав.
3. Поняття та зміст функцій держави.
4. Види функцій держави.
5. Внутрішні та зовнішні функції Української держави.
6. Форми здійснення функцій держави.

Типологія - теорія про типи тих чи інших явищ. Типологія призначена "розподіляти" всі держави, що існували в історії людства або існують зараз на такі групи, класи, щоб це дало змогу розкрити їх соціальну суть (*дет. див. О.Ф. Скакун*).

Соціальна сутність держави і права полягає в їх здатності задовільнити потреби та інтереси певної спільності (класу, народу, соціальної групи). Соціальна сутність держави і права змінювалась з історичним розвитком, саме тому їх типи є історичними. Отже, розкрити соціальну сутність держави - означає виявити і вказати, інтереси і волю якої саме частини суспільства (класової, національної, іншої) виражає і задовільняє дана держава. А здійснити це можна тільки шляхом науково-теоретичного дослідження держави. Відомо, що офіційна назва, як правило, маскувала справжню соціальну роль.

Типологія

науковий метод, основа якого розчленування і групування певних об'єктів за допомогою узагальненої моделі. Використовують цей метод для порівняльного вивчення важливих ознак, зв'язків, відношень між типами об'єктів, тобто типологія розподіляє всі держави, що існували та існують, на такі групи, які дадуть змогу розкрити їхню соціальну сутність. Ця сутність і держави, і права змінюється у процесі історичного розвитку, тому їхні типи називають історичними.

Опора державної влади на певні соціальні сили стало основою формаційної типу держави, що визначало її сутність.

У науці є різні критерії класифікації держави:	
за методами здійснення влади	<ul style="list-style-type: none"> ↻ демократичні, ↻ тоталітарні
за рівнем розвитку суспільства	<ul style="list-style-type: none"> ↻ доіндустріальні, ↻ індустріальні, ↻ постіндустріальні
за відношенням до релігії	<ul style="list-style-type: none"> ↻ теократичні, ↻ світські, ↻ атеїстичні
за географічним розташуванням	<ul style="list-style-type: none"> ↻ східні, ↻ західні, ↻ європейсько-азіатські
за часом	<ul style="list-style-type: none"> ↻ стародавнього періоду (до V ст. н. е.), ↻ середньовіччя(V-XV ст. н. е.), ↻ нового часу(XV-Першої Світової війни), ↻ новітнього часу (після Першої Світової війни)
<p>Однак, ні одна з перерахованих класифікацій не розкриває соціальної сутності, тобто не дає відповіді на питання, волю якої групи населення ця держава виражає. І тільки історична типологія дає найбільш повну характеристику держави.</p>	

У **цивілізаційному підході** головними критеріями типологізації держав виступають – культурні, релігійні, національні, психологічні та геополітичні ознаки. І в залежності від цього критерію держави ототожнюються з осередками цивілізацій: єгипетської, китайської, західної, православної тощо (О.Шпенглер, А.Тойнбі). За таким підходом нараховують 21 цивілізацію.

Сьогодні у XXI ст. є очевидними неповнота та певна обмеженість формаційного підходу в розумінні соціальної класифікації держави, неможливість його використання в якості єдиної методологічної та філософської основи пізнання державно-правових форм суспільного буття. Альтернативою формаційному підходу виступає цивілізаційний підхід (дет. див. праці проф. Венгерова А.Б.).

Отже, виокремлюють два основних підходи до типології держав:	
Формаційний <i>(К.Маркс, Ф.Енгельс, В.Ленін)</i>	Цивілізаційний <i>(А.Тойнбі, Г.Кельзен, С.Хартингтон, М.Коркунов, М.Еллінек)</i>
Переваги формаційного підходу: <ol style="list-style-type: none"> 1. Надання вагомій уваги у формуванні держави та її типів значимості ролі економічного фактору. 2. Визначення соціально змістовної (класової) сутності і соціального призначення держави. 3. Виокремлення етапів розвитку держави на основі врахування історичних процесів. 	Переваги цивілізаційного підходу: <ol style="list-style-type: none"> 1. Розкриває сутність історичної епохи через людину, через сукупність, масив уявлень індивіда про стан суспільного життя, про зміст власної діяльності. 2. Пов'язує залежність типу держави від багатоманіття культур, світогляду, моралі тощо. 3. Визначає державу як найголовніший фактор духовно-культурного розвитку суспільства, яке сприяє обмеженню і навіть вилученню легалізованого насильства відносно особи.
Недоліки формаційного підходу <ol style="list-style-type: none"> 1. Перебільшення класово-економічного фактору у встановленні держави, нехтуючи іншими чинниками. 2. Необґрунтоване звеличення ролі соціалістичної держави як найвищого етапу її розвитку. 3. Нехтування великим масивом культурно ціннісних ідей, як чинників державотворення 	Недоліки цивілізаційного підходу <ol style="list-style-type: none"> 1. Надають другорядну роль економічному фактору у розвитку цивілізацій. 2. Недооцінка ролі соціальної диференціації суспільства та його класових протиріч як важливого чинника розвитку держави. 3. Необґрунтовано звеличують роль культурного фактору <i>(Дет. див .праці О.Ф.Скакун)</i>

Зокрема, ознаками Східного типу держави цивілізаційної типології є: економіка цих держав базується на державній і суспільній власності на засоби виробництва; розшарування суспільства на соціальні групи проведене залежно від місця осіб в апараті держави; наявність громіздкого бюрократичного централізованого апарату, власника засобів виробництва; незахищеність прав і свобод людини.

Зокрема, ознаками Західного типу держави цивілізаційної типології є: наявність приватної власності на засоби виробництва; розшарування суспільства на соціальні групи залежно від відношення до засобів виробництва; бюрократичний апарат не відіграє ключової ролі у житті держави і не є власником засобів виробництва; державній владі характерна децентралізація та розподіл її на різновиди; права і свободи людини захищені і постійно розширюються (див. дет. Е.Григоніс).

Історичний тип держави (формаційний підхід) – це сукупність важливих ознак, характерних для всіх країн, економічною основою яких є певний тип виробничих відносин, що виражають соціально-змістовну (класову) суть і соціальне призначення держави (дет див. проф. Рабінович П.М.).

Основні причини зміни типів держав:

розвиток продуктивних сил і відповідна зміна виробничих відносин;

зміна соціальної, зокрема класової структури суспільства;

встановлення нового співвідношення соціальних груп;

зміна домінуючої групи (панівної верстви) суспільства;

зміна соціальної суті держави внаслідок переходу державної влади до представників іншої групи чи класу.

Будучи залежною насамперед від домінуючої чи керівної групи (класу) в суспільстві, держава, проте, є відносно самостійним утворенням. **Ознаками відносної самостійності держави є:**

→ організаційна відокремленість держави від суспільства, від будь-яких груп і класів і функціонування як самостійної соціальної структури;

→ наявність власної внутрішньої будови (структури) та особливих, специфічних інтересів;

→ залежність не тільки від домінуючої частини населення, а в певній мірі і від інших соціальних груп суспільства (національних чи етнічних спільнот);

→ залежність від зовнішньополітичних умов і подій;

→ необхідність виконувати не тільки суто класові, групові, а й загальносоціальні функції (*дет див. проф. Рабінович П.М.*).

Оцінка історичних типів держав вказує, що поняття "типи держав", створене в колишніх соціалістичних країнах, хоч має прихильників і в західній науці. За вихідне у визначенні типу держави і права береться матеріальний фактор, спосіб виробництва. Який спосіб виробництва, такими є, відповідно, держава і право. У західній державознавчій науці переважає інша періодизація держав - за часом. Зокрема, держава і право стародавнього світу, що відповідає рабовласницькому типу; середньовіччя – феодальному; нового часу – раньому капіталістичному і найновішого часу.

Історії відомі такі історичні типи держав:

Рабовласницька держава – найдавніша держава, що виникла у 4–3 тисячолітті до н. е. в країнах Близького Сходу (Єгипет, Лівія, Вавилон). У 8–7 тисячолітті до н. е. виникли рабовласницькі держави в Європі (Греція, Рим). Особливого розвитку виробничих відносин система рабовласницьких держав досягла в Стародавній Греції, Римі. Вільні люди – рабовласники. У цих державах існували різні форми правління: монархія, аристократія, демократична республіка; найтипівішою формою державного устрою була імперія, а політичні режими – авторитарний, деспотичний. Закріплювалася соціальна нерівність. Абсолютно безправними були чужинці, а рабів не визнавали суб'єктами права, вони були як знаряддя праці. У цей період розроблені демократичні норми державного права Греції та класичне приватне (майнове) право Риму, що увійшли до світової скарбниці.

Феодальна держава – виникає в Європі в 5–6 ст. н. е. на основі рабовласницької держави, що потерпіла крах. Характерними ознаками такої держави є закріплення соціальної нерівності, відносин сюзеренітету-васалітету; визнання селян, міщан людьми, але економічно залежними від феодалів; закріплення монополії феодалів на основні засоби виробництва та політичну владу; затвердження власності на землю як основи суспільства. Формами держави були ранньофеодальна монархія, представницька монархія; абсолютна монархія і феодальна міська республіка. Феодальне право – жорстоке, відверто класове, неузгоджене, значний вплив у якому мали релігійно-правові норми.

Буржуазна держава – виникає у результаті революцій 17–18 ст. внаслідок впровадження капіталістичного способу виробництва. Формами такої держави були конституційна монархія, парламентарна та президентська республіки. Основною формою цієї держави в період становлення і розвитку виступала буржуазно-демократична республіка, в якій проголошували формальну рівність громадян перед законом, декларували права і свободи особи. У державі відбувалося поступове пристосування старого державного механізму до потреб капіталістичної системи, зростання ролі права, апарату держави, розширення сфери впливу та функцій держави. У цей період вчені, мислителі інтенсивно

розробляли важливі демократичні інститути та положення державно-правової науки. Зокрема, теорію розподілу влади, було проголошено суверенітет, право на опір насильству, розроблено основні закони на демократичних засадах, створені Конституції держав, виникають партії та профспілки.

Соціалістична держава – перехідний історичний тип держави, організація політичної влади трудящих на чолі з робітничим класом, основне знаряддя захисту революційних завоювань, передбачає різноплановий розвиток економічного і духовного життя суспільства з метою поступового перерозподілу соціалістичної державності в суспільне комуністичне самоврядування. Виникає як диктатура пролетаріату з послідовним прагненням до загальнонародної держави.

Держава соціальної демократії – це організація політичної влади трудівників-власників (які становлять більшість суспільства), що реально забезпечує максимальне здійснення і захист основних прав людини, прав нації і народу на загальнонародських засадах свободи, справедливості й солідарності. Такої організації економічного життя суспільства ще не існувало в історії людства, проте сучасні тенденції соціального розвитку дозволяють прогнозувати утворення такого суспільства.

Держава соціально-демократичної орієнтації – це перехідний тип держави, який існує в період переходу від буржуазного типу до соціальної демократії; це організація політичної влади більшості населення, яка забезпечує необхідний консенсус усіх його частин та перехід до утворення умов, потрібних для повного і безперешкодного здійснення основних прав людини і прав нації (народу) та прогресу суспільства на засадах соціальної демократії. У сучасних умовах вчені виділяють два основних різновиди держав такого типу: а) держави, які існують у економічно розвинутих країнах соціально орієнтованого капіталізму (до них належать найбільш розвинені держави – Німеччина, Франція, Італія, США, Японія, Швейцарія); б) держави, які існують у країнах, що переходять від авторитарно-бюрократичного ладу, псевдосоціалізму до громадянського суспільства і перетворюються з організацій тоталітарної влади партійно-управлінської верхівки на організацію влади більшості населення (колишні республіки СРСР та ін.).

Соціально-демократичне спрямування такої держави знаходить прояв у тому, що вона:

1) створює для всіх громадян рівні можливості участі у приватизації значної частини засобів виробництва та іншого майна, активно стимулює цей процес;

2) послаблює відчуження людини від управління суспільством, надаючи їй можливість впливати на вироблення й здійснення державної політики через участь у загальних виборах, референдумах, діяльності різноманітних політичних партій та інших громадських об'єднань;

3) не тільки зберігає права, які були раніше здобуті у політичній боротьбі, але й розширює їх зміст і обсяг;

4) є безпосереднім учасником і організатором суспільного виробництва, будучи власником важливої частини сучасних засобів виробництва;

5) бере безпосередню участь у розподілі матеріальних благ через систему пенсій, соціальних допомог, прагнучи забезпечити достатній рівень життя всім громадянам;

6) розширює сферу виконання загальносоціальних функцій, що здійснюються в інтересах усього суспільства і питома вага яких в усій державній діяльності помітно зростає;

7) користується підтримкою більшої частини населення країни;

8) проводить миролюбну зовнішню політику, бере дедалі ширшу участь у розв'язанні глобальних, тобто загальнолюдських, проблем – екологічних, енергетичних тощо *(дет. див. П.М. Рабінович).*

Перед будь-якою державою постає більше чи менше коло завдань, на вирішення яких вона використовує свої економічні, ідеологічні та політичні ресурси, бюджет тощо. З усієї сукупності цих завдань можна виділити такі, що визначають її сутність, без яких вона не може повноцінно діяти.

Основними напрямками діяльності держави та її органів щодо задоволення потреб суспільства, які розкривають її соціальну сутність і призначення, є *функції держави*.

Змістом тієї чи іншої функції держави і права виступає сам процес впливу держави через практичну діяльність її відповідних структур на певні споріднені суспільні відносини.

Здійснення державних функцій

це складний і багатоплановий процес впливу держави і її відповідних структур на певне коло суспільних відносин.

Право і держава виникають одночасно, і вони взаємозалежні. Держава залежить від права у своїй організації, побудові, структурі, у здійсненні функцій. При аналізі функцій держави виділяють **правові форми і організаційні** (не правові).

Основними формами здійснення функцій держави є ПРАВОВА – нормативно визначена діяльність органів держави, яка полягає в здійсненні ними вагомих дій і операцій, юридичних актів, а саме стосується реалізації права і спричиняє для суб'єктів правовідносин юридичні значимі наслідки.

ОРГАНІЗАЦІЙНА – практична діяльність органів держави, яка спрямована на забезпечення важливих дій і операцій, здійснюваних в межах правових форм і не спричиняє юридичні наслідки (дет.див. О.Ф. Скакун)

Види організаційних форм здійснення функцій держави

організаційно-господарська – організація статистики, постачання, господарської роботи бухгалтерського обліку.

організаційно-контролююча – організація недержавного контролю в різних сферах – об'єктах діяльності держави.

Організаційно-регламентаційна – розробка науково обґрунтованих правил організації праці, організація виборів та кадрового забезпечення державних органів та їх структур.

Організаційно-ідеологічна – інформування про нормативно-правові акти, їхній зміст, проведення різнопланової пропагандистської роботи, інформаційний вплив суспільно-громадські позиції.

Правові форми виконання функцій держави:

- *установча діяльність* – це діяльність щодо утворення, вдосконалення, ліквідація державних органів та організацій.

- *нормотворча діяльність* – встановлення (санкціонування), зміна, скасування формально обов'язкових правил поведінки загального характеру, тобто правових (юридичних) норм.

- *правозастосовча* – діяльність компетентних органів щодо розгляду і вирішенню індивідуальних юридичних справ, яка завершується прийняттям правозастосовчого акту. До цієї діяльності залучаються державні органи і посадові особи.

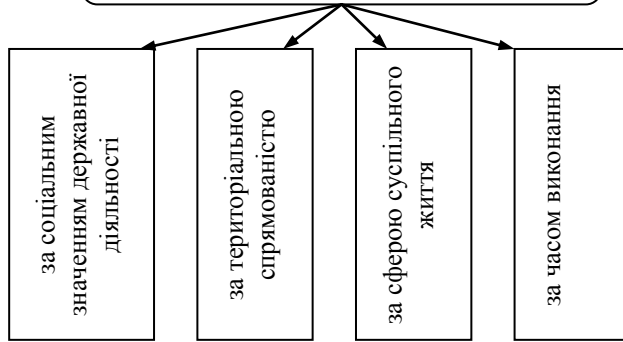
- *правоохоронна*- діяльність спрямована на охорону суспільних відносин, охоронюваних правом, на запобігання правопорушень, усунення конфліктів, розв'язання спорів. Це примусове підтримання правопорядку.

- *правозахисна* – діяльність державних органів спрямована на захист закріплених у правових нормах суспільних відносин від будь-яких посягань притягненню винних до відповідальності, відновлення правового стану. Це діяльність державних органів, що мають правозахисні повноваження.

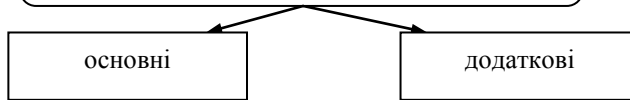
- *контрольно-наглядова* – це діяльність щодо спостереження за додержання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припинення правопорушень організаційними заходами.

- *інтерпретаційно-правова* – це діяльність компетентних органів держави щодо офіційного тлумачення правових норм, яке завершується прийняттям інтерпретаційних актів.

Всі основні функції держави класифікують за різними критеріями:

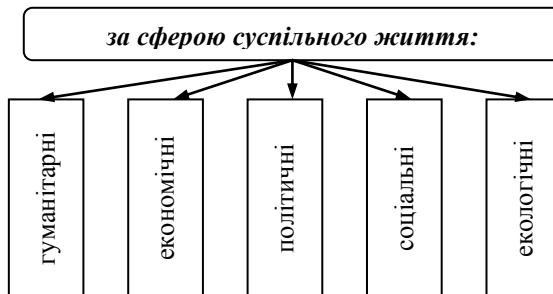
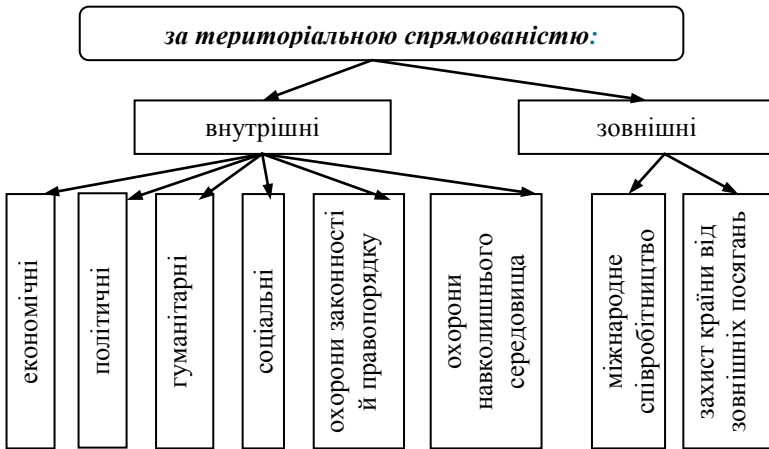

за соціальним значенням державної діяльності:

характеризують призначення держави, найбільш загальні, найважливіші напрямки її діяльності на певному етапі розвитку. Вони здійснюються не окремими державними органами, а в різній мірі багатьма ланками державного апарату. Крім того, основні функції мають комплексний характер, їх об'єктом є широке коло суспільних відносин, на які і впливає певна система напрямів державної діяльності. До основних функцій держави відносяться, наприклад, функції оборони країни, захисту правопорядку, законності, охорони прав і свобод громадян та ін.;

є складовими елементами основних функцій, але самі по собі не розкривають сутності держави. Так, в складі такої основної функції як оборона країни, можна виділити ряд допоміжних: укріплення збройних сил, розвиток науково-технічного прогресу для здійснення їх озброєння, забезпечення відповідних пропорцій військового і цивільного виробництва і т.д.

Розрізняють види внутрішніх функцій Української держави залежно від сфери суспільного життя:

+ у гуманітарній сфері: а) гуманітарна (забезпечення, охорона і захист основних прав людини); б) екологічна (забезпечення екологічної безпеки особи, захист навколишнього природного середовища); в) соціальна (соціальний захист особи, охорона і відновлення здоров'я, соціальне забезпечення); г) культурно-виховна (організація освіти, виховання, підтримка і розвиток науки, культури)

+ в економічній сфері: а) господарсько-стимулююча (створення умов для розвитку виробництва, захист різних форм власності); б) господарсько-організаційна (програмування і організація виробництва на державних підприємствах, розпорядження об'єктами державної власності, забезпечення права громадян на підприємницьку діяльність); в) науково-організаторська (організація та стимулювання наукових досліджень)

+ у політичній сфері: а) демократизаторська функція (створення демократичних умов, інститутів для вільного виявлення і врахування інтересів різних соціальних груп суспільства, зокрема для діяльності різноманітних політичних партій та інших громадських об'єднань, також створення умов для існування легальної опозиції); б) національно-забезпечувальна функція (забезпечення умов для збереження і розвитку національної самобутності корінної та всіх інших націй); в) охоронна функція (охорона і захист державно-конституційного ладу, громадського миру, законності та правопорядку, прав і свобод громадян)

Зовнішні функції Української держави мають таку класифікацію:

+ у *гуманітарній сфері*: а) участь у міжнародному забезпеченні та захисті прав людини; б) допомога населенню інших країн (у разі стихійного лиха, кризових ситуацій тощо); в) участь у захисті природного середовища; г) участь у міжнародному культурному співробітництві

+ в *економічній сфері*: а) участь у створенні світової економічної системи на основі міжнародного розподілу та інтеграції виробництва і праці; б) участь у розв'язанні господарських та наукових проблем (енергетичної, дослідження і освоєння космосу тощо)

+ у *політичній сфері*: а) організація, підтримка і розвиток міждержавних договірних відносин на основі загальновизнаних принципів міжнародного права; б) оборона країни від зовнішнього нападу, анексії; в) участь у забезпеченні ненасильницького миру в усіх регіонах планети; г) участь у боротьбі з порушеннями міжнародного правопорядку (в тому числі з використанням військових засобів)

Особливу значимість має ***зовнішня функція держави з оборони країни*** від зовнішнього нападу, що підтверджено історично.

У мирний час –

це тотальна підготовка держави до відбиття можливого нападу ззовні.

У військовий час

ця функція приймає форму прямої збройної боротьби з ворогом, в ході якої здійснюється об'єднання віх сил країни для досягнення перемоги.

Оборонна діяльність держави базується на її військовій доктрині і складається з п'яти основних напрямків:

Зміцнення оборони країни. Високу обороноздатність держави забезпечує розвинута і ефективна економіка, яка спирається на найновіші досягнення науково-технічного прогресу, що дозволяє не тільки задовольнити матеріальні потреби суспільства, але й виробити все необхідне для зміцнення оборонного потенціалу країни (найновіші зразки техніки і зброї, запаси стратегічної сировини і інші компоненти).

Повсякденне вдосконалення збройних сил, постійне підвищення їх боєготовності і боєздатності. Кожна держава постійно турбується про те, щоб її збройні сили були міцними, мобільними, володіли сучасними засобами захисту, професійно використовували всі види військової техніки і зброї, мали високу боєготовність та боєздатність.

Охорона державних кордонів. Ця діяльність здійснюється прикордонними військами чи іншими спеціальними підрозділами і направлена на забезпечення прикордонного режиму, який встановлюється законодавством конкретної держави.

Організація цивільної оборони. Держави проводять ряд оборонних заходів у мирний час з метою протистояння можливому нападу ззовні і забезпечення стійкого функціонування економіки країни у воєнний час. Ця діяльність передбачає евакуацію жителів населених пунктів, які найбільш вірогідно будуть піддані ударам зброї масового знищення; створення захисних споруд; проведенням рятувальних та відновлювальних робіт.

Військова підготовка запасу збройних сил (резервів). Організовується періодична перепідготовка осіб, які перебувають на військовому обліку, а також допризовна військова підготовка, яка проводиться і в середніх і вищих навчальних закладах.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 7

ФОРМИ ДЕРЖАВИ

1. Поняття форми держави та її структурні елементи.
2. Поняття та види державного правління.
 - 2.1. Республіканська форма правління та її види.
 - 2.2. Монархія як форма правління.
3. Сутність та основні види державного устрою.
 - 3.1. Унітарна держава та її характерні риси.
 - 3.2. Складні держави, їх види та ознаки.
4. Поняття державного (політичного) режиму та його види.
5. Демократія як внутрішня форма держави.
6. Демократія і самоврядування.
7. Форми держави за Конституцією України.

Вже в давні часи на Близькому Сході, в Стародавній Греції та Римі дослідники державно-правових явищ відчували потребу у визначенні поняття, яке було б достатньо широким і давало б загальну характеристику, і створювало б повне уявлення про ту чи іншу державу, про основні шляхи здійснення в ній державної влади.

Таким широким поняттям стала категорія "*форма держави*", але в нього в різні часи різними дослідниками вкладався неоднаковий зміст.

У стародавні часи найбільш відомою класифікацією форм держави була та, яку дав Арістотель. Він поділяв форми держави у відповідності до двох ознак: а) кількість тих, хто править (один, декілька, багато); б) в інтересах кого (скільки) здійснюється це правління. Ця ознака (остання) була критерієм розподілу форм держави на правильні (правління здійснюється в інтересах усіх) і неправильні (правління здійснюється в інтересах тільки тих, хто править). Правильними формами були: монархія, аристократія, політія; неправильними - тиранія, олігархія, демократія.

Критерієм розподілу держав за їх формою у Монтеск'є був метод здійснення державної влади. Завдяки своєму підходу він встановив таку класифікацію і визначив конкретні форми держави: 1) республіку, як форму держави, в якій організацію і здійснення державної влади визначають такі якості, як добродетель і рівність; 2) монархію (основа влади - честь); 3) деспотію (основа влади - страх). Таким чином, під формою держави він реально розумів те, що в сучасній науці класифікується як політичний (державний) режим.

Ж.-Ж. Руссо під формою держави розумів організацію державних органів, їх структуру, і за цим критерієм виділяв: 1) монархію - форму держави, де здійснюється влада однією особою; 2) аристократію - в якій владу здійснює декілька осіб (невелика група); 3) демократію - в якій владу здійснюють всі. Беручи за основу визначення форм держави ознаку організації вищих форм держави, Руссо за форму держави розглядав різновид її, який класифікується в залежності від форми правління.

Категорія "**форма держави**" є однією з найважливіших і широких понять державознавства. Вона покликана констатувати сукупність певного кола загальних ознак і взаємозв'язків, що характеризують державу як суспільне явище.

Кожна держава як і будь-яке інше суспільне утворення, повинно бути певним чином організована, побудована, а здійснення нею влади має відбуватися певними способами, методами. Вказані характеристики охоплює поняття "форма держави". Всі елементи форми держави (форма правління, форма устрою і державний режим) мають правову основу - вони фіксуються в Конституції, законах і підзаконних актах. Але слід мати на увазі, що зміст правових настанов не завжди відповідає дійсному характеру існуючих відносин.

Держава як система влади охоплює все суспільство і може бути організована різно. Про найбільш якісний порядок формування держави, найраціональніший зміст її діяльності людство веде боротьбу з початку виникнення держави. Тільки державно–організоване суспільство здатне забезпечити високій рівень життя. Тому з часів античності організація, структура, будівництво держави позначалось терміном “форма держави”.

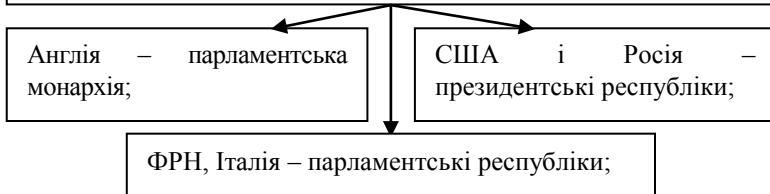
Не дивлячись на те, що поняття “форма” має різноманітний зміст, під “*формою держави*” розуміють лише набір основних параметрів, позицій з допомогою яких держава характеризується найбільш повно. Форма держави в юридичній літературі подається як цілісне утворення і має свої підсистеми. Виділяються лише різновиди “форми правління”, “форми державного устрою”, “форми державного режиму”, а не форми держави.

Державний (політичний режим) характеризує динамічну, функціональну сторону держави, те як вона діє, володарює, яку політичну ситуацію створює в суспільстві.

Категорії “форма правління”, “форма державного устрою” є показником структури держави. Вони вказують на варіант її розбудови.

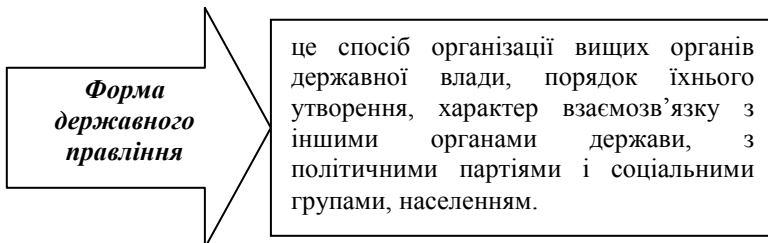
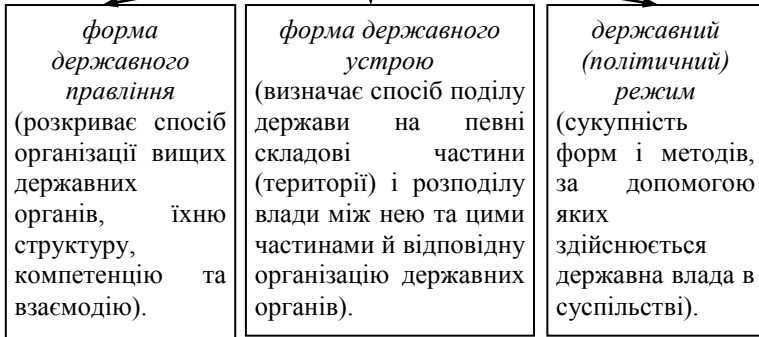
Слід звернути увагу, що значимість цих трьох підсистем не однакова.

Державний (політичний режим) є найвагомішим. Оскільки для людини більш важлива політична атмосфера, в якій вона знаходиться, її політичне і правове становище, а не до якого різновиду зачисляють її країну виходячи із форми правління і устрою. Так, один і той же режим може бути при різних формах правління, а політичний режим у цих державах один – демократичний. Наприклад:

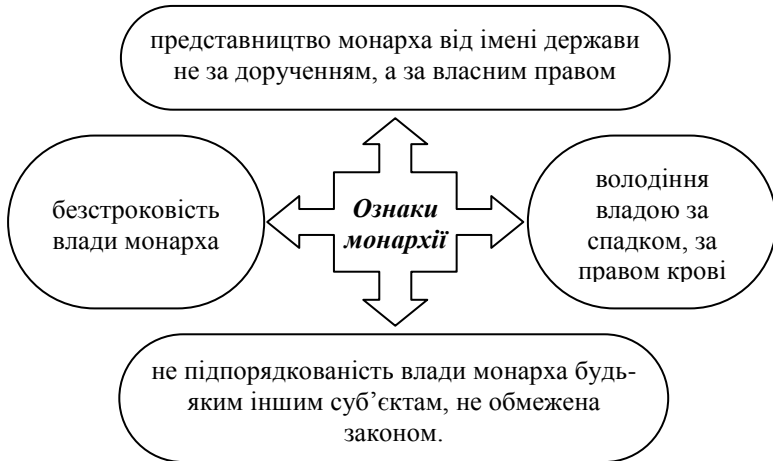
У взаємодії форми державного (політичного) режиму, форми державного устрою і форми державного правління проглядається їхня тісна залежність. Так, зміна форми державного (політичного) режиму часто призводить до зміни форми правління і форми державного устрою, і навпаки, реорганізація форми правління і форми державного устрою викликає зміну державного (політичного) режиму. Врахування закономірностей цих взаємозв'язків є важливим для створення нормальної політичної ситуації (владовідносин) в країні активного формування громадянського суспільства.

Форма держави – це спосіб (порядок) організації і характер здійснення державної влади.

Монархія (в перекладі з грецького мови “єдиновладдя”) – це така форма правління, за якої верховна державна влада юридично належить одній особі – монарху, котрий наділяється нею безстроково, як правило, за спадком серед правлячої династії. Сьогодні існує у світі біля 40 монархій.

Деспотична – це монархія, в якій владу монарха обожнюють, а його офіційно визнають божеством. Цей різновид був поширений у державах рабовласницького типу, в першу чергу в країнах стародавнього сходу.

Необмежені монархії – це монархії, в яких влада ніким і нічим не обмежена. Тобто, це стан, коли у країні не існує ні органів, ні законів, що могли б у якійсь мірі легітимним способом змінити або відмінити волю монарха.

Абсолютна – монархія, типова для пізніших часів, і свого розвитку набула в епоху феодалізму. За цієї монархії монархи не є божественними особами, але за ними закріплювали необмежену владу, завдяки належності їх до правлячої династії. Прикладами абсолютної монархії можуть служити царська Росія, а в сучасний період – Саудівська Аравія, Марокко.

Дуалістична монархія – це форма правління, де монарх – глава держави – особисто формує склад уряду, яким керує сам або через прем'єр-міністра, якого він призначає (Бахрейн, Кувейт).

Обмежені (конституційні) монархії – це монархії, в яких влада монарха в тій чи іншій мірі обмежується повноваженнями певних державних органів. Розрізняють такі її види: дуалістична і парламентська монархії та ін.

Парламентська монархія – форма правління, за якої влада монарха суттєво обмежена в усіх сферах здійснення державної влади, і за ним лише формально зберігається статус глави держави, але тільки з представницькими повноваженнями. Виконавча влада належить уряду, який формується парламентом і лише йому підзвітний. Переважна більшість сучасних монархій – це монархії парламентарні. Їхнє існування обумовлено національними традиціями, живучістю певних символів тощо (Англія, Данія, Швеція, Японія).

Нетипові форми монархії:

→ **виборна монархія**, яка об'єднує елементи монархії і республіки. Так, у Малайзії новий монарх обирається через кожних 5 років з числа спадкових султанів дев'яти штатів.

→ **колективна монархія**, як, наприклад, в Об'єднаних Арабських Еміратах, де повноваження монарха належать Раді емірів семи, об'єднаних у федерацію еміратів.

→ **теократична монархія**, де вища політична і духовна влада держави зосереджена в руках духовенства, а глава церкви одночасно є і світським главою держави (Ватикан).

Республіка – це така форма правління, за якої вищу державну владу здійснює виборний колегіальний орган, котрий обирає населення країни (або його частина) на певний строк.

Президентська республіка – це форма правління, де глава держави – президент – одноособово або з наступним схваленням парламенту формує уряд, яким сам керує (в руках президента поєднується повноваження глави держави і глави уряду); Така форма існує у США, Аргентині, Мексиці, Росії;

Напівпрезидентська або президентсько-парламентська республіка – це республіка, де глава держави – президент – особисто пропонує склад уряду, насамперед кандидатуру прем'єр-міністра, який підлягає обов'язковому затвердженню або погодженню всім парламентом. До таких держав належать Фінляндія, Франція, Україна;

Парламентська республіка – це форма правління, де глава держави – президент – не може впливати на склад і політику уряду, який формується тільки парламентом і підзвітний лише йому. До таких держав належать Австрія, Італія, ФРН.

Нетиповим видом республіки на сьогоднішній день є **теократична республіка** (Іран, Афганістан).

Для деяких країн Африки характерна своєрідна форма **президентської монархічної республіки**: в умовах однопартійного політичного режиму лідер партії проголошується пожиттєво президентом, а парламент реальних повноважень не має (Заїр, Малаві).

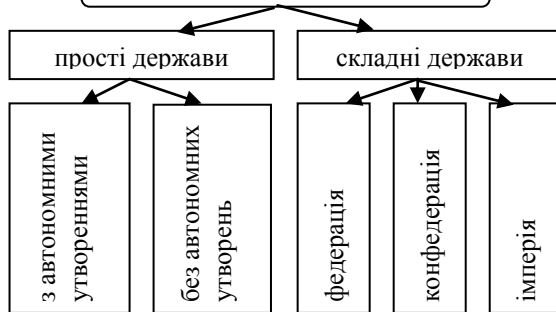
**Форма
державного
устрою**

це територіальна організація влади, спосіб поділу держави на певні складові частини і розподілу влади між нею та цими частинами.

Форма державного устрою показує:

- з яких частин складається внутрішня структура держави;
- яке становище цих частин і які взаємозв'язки їхніх органів;
- як будуються відносини між центральними і місцевими державними органами;
- в якій державній формі виражаються інтереси кожної нації, яка проживає на території країни.

Види державного устрою:

Проста (унітарна) держава – це форма державного устрою держави, частини якої не мають свого суверенітету, всіх ознак державності.

Найважливіші юридичні ознаки унітарної держави:

до складу унітарної держави не входять державні утворення, що наділені ознаками суверенітету;

вона має єдину систему державних органів;

в унітарній державі діють єдина конституція і єдина система законодавства;

у ній існує єдине громадянство;

у міжнародних стосунках унітарна держава виступає як єдиний представник країни.

У сучасному світі більшість держав унітарні

Наприклад

Франція

Чехія

Англія

Колумбія

Деякі унітарні держави мають автономні утворення

Наприклад

Іспанія

Італія

Португалія

Україна

Складна держава – це така держава, яка виникла з окремих державних утворень, що мали суверенітет і всі ознаки держави, але певну частину своїх суверенних прав добровільно передали вищим органам союзної держави.

Федерації – союзні держави, частини яких мають ознаки державності та наділені суверенітетом.

Основні ознаки федерації:

єдиний територіальний устрій федерації в межах загальнодержавного кордону, складається з територіальних одиниць суб'єктів;

наявність конституції і системи законодавства федерації в цілому й у кожного з її суб'єктів з верховенством законодавства федерації;

існування громадянства як усієї федерації, так і громадянства її суб'єктів (можливе подвійне громадянство);

у міжнародних стосунках - участь як федерації в цілому, так і кожного з її суб'єктів у випадках договірних міжнародних відносин у культурній, економічній інших сферах (не можуть бути суб'єктами міжнародного права);

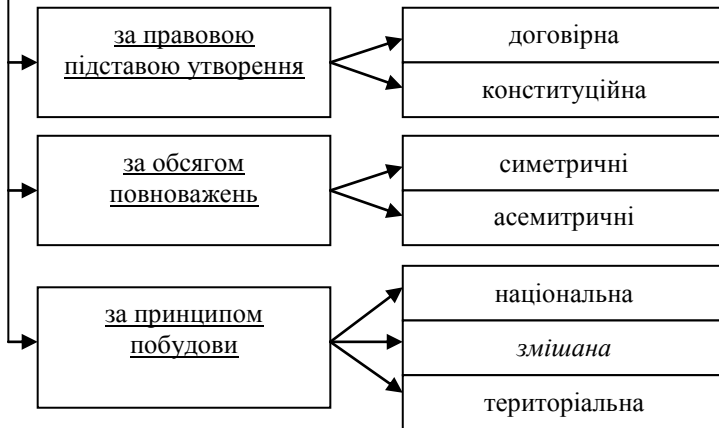
єдина загальнофедеративна податкова і фінансова системи;

трьохрівневі повноваження органів влади – виключно повноваження федерації; виключно повноваження суб'єктів; спільні повноваження, кожна з владних структур (апарат влади федерації і суб'єктів) має власну самостійну компетенцію цих повноважень;

основою федерації є союзний договір суб'єктів, який гарантує суверенітет і право на вихід з федерації;

наявність спільних збройних сил на рівні федерації.

ВИДИ ФЕДЕРАЦІЙ (дет див. академ. курс ТДП Н. М. Пархоменко)

Конфедерації – союзи держав, що створені для виконання певних завдань і цілей у політичній, економічній та військовій сферах.

Основні ознаки конфедерації:

суб'єкти конфедерації зберігають усі свої суверенні права;

відсутність спільних для всієї конфедерації законодавчих органів, конституції, системи законодавства, громадянства, судової та фінансової системи;

рішення загальноконфедеративних органів для членів конфедерації (у випадку їх незгоди з ними) не є обов'язковими;

це, як правило, тимчасовий союз держав, наявність у кожного з суб'єктів конфедерації права виходу із її складу.

Імперії – це такі складні й великі держави, які об'єднують інші держави або народи внаслідок завоювань, колонізації, що складаються з головної держави (метрополії) і колоній. Історії відомі – Римська імперія, Російська імперія.

Основною ознакою імперії є:

вони тримаються на державному примусі з боку метрополії.

На сучасному етапі розвитку міжнародної інтеграції велика увага надається на міжнародному і міждержавному регіонально-континентальних рівнях **міждержавним об'єднанням**, різновидами яких є **співдружності, співтовариства** (СНД – співдружність незалежних держав, Британська Співдружність Націй, Європейська Співдружність на Європейському континенті тощо). Цій проблемі приділили увагу О. Ф. Скакун, В. В. Завальнюк, Н. М. Пархоменко.

Співдружність держав – це своєрідний, добровільний союз суверенних держав, створений на підставі міжнародного договору з метою об'єднання і концентрації зусиль для здобуття певних цілей і координації важливих напрямків державної діяльності відповідно до спільно визначених засад формування цього об'єднання.

Ознаки співдружності

- основою формування є міжнародні нормативні акти (міждержавний договір, статут, угода, положення тощо);
- держави-учасниці володіють повним суверенітетом і зберігають право виходу зі співдружності та право суб'єкта міжнародних відносин;
- діяльність здійснюється через створені координаційні органи (рада голів співдружності, голів урядів, міжпарламентська асамблея тощо), рішення яких мають рекомендаційний характер;
- цілі формування співдружності різні: досягнення успіхів в економічній і культурній сферах, спрощення візової системи митних кордонів;
- відносини між державами-учасницями будуються на основі міжнародних норм і принципів.

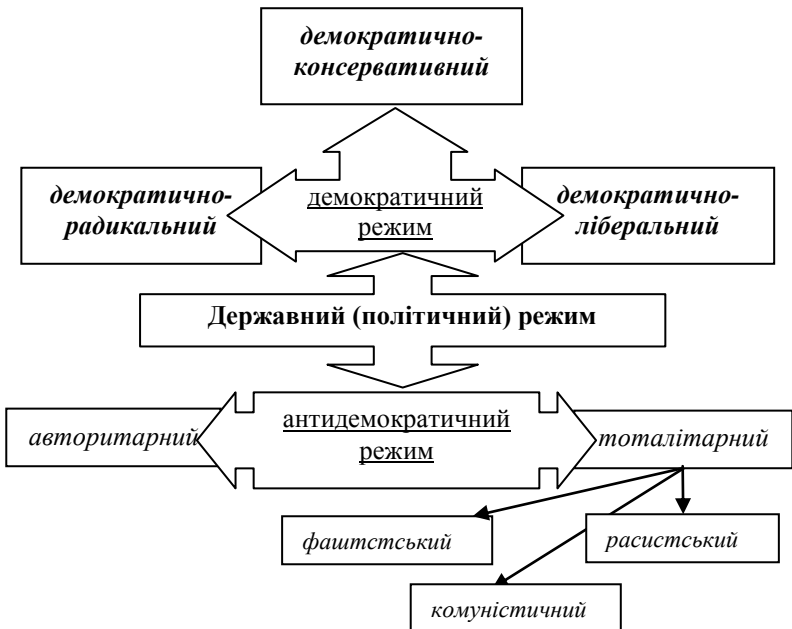
Інші різновиди міждержавних об'єднань	<p>Особиста унія — це найпростіша форма міждержавного об'єднання, що виникає тоді, коли монарх здобуває право на корону іншої держави. Особиста унія не значить юридичний союз і не приводить до створення загальних державних органів. Прикладами особистої унії є унія між Саксонією і Польщею (1697–1763), унії між Великобританією і Ганновером (1714–1837), Нідерландами і Люксембургом (1815–1890), що виникли в результаті спадкування монархом однієї держави корони іншої.</p>
	<p>Реальна унія - правовий союз держав на основі створення загального інституту глави держави — монарха й інших загальних органів державної влади. В рамках реальної унії може зберігатися суверенітет союзних держав. Прикладами можуть бути унія Швеції і Норвегії (1814–1905), Австро-Угорська унія (1867–1918).</p>
	<p>Протекторат - правовий союз між державами, за якого одна держава надає зовнішньополітичну і військову допомогу іншій, залежній від неї державі. У внутрішній політиці остання має певну самостійність. Протекторат можливий на початковому етапі відносин між колишніми колоніями і їхньою метрополією.</p>

*Державний
(політичний)
режим*

це сукупність чи система способів, прийомів, методів здійснення, реалізації державної (політичної) влади в суспільстві, що відображають її характер та зміст з точки зору співвідношення демократичних і антидемократичних засад.

Державний режим - це сукупність форм і методів здійснення державної влади органами держави.

Політичний режим - сукупність способів та методів здійснення політичної влади суб'єктами політичної системи.

Демократичний режим

це режим, за якого державна (політична) влада здійснюється з дотриманням основних прав людини, із забезпеченням легальних можливостей вільного волевиявлення і врахування інтересів усіх груп населення через демократичні інститути (вибори, референдуми, засоби масової інформації), діяльність різноманітних громадських об'єднань, які представляють ці інтереси і впливають на вироблення та здійснення політики держави.

Будь-які демократичні держави будуються на базі загальних ознак, але ступінь розвитку демократії може бути різним. **Демократизація суспільства** – це довгочасний постійний процес, що потребує не лише внутрішньодержавних, але й міжнародних гарантій.
(дет. див. О. Ф. Скакун)

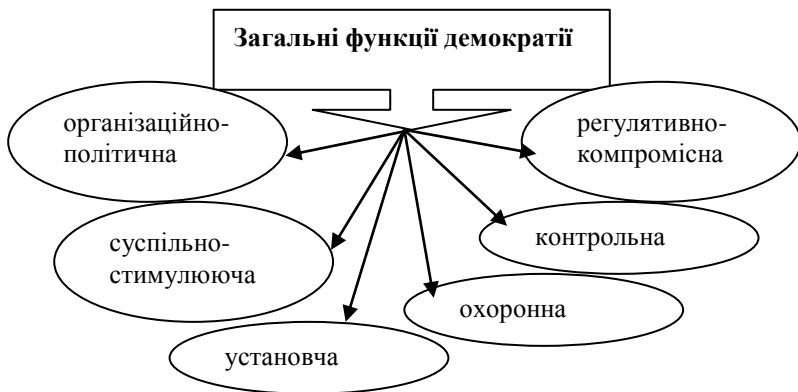
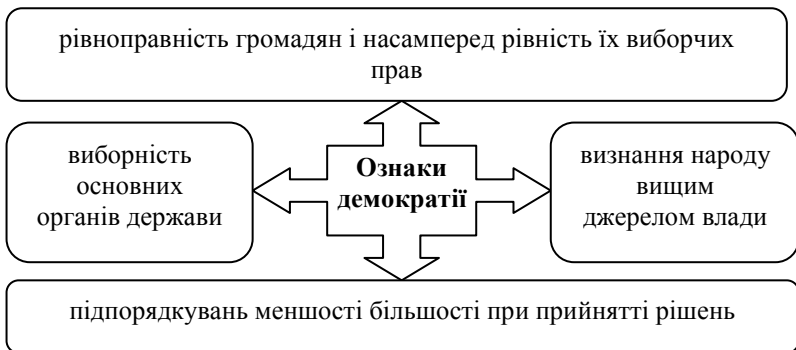
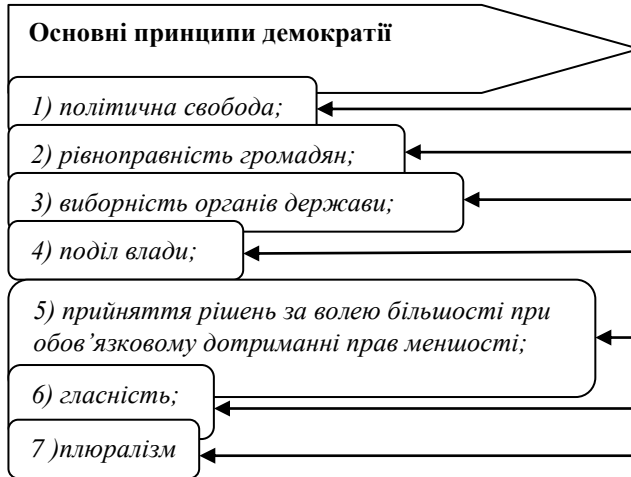
Термін “**демократія**” походить з грецької мови

demos - народ

kratos - влада

влада народу.

народовладдя, що виходить з організації та функціонування державної влади на засадах визнання народу її джерелом і носієм, ґрунтується на прагненні забезпечити справедливість, рівність і добробут усіх при розв'язанні проблем і питань суспільного врядування.

Отже, основні ознаки демократичного режиму:

легітимне проведення виборів вищих і місцевих представницьких органів;

плюралізм у політичній, економічній, ідеологічній та духовній сферах життєдіяльності людей;

рівноправність людей, гарантії здійснення ними своїх прав, виконання своїх обов'язків;

демократизм правосуддя, пріоритет методів переконання перед методами примусу;

вільне існування всіх форм власності;

пріоритет загальнолюдських цінностей.

За сферою суспільного життя демократія буває:

економічна

політична

духовна

тощо

За характером соціальних утворень демократія буває:

демократія у сфері державного життя

демократія у сфері громадського життя

За способом участі народу в реалізації
влади, демократію поділяють на:

безпосередня (пряма)

це пряме волевиявлення
народу або безпосереднє
здійснення волі громадян у
найважливіших питаннях
державного і суспільного
життя.

референдум

обговорення проектів
нормативних актів

участь у виборах

загальні збори громадян

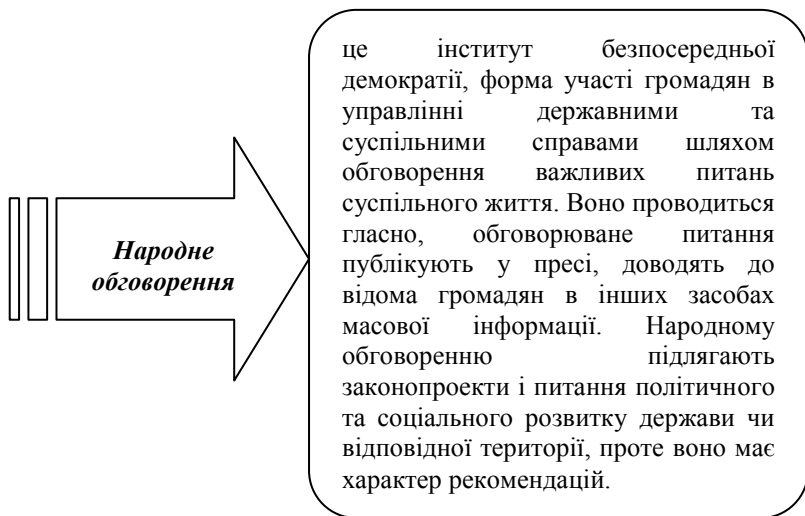
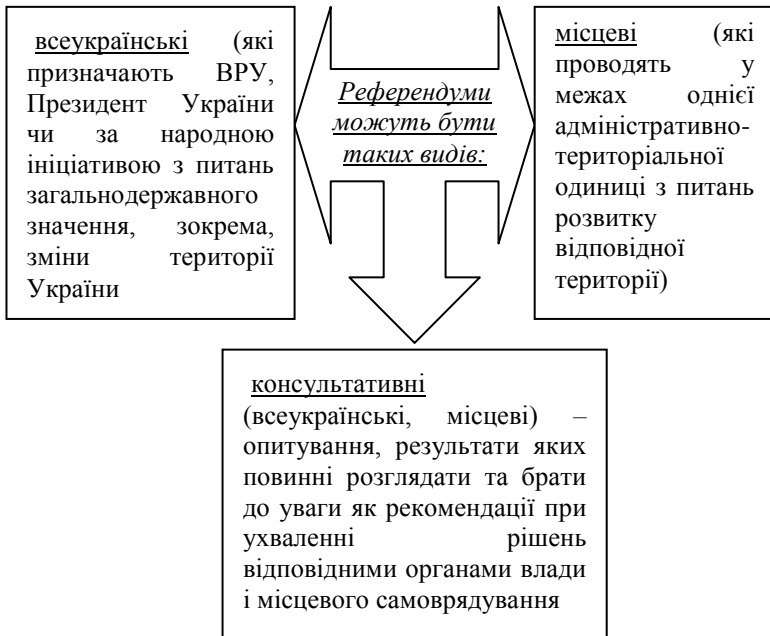
звіти депутатів та
виконавчих органів перед
населенням

представницька (виборна)

це спосіб реалізації волі
народу через обраних ним
представників в органи
влади.

Референдум

це спосіб прийняття
дієздатними громадянами
рішень з найважливіших питань
державного та суспільного
життя шляхом голосування, яке
проводиться всезагально,
вільно, рівно і таємно або
просто виявлення думок
громадян з цих питань.

Авторитарний режим – це стан політичного життя, коли влада зосереджується в руках однієї особи або правлячої верхівки; за якого державна влада здійснюється шляхом скасування або обмеження основних прав людини; коли стримують діяльність політичних партій та інших суспільних угруповань, народ не визнають основним носієм і сувереном влади; дії державних органів і громадських організацій суворо регламентують, а можливості опозиції зведені до мінімуму, допускаються політичні репресії; де відбувається формалізація і спрощення політичних процедур та інститутів, що пов'язують державу і суспільство.

Антидемократичний режим – це режим, коли державна влада здійснюється шляхом обмеження або порушення основних прав людини, особливо її свободи, честі й гідності, коли заборонена легальна діяльність політичних партій і громадських об'єднань, які перебувають в опозиції.

Тоталітарний режим – це спосіб організації державної влади, за яким здійснюється монопольний контроль над всіма сферами життя суспільства і над особистістю.

Тоталітарний режим – крайня форма авторитаризму.

Основні ознаки антидемократичного режиму:

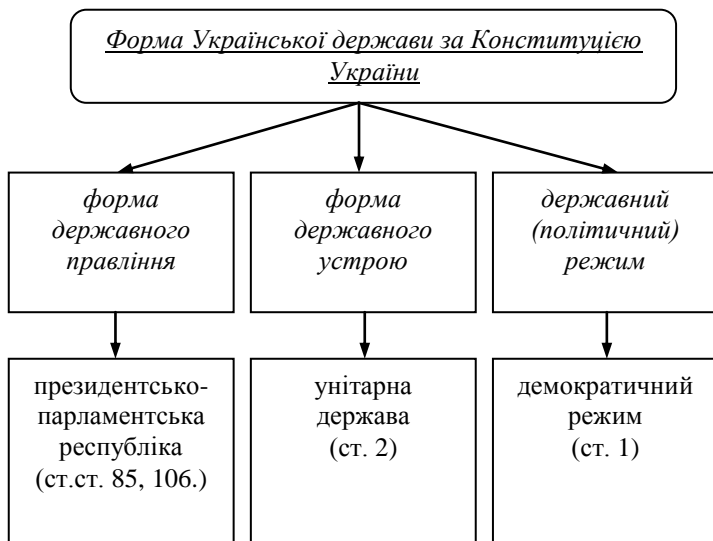
життєдіяльність суспільства і кожного окремо взятого громадянина абсолютно регламентована;

влада на всіх рівнях формується закрито однією чи декількома особами з правлячої верхівки;

влада не контролюється населенням;

розмежування політичних сил, як правило влада належить одній партії;

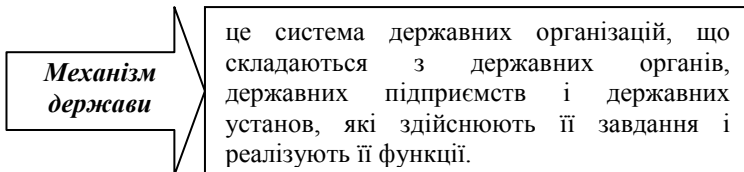
будь-яке відхилення від встановлених правил негайно придушується.

На сучасному етапі розвитку України питання про форму держави набуває особливого значення. Адже воно стосується найважливіших аспектів організації і діяльності молодої суверенної держави. Тому правильне розуміння основних теоретичних положень, що базуються на світовому досвіді державно-правового будівництва, застосування їх відповідно до конкретних умов і національних традицій сприятиме створенню життєздатної форми Української держави, яка стане одним із гарантів прогресивного розвитку і розквіту всього суспільства.

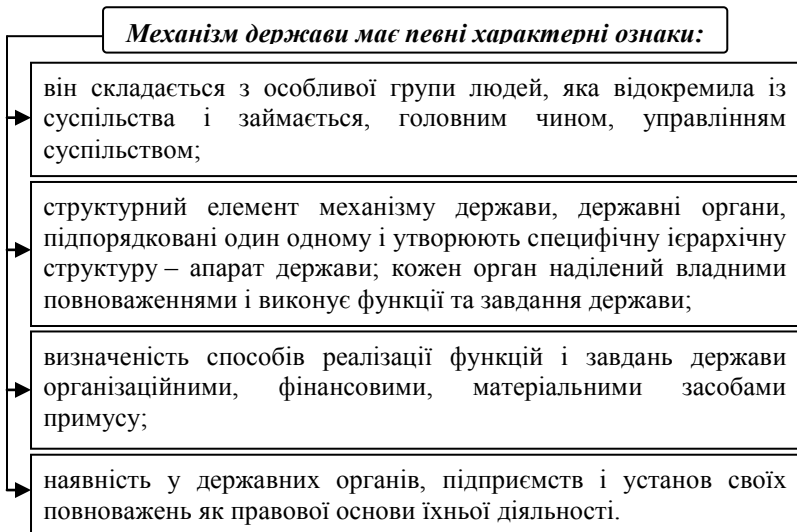
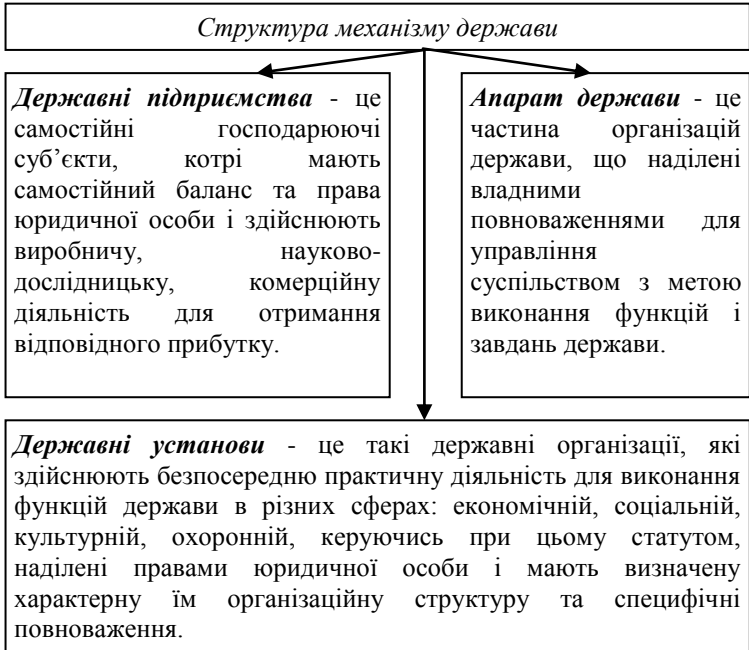
МЕХАНІЗМ ТА АПАРАТ ДЕРЖАВИ

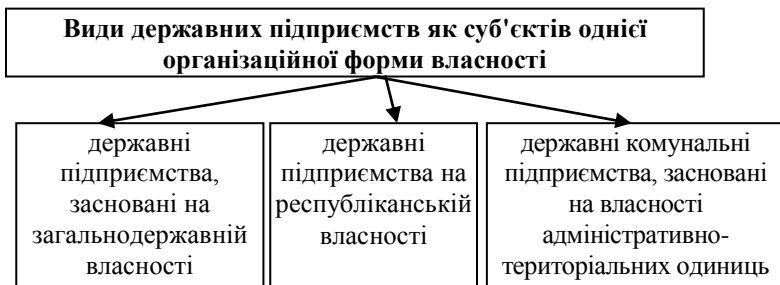
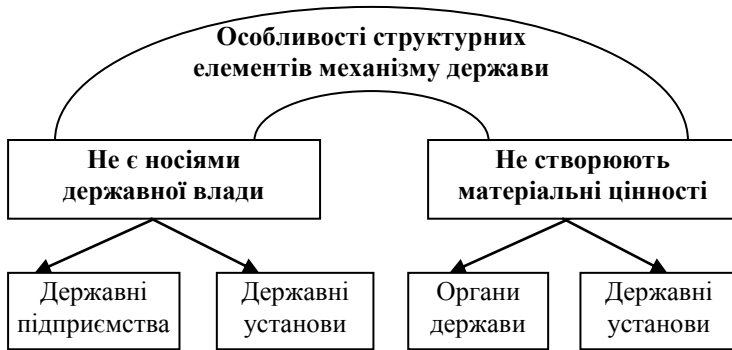
1. Поняття механізму держави, його структура.
2. Апарат держави та принципи організації та діяльності апарату сучасної демократичної держави.
3. Визначення та види, специфічні риси державних органів.
4. Система державних органів України.

Альтернативні визначення (дефініції) механізму держави:

- це цілісна ієрархічна система державних органів, державних закладів і підприємств, за допомогою яких здійснюється державне управління суспільством і захист його основних інтересів;
- це система державних органів (установ, підприємств), які забезпечують організацію та виконання внутрішніх та зовнішніх функцій держави;
- це органи держави, збройні загои людей (армія, флот, поліція і спеціальні війська), установи примусу (тюрма, виправні установи), спеціальний пропагандистський апарат (державні засоби масової інформації - радіо, преса, телебачення).

Отже, державні підприємства і державні установи – це організовані державою трудові колективи робітників і службовців на чолі з призначеним державою відповідним керівником.

Особливістю державних підприємств та установ є те, що вони:

- не виступають носіями державної влади;
- мають характерну, тільки їм, організаційну структуру та повноваження;
- адміністрація підприємств і установ здійснює управлінські функції виключно в сфері своєї діяльності і у рамках цього підприємства;
- саме завдяки функціонуванню підприємств і установ державний апарат в процесі здійснення державного керівництва забезпечує практичну реалізацію завдань держави.

Напрямки перебудови і формування механізму демократичної, правової, соціальної держави:

■ роздержавлення частини державних підприємств і установ для формування повноцінного громадянського суспільства;

■ розробка і реалізація демократичних процедур при вирішенні спорів між організаціями державного механізму;

■ запровадження у державних підприємствах і установах принципів самофінансування, самоокупності;

■ введення незалежної правової експертизи законопроектів і рішень;

■ формування законодавства, яке б регулювало взаємовідносини між підприємствами і установами та іншими суб'єктами на основі загальнодозвільних принципів: для громадян - "дозволено все, що прямо не заборонено законом" та - для державних організацій "дозволено все, що прямо передбачено законом";

■ скорочення державного апарату, його реорганізація, децентралізація. запровадження принципу розподілу влади;

■ підвищення ролі судових органів, забезпечення їх незалежності;

■ переорієнтація роботи державного апарату на проблеми забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання соціальних послуг, охорону порядку та навколишнього середовища, з одночасною відмовою від абсолютного домінування державного апарату при здійсненні економічної функції держави.

це частина механізму держави, яка об'єднує всі органи держави і здійснює її функції та завдання.

Апарат держави

це система (комплекс) всіх державних органів, наділених владними повноваженнями, які безпосередньо здійснюють функції та завдання держави, взаємозв'язані спільними організаційними принципами і методами діяльності.

Принципи організації і діяльності державного апарату держав соціально-демократичної орієнтації

➤ *Принцип демократизму.* Цей принцип передбачає широке залучення громадян до активної участі у формуванні та організації діяльності органів державного апарату. Демократизм забезпечує рівні умови участі людей в управлінні державою, з урахуванням особистих якостей кожного, роздержавлення частини державних підприємств і установ для формування повноцінного громадянського суспільства.

➤ *Принцип законності.* У процесі реалізації цього принципу в суспільстві створюється такий режим, за якого всі державні органи і громадяни зобов'язані суворо дотримуватися всіх законів держави й організувати свою діяльність відповідно до них. Глушення і застосування нормативно-правових актів на всій території держави

Принцип суверенності державної влади будується на єдності державної влади як носія і виразника суверенітету народу (нації), на реалізації його суттєвішого права на самовизначення.

➤ *Принцип розподілу влади.* Цей принцип передбачає поділ державної влади на: законодавчу, виконавчу, судову. Основні напрямки діяльності державного апарату (законотворча, організаційно-виконавча, судочинство, нагляд і контроль) чітко розмежовуються між відповідними спеціалізованими системами органів – різновидами влади. Завдяки цьому у механізмі створюється режим стримувань, який протидіє свавіллю, беззаконню з боку органів державного апарату.

➤ *Принцип гласності,* що забезпечує відкритість діяльності державних органів.

➤ *Принцип професіоналізму і компетентності.* За допомогою цього принципу створюють сприятливі умови для добору і розстановки у державному апараті висококваліфікованих кадрів. Залучення висококваліфікованих кадрів, висока організація праці забезпечують ефективну діяльність державного апарату.

➤ *Принцип ненасильства.* Цим принципом передбачено, що у роботі державного апарату основна роль належить організаційним, стимулюючим та виховним методам. Метод примусу має допоміжне, другорядне значення.

➤ *Принцип соціального партнерства* передбачає, що апарат держави свою діяльність будує на основі залучення широкої мережі об'єднання громадян, тісно співпрацюючи з органами місцевого самоврядування.

➤ *Принцип соціально-політичної справедливості* забезпечує рівність інтересів різних соціальних прошарків, націй, етнічних груп, захист злагоди і консенсусу всіх частин суспільства.

➤ *Принцип пріоритету прав і свобод людини (гуманізму).* За цим принципом передбачені обов'язки державних органів та службовців визнавати, реалізовувати й охороняти права і свободи громадян. Людина є найвищою цінністю суспільства, і тому держава відповідальна перед кожною особою за створення умов для вільного і гідного її розвитку.

➤ *Принцип національної рівноправності* визнає і рівною мірою сприяє здійсненню, охороні і захисту основних прав корінної нації та всіх інших націй, що живуть у даній державі (див. *дет. проф. П. М. Рабінович*).

ОРГАН ДЕРЖАВИ

це структурно організований державою чи безпосередньо народом колектив державних службовців або один державний службовець, який наділений владними повноваженнями та необхідними матеріальними засобами для виконання певних завдань і функцій держави, має визначену структуру і здійснює державно-організаторські, розпорядчі, судові та інші функції, відповідно до свого призначення.

це організація людей, пов'язаних дисципліною і наділених владними повноваженнями для здійснення функцій держави.

це відносно самостійна і автономна частина держави або державного механізму, яка створена відповідно до конституції і чинного законодавства, офіційно виступає та діє від імені держави у межах своїх юридичних повноважень і встановленого законом порядку, має свій державно-правовий статус, є державно юридичною особою, виконує відповідні завдання, функції та політику держави у різних сферах державного та суспільного життя і підпорядкована найвищим представницьким органам державної влади або принципам демократії (народовладдя) (див. *В. Котюк*).

Види державних органів:	
<i>за змістом діяльності</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ органи законодавчої влади, ↯ органи державного управління чи виконавчі органи, ↯ судові органи, ↯ контрольно-наглядові органи, ↯ глава держави.
<i>за місцем у системі державного апарату</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ первинні, ↯ вторинні, що походять від первинних та підзвітні їм.
<i>за способом створення</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ виборні; ↯ ті, що призначаються; ↯ ті, що можуть успадковуватися.
<i>за часом функціонування</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ постійні, ↯ тимчасові.
<i>за складом</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ одноособові, ↯ колегіальні.
<i>за масштабом діяльності</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ вищі, ↯ центральні, ↯ місцеві, ↯ локальні.
<i>за територіальною сферою дії</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ загальні, ↯ регіональні, ↯ місцеві.
<i>за компетенцією</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ загальної компетенції, ↯ спеціальної компетенції.
<i>за правовими формами здійснення функцій держави</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↯ правотворчі, ↯ правозастосовчі, ↯ правоохоронні, ↯ контрольно-наглядові, ↯ інтерпретаційні, ↯ установчі.

Державні владні повноваження реалізуються, проявляються:

у виданні державними органами від імені держави юридично обов'язкових нормативних та індивідуальних актів;

у здійсненні державними органами нагляду за точним і неухильним виконанням вимог, передбачених цими актами;

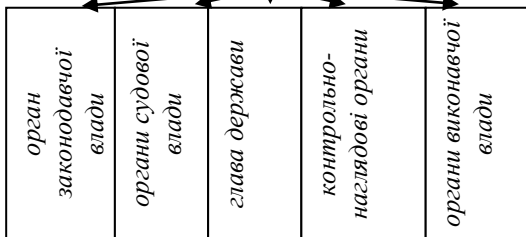
у забезпеченні і захисті цих вимог від порушень шляхом застосування заходів виховання, переконання, стимулювання, а в певних випадках - заходів державного легітимного примусу.

До кожного державного органу
входять:

особи, які здійснюють керівництво, відповідно до покладених на них обов'язків і наданих їм повноважень

спеціалісти і інші особи, що забезпечують технічні умови у здійсненні керівних управлінських функцій

Державний апарат України

Механізм «стримувань» і «противаг» – реалізація принципу поділу влади

Система «стримувань і противаг» передбачає конкуренцію різних органів влади, наявність засобів для їх взаємного стримування і забезпечення відносної рівноваги сил і недопущення узурпації влади.

Суб'єктами системи стримувань і противаг за Конституцією України 1996 р. є Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів, Конституційний Суд і Верховний Суд України.

У Конституції України 1996 р. передбачені такі інститути системи «стримувань і противаг»:

- 1) право «вето» Президента щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховною Радою України.
- 2) імпічмент (*англ. impeachment*) Президента на основі рішення Верховної Ради, спричиняє його зняття з посади;
- 3) прийняття Верховною Радою резолюції недовіри Кабінету Міністрів, що спричиняє його відставку.
- 4) участь Верховної Ради у формуванні Конституційного Суду України (призначення третини складу – 6 суддів з 18);

5) дострокове припинення Президентом повноважень Верховної Ради (після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками і главами депутатських фракцій Верховної Ради України);

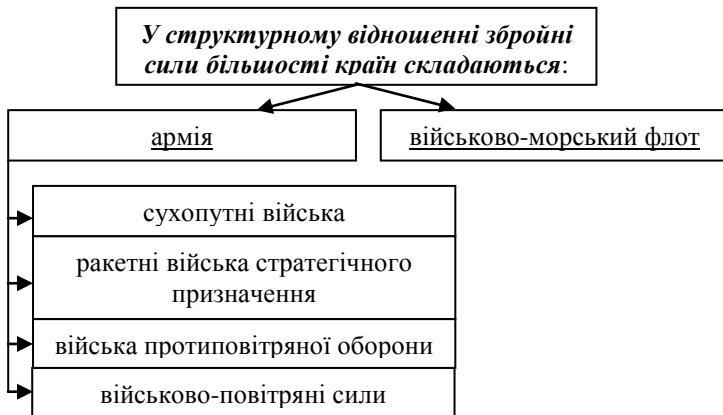
6) контроль Конституційного Суду за відповідністю Конституції законів та інших правових актів Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

7) контроль Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (омбудсмана) за додержанням конституційних прав і свобод людини та ін. (див. дет. О.Ф. Скакун)

Збройні сили в механізмі держави

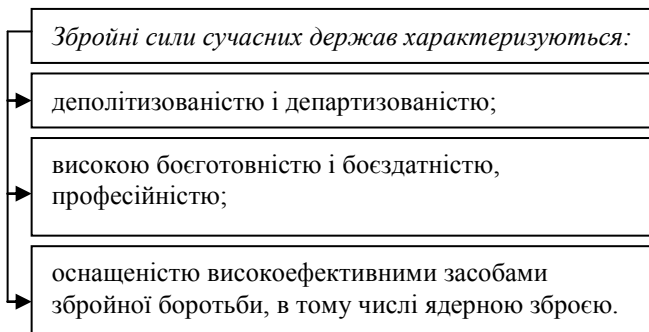
Існування держави невіддільно пов'язане зі збройними силами (військом, армією). Вони протягом віків відігравали помітну роль у вирішенні внутрішніх та зовнішніх завдань держави і на сучасному етапі є важливим елементом її механізму. Але якщо раніше армія використовувалася державою для завоювання нових територій, а також для стримування виступів власного народу, що протестував проти політики держави, то тепер основним завданням збройних сил є оборона країни від можливої зовнішньої агресії.

У теперішній час структура і функції війська більшості країн визначаються конституцією держави і спеціальними законодавчими актами. Верховне керівництво збройними силами здійснюють вищі представницькі органи державної влади, глава держави чи глава уряду. Безпосереднє керівництво здійснює міністерство оборони, яке складається з різних органів військового управління, що очолюються міністром оборони. До складу міністерства оборони в ряді країн входять генеральний штаб, управління головнокомандуючих видами збройних сил, управління тилу, головні і центральні управління.

Комплектування збройних сил здійснюється на принципі добровільності, на основах всезагального військового обов'язку чи змішано, коли використовуються елементи добровільності і обов'язкової військової служби. Різновидом військового обов'язку є альтернативна служба, яка дозволяє диференціювати громадян, які призиваються на військову службу, в залежності від стану їх здоров'я, релігійних, національних та інших переконань.

У мирний час збройні сили багатьох держав існують в скороченому складі, що розгортається з початком війни шляхом мобілізації громадян призовного віку.

Система державних органів України

глава держави – Президент України

орган законодавчої влади – Верховна Рада України

органи виконавчої влади - а) вищий – Кабінет Міністрів України; б) центральні – міністерства, державні комітети, інші відомства; в) місцеві – обласні і районні державні адміністрації, голови місцевих державних адміністрацій та їхні управління, адміністрація державних підприємств, установ, організацій;

органи судової влади: судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є **Конституційний Суд України**. Порядок організації і діяльності Конституційного Суду України встановлюється Конституцією України та Законом України “Про Конституційний Суд України”. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему. Система судів загальної юрисдикції, відповідно до Конституції України, будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Більш детально регламентується: Законом України “Про судоустрій і статус судів” від 7 липня 2010 р., з наступними змінами. Систему судів загальної юрисдикції складають :

а) **місцеві загальні суди** (районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди); місцеві господарські суди (Автономної республіки Крим, областей міст Києва та Севастополя, місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, передбачені процесуальним законом;

б) **апеляційні загальні суди з розгляду цивільних, кримінальних справ**, а також справ про адміністративні правопорушення є: обласні апеляційні суди, апеляційні суди міст Києва і Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим); **апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди** утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України;

в) **Вищі спеціалізовані суди** діють як суди касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ і поділяються на Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий

господарський суд України, Вищий адміністративний суд України;

д) **Верховний Суд України** – є найвищим судовим органом судів загальної юрисдикції. До складу Верховного Суду України входять двадцять суддів - по п'ять суддів від кожної спеціалізованої юрисдикції.

контрольно-наглядові органи – прокуратура (Генеральна прокуратура України та її органи на місцях – обласні, районні, міські прокуратури й різні інспекції).

органи місцевого самоврядування – сільські селищні міські, районні, обласні ради, які представляють загальні інтереси сільських, селищних, міських територіальних громад.

Президент України є главою держави і виступає від її імені, Головою Ради Національної безпеки і оборони України, Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. Він – гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Основні повноваження Президента України:

- повноваження щодо надзвичайних ситуацій;
- контролю за виконанням законів;
- гуманітарного характеру щодо захисту прав людини;
- економіки, фінансів;
- міжнародних відносин;
- загального характеру;
- вирішення кадрових питань;
- організаційного характеру.

Верховна Рада України є єдиним загальнонаціональним представницьким органом законодавчої державної влади. Вона також бере участь у формуванні органів виконавчої і судової влади, є загальним представником народу і виразником його волі. Складається ВРУ із 450-ти депутатів

Відповідно до чинної Конституції (ст. 88) і Регламенту Верховної Ради **України** загальнопарламентськими інститутами загальної компетенції є:

Голова Верховної
Ради

перший заступник і
заступник Голови ВРУ

апарат
ВРУ

Основні повноваження ВР України:

повноваження, пов'язані із внесенням змін до Конституції;

прийняття законів, внесення до них змін і доповнень;

визначення політики держави та програм суспільного розвитку;

формування визначених законом державних органів;

організація адміністративно-територіального поділу країни;

повноваження, пов'язані з функцією контролю за бюджетом;

повноваження, пов'язані з функцією парламентського контролю;

здійснення зовнішніх функцій держави тощо.

Основними галузевими органами Верховної Ради є її **комітети**, які здійснюють законопроектну роботу, готують і попередньо розглядають питання, віднесені до повноважень ВРУ (ст. 89 Конституції)

1. Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин.
2. Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією.
3. Комітет з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства та регіональної політики
4. Комітет з питань бюджету.
5. Комітет з питань верховенства права та правосуддя.
6. Комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування.
7. Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.
8. Комітет з питань економічної політики.
9. Комітет з питань європейської інтеграції.
10. Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.
11. Комітет у закордонних справах.
12. Комітет з питань інформатизації та інформаційних технологій
13. Комітет з питань культури і духовності.
14. Комітет з питань науки і освіти.
15. Комітет з питань національної безпеки і оборони.
16. Комітет з питань охорони здоров'я.
17. Комітет з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки.
18. Комітет у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів.
19. Комітет з питань підприємництва, регуляторної та антимонопольної політики.
20. Комітет з питань податкової та митної політики.
21. Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин.
22. Комітет з питань правової політики.
23. Комітет з питань промислової та інвестиційної політики.
24. Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України.
25. Комітет з питань свободи слова та інформації.
26. Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму.
27. Комітет з питань соціальної політики та праці.
28. Комітет з питань транспорту і зв'язку.

Кабінет Міністрів України – є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України видає у межах своїх повноважень постанови і розпорядження, які є обов'язковими для виконання на всій території України.

До компетенції Кабінету Міністрів відноситься:

- забезпечення державного суверенітету і економічної самостійності України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;
- здійснення державної політики у сфері економіки та фінансів;
- реалізація соціальної політики щодо охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- реалізація правової політики щодо законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина;
- діяльність у сфері зовнішньої політики та у сфері національної безпеки та обороноздатності.

Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні.

СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Систему судів загальної юрисдикції складають:

місцеві суди

апеляційні суди

Вищі спеціалізовані суди

Верховний Суд України

Спеціалізованими судовими органами в Україні є:

господарські суди

- господарські суди АРК, областей, міст Києва і Севастополя,
- апеляційні господарські суди,
- Вищий господарський суд України

адміністративні суди

- окружні адміністративні суди України,
- апеляційні адміністративні суди,
- Вищий адміністративний суд України

інші спеціалізовані суди України, утворені згідно із законом.

Контрольно-наглядові органи

- **Президент України** є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції, прав і свобод людини громадянина.

- **омбудсмени** (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини).

- **прокуратура**, що є органом державного обвинувачення, здійснення загального нагляду та нагляду за виконанням покарань у місцях позбавлення волі.

- різні **державні спеціалізовані інспекції** (санітарні, природоохоронні, податкові, **екологічні**, з охорони праці, протипожежні) **інспекції**.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВА

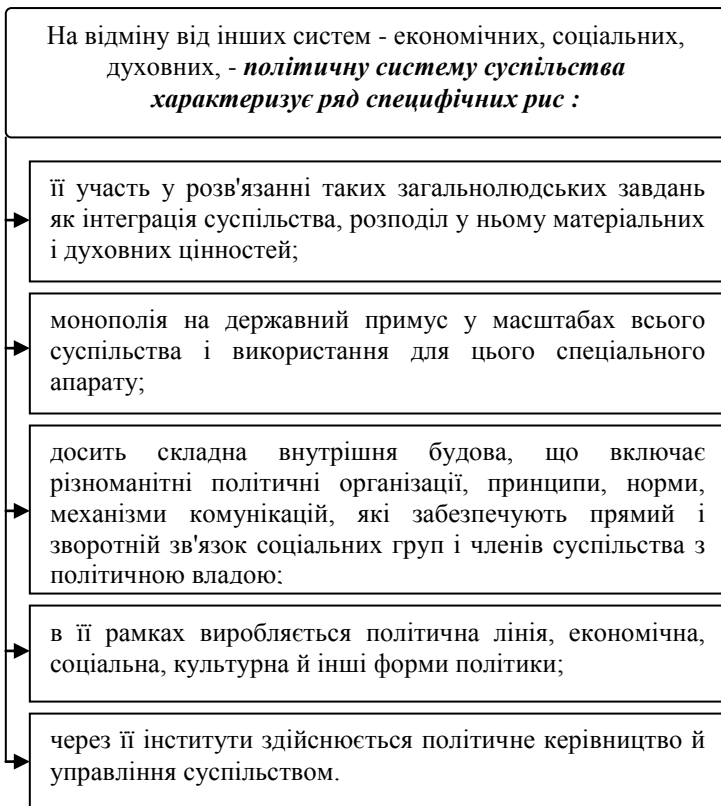
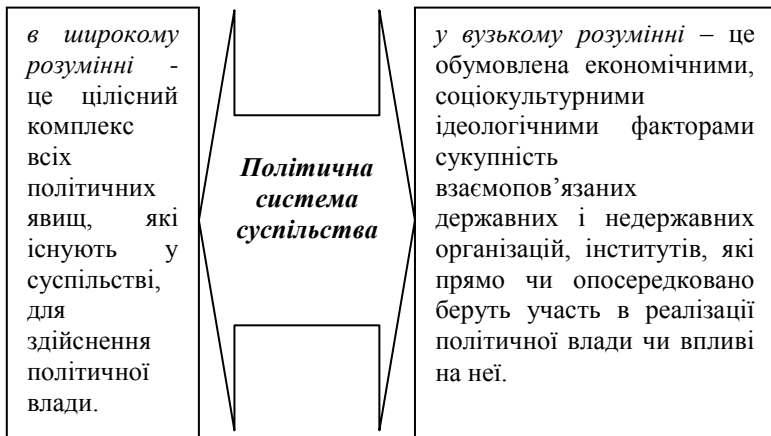
1. Сутність політичної системи суспільства, її основні риси та функції. Типи політичних систем.
2. Елементи політичної системи суспільства.
3. Місце і роль держави у політичній системі.
4. Загальна характеристика влади, політичної влади. Співвідношення політичної та державної влади.
5. Громадські об'єднання у політичній системі суспільства: поняття, ознаки, види.
 - 5.1. Поняття громадської організації та її види.
 - 5.2. Політичні партії, їх ознаки, види та функції.
6. Загальна характеристика інших суб'єктів політичної системи суспільства.
7. Взаємодія держави з іншими елементами політичної системи.
8. Політична система України.

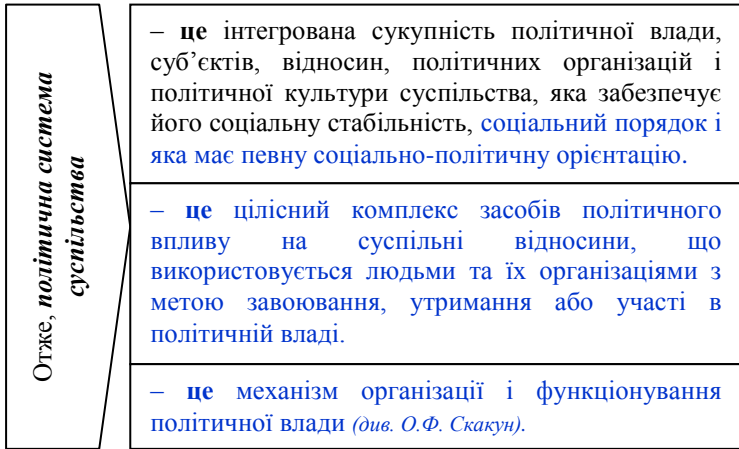
У світі існують різноманітні системи. *Система*, як така, - це певна кількість взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку цілісність, мають певні інтегровані особливості та внутрішні закономірності, притаманні саме цій спільності. Система характеризується також стійкими зв'язками елементів, які досягаються внаслідок структурного упорядкування її частин. Важливою рисою системи є її цілеспрямований функціональний стан.

На певному етапі розвитку виникає політична система як одна із форм соціального руху матерії, пов'язана з особливою формою діяльності людей - політикою.

Термін "політична система" був введений в політико-правову науку в 50 – 60 рр. ХХ століття. Сам цей факт відображав зростаюче розуміння системного характеру політики.

Політична система – це система усіх державних організацій, громадських об'єднань, трудових колективів, які беруть участь у політичному житті суспільства.

Політична система є однією з частин або підсистем сукупної суспільної системи. Вона взаємодіє з іншими її підсистемами: соціальною, економічною, ідеологічною, етичною, правовою, культурною. Центральне становище політичної системи визначається організаційною та регулятивно-контрольною роллю самої політики. Політична система суспільства визначається формою держави, її соціальним ладом, класовою природою, формою соціально-політичних відносин (стабільні чи ні, конфліктні чи консенсусні), політико-правовим статусом держави та іншими факторами.

Основними функціями політичної системи є:

→ визначення цілей і завдань суспільства,

→ вироблення програм його життєдіяльності,

→ мобілізація ресурсів суспільства на їх досягнення,

→ інтеграція всіх елементів суспільства навколо загальних соціально-політичних цілей і цінностей,

→ легітимація - означає приведення реального політичного життя у відповідність з офіційними політичними нормами.

Інша, загально визнана **класифікація функцій** політичної системи була представлена американськими дослідниками Г. Алмондом і Дж. Пауеллом. Вони виділили **такі** функції, кожна з яких задовольняє відповідну потребу системи.

*Функція
політичної
соціалізації*

Через цю функцію здійснюється підтримка чи збереження існуючої моделі політичної системи. Політична соціалізація є процесом набуття індивідом політичних знань, вірувань, почуттів, цінностей, притаманних тому суспільству, в якому він живе.

*Функція
адаптації*

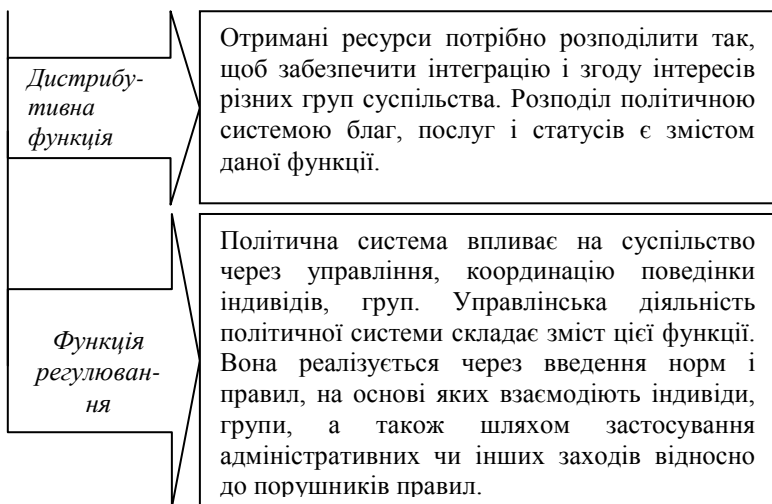
Життєдіяльність системи забезпечується її здатністю до адаптації, пристосування до оточуючого середовища, його можливостей. Ця функція здійснюється через підготовку і відбір суб'єктів влади, які уміють знаходити найефективніші шляхи і методи вирішення актуальних проблем.

*Функція
реагування*

З її допомогою політична система відповідає на імпульси, сигнали, що йдуть ззовні чи з середини системи. Високо розвинута здатність реагувати дозволяє системі швидко адаптуватися до умов, які змінюються. Особливо це важливо тоді, коли з'являються нові вимоги груп, партій. Ігнорування цих вимог може призвести до дезінтеграції та розпаду суспільства.

*Екстракційна
функція*

Політична система здатна ефективно реагувати на вимоги, що виникають, лише при наявності в неї ресурсів, які вона черпає з внутрішнього чи зовнішнього (економічного, природного чи іншого) середовища. Це забезпечує екстракційна функція.

<p>За політичним режимом, тобто на основі характеру взаємодії влади, особистості та суспільства</p>	<p><u>Тоталітарна політична система</u></p> <p>Повне підкорення особистості і суспільства владі, регламентація і контроль за всіма сферами життя з боку держави.</p>
	<p><u>Авторитарна політична система</u></p> <p>Заснована на необмеженій владі однієї особи чи групи осіб при збереженні деяких економічних, громадянських, духовних свобод для громадян.</p>
	<p><u>Демократична політична система</u></p> <p>Передбачає пріоритет прав особистості, контроль суспільства над владою.</p>
<p>Залежно від змісту і форм управління (за концепцією французького політолога Ж. Блонделя)</p>	<p><u>Ліберальні демократії</u></p> <p>Політичні рішення орієнтовані на реалізацію цінностей індивідуалізму, свободи, власності.</p>
	<p><u>Комуністичні (авторитарно-радикальні) системи</u></p> <p>Орієнтовані на цінності соціальної справедливості, рівності.</p>
	<p><u>Традиційні політичні системи</u></p> <p>Спираються на олігархічні форми правління і орієнтуються на нерівномірний розподіл економічних ресурсів і соціальних статусів.</p>
	<p><u>Популістські політичні системи</u></p> <p>Існують переважно в країнах, що розвиваються, та використовують авторитарні методи управління і принцип рівності у розподілі благ.</p>
	<p><u>Авторитарно-консервативні політичні системи</u></p> <p>Мають своєю метою збереження соціальної і економічної рівності, обмеження політичної участі населення.</p>

Англо-американська політична система

Висока ступінь розподілу політичних ролей і функцій між учасниками політичного процесу: державою, партіями, групами інтересів тощо. Влада і вплив розподілені між різними ланками політичної системи. Вона функціонує в рамках однорідної культури, орієнтованої на захист загально визнаних в суспільстві ліберальних цінностей: свободи, безпеки, власності і т. п. (США, Великобританія).

Європейсько-континентальна політична система

Відрізняється розколом політичної культури, наявністю всередині національних культур протилежних орієнтацій, ідеалів, цінностей, притаманних якомусь класу, етносу, групі, партії. Тому розподіл політичних ролей і функцій відбувається не в масштабі суспільства, а всередині класу, групи, партії тощо. Однак наявність різнорідних структур не заважає знаходити згоду в суспільстві, оскільки існує загальна культурна основа – ліберальні цінності (країни Західної Європи).

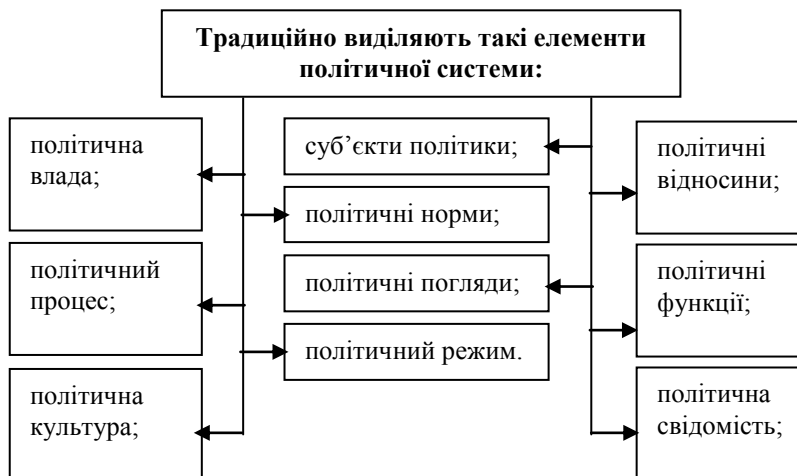
Доіндустріальна і частково індустріальна політичні системи

Мають змішану політичну культуру, яка складається з місцевих політичних субкультур, в основі яких – цінності клану, роду, общини, племені. Тому знайти згоду і компроміс тут, не застосовуючи насильство, практично неможливо. Інтеграція суспільства за допомогою насильства призводить до концентрації влади і впливу в руках вузького кола людей.

Тоталітарні політичні системи

Функціонують на основі пріоритету класових, національних чи релігійних цінностей. Влада сконцентрована в руках партії, яка править монопольно, чи групи осіб. Вона контролює всі сторони життєдіяльності суспільства і індивіда.

Аналіз політичної системи дає змогу розкрити її *структуру*. Це внутрішня організація цілісної системи специфічного способу взаємозв'язку і взаємодії компонентів, що її утворюють; стійка впорядкованість елементів; закон зв'язку між елементами. У різних дослідників кількість таких елементів неоднакова.

**Загальна характеристика
основних елементів політичної системи суспільства**

Політична влада у політичній системі суспільства є центральним компонентом, який зв'язує всі інші складові в систему і стосовно якого визначається її компонентна структура.

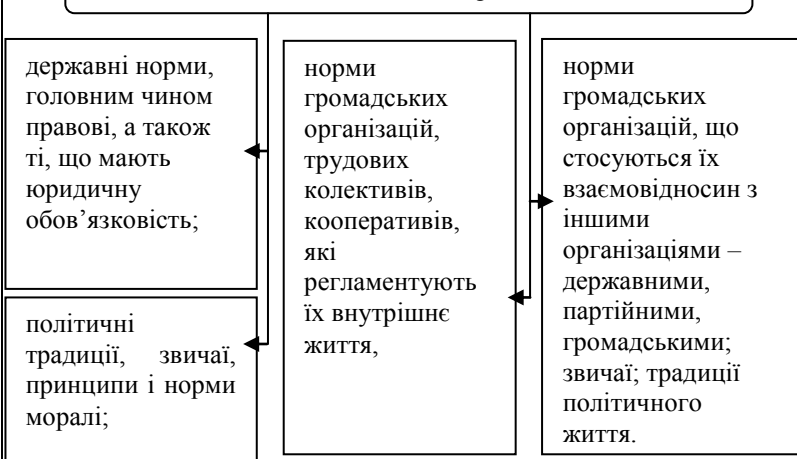
Суб'єктами політичної діяльності і політичних відносин виступають політичні інститути (організації) – держава, політичні партії, громадські організації, рухи, об'єднання тощо. Це система всіх інститутів, організацій, установ, включаючи людей (особистостей), а також механізм керівництва і управління, за допомогою яких здійснюється політична влада.

Політичні відносини – це відносини між соціальними групами, націями і народностями, між політичними інститутами, між державою і громадянами з приводу влади у зв'язку з виробленням і здійсненням політики. Вони показують, яким чином соціальні

суб'єкти можуть здійснювати політичну діяльність через систему політичних інститутів, норм і процедур, визначати засоби, методи, регламентувати цю діяльність.

Невід'ємним компонентом будь-якої політичної системи є політичні й правові норми. Вони становлять її нормативну основу. Нормативна основа виступає в якості важливої форми регулювання політичних відносин, що забезпечують визначений рівень суспільної організованості, стабільності і стійкості як політичних інститутів, так і всієї системи в цілому.

До основних політичних норм належать:

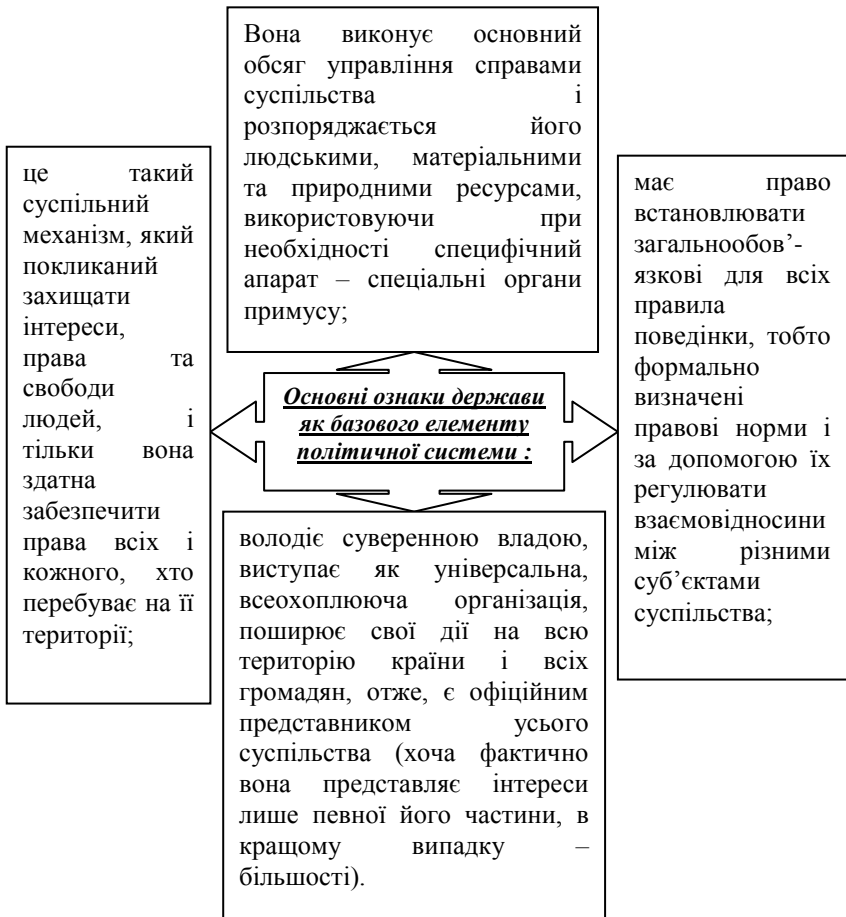

Правові норми – це загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені державою з метою регулювання суспільних відносин, забезпечені всією її силою, в тому числі примусовою.

Політична свідомість включає в себе ідеї, теорії, погляди, уявлення, почуття, традиції, що є відображенням політики і політичних відносин. Зміст політичної свідомості виявляється у формі політичної діяльності, зокрема діяльності політичних інститутів, класів, партій, масових організацій, рухів.

Політична культура передбачає придбання й нагромадження суб'єктами політичної системи спеціальних знань і досвіду у політичній сфері діяльності, сприйняття та засвоєння системи політичних цінностей, вироблення визначеного зразка поведінки.

Одним із суб'єктів, інститутів політичної діяльності є **ДЕРЖАВА**, яка посідає важливе місце в політичній системі, надаючи їй цілісності і стійкості, зорієнтованості на важливі суспільні справи. Вона виконує особливий обсяг діяльності з управління, розпоряджається ресурсами суспільства і регулює його життєдіяльність. Держава володіє багатьма ознаками, властивими всім інститутам політичної системи. Одночасно вона виступає базовим елементом, визначає її функціонування.

Держава в політичній системі суспільства:

- ⇒ Відіграє особливу роль як власник основних засобів виробництва;
- ⇒ Визначає основні напрямки розвитку суспільства;
- ⇒ Виступає організацією всіх громадян;
- ⇒ Має спеціальний апарат управління і примусу;
- ⇒ Здійснює правотворчість;
- ⇒ Характеризується єдністю законодавчих, управлінських, контрольних функцій;
- ⇒ Є єдиною повновладною організацією в масштабі всієї країни.

Говорячи про державу, слід конкретизувати поняття "влада"

У найзагальнішому вигляді влада є здатністю (властивістю) певного суб'єкта (індивіда, колективу, організації) підпорядковувати собі волю і поведінку іншого суб'єкта (індивіда, колективу, організації) в своїх власних інтересах чи інтересах інших осіб.

Політична влада – це:

влада, що здійснює управління суспільством в інтересах його благ і яка регулює відносини між соціальними групами – стратами, класами, станами, корпораціями тощо, з метою досягнення і підтримання стабільності і порядку у ньому.

публічні, вольові відносини, що виникають між суб'єктами політичної системи суспільства на основі політичних (правових норм).

*Співвідношення політичної і
державної влади*

Політична влада

це вироблення і запровадження у життя політичних програм усіма суб'єктами політичної системи, а також різними неформальними угрупованнями; це домінування або прагнення до домінування інтересів одних верств над усіма іншими.

Державна влада

це публічно-політичні, вольові відносини, що виникають між державним апаратом і суб'єктами політичної системи суспільства на основі правових норм, з легітимним правом застосування примусу.

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА – ширша за змістом, ніж державна влада, оскільки відносно самостійне значення мають владні відносини у політичних об'єднаннях. В умовах правової держави та громадянського суспільства найбільш широкі повноваження у здійсненні політичної влади надаються об'єднанням громадян та ін. недержавним утворенням. Отже, політична влада здійснюється більш широким колом суб'єктів політичної системи. **Політична влада має визначені, відмінності від державної влади:**

- всяка державна влада має політичний характер, але не кожна політична влада є державною;
- державна влада служить арбітром між різними верствами, вирішує різні колізії та виконує загальносуспільні справи;
- політична і державна влада мають різні механізми її здійснення – через апарат і через політичні партії, рухи тощо. Якщо влада партії реалізується з допомогою апарату держави, то це уже не політична, а державна влада;
- атрибутом державної влади є її територіальна організація, а політична влада, влада якоїсь партійно-політичної ідеології може виходити поза межі однієї країни;
- альтернатива державної влади – безвладдя, альтернатива політичної влади – влада опозиції, іншої ідеї;
- мета державної влади - функціонування суспільства, мета політичної влади – перемога “наших”.

Проте, **політична влада** нерозривно пов'язана з владою державною, знаходить у ній своє продовження. **Державна влада** – основний типовий спосіб здійснення політичної влади.

Ознаки, які характеризують публічну державну владу:

→ Володіє суверенітетом і правотворчістю, відділена від інших влад – церковної, партійної властей, від влад інших держав. Вона незалежна і має монопольне становище у сфері державного управління;

→ Здійснюється спеціальним апаратом, відокремленим від суспільства, для керівництва ним із застосуванням різних владних методів (примусу, насильства, заохочення, й переконання);

→ Універсальність влади – поширює владні повноваження, на все суспільство, її рішення обов'язкові для всякої іншої влади;

→ Публічність влади, тобто всезагальність і безособовість, що є виразом не приватної, особистої, а всезагальної волі;

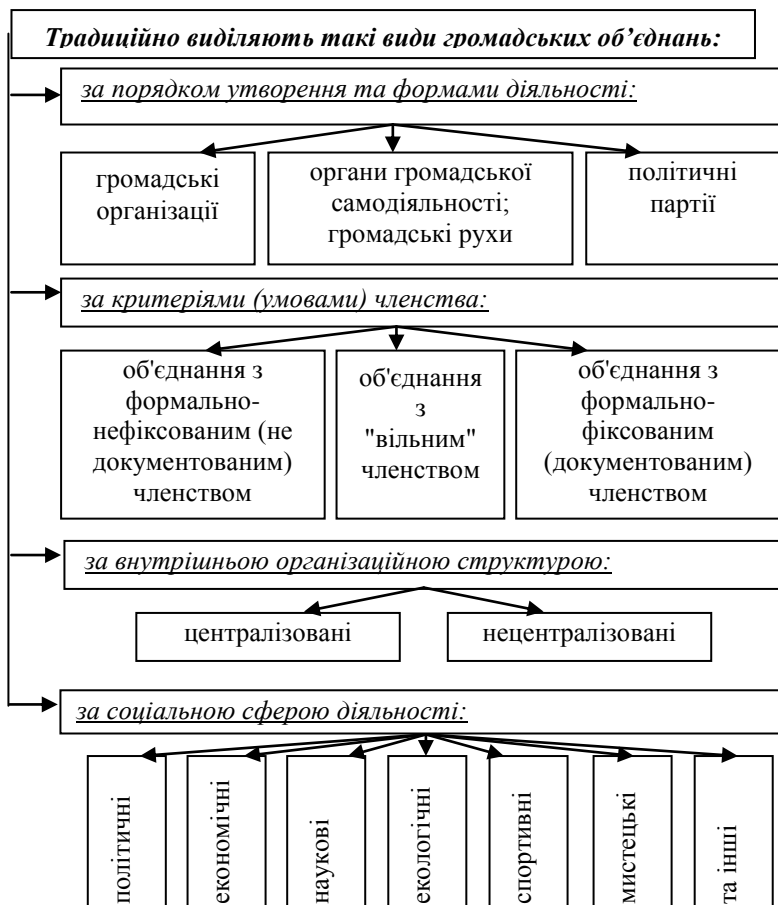
→ Верховенство влади – юридично репрезентує загальнообов'язкову волю всього суспільства, наділена монопольним правом на видання законів, застосування примусу;

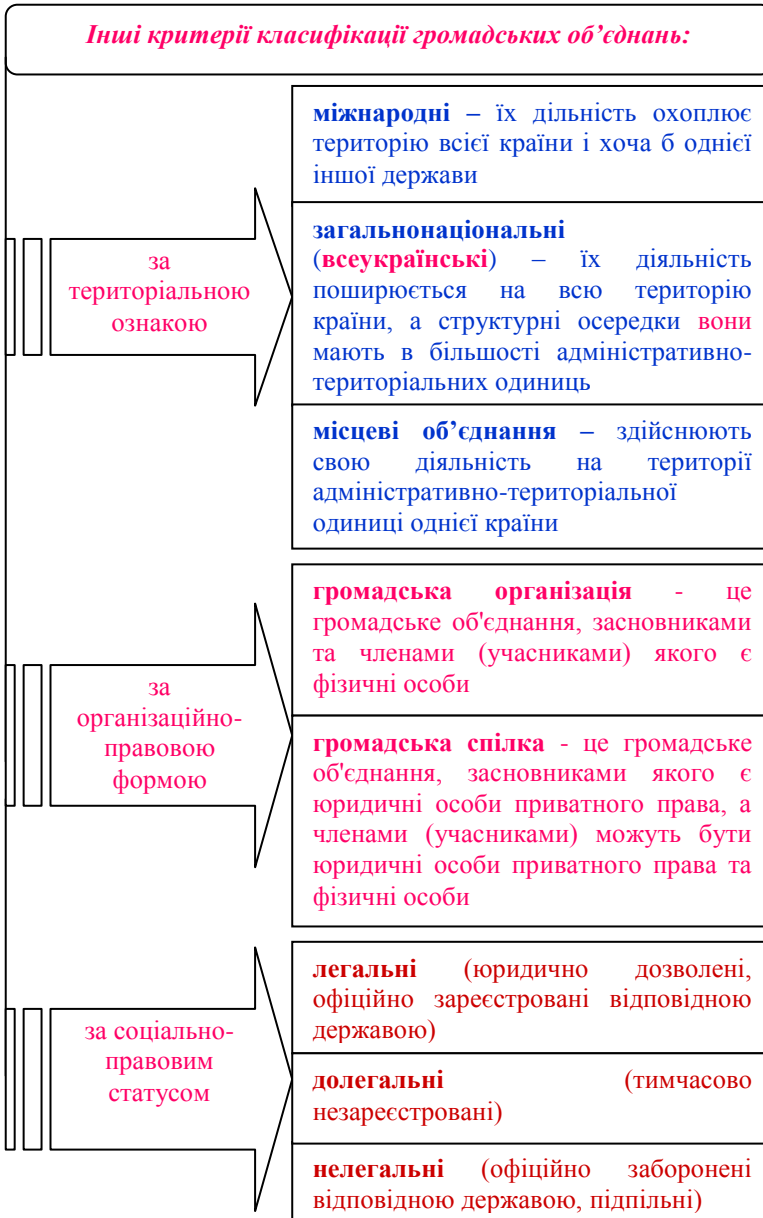
→ Об'єднує підвладних (народ, населення країни) за територіальною ознакою, створює територіальну організацію підвладних, державний кордон є межею поширення державної влади;

→ Легітимність і легальність влади. Легітимно – це юридично (конституційно) влада закріплена, визнана народом країни; легальність влади – це юридичний вираз легітимності, функціонування влади в межах законів.

До важливих інститутів політичної системи суспільства належать **громадські об'єднання**

Громадське об'єднання, за Законом України "Про громадські об'єднання" від 22 березня 2012 року, - це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Об'єднання громадян в політичній системі суспільства:

- ✦ беруть участь у формуванні корпусу депутатів представницьких органів державної влади;
- ✦ впливають на ефективність здійснення державних функцій;
- ✦ входять до складу державних колегіальних органів як їх рівноправні члени;
- ✦ за рішенням держави приймають самостійні формально-обов'язкові акти;
- ✦ за порушення деяких юридичних норм застосовують заходи громадського впливу;
- ✦ беруть обов'язкову участь у прийнятті рішень державними органами з деяких питань.

Через громадські об'єднання громадяни допомагають суспільству **ефективно** функціонувати і розвиватися; завдяки цим об'єднанням громадяни мають можливість користуватися перевагами демократичної системи, яка дозволяє кожному висловлювати свою власну думку про керівництво і управління в державі, відстоювати свої погляди в рамках існуючої політичної системи. А це сприяє вихованню громадської відповідальності, тобто замість звинувачень на адресу абстрактної держави, громадяни через громадські об'єднання намагаються вплинути на стан суспільства, цим самим беручи на себе частку відповідальності за загальний стан в державі. Як наслідок, громадські об'єднання значною мірою сприяють становленню і зміцненню громадянського суспільства.

Об'єднання громадян, які відповідають цим умовам, дають громадянам можливість діяти разом для розвитку суспільства, вдосконалення його управління та поліпшення загального добробуту. У громадянському суспільстві особисті ініціативи є головним чинником у досягненні загального добра, і такі ініціативи найчастіше і найефективніше реалізуються через сукупність громадських об'єднань.

У класифікації громадських об'єднань найбільш вагомим критерієм є політичний, який сприяє позитивній зміні та пристосуванню політичної системи до її оточуючого середовища. Так, всі громадські об'єднання, незалежно від назви, можна визначити:

Залежно від характеру потреб, для задоволення яких утворюються **громадські організації**, розрізняють:

Організації для участі громадян у виробництві або у суспільному житті (профспілки, **спілки** адвокатів тощо).

Організації для задоволення особистих потреб (спілка книголюбів, спортивне товариство, товариство мисливців та рибалок тощо).

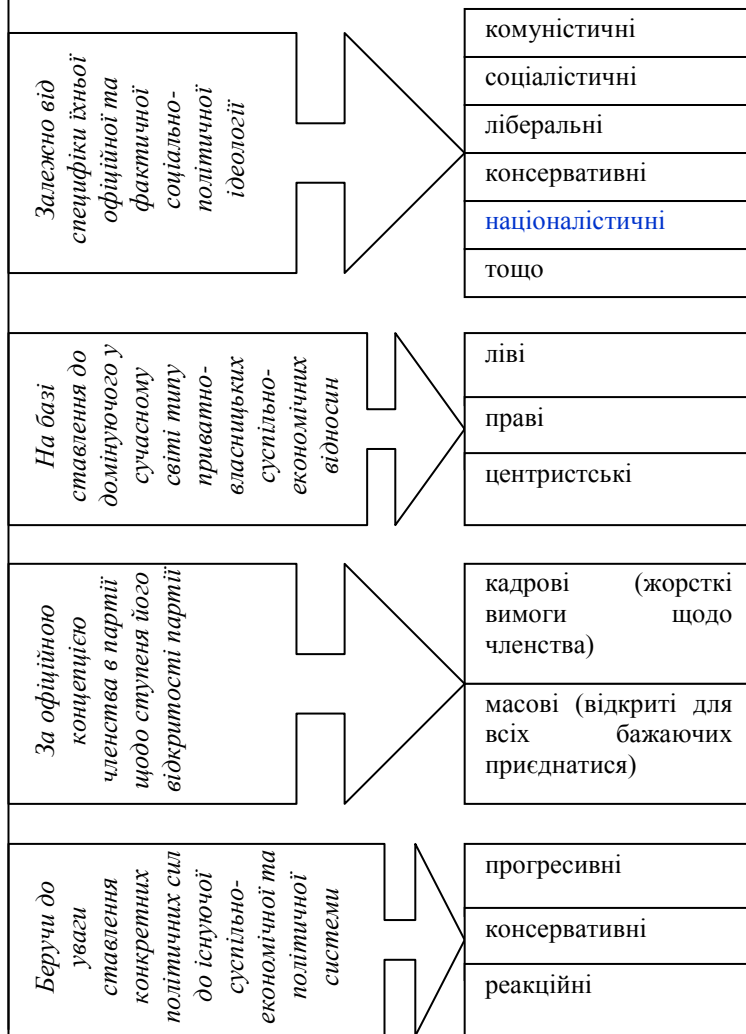
Наймасовіші громадські організації – **профспілки**

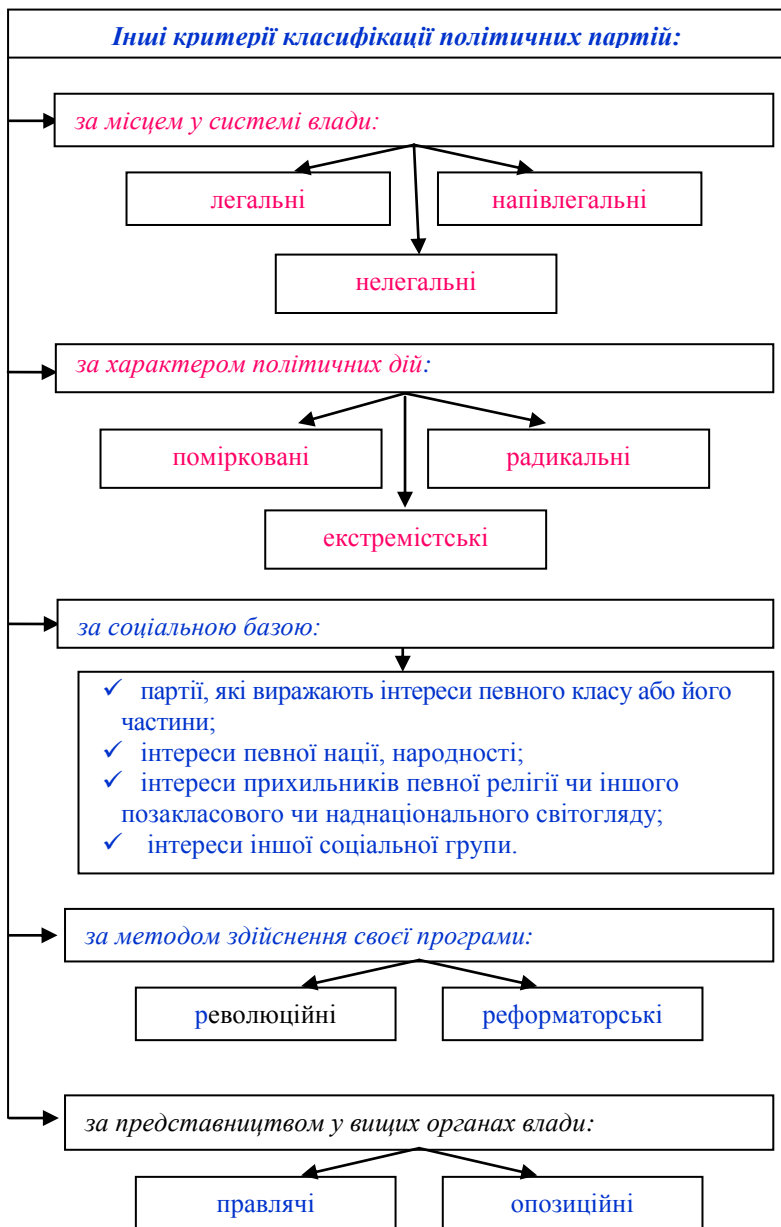
вони об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом професійної діяльності та утверджуються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їхніх членів. Усі профспілки мають рівні права. Вони діють відповідно до **Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 р.** та статутів.

Одним із головних інститутів політичної системи є **партії**. Завдяки політичним партіям здійснюється прямий та зворотній зв'язок між суспільством і державою. Це важливий інститут громадянського суспільства, завоювання і утримання влади. Під впливом партій відбуваються зрушення в структурі державних органів - утворюються парламентські фракції, встановлюється той чи інший порядок формування уряду і заміщення урядових посад. Політичні партії виступають ініціаторами запровадження виборчої системи - мажоритарної чи пропорційної. Під їх впливом відбуваються законотворчий та правотворчий процеси, утверджуються нові політичні норми і з'являються ідеологічні документи.

В основі **класифікації політичних партій** можуть лежати різні критерії, зокрема види партій визначаються їхніми функціями, відносинами з іншими партіями, способами боротьби за владу та її здійснення тощо.

Основними видами політичних партій є:

При виконанні своїх функцій, політичні партії:

✦ виражають інтереси соціальних класів та інших груп, трансформуючи велику кількість різноманітних потреб та вимог у конкретні пропозиції. Вони відбирають, раціоналізують і впорядковують різні інтереси, об'єднуючи їх в єдину систему;

✦ значною мірою забезпечують необхідний зв'язок між політичним керівництвом та практично всіма іншими громадянами (тими, на кого це керівництво поширюється). Тобто, фактично партії виконують роль каналу вираження і формування ідей, цілей, завдань, який спрямований по вертикалі: як вгору, так і до найнижчих соціальних страт;

✦ правлячі партії та їх лідери, які здійснюють політичне керівництво країною, вирішують подвійне завдання щодо встановлення, упорядкування та забезпечення виконання спільних для всього суспільства цілей, національних інтересів даної держави. Тобто, вони задають напрямок та беруть або прагнуть брати активну участь у здійсненні державної політики;

✦ служать головним механізмом у комплектуванні та поповненні еліт, через який кандидати на політичні посади готуються і відбираються на всіх рівнях партійної піраміди та через який обирається національне (державне) політичне керівництво;

✦ концентрують в собі певну сукупність ідейних цінностей щодо здійснення політичної влади в суспільстві, тому вони виступають об'єктами емоційної прихильності чи ворожнечі. Таким чином партії справляють значний вплив на громадську думку та поведінку громадян, котрі бачать у конкретній партії виразника своїх політичних потреб та інтересів, з якою вони пов'язують свою надію на вирішення певних суспільних завдань і розвиток країни, з якою, нарешті, вони ідентифікують себе у ставленні до різних проблем, що існують в суспільстві.

**Органи
громадської
самодіяльності**

це добровільні об'єднання людей, які створюються при державній або громадській організації для допомоги у виконанні її завдань (товариський суд на підприємстві, опікунська рада в університеті, батьківський комітет у школі та ін.)

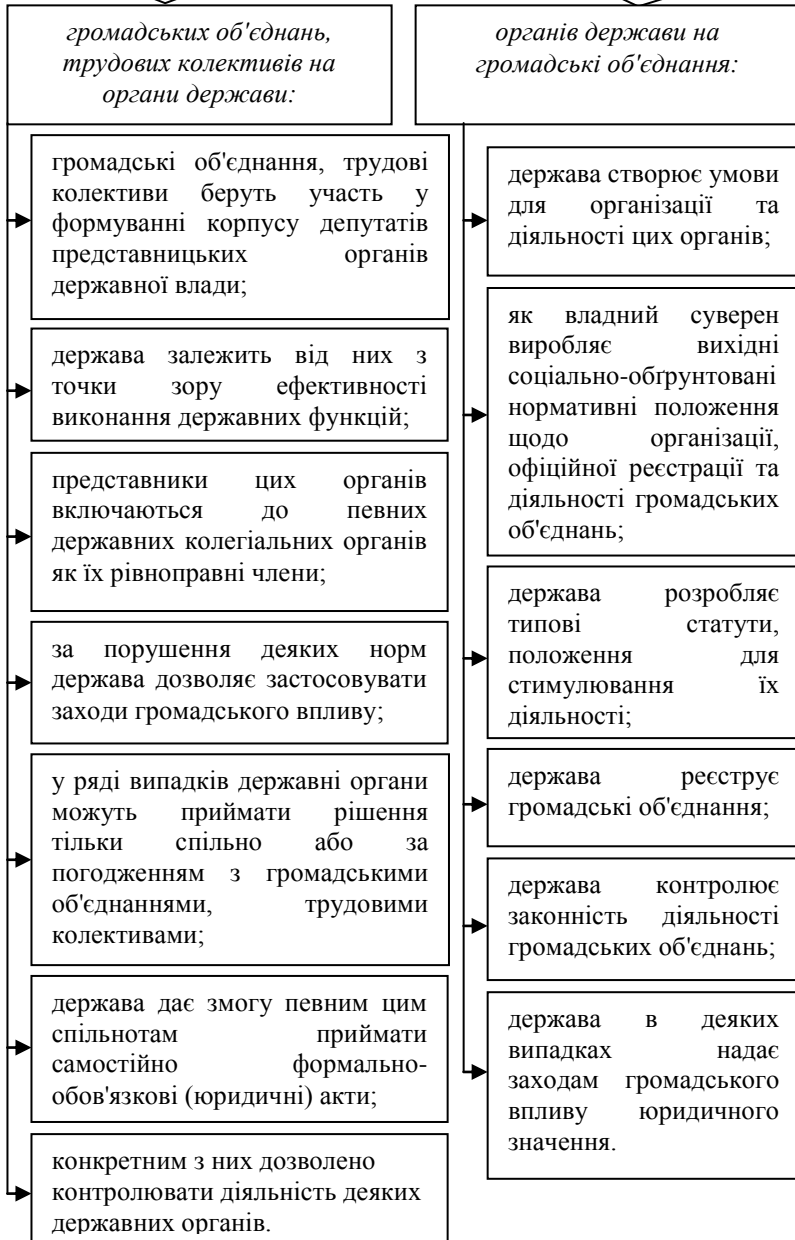
Громадський рух

це добровільне об'єднання людей з метою досягнення значних соціальних цілей, яке діє через масові заходи, що організуються його ініціативною групою, керівною інстанцією (рух прихильників миру, рух по охороні основних прав та свобод людини). Рухи не ставлять перед собою мету завоювати державну владу і ніякими своїми структурами не входять у державні інститути.

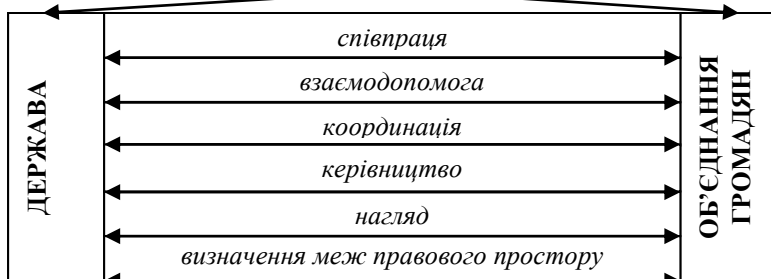
**Трудові
колективи**

це об'єднання всіх працівників підприємства, установи або організації для спільної праці, яке виконує передбачені законом, статутом чи договором певні функції в економічній, соціальній, політичній сфері суспільного життя. Трудовий колектив є суб'єкт (елемент) політичної системи суспільства, оскільки він використовує певні політичні права, закріплені в законі. Вони беруть участь: в обговоренні і вирішенні державних і громадських справ; у виборах депутатів верховної ради і місцевих рад; у плануванні виробництва і соціального розвитку; у обговоренні і виробленні питань управління підприємствами і установами і т.д.

Форми впливу

*Взаємозв'язок держави і
громадських об'єднань:*

У процесі розвитку громадянського суспільства відносини громадських об'єднань з державою, які більш доречно, звичайно, називати взаємовідносинами, мають дуже важливе значення. Охарактеризувати вичерпно стосунки громадських об'єднань з державними установами досить складно.

Перший, і досить поширений тип стосунків громадських об'єднань з державними установами як місцевого, так і національного рівня, характеризується певною взаємною зацікавленістю. Тобто, громадське об'єднання забезпечує громадську підтримку певним діям держави в обмін на пільги для своїх членів. Державні рішення, що приймаються всупереч інтересам такого об'єднання, можуть наштовхнутися на відкритий опір з його боку.

Другим типом відносин, є модель, що використовується на пострадянському просторі для створення владою "офіційних", конструктивних політичних партій, рухів і профспілок за допомогою так званого адміністративного ресурсу. Їх визначальною рисою є контрольованість з боку влади та підпорядкованість діяльності потребам державної політики.

Третій тип, що поступово розвивається, – це, так званий, "цивілізований" тип відносин громадських організацій з державними установами. Співробітництво або опозиція, консультування або навіть протистояння відбуваються відкрито й виключно в межах правового поля держави.

Політичну систему України як і будь-якого іншого суспільства становить сукупність організацій і установ, які виражають інтереси наявних у суспільстві класів і націй; система державних і недержавних організацій, які здійснюють регулювання соціально-політичних відносин у країні, взаємопов'язана сукупність партій, держави і громадських організацій, комплекс політизованих організацій, які здійснюють управління справами суспільства, механізм здійснення народовладдя і управління справами суспільства і держави, складний комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих засобів організації і функціонування політичної влади, здійснення політичного керівництва, система всіх політичних явищ.

Незалежна Україна обрала демократичний тип політичної системи суспільства, що й визначено у Конституції (Основному законі) України. На сучасному етапі розвитку України відбувається активний процес формування нової політичної системи в нашій країні. Складовими *елементами* цього процесу є:

утвердження принципів демократії та парламентаризму, політичного плюралізму;

забезпечення прав та свобод громадян;

поділ політичної влади на законодавчу, виконавчу та судову;

запровадження інституту президентської влади;

визнання засобів масової інформації важливим елементом політичної системи;

формування системи самоврядування тощо.

Враховуючи реалії та особливості суспільного життя, соціально-політичного процесу в Україні, необхідно чітко визначити і здійснювати наступні **основні напрямки становлення і розвитку її політичної системи**:

→ Подальший розвиток і вдосконалення політичних відносин шляхом відкриття максимального простору самоврядуванню суспільства на всіх рівнях його соціально-політичної організації, сприяння якнайповнішому вияву ініціативи громадян, представницьких органів влади, партій, об'єднань, рухів, трудових колективів.

→ Побудова дійсно демократичної, правової соціальної держави з ефективно діючим парламентом, професійним, сильним, висококваліфікованим урядом, незалежними судовими органами – тобто з чітким поділом влади і розмежуванням владних функцій. Зміцнення законності й правопорядку, виключення можливості узурпації влади та зловживань нею, ефективна протидія бюрократизмові і формалізму.

→ Формування громадянського суспільства як сукупності вільних людей та їхніх самодіяльних організацій, політичних партій, рухів, асоціацій, покликаних виражати і захищати індивідуальні та групові інтереси громадян, встановлювати й регулювати відповідні відносини з державою. Як основа демократичної політичної системи громадянське суспільство вносить в неї демократичні риси та якості, могутній дух вивільнення особи від державного диктату.

→ Зростання політичної свідомості та політичної культури суспільства та особи – як на теоретичному, так і на буденному рівнях. Це передбачає запровадження раціональної системи політичної освіти громадян, удосконалення повсякденного практичного політичного досвіду.

Забезпечення необхідних умов для вільного розвитку нації в цілому та кожного етносу зокрема, формування і зростання національної свідомості і самосвідомості, національної культури.

Вдосконалення засобів масової інформації, зміцнення їх ролі в регулюванні політичних відносин, управлінні суспільством, формуванні політичної свідомості, політичної культури суспільства й кожного громадянина, особливо в досягненні владно-політичної інтеграції українського суспільства.

Своєчасне самооновлення політичної системи України з врахуванням внутрішнього і міжнародного становища, тобто її постійна адаптація до мінливого середовища.

Отже, **політична система** - своєрідне соціальне утворення, якому притаманні такі якості, як: структура, цілісність, збалансованість, наявність головної ланки, сталість горизонтальних і вертикальних зв'язків її елементів, достатня автономність ланок нижчого порядку, які не можуть нормально розвиватись, якщо верхні ешелони її пригнічують, ускладнення системи, в міру її розвитку.

Таким чином, політична система відіграє значну роль у суспільстві, визначаючи перспективи розвитку суспільства, виявляючи потреби та інтереси суспільства, проводячи демократичну розподільну політику, створюючи демократичний режим соціально-політичної діяльності.

ДЕРЖАВА, ПРАВО ТА ОСОБА

1. Поняття права як загально-соціального явища.
2. Правовий статус особи: поняття, структура, види, і тенденції.
3. Основні права та обов'язки людини.
4. Міжнародно-правові заходи і засоби захисту прав людини, нації.
5. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина за Конституцією України.

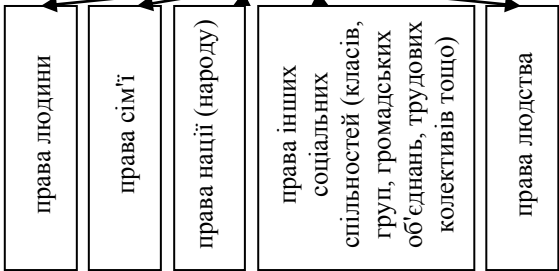
Термін право вживається у процесі спілкування людей досить часто та різноманітно і відбиває при цьому різні аспекти їх суспільного життя. Багатозначність слова "право" зумовлюється тим, що воно веде свій початок від слова "правда". Корінь "прав" лежить в основі багатьох слів: "правий", "справедливий", "правило", "правдивий", "правильний", "правити" та інших. Так слово "право" позначає:

- ↗ можливості, які має соціальний об'єкт,
- ↗ сукупність (систему) особливих правил соціальної поведінки загального характеру,
- ↗ відповідність форм явища його сутності і т.д.

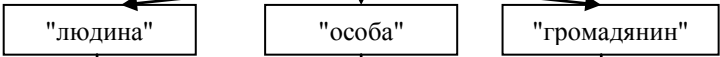
Право як загально-соціальне явище

це певні можливості суб'єктів суспільного життя, які об'єктивно зумовлюються рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх однойменних суб'єктів.

Залежно від виду суб'єктів розрізняють:

У різних науках, в тому числі і державно-правових, для позначення людської істоти можуть використовуватися різні поняття:

є найбільш загальним поняттям. Воно характеризує індивід як невід'ємну частину живої природи, суб'єкт суспільно-історичної діяльності і культури.	використовується для позначення людської істоти як частини усвідомленої спільності людей. Це суб'єкт свідомої діяльності, для якого характерні індивідуальні, але соціально-значущі ознаки, що визначають його як члена певного суспільства, спільності людей.	є людина, яка законом визнається юридично пов'язаною (приналежною) до певної держави.
---	--	---

Основні права людини

це комплекс можливостей, необхідних для забезпечення життєдіяльності людини, закріплених конституцією держави та міжнародно-правовими документами, які є формою взаємодії людей, умовою функціонування суспільства і держави та засобом подолання протиріч і конфліктів й способом реалізації суб'єктивних інтересів.

це сукупність юридичних прав, свобод і обов'язків особи, які закріплені у діючому законодавстві і складають соціально допустимі й необхідні потенційні можливості особи мати суб'єктивні права і обов'язки та реалізувати їх у системі суспільних відносин.

*Правовий
статус особи*

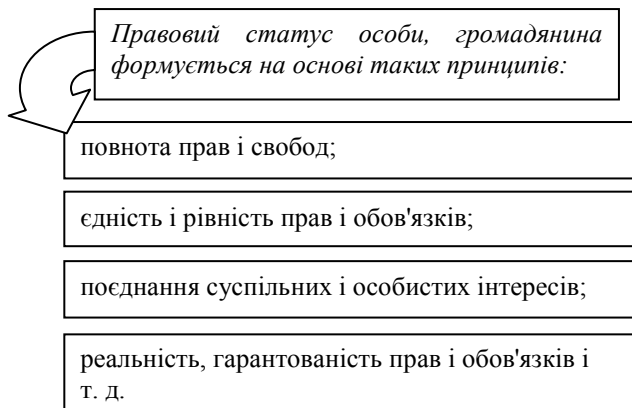
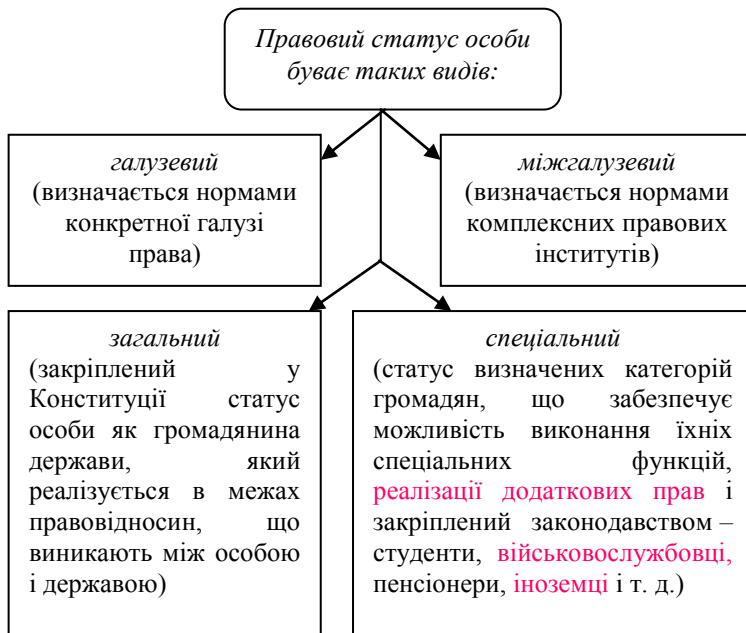
це сукупність або система всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві та інших формах права.

Правовий статус складається із об'єктивних (законодавчих) та суб'єктивних прав, свобод та обов'язків людини.

Правовий статус людини може бути також обумовлений природними правами і обов'язками людини, які не закріплені в законодавстві, але входять до суб'єктивних прав і обов'язків особи.

Правовий статус закріплює досягнутий рівень свободи особи, людини в суспільстві, виступає важливим засобом ефективного задоволення потреб, інтересів кожної людини, створення і використання умов для всебічного розвитку особи.

Правовий статус служить юридичною основою і засобом підвищення соціальної активності.

**Особливості і тенденції розвитку
правового статусу особи у державі
соціально-демократичної орієнтації:**

збільшення обсягу (каталогу) прав людини, що закріплюється в юридичних нормах;

рівність правового статусу всіх громадян, відсутність соціально необґрунтованих юридичних привілеїв та винятків;

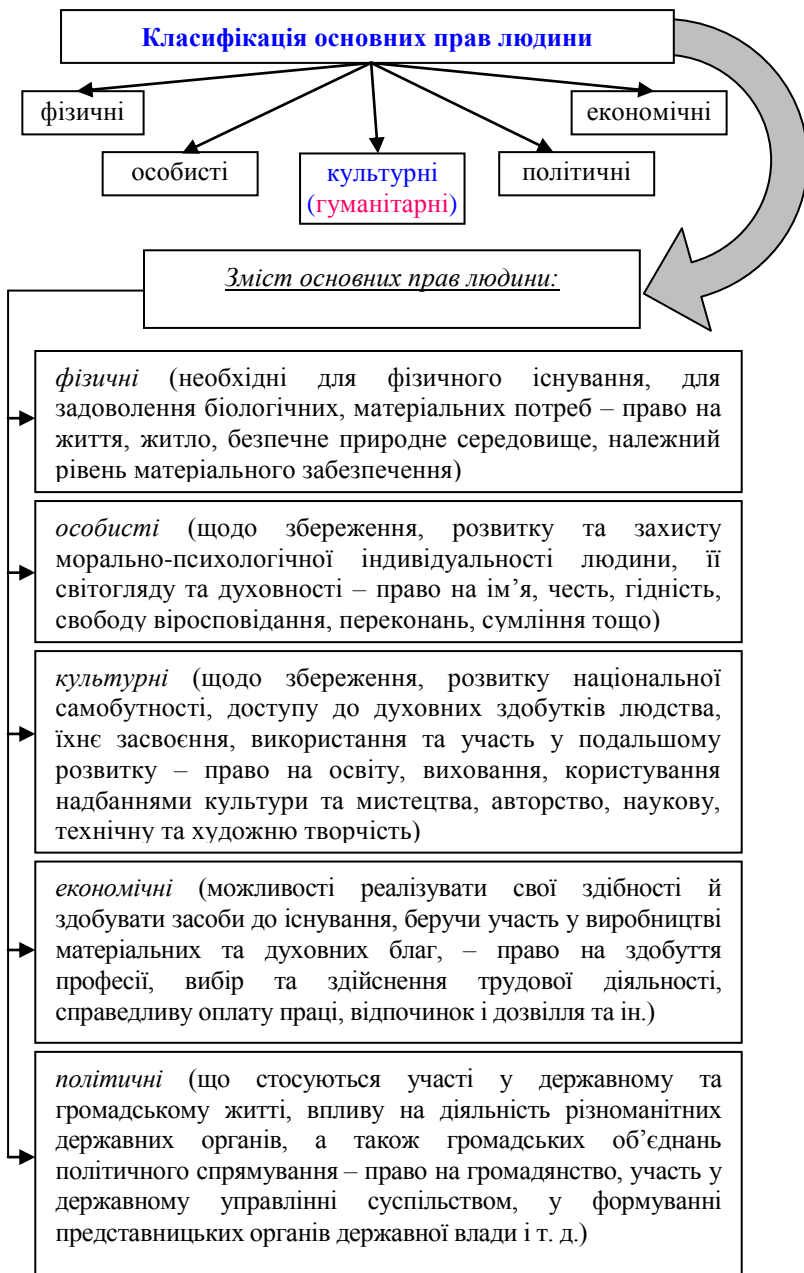
збагачення соціального змісту юридичних прав особи (зокрема, матеріального);

посилення соціальної та державної захищеності, гарантованості правового статусу особи.

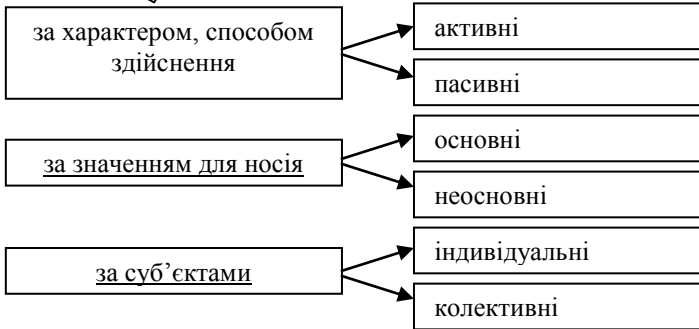
Права людини

це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку всього людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей

Права людини - це соціально-історичне (а не біологічне, фізіологічне) явище. Тому, навіть вживаючи щодо них такий термін як "природні" ("природжені"), слід мати на увазі, що йдеться про соціальну, а не іншу природу - сутність цього явища.

класифікація прав людини можлива за іншими критеріями, зокрема:

Необхідно підкреслити *основні тенденції розвитку прав людини* (за П. М. Рабіновичем)

→ все ширше запровадження в суспільстві свідомого уявлення, що саме людина є головним суб'єктом права;

→ широке запровадження в суспільстві свідомого розуміння прав людини як соціально-історичного явища;

→ розширення впливу принципу правової рівності на все більше коло людей;

→ збільшення кількості ("каталогу") прав людей (як результат зростання їхніх потреб); якому, проте, не завжди відповідають реальні можливості деяких прав (тобто у ряді випадків права людини випереджувально фіксуються у законодавстві);

→ постійне зростання кількості країн, які визнають наддержавний (міжнародний) контроль за станом дотримання прав людини. Звичайно це здійснюється під тиском населення, яке більше довіряє цим органам як гаранту забезпечення прав людини.

З правами дорослої (повнолітньої) психічно-нормальної людини природно пов'язуються її *основні соціальні обов'язки, зобов'язання.*

Основний соціальний обов'язок людини

це необхідність певної її поведінки, об'єктивно зумовленої конкретно-історичними потребами існування та розвитку інших людей, нації (народу), його соціальних груп і всього людства.

Видова класифікація основних соціальних обов'язків людини відповідає, в основному, наведеній вище класифікації основних прав. *Тому, серед обов'язків можна виділити:*

→ *фізичні* (наприклад, утримувати і захищати своїх неповнолітніх дітей)

→ *особисті* (поважати честь і гідність, національні почуття і культуру людей або їх спільностей, виховувати своїх дітей)

→ *культурні* (дбайливо ставитись до пам'яток історії людства)

→ *економічні* (віддавати частину індивідуального прибутку, доходу на загальносуспільні потреби - податок)

→ *політичні* (протистояти насильству, вдаватись тільки до мирних засобів задоволення своїх політичних інтересів)

Сьогодні є очевидним, що завдяки розвитку **позитивних тенденцій прав людини** в світі створюється міжнародний правовий порядок. Права людини перестали бути лише внутрішньою проблемою держави. А цей міжнародний порядок все більше утверджується і має свої особливості і такі характерні риси:

універсалізацію концепції прав людини, поширення її на дедалі більшу кількість держав

поширення примату, "верховенства" норм міжнародного права щодо норм внутрішньо-державного законодавства з питань прав людини

об'єктивна поінформованість світової громадськості про стан дотримання прав людини у різних державах

підвищення ефективності міжнародних контрольних механізмів щодо захисту прав людини

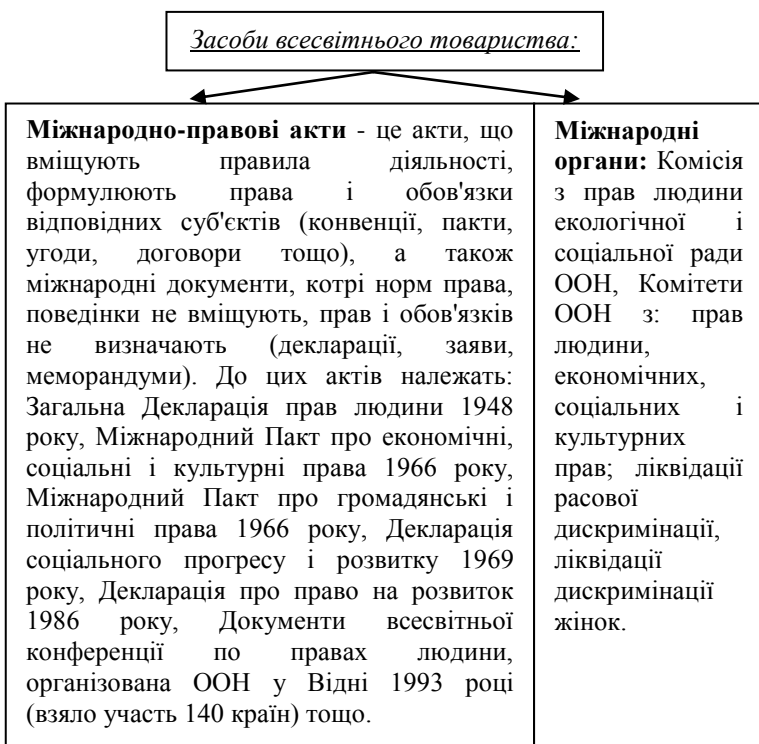
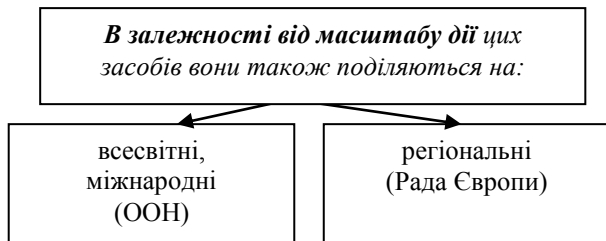
утворення і розгортання діяльності неурядових (громадських та інших) організацій по захисту прав людини, при державній підтримці таких правозахисних організацій

(дет. див. П. М. Рабінович)

Міжнародно-правові засоби захисту прав людини умовно розділити на дві групи:

міжнародно-правові акти, документи

міжнародні, міждержавні органи, організації по спостереженню і по захисту цих прав (комітети, комісії, суди, трибунали)

Права людини закріплені в таких міжнародних документах:

→ Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 р.), що має основоположне значення для міжнародної регламентації прав і свобод людини. Це перший міжнародний документ, який найповніше виклав перелік прав людини на основі християнських заповідей.

→ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (16 грудня 1966 р.).

→ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (16 грудня 1966 р.) Ці два Пакти та Декларація стали складовими частинами Хартії прав людини. На відміну від Декларації, кожен Пакт має обов'язкову силу для держав, які його підписали. За обсягом – Пакти не відрізняються від Декларації, а лише розширюють та конкретизують її положення.

→ Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (прийнята Рада Європи у 1950 р.).

→ Європейська соціальна хартія (Турін, 1961 р.).

→ Заключний Акт наради з безпеки і співробітництва в Європі /НБСЄ/, підписаний у Хельсінкі у 1975 р.

→ Конвенція про права дитини (1989 р.) та ряд інших.

Регіональні (континентальні) засоби:

Європа

Міжнародно-правові акти, документи:

- ↗ Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, прийнята Радою Європи (Рим, 1950 р.);
- ↗ Європейська соціальна хартія (Турін, 1961);
- ↗ Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ), підписаний у Хельсінкі у 1975 році;
- ↗ Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць НБСЕ (1989 р.);
- ↗ Хартія основних соціальних прав робітників Європейського Економічного Співробітництва (Страсбург, 1989 р.);
- ↗ Паризька Хартія для нової Європи (НБСЕ, 1990 р.);
- ↗ Документи Конвенції з людського виміру загальноєвропейського процесу держав-учасниць НБСЕ (Париж, 1989 р.; Копенгаген, 1990 р.; Москва, 1991 р.);
- ↗ Заключний документ Гельсінської наради держав-учасниць НБСЕ "Виклик часу перемін", 1992 р.

Міжнародні органи:

- ↗ Комісар Ради Європи з прав людини;
- ↗ Європейський суд з прав людини;
- ↗ Європейський комітет з соціальних прав;
- ↗ Європейський комітет проти тортур тощо.

Америка

Міжнародно-правові акти, документи:

- ↗ Американська декларація прав і обов'язків людини, прийнята Організацією американських держав (ОАД), 1948 р.;
- ↗ Американська конвенція про права людини (ОАД), Коста-Ріка, 1969 р.

Міжнародні органи:

- ↗ Міжамериканська комісія з прав людини;
- ↗ Міжамериканський суд з прав людини.

Міжнародно-правові акти, документи:

- ⇒ Африканська хартія з прав людини і народів, прийнята Організацією Африканської Єдності (ОАЄ) в місті Банджулі в 1981 році.

Міжнародні органи:

- ⇒ Африканська комісія з прав людини.

У кожній державі основні права людини закріплюються, насамперед, у її основному законі - *Конституції*. Це простежується у всіх колишніх конституціях і у чинній Конституції нашої держави. У поточних законах та інших нормативно-правових актах передбачаються юридичні процедури, порядки, механізми здійснення, реалізації на практиці основних прав людини, закріплених у Конституції. Ст. 3 чинної Конституції затверджує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Безперечно, ситуація з державним юридичним забезпеченням і захистом основних прав людини в Україні сьогодні ще не може вважатися задовільною. Навіть прийняті нещодавно закони з різних причин не завжди реалізуються повною мірою, проте напрямок з питання гаранта прав людини обрано Україною принципово. І це дає підстави сподіватися на поліпшення ситуації.

Права та свободи людини і громадянина
за Конституцією України:

Особисті права людини

на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), невід'ємне право на життя (ст. 27), на повагу до гідності (ст. 28), на свободу та особисту недоторканість (ст. 29), на недоторканість житла (ст. 30), на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32), на свободу пересування і вільний вибір місця проживання (ст. 33), на свободу думки і слова (ст. 34), на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35).

Політичні права і свободи людини

на об'єднання у політичні партії та політичні організації (ст. 36), брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), на мирні збори та маніфестації (ст. 39), на звернення (ст. 40).

Економічні, соціальні і культурні права людини

володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41), на підприємницьку діяльність (ст. 42), на працю (ст. 43), на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44), на відпочинок (ст. 45), на соціальний захист (ст. 46), на житло (ст. 47), на достатній життєвий рівень (ст. 48), на охорону здоров'я (ст. 49), на забезпечення для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), зумовлене гарантуванням вільної згоди на шлюб, а також захистом материнства, батьківства, дитинства і сім'ї (ст.ст. 51,52), на освіту (ст. 53), на свободу творчості (ст. 54).

До обов'язків громадян України відносяться:

→ захист Батьківщини, незалежності і територіальної цілісності України (ст. 65 **Конституції України**),

→ повага до державних символів України, (ст. 65),

→ обов'язок не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, обов'язок відшкодувати завдані їм збитки (ст. 66),

→ обов'язок платити податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67),

→ обов'язок неухильно дотримуватись Конституції та законів України, обов'язок не зазіхати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

ПРАВОВА СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

1. Поняття правової держави та її правова сутність.
2. Правова держава у світових класичних правових вченнях.
3. Характерні риси та ознаки правової держави.
4. Конституційні основи та головні напрямки будівництва правової держави в Україні.

***Правова
держава***

держава, підпорядкована праву, в якій дії її органів влади і службових осіб здійснюються на засадах конституційності й законності, а також підконтрольні незалежним судам. Це держава реальних прав людини, вона є засобом, інструментом забезпечення таких прав.

Побудову правової держави визначено як одне із основних стратегічних завдань у платформах і програмах переважної більшості і політичних течій, і партій в Україні. Однак абстрактно сформульована мета обов'язково передбачає вироблення практичних заходів для її досягнення, розробку програми предметних дій, яка розрахована в часі і орієнтована на конкретні соціальні обставини. Крім того, саме визначення мети повинно бути достатньо зваженим, вільним від утопічної творчості. У цьому відношенні сучасним політикам, державознавцям, юристам доведеться пройти той же шлях пошуків в теорії і практиці, який колись вже було пройдено, - з відповідними прорахунками і досягненнями. У зв'язку з цим досвід теоретичної і практичної діяльності по створенню основ правової державності, по впровадженню демократичних інститутів і цінностей на вітчизняному ґрунті необхідно ретельно вивчити.

Теорія правової держави бере початок з античності. Термін "**правова держава**" почав використовуватись в німецькій філософській та юридичній літературі на початку 19 ст. Але ідеї, що відбивали сутність та основні риси правової державності мають більш давні історичні коріння.

Ідею поєднання сили та права в організації афінської держави на демократичних засадах свідомо проводив у своїх реформах вже у 6 ст. до н. е. **Соломон**, один із знаменитих семи грецьких мудреців. Сутність своїх реформ він виражав так: "Всіх я звільнив. А цього досягнуто владою закону, силу з правом поєднавши."

Думка про те, що державність взагалі можлива лише там, де панують справедливі закони, послідовно розвивалась мислителем **Платоном**. Зокрема, він висловлював міркування щодо близької загибелі тієї держави, де закон немає сили і знаходиться під будь-якою владою. Державність можлива там, де панують справедливі закони, "де закон володар над правителями, а вони його раби".

Концепцію правління розумних законів обґрунтував і **Арістотель** - "батько античної політичної науки". Він же вказав і на необхідний зв'язок права і держави, такий суттєвий для правової держави.

Великий крок у напрямку до теорії правової держави зроблений в політико-правовому вченні **Цицерона** (давньоримського мислителя), який проголосив правовий принцип: "під дію закону повинні підпадати всі".

В епоху переходу від феодалізму до капіталізму вирішального значення набувають проблеми політичної влади та її розподілу. Виразником правових уявлень буржуазного суспільства був англійський мислитель 17 ст. **Д. Локк**, яким обґрунтовано правовий принцип індивідуальної свободи "як свободи слідування власному бажанню в усіх випадках, коли цього не забороняє закон...".

Нові уявлення про розподіл влади розроблені в творчості французького юриста 18 ст. **Ш. Монтеск'є**, який стверджував принцип розподілу влад на законодавчу, виконавчу, судову, з метою попередження нею зловживань, **а також обґрунтував ідею верховенства конституції в державі.**

Принцип розподілу влади послужив першоосновою для теорії правової держави і цю теорію пов'язують з іменем **І. Канта**. Він вважав, що держава забезпечує торжество права, вимогам якого сама підпорядковується. Громадянський правовий стан, на думку Канта, ґрунтується на таких основних принципах: свобода кожного члена суспільства як людини і рівність його з кожним іншим як підданого; самостійність кожного члена суспільства як громадянина.

Термін **«правова держава»** ввів у науковий та політичний обіг німецький учений **К.-Т. Велькер** (1813 р.), а **Р. Моль** дав йому визначення: правова держава – це держава, заснована на закріпленні в конституції прав і свобод громадян і забезпеченні їх судового захисту (1829 р.)

У розвиток ідеї правової держави зробили свій внесок і українські вчені, філософи, юристи, котрі поділяли думку про права людини і правову державу (**Вишенський**, **Сковорода**, **Драгоманов**, **Франко**, **Кістяківський**, **Палієнко** та ін.).

Так, з точки зору **Б. Кістяківського**, правова держава – це конституційна держава. «В конституційній державі влада, перетворюючись на правову, принципово відрізняється від влади в попередніх типах держави... В конституційній державі влада перестає бути фактично пануванням людей і перетворюється на панування правових норм.»

Головне призначення права **М. Драгоманов** вбачав у закріпленні "прав людини і громадянина", яке полягало в недоторканності особи, та її гарантіям. Він вважав за необхідне видати закон про недоторканість прав людини, забезпечити судовий захист її прав і свобод.

Теорія правової держави у марксистській літературі була офіційна засуджена як буржуазна і стверджувалося, що якщо людина претендує на звання марксиста і говорить про "правову державу", а тим більше застосовує поняття "правова" до радянської держави, то це означає, що вона відходить від марксистсько-ленінського вчення про державу.

Теоретики марксизму і практики розбудови радянського суспільства не допускали можливий зв'язок між соціалістичною і буржуазною державами. Реальністю було втілення сталінського розуміння держави, згідно з яким діяльність правлячої партії накладалися на діяльність держави та її органів.

Реформування колишнього радянського суспільства та інтеграційні процеси на міжнародній арені зробили об'єктивно необхідним формування правової держави в Україні.

Розвиток ідеї правової держави в Україні став особливо актуальним після прийняття Декларації про державний суверенітет України, в якій проголошено прагнення українського народу до побудови правової держави. Згідно зі ст. 1 чинної Конституції, Україна є суверенною, незалежною, соціальною, демократичною, **правовою** державою.

система органів і інститутів, які гарантують, охороняють нормальне функціонування громадянського суспільства.

Це держава, в якій панує закон, стосовно якого в однаковому відношенні перебувають влади всіх рівнів, партії та громадські організації, посадові особи та окремі громадяни.

**Отже,
правова
держава**

держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону і захист основних прав людини. **Це держава, в якій панують закони, що ґрунтуються на загальнолюдських цінностях і гарантують реальну можливість кожній людині ефективно здійснювати і захищати свої права і свободи.**

Правова держава - це така сходинка в розвитку держави, яка дозволяє поєднати в діяльності держави широку демократію, сувору законність і, можливо, більш повну соціальну справедливість.

Правова держава – це публічно-правовий союз народу, заснований на праві як легітимованих суспільством нормах та політичній відповідальності держави перед народом за свою діяльність, державна влада у якій здійснюється за принципом дотримання прав і свобод людини та громадянина, верховенства права, поділу влади, інституціоналізації та юридичної форми діяльності органів державної влади, їх посадових та службових осіб *(дет. див. А. П. Заєць)*.

Альтернативні підходи до розуміння правової держави

(дет. див. академічний курс теорії держави і права)

Французька правова наука

Правову державу ототожнює з принципом законності як універсального чинника, що зобов'язує дотримуватися законів, визнання закону головним джерелом законності, що закріплює поділ повноважень між законодавчими і адміністративними органами.

**В інших Європейських країнах
“правову державу” розуміють**

- як державну владу з чіткою компетенцією
- неухильне й обов’язкове для всіх дотримання законів
- закони мають певну кількість приписів справедливості

У Великобританії “правова держава”:

- має вираз верховенства права, який створює легітимну базу влади, ґрунтовану на законодавчих повноваженнях;
- закон повинен відповідати критеріям справедливості.

**Російські науковці до властивостей
“правової держави” відносять:**

- стабільність конституційного порядку;
- юридичний захист особи;
- високу правову культуру громадян;
- дотримання законності;
- ефективно діючі правоохоронні органи;
- правова рівність громадян;
- свободу і господарську самостійність у сфері виробництва і споживання;
- верховенство закону в системі нормативних актів;
- досконалий механізм захисту особи;
- народовладдя, самоврядування, рівність;
- верховенство законодавчої влади;
- повага до прав і гідності особи;
- вищий контроль за дотриманням законів;
- єдність прав та обов’язків.

Основні, вихідні положення сучасної загальної теорії правової держави:

↗ при взаємодії права і держави, первинним є право як загальносоціальне явище, оскільки воно виникло раніше і незалежно від держави;

↗ обмеження держави правом, як в процесі реалізації норм права, так і під час законотворчого процесу;

↗ основне призначення держави - забезпечення реалізації, охорони та захисту основних прав людини;

↗ залежність правової держави від соціально-економічного розвитку формації, від конкретно-історичних умов існування людства;

↗ становлення "різноманітних" правових держав в сучасних держав з поступовим підвищенням "питомої ваги" зазначених ознак;

↗ формування правової держави необхідно здійснювати з урахуванням реальних потреб, інтересів, теорії та практики її формування;

↗ розробка та використання основних ознак правової держави (тобто формально-визначені та соціально-змістовні властивості).

Правова держава виступає таким типом держави, влада якої заснована на праві, обмежується за допомогою права і здійснюється в правових формах.

(Див. дет. Н. М. Крестовська Загальнотеоретична юриспруденція)

Правова держава зароджується і функціонує в умовах громадянського суспільства.

Загальні ознаки правової держави:

- Закріплення основних прав та свобод людини в законах і Конституції держави;
- Панування законів, які виражають волю всього або більшості населення;
- Врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозвільних принципів;
- Взаємовідповідальність особи і держави;
- Високий рівень правової культури та правосвідомості всіх правових суб'єктів;
- Чіткий розподіл повноважень та меж діяльності між державними органами (поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову), а також визначена їх незалежність;
- Високе становище (значення) у суспільному житті судових органів;
- Юридична захищеність особи (створення юридичних засобів, які б захищали, охороняли основні права людини);
- Незалежність судової влади від інших гілок влади;
- Неухильне і загальне виконання законів та підзаконних актів усіма учасниками суспільного життя і в першу чергу – державними органами.

Основні ознаки правової держави можна закріплювати таким чином: (дет. див. П. М. Рабінович)

соціально-змістовні:

- закріплення в конституційному та інших законах основних прав людини;
- панування у суспільному та державному житті законів, які виражають волю всього або більшості населення, втілюють основні права людини, загальнолюдські цінності та ідеали;
- врегулювання відносин між особою і державою на основі загально-дозвільного принципу: "особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом";
- взаємовідповідальність між особою і державою;
- наявність у всіх громадян високої правової культури, юридичних знань, а також вмінь і навичок їх використання у практичному житті.

формальні:

- розподіл функціональних повноважень держави між певними спеціалізованими системами її органів: в залежності від розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову;
- юридична захищеність особи, тобто наявність розвинених і ефективних, процедурно-юридичних засобів для вільного здійснення, охорони і захисту основних прав людини;
- високо значиме становище в суспільстві і державному житті судових органів як вирішальної і найбільш надійної юридичної гарантії прав людини. Особливе становище суду можна пояснити його унікальними і найефективнішими можливостями у визначенні права, правди, справедливості в будь-якому конфліктному питанні. Такі можливості зумовлені певною специфікою: формування судових органів; їх складу; змісту їх повноважень; порядку судочинства;
- неухильне і загальне виконання законів і підзаконних нормативних актів всіма учасниками суспільного життя, насамперед державними органами та установами правлячої партії.

Принципи правової держави:

верховенство права (правова держава в першу чергу характеризується якістю закону. Він повинен бути справедливим, гуманним, закріплювати невід'ємні природні права кожної людини: право на життя, на свободу, на особисту недоторканість. Але свобода не є абсолютною, тобто має певну міру. Ця міра повинна бути рівною для всіх)

взаємна відповідальність держави та особи (самообмеження держави правом, що закріплює свободу особи, означає також те, що й особа погоджується на певні обмеження і зобов'язується підпорядковуватись законам, а держава несе відповідальність за дотримання прав особи, гарантує їй гідні умови життєдіяльності)

непорушність прав людини, її честі і гідності, її інтересів, їх охорони і гарантування (у правах людини виражаються можливості її дій у різних сферах: економічній, політичній, культурній, особистій. Отже, держава визнає автономію особи щодо себе, захищає, охороняє від свавілля права людини, які стають ядром усієї правової системи. Закони і інші нормативні акти, які видає держава, узгоджуються з правами людини, підпорядковані принципу їх непорушності)

розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову та розмежування їхніх завдань і функцій (державна влада не може належати в повному обсязі жодному державному органу. Кожна влада здійснює власну функцію і немає права підмінити діяльності іншої. Таке розмежування спрямоване на недопущення можливих зловживань з боку влади. Здійснення принципу розподілу влади - це гарантія прав громадянина, оскільки йому протистоїть не монолітний, наділений великими повноваженнями, а внутрішньо розчленований, державний апарат)

Розподіл влади - це не тільки юридичний чи організаційний, але й соціально-політичний принцип. Він дає змогу збалансувати надзвичайно суперечливі елементи соціального життя, як держава і суспільство, влада і свобода, закон і права громадян.

Кожна із влад посідає особливе місце у загальній системі державно-організованої влади.

Законодавча влада - це представницька **інституція**, найвища із трьох влад. Це верховенство не є абсолютним, воно перебуває під контролем народу через систему демократичного представництва і демократичних виборів. Діяльність законодавчої влади постійно "інспектується" від імені особливого органу (Конституційного Суду).

Виконавча влада формується законодавчими представницькими органами, вона підконтрольна і підзвітна їм, повинна діяти на основі закону.

Судова влада здійснюється незалежним від усіх влад судом. Суд - це орган захисту права, охорони закону. Основні принципи правосуддя: публічність і гласність розгляду судових справ, право звинуваченого на захист, оскарження вироку чи іншого судового рішення.

У різних країнах основи правової державності складались по-різному, але всюди в цих процесах загальним було *одне* -

це рух до свободи, свідоме прагнення ліквідувати тоталітарний характер держави, змусити її поважати права громадян.

Правова держава - це новий етап у становленні і розвитку державності. Правову державу не можливо проголосити - вона повинна створитись як результат реформ економічних, політичних, державних і правових інститутів, реальної зміни характеру взаємовідносин між громадянським суспільством, державою і особистістю.

Наведені ознаки правової держави є одночасно і шляхами, напрямками її формування, хоча на практиці поряд з юридичними діями необхідно приділити увагу і соціальним, економічним, політичним та державним факторам. Виконання ж тільки юридичних заходів, що не ґрунтуються на відповідних матеріально-духовних основах, може привести до створення суто формальної структури.

Правова держава як реальність неможлива.

Так, Р.Ієринг, не наполягав на педантичному дотриманні права. Там, де обставини змушують робити вибір між суспільством і правом, державна влада не тільки уповноважена, а й зобов'язана рятувати суспільство.

Перспективи правової держави по-різному оцінюються ученими та політиками

Правова держава – єдино можливий у сучасну епоху варіант взаємодії громадянського суспільства та державної влади.

*Компромісна точка
зору*

Правова держава – ідеал, який ще не досягнутий навіть в найбільш розвинутих державах. Практична ж цінність конституційного закріплення цього ідеалу полягає в тому, що воно вимагає від державної влади законних та справедливих дій заради суспільного блага.

Процес формування правової держави характеризується:

усвідомленим
намаганням
обмежити
державу

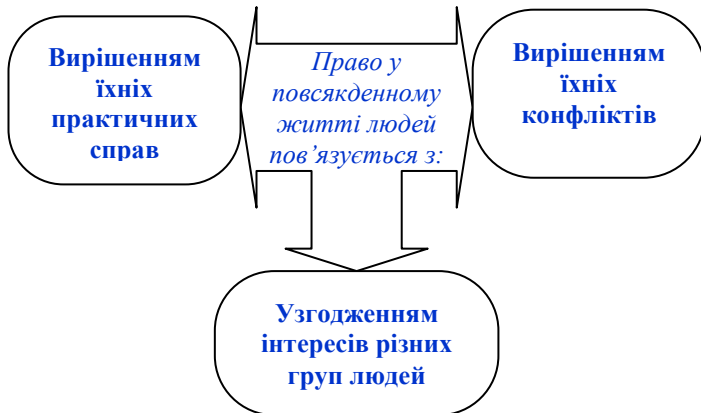
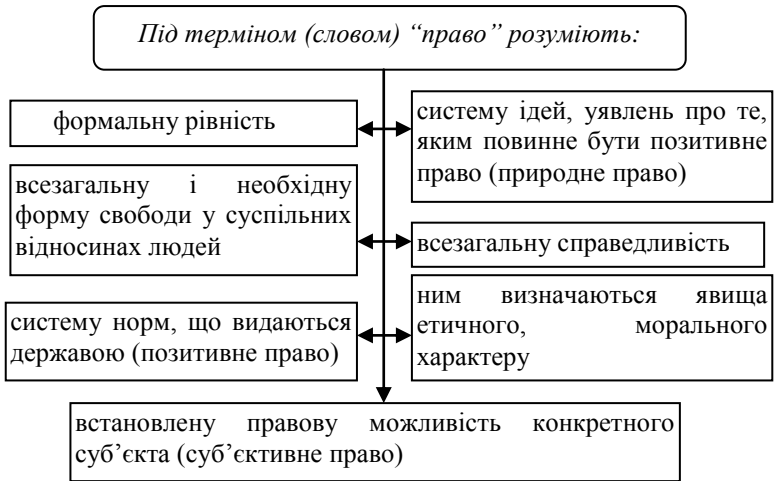
змушенням держави
поважати закони та
захищати честь і
гідність людини як
найвищу цінність

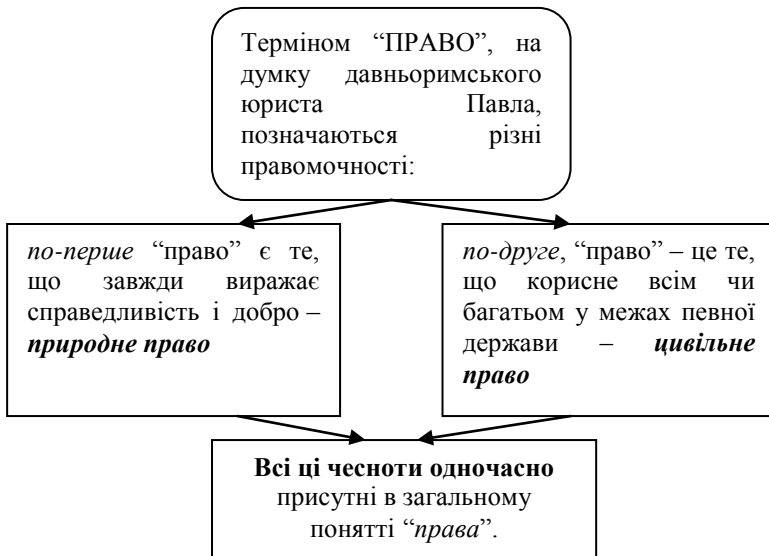
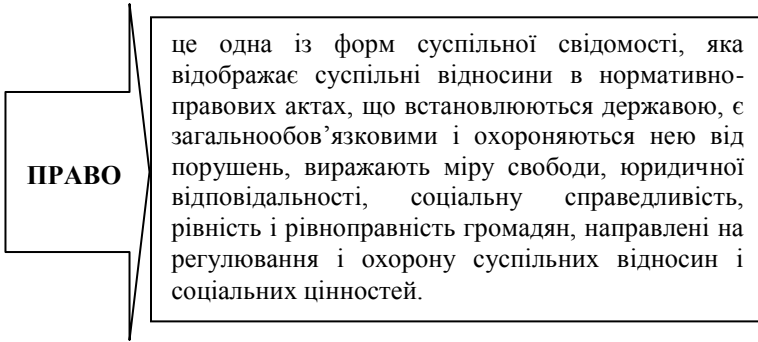
прагненням
людства до
свободи

Таким чином, **правова держава** - це держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону і захист основних прав людини. Правовою є держава, в якій панують закони, що ґрунтуються на загальнолюдських цінностях і гарантують реальну можливість кожній людині ефективно здійснювати і захищати свої **права і свободи**.

ПОНЯТТЯ, ПОХОДЖЕННЯ ПРАВА, СУЧАСНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ

1. Загальне поняття та ознаки права.
2. Основні концепції праворозуміння.
3. Право об'єктивне і суб'єктивне.
4. Право і закон.

Право виступає не тільки визначеним носієм прав і свобод людини, але й важливим засобом наділення людей правами і свободами, а також містить гарантії реалізації цих прав і свобод, а це означає **духовне** наповнення права.
(див. дет. Ю. М. Оборотов Загальнотеоретична юриспруденція)

Альтернативні визначення права

ПРАВО - це історично обумовлена способом виробництва воля економічно пануючої групи (страти) населення виражена у законі.

ПРАВО, у загально-соціальному відношенні - це певні можливості суб'єктів суспільного життя, які об'єктивно зумовлюються рівнем розвитку суспільства.

ПРАВО – це оформлена в офіційних джерелах і гарантована державою єдина в масштабі суспільства нормативна система, покликана регулювати соціально значиму поведінку учасників суспільного прогресу на основі встановлення рівноваги інтересів, узгодження волевиявлення і правових вимог для всіх верств населення.

Більш повне визначення сутності права подається вченим-юристом С. С. Алексєєвим, за яким ПРАВО – це система норм, виражених у законах, інших визначих державою джерелах, які є загальнообов'язковим, нормативно-державним критерієм правомірно-дозволеної (а також забороненої, рекомендованої) поведінки.

ПРАВО - це система загальнообов'язкових формально визначених, гарантованих, встановлених або санкціонованих державою норм (правил поведінки), які виражають волю домінуючої частини населення соціально неоднорідного суспільства, встановлюють права та обов'язки учасників правовідносин і спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі, а також до загальносоціальних потреб і охороняються державою.

Свобода є право чинити все, що дозволено законами .
Якби громадянин міг робити те, що цими законами заборонено, то в нього не було б свободи, оскільки те ж могли робити й інші громадяни.

Ш. Л. Монтеск'є.

До основних ознак, характерних рис права науковці відносять:

право – явище **соціальне**. Воно виникає на певному етапі суспільного розвитку як його продукт;

право – виступає регулятором соціально значимої поведінки людини і є різновидом соціальних норм, що узгоджує поведінку між людьми і їх об'єднаннями;

право за своєю сутністю є, в масштабі всього суспільства, засобом (формою) соціального компромісу, встановлення паритету соціальних інтересів;

право – це формально виражені норми, які свій зовнішній вияв знаходять в його джерелах (формах);

право як особливий різновид соціальних норм наділене якісною нормативністю, що діє як типовий регулятор однотипних ситуацій передбачених цими нормами без обмеження кількості застосувань. Нормативність формується як результат узагальнення і фіксації сталих, повторюваних соціально корисних відносин, вчинків людей;

зміст **права** визначається потребами суспільного розвитку, інтересами учасників відносин вираженими у їх свідомості;

право є цілісна система взаємозв'язаних структурних елементів (інститутів, галузей);

право - це інтелектуально-вольовий регулятор поведінки, який має не тільки спеціально-юридичний (**правовий**) механізм дії, але і психологічний. Воно регулює поведінку через свідомість і волю людини. Тому, у певній мірі **право** створює інформаційну систему, наділену інформацією владного характеру, яка після усвідомлення перетворюється у волю і поведінку суб'єктів;

право – є загальнообов'язковим. На відміну від інших соціальних норм воно репрезентує загальнодержавну нормативну систему, вимоги якої, без виключень, обов'язкові для всіх членів суспільства;

право – це чітка регламентація. Процедура як регламентований порядок, що у певній мірі характерний і для інших соціальних регуляторів, для права має більш глибинні засади. Система права має цілі процедурні галузі, які стосуються реалізації і вироблення юридичних норм;

право тісно пов'язано з державою. Держава виявляє правові потреби суспільства і оформляє їх у нормативно–правових актах, а пізніше здійснює контроль за виконанням цих приписів, забезпечуючи, в необхідних випадках, їх примусову реалізацію;

право базується на принципі рівності. Цей принцип передбачає рівність вимог нормативних приписів до всіх учасників суспільних відносин не залежно від індивідуальних властивостей (принцип формальної рівності).

ОТЖЕ:

ПРАВО – система загальнообов'язкових, формально визначених норм, встановлених (санкціонованих) державою і спрямованих на регулювання поведінки людей та їх колективів відповідно до прийнятих в даному суспільстві засад соціально-економічного, політичного та духовного життя, визнаючи правомірними чи неправомірними певні діяння, забезпечуючи існування суспільства на засадах справедливості, добросовісності.

Властивості права:

- ↪ нормативність,
- ↪ формальна визначеність,
- ↪ державна забезпеченість,
- ↪ загальна обов'язковість,
- ↪ системність,
- ↪ регламентованість,
- ↪ рівність вимог,
- ↪ ефективність,
- ↪ регулятивність.

Завдання права:

- ↪ ввести чіткі, постійні, гарантовані, зразкові нормативні критерії, побудовані на принципах громадянського миру, злагоди, врахування різних інтересів, у складне, соціальне життя, викликане політичною боротьбою, етнічними конфліктами, особистими колізіями у відносинах людей;
- ↪ забезпечити і захистити статус автономності особи та межі її вільної поведінки.

Праворозуміння

це наукова категорія, яка висвітлює процес і **результат** пізнання права, його сприйняття (оцінку) і ставлення до нього як до соціального явища.

Протягом XVII–XX століть виникло багато різних концепцій і теорій про поняття та розуміння права, які дійшли до нас. Серед них можна виділити різні підходи до розуміння права, такі як:

Теорія природного права

Ідеї цієї *теорії природного права* виникли ще в стародавніх Греції та Римі. Сократ і Платон у своїх працях робили спробу обґрунтувати право як справедливість, що базується на моральній основі і закладене самою природою в людині. Згодом, у XVII–XVIII ст., ці ідеї знайшли свій розвиток у працях Т. Гоббса, Г. Гроція, Д. Локка, О. Радищева та інших вчених. Прихильники цієї теорії відрізняли поняття «право» і «закон». Вони стверджують, що політичне і правове життя суспільства має відповідати вимогам природного права, яке походить із самої природи людини і громадянина. Тому чинне в державі законодавство повинно закріпити й забезпечити права і свободи, які обумовлені самою природою. **Теорія природного права базується на визнанні соціумом, пріоритетів, якими є ідеї справедливості, добра, невід’ємності прав і свобод людини, панування розуму. Представники теорії природного права стверджували, що право, яке творить держава, має своє значення лише тоді, коли воно відповідає основам природного права.**

Історична школа права

Представники *історичної школи права* Г. Гуго, Ф. Савіньї, Г. Пухта вважали, що теорія природного права тотожна нормативістській (позитивістській) теорії. На їх думку, право – це історичне явище, що як і мова, виникає поступово, непомітно, стихійно, у результаті діяльності людей, а законодавча влада тільки систематизує та доповнює його. За цією концепцією право, перш за все, – це правові звичаї, а закони, похідні від звичаєвого права, ґрунтовно перевірені часом. Законодавець не може на свій розсуд творити право, повинен враховувати в законодавчому процесі культурно-історичні й національні особливості права. Будь-яке право не може функціонувати, якщо воно відірване від історичного розвитку суспільства. Таке твердження в цілому є позитивним. Недолік цієї теорії в тому, що перебільшена роль правових звичаїв.

Концепція позитивізму в праві

Представниками *концепції позитивізму* в праві, що виникла і оформилась в XIX ст., були Д. Остін, Н. М. Коркунов, Г. Ф. Шершеневич, згодом Г. Кельзен. Право, згідно з їх уявленнями, є сукупністю норм, даних об'єктивно, які не потребують ідеологічного обґрунтування. Вихідний елемент права – норму права позитивісти розглядали як раз і назавжди постійну догму, а єдиним джерелом права визнавали державну владу, наділену примусовою силою. Право, вважає Г. Кельзен, – це сукупність правил поведінки, які регулюють суспільні відносини, з точки зору належного і сущого, незалежно від реального життя. Право виникає безпричинно, із самого себе, з першої (основної) норми, котра і забезпечує єдність та узгодженість права.

У цій теорії позитивним є те, що такий підхід дає змогу створити і вдосконалити систему законодавства, а негативним – нехтування природними і моральними аспектами в праві.

Соціологічна школа права - одна із основних теорій ХХ ст. На відміну від правового позитивізму, який базувався на формально-логічному вивченні діючого права, соціологічна школа надає перевагу вивченню "живого права", тобто системи правовідносин, поведінки людей в сфері права.

Засновником соціологічного напрямку в юриспруденції є Є. Ерліх, книга якого "Соціологія права" (1911р.) висвітлює основні ідеї цієї теорії. Видатним вченим сучасної американської соціологічної школи права вважається Роско Паунд - керівник соціологічної гарвардської школи права, який розглядав право як режим упорядкування людських відносин.

Соціологічний підхід до визначення права підкреслює, що право виступає як оцінка взаємовідносин між людьми, між особою і державою, між державою і суспільством. Завдяки державі і праву суспільство визначає, які відносини потребують правового оформлення і державного захисту. Право встановлює межі свободи особи і держави (інших суб'єктів) у цих взаємовідносинах, а також юридичну відповідальність за порушення цих меж. Право по суті обмежує абсолютну свободу своїх суб'єктів, тому що жити у суспільстві і бути вільним від нього не можливо (К.Маркс).

На думку представників соціологічної школи нормативний підхід до праворозуміння полягає в тому, що закони, кодекси - це не право, якщо вони не реалізуються в суспільних відносинах. Такі закони іноді називають "мертвим правом" і, навпаки, "живе право" - це реальні правовідносини. Без правовідносин немає права, стверджують прихильники цього підходу. Правовідносини - це норми права в дії, вирішальна форма соціального буття права і, навпаки, право - це правовідносини, закріплені в юридичних нормах і відображені в правосвідомості. Таким чином, "мертве право" - це вже не право, це вже історія права, історія намірів, ідей, ідеалів і т.д. Право називається правом тому, що воно завжди діє і реалізується. Разом з тим, закони можуть існувати і тривалий час не застосовуватись якщо вони не відмінені - вони існують в потенційному вигляді.

Психологічна теорія права	<p><i>Психологічна теорія права</i> виникла у XIX ст. і найбільшого розвитку досягла у XX ст. Її засновниками були: в Україні – Л. Петражицький, Західній Європі – Г. Тард, Л. Кнапп та ін. За цією концепцією психіка людини – це фактор, який визначає розвиток суспільства. Поняття і сутність права не пов'язуються з діяльністю законодавця, а характеризуються як правові емоції, переживання людей. Правові явища – це особливого роду складні емоційно-інтелектуальні психічні процеси, які здійснюються у сфері психіки індивіда. Право ними поділяється на позитивне та інтуїтивне (результат внутрішнього, інтуїтивного самовизначення індивіда).</p> <p>Інтуїтивні переживання (інтуїтивне право) виступають регулятором поведінки людини і тому вважаються реальним, діючим правом. Воно визнається критерієм оцінки позитивного права.</p> <p>На їхню думку, протиріччя між позитивним та інтуїтивним правом є причиною соціальних катаклізмів.</p> <p>Позитивним у цій теорії є те, що вона враховує психологічні особливості людей, роль правосвідомості у правовому регулюванні суспільних відносин, негативним – відірвана від об'єктивної реальності.</p>
Теорія інтегративної юриспруденції:	<p>Засновником інтегративної юриспруденції є Д. Холл. Він спробував поєднати окремі елементи теорії природного права, позитивізму, соціологічної школи права, створивши тим самим нову школу. Так, із позитивного права запозичене вчення про юридичні терміни, з природного права - вчення про моральну цінність права, з соціологічної юриспруденції - умови виникнення і розуміння права, процес його функціонування.</p> <p>Згідно з таким підходом уся структура права перебуває одночасно в стані, з одного боку, статички, з іншого - динаміки. Статична - норма права, динамічні - правовідносини. І те, й інше містять у собі певний комплекс цінностей. Д. Холл намагається примирити представників різних шкіл і щодо питання про джерела права, вважаючи джерелами права і законодавчу діяльність держави, і правотворчу діяльність суду.</p>

Не зважаючи на протилежність різних наукових поглядів та уявлень про право, всі ці вчення мають ряд спільних тверджень:

право є соціальне явище, без якого не можливе існування цивілізованого суспільства;

право в нормативній формі повинно віддзеркалювати вимоги загальнолюдської справедливості, служити інтересам суспільства в цілому, а не окремим його групам, стратам, враховуючи індивідуальні інтереси і потреби особи як вищої цінності суспільства;

право є міра поведінки, встановлена і захищена державою;

право приватної власності є основою всіх прав людини.

Багатоманітність сучасних концепцій права є свідченням того, якою складною є природа права. Поділяючи зміст одних теорій і відхиляючи інші, слід і в останніх бачити раціональне зерно.

Сучасні наукові концепції (теорії) праворозуміння можна звести до трьох підходів (див. О. Ф. Скакун):

**Ідеологічний
(аксіологічний), або
природно-правовий**

вихідна форма буття права - громадська свідомість; право - не тексти закону, а система ідей (понять) про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, яка є у громадській свідомості та орієнтована на моральні цінності. Право і закон розмежовуються, першість віддається праву як нормативно закріпленій справедливості, а закон розглядається як його форма, покликана відповідати праву як його змісту.

Соціологічний:

вихідна форма буття права - правовідносини; право - порядок суспільних відносин, який проявляється у діях і поведінці людей. Правом визнається його функціонування, його «дія» у житті - у суспільних відносинах, а не його створення правотворчими органами у формі закону та інших правових актів.

**Нормативний
(позитивістський)**

вихідна форма буття права - норма права, право - норми, викладені в законах та інших нормативних актах. Відбувається ототожнення права і закону. Водночас нормативне праворозуміння орієнтує на такі властивості права, як формальна визначеність, точність, однозначність правового регулювання.

Отже, праворозуміння – це:
(дет. див. О. С. Мельничук Загальнотеоретична юриспруденція)

центральна категорія юриспруденції, що формується на основі наявних уявлень про право, які базуються на фактичних відносинах відповідної епохи і резюмуються у визначенні права

процес осягнення права через раціональне чи нераціональне проникнення у правову реальність

результат людської діяльності, яка веде до формування суб'єктом нормативного і ціннісного сприйняття права

Під **об'єктивним правом** розуміється сукупність діючих в країні юридичних норм. Поняття суб'єктивного права може розглядатись у широкому значенні. Тоді цей термін означає все те, що впливає з правових норм (об'єктивного права) для особи і характеризує її як суб'єкт права.

У сучасній юридичній літературі слово «право» вживається у двох основних значеннях — *об'єктивному* та *суб'єктивному*

Суб'єктивне право - це міра дозволеної поведінки правомочної особи, яка забезпечується юридичними обов'язками інших осіб. Суб'єктивне право не може бути безмежним, воно обмежене у просторі, часі, в об'єктах і колом суб'єктів. У вузькому значенні - це можливість певної поведінки особи, що передбачена правовою нормою.

Об'єктивне право

це система загальнообов'язкових правил поведінки, які встановлені державою і визначають волю домінуючої частини населення в соціально неоднорідному суспільстві, спрямовані на регулювання суспільних відносин і забезпечуються державою.

*Суб'єктивне
юридичне право
особи*

це забезпечена державою і закріплена в юридичних нормах можливість певної поведінки людини, що спрямована на здійснення певних її прав.

Правомочність, яка входить до складу суб'єктивного права, може бути в трьох видах: а) право вимагати; б) право на позитивні дії; в) право на **домагання**.

**Існує багато концепцій,
що стверджують відмінність ПРАВА І ЗАКОНУ:**

ПРАВО є продуктом діяльності держави (її владних структур) і тому правом необхідно вважати всі офіційні джерела норм не залежно від їх змісту. Прихильником цього підходу був російський правник Шершеневич Г. Ф. Він стверджував, що державна влада є джерелом всіх норм права.

ЗАКОН, навіть прийнятий найвищим представницьким органом влади з дотриманням всіх процедурних вимог, може бути не правовим законом і виражати політичне свавілля.

Сучасний вчений юрист В. С. Нерсесянц дотримується думки, що правом може бути тільки правовий закон. Норми діючого законодавства є правовими лише тоді, коли вони нормативно стверджують принцип формальної рівності і формальної свободи особи. Загально визнана концепція, що право і держава є самостійними суспільними інститутами, плодами суспільного розвитку. У такій же мірі від держави незалежні сучасні процеси державотворення: вони проходять у лоні самого суспільного організму, проявляються у вигляді стійких, повторюваних соціальних відносинах та інших різних актах поведінки, формуються у вигляді правових вимог суспільства і фіксуються суспільною свідомістю.

**Характеризуючи співвідношення закону і права
необхідно виділити наступне:**

→ Право і закон необхідно відрізнити. Закон (офіційні джерела норм) - це зовнішня форма виразу права, це система документів, які є реальним відображенням, виявом права, а право - це єдність цієї форми і змісту (правил поведінки);

→ Не може бути права до закону і поза законом. Форма права (закон та ін. джерела права) - це спосіб життя права. Вчені правознавці стверджують, що всі системи права одягнуті в мундир законодавства;

→ Крім того, закон може бути неправовим. Тобто він може мати беззмістовну форму;

→ Право має горизонтальну (галузеву) структуру, а закони систематизуються за горизонтальною, вертикальною, комплексною системою;

→ Право об'єктивізується окрім нормативних актів у правових звичаях, нормативних договорах, правових прецедентах, а закон крім норм включає інші елементи – преамбули, назви розділів, статей тощо;

→ Право є загальнообов'язковим, а закон має певну юридичну силу.

Отже, ПРАВО І ЗАКОН є юридичними категоріями, перша з яких характеризує систему норм, що встановленні державою, друга – визначає спосіб закріплення та формального вираження цих норм.

· **Загальні закономірності вдосконалення права як першооснови цивілізації і культури:**

по-перше, це поліпшення правової діяльності держави, тобто перехід її від правового регулювання, що полягає у встановленні заборон і дозволів, до, головним чином, дозвольного регулювання відносин громадян та їхніх об'єднань, основу якого становлять юридичні дозволи й суб'єктивні права;

по-друге, дедалі більше обмеження повноважень держави, в особі її органів, шляхом встановлення в їхній діяльності суворих заборон і стримувань;

по-третє, всебічне закріплення у законах та юридичній практиці гарантованого правового статусу, автономності особи;

по-четверте, запровадження досконалої, ефективної системи правового захисту (в тому числі процесуального), побудованої на ідеалах свободи та гуманізму, легкодоступної для користування всіма суб'єктами правовідносин, і в першу чергу особою як найвищою соціальною цінністю.

Право – одне з найскладніших суспільних явищ. При цьому воно викликає до себе надзвичайно широкий інтерес, оскільки завжди торкається інтересів кожної людини, різних соціальних груп населення.

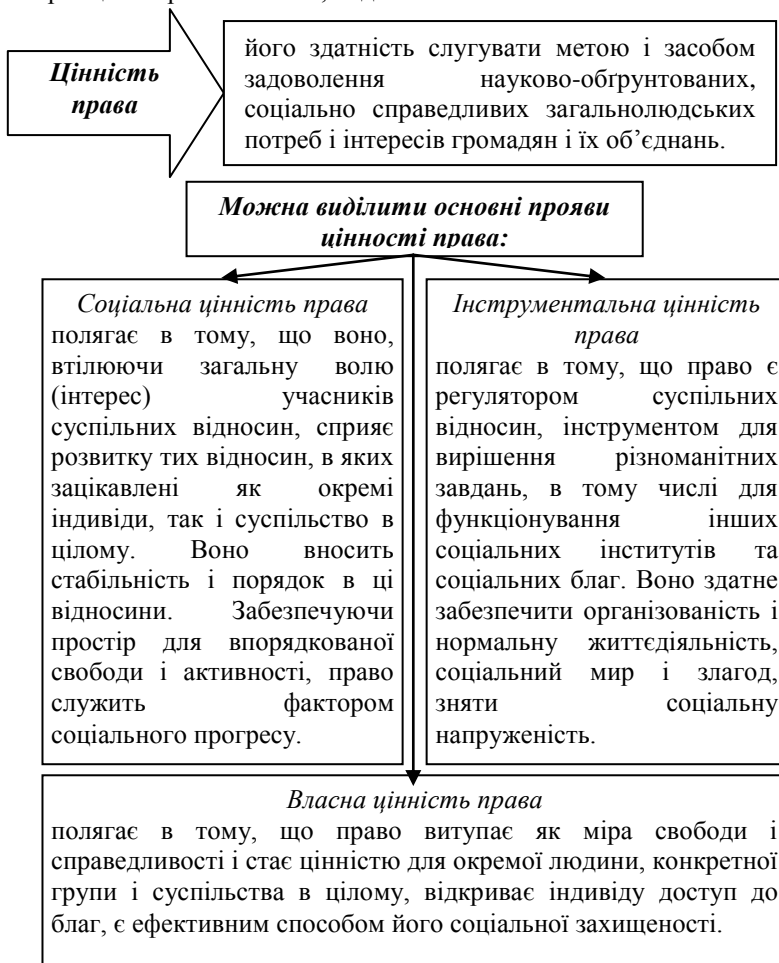
Цінність права виражається у тому, що воно є юридичною мірою досягнутої в суспільстві соціальної свободи. По мірі соціального прогресу воно все більше наповнюється ідеями свободи, рівності, справедливості і внаслідок цього здійснює все більший моральний, виховний вплив на суспільство.

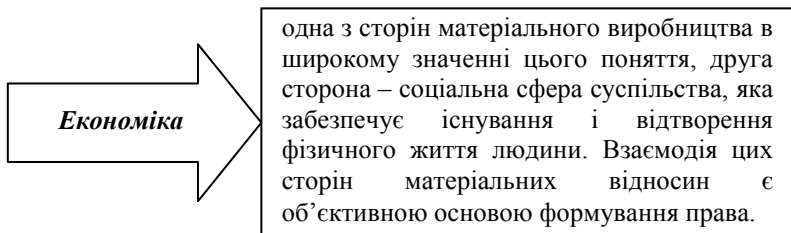
Право виступає своєрідним індикатором досконалості суспільства, його правового регулювання. У державі, що нехтує правовими формами діяльності система соціального регулювання переважно складається із: норм моралі, традицій, норм громадських об'єднань, релігійних норм. Інші соціальні норми так би мовити компенсують недостатній розвиток юридичної нормативної бази.

Тільки право може виступати фундаментом розвитку нових суспільних відносин, бути їх гарантом. *Право здатне докорінно якісно і ефективно змінити життя української нації на краще. Ось тому розвиток національної системи права набуває невідкладного, першочергового значення для кожного громадянина України, для всієї держави в особі її органів.*

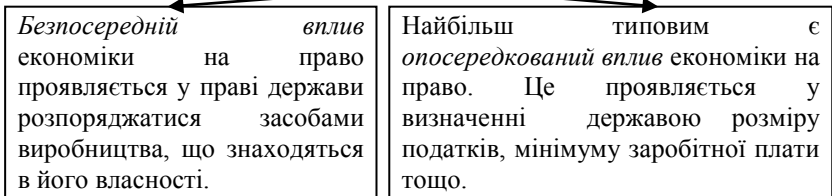
СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ, ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ ПРАВА

1. Соціальна цінність і призначення права.
2. Об'єктивна необхідність права і його взаємозв'язок з економікою та політикою.
3. Функції права як основні напрямки правового впливу на суспільні відносини.
4. Принципи права: поняття, види.

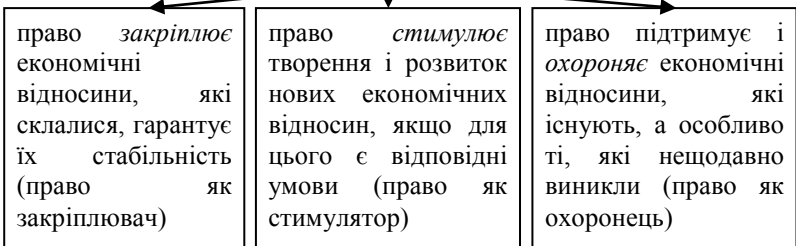

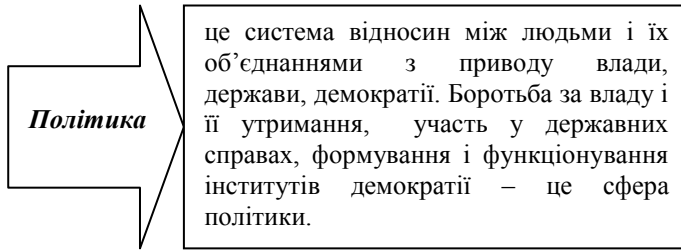
Економіка впливає на право або безпосередньо, або опосередкованим шляхом – через державу, політику, правосвідомість тощо.

Зворотній вплив права на економіку відбувається трьома основними способами:

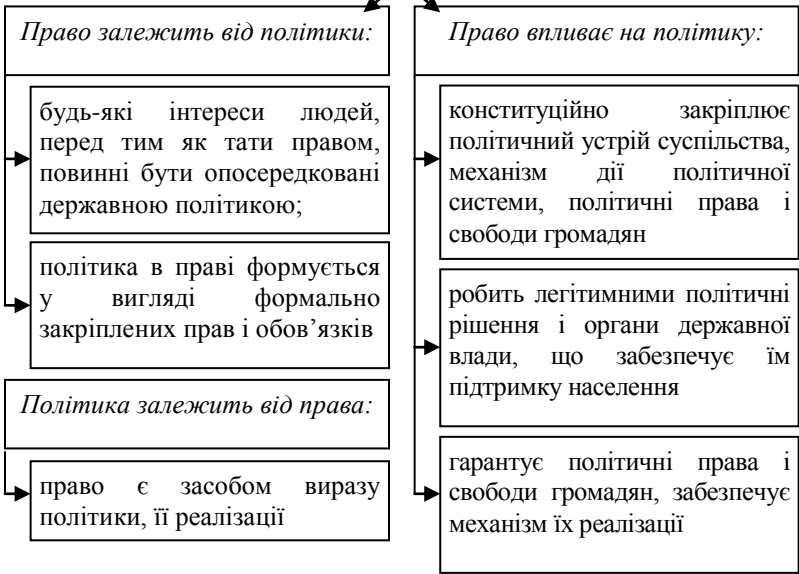
Право може або сприяти розвитку економіки, або гальмувати її поступальний рух. Гальмування відбувається в тому разі, коли економічні вимоги в праві відбиваються в перекрученому вигляді. Прикладом слугує радянське законодавство, яке протягом кількох десятиліть закріплювало такі методи правового регулювання, що перешкождали розвитку ринкових відносин, підривали економічні стимули трудової діяльності. Та й у сучасній Україні право часто ставить бар'єри на шляху економічного розвитку (податкова сфера, конфлікти в котрій часто приводять людей до суду).

Політика і право тісно взаємопов'язані.

Процес прийняття закону (законодавча діяльність) також є політичним за своїм характером. Принципи справедливості і свободи, закладені у праві, здійснюються соціальними групами, класами, народами, а процес їх реалізації у будь-якому випадку набуває політичного характеру.

Взаємовплив і взаємозалежність політики і права:

Функції права

це основні напрямки його впливу на людину, на суспільство, на суспільні відносини.

Функції права:

Спеціально-юридичні - здійснюють, власне, правове регулювання суспільних явищ

регулятивна (сприяє розвитку найцінніших для суспільства і держави соціальних зв'язків, регулює суспільні відносини)

регулятивно-статична функція спрямована на закріплення в нормах права суспільно-корисних відносин, що потребують забезпечення стабільності і непорушності. У цьому полягає одне із завдань правового регулювання.

регулятивно-динамічна функція спрямована на зміну і вдосконалення існуючих, виникнення нових суспільних відносин.

охоронна (похідна від регулятивної, покликана забезпечувати, здійснювати її за допомогою правових обмежень – зобов'язань, заборон, покарань тощо)

Загально-соціальні функції - це основні напрямки правового впливу на різні сфери суспільного життя – економіку, політику, культуру тощо, напрямки взаємодії права з іншими соціальними явищами як єдності форми і змісту

гуманістична (право охороняє та захищає право людства, народу, людини)

організаторсько-управлінська (право суб'єктів правовідносин на розв'язання певних соціальних проблем)

комунікативна, або інформаційна (право інформує людей про волю законодавця)

оціночно-орієнтаційна (з позицій законів держави оцінюють поведінку людей, право вказує на допустимі й бажані шляхи і способи задоволення своїх потреб у межах правомірної поведінки)

ідеологічно-виховна (право формує певний світогляд, виховує звичку дотримуватися чинного законодавства, дає зразки правомірної поведінки)

пізнавальна (право є джерелом знань) та інші функції

У збройних силах сучасної держави право виконує ті ж функції, що і в суспільстві в цілому, однак вплив права на суспільні відносини у війську має ряд особливостей, обумовлених специфікою устрою збройних сил.

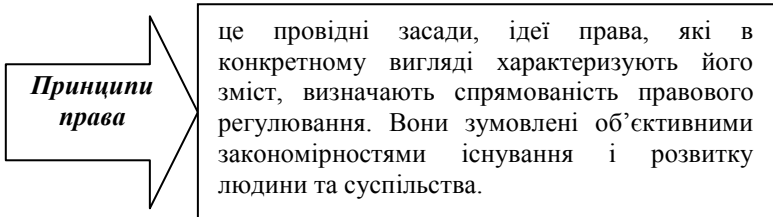
По-перше, правові норми встановлюють підвищені вимоги до поведінки військовослужбовців у процесі виконання ними своїх службових обов'язків. Таке положення визначається характером діяльності збройних сил, складністю і динамічністю збройної боротьби, що вимагає високої організованості та дисципліни.

По-друге, норми права більш детально і докладно регламентують різні сторони життя і діяльності військовослужбовців. У жодній іншій сфері суспільного життя правові норми не регулюють взаємодію між людьми так детально, як у військовій організації.

По-третє, право встановлює підвищену відповідальність військовослужбовців за порушення порядку несення військової служби (так, законодавство передбачає відповідальність за вчинки військовослужбовців, які в цивільному житті не вважаються протиправними, встановлює більш сувору відповідальність і, нарешті, закріплює відповідальність за такі діяння, які можуть мати місце лише при несенні військової служби).

Вплив права на життя і діяльність збройних сил здійснюється:

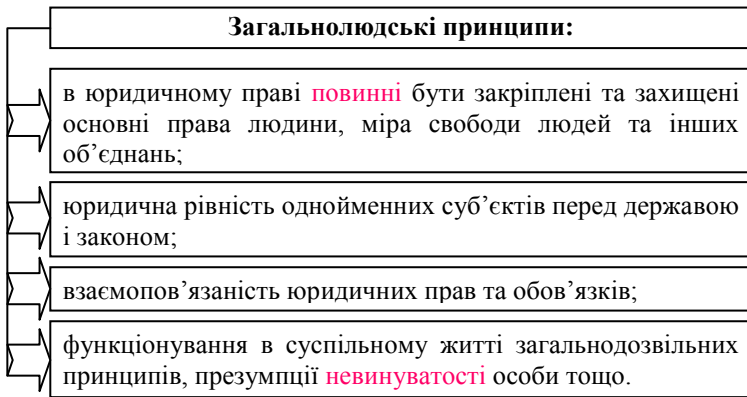
- шляхом закріплення суспільних відносин, що виникають у збройних силах, в правових нормах;
- шляхом забезпечення належної організації і чіткого функціонування суспільних відносин в армії;
- шляхом сприяння встановленню нових суспільних відносин;
- шляхом забезпечення охорони боєздатності збройних сил, порядку несення військової служби, прав і законних інтересів військовослужбовців і їх сімей;
- через вчинення значного виховного впливу на військово-службовців.

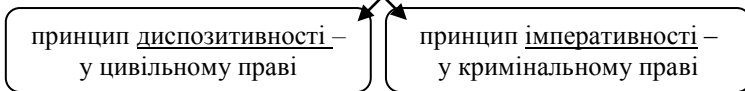
Принципи є підставою права, мітаються у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Тому принципи права можна назвати стрижнем правової матерії.

Всі принципи права можна класифікувати на:

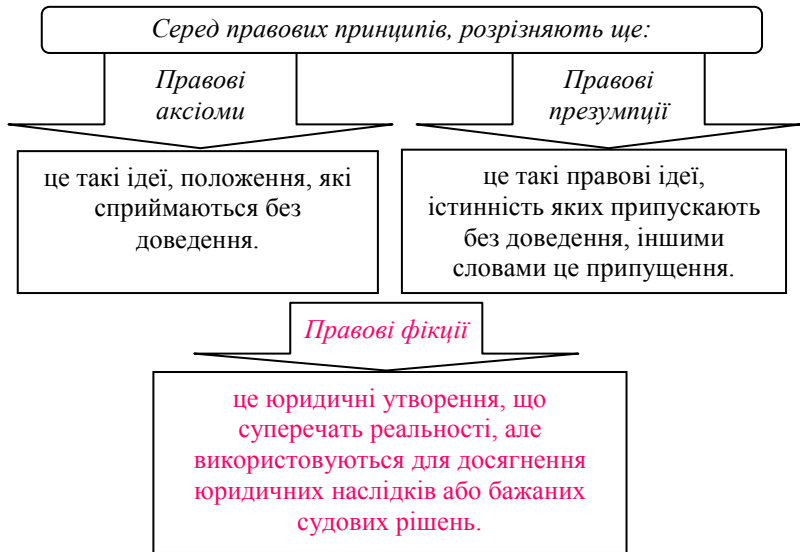

Галузеві й міжгалузеві принципи

За іншою класифікацією принципи права поділяються на:

НОРМИ ПРАВА В СИСТЕМІ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1. Поняття, види та основні ознаки соціальних норм.
2. Місце норм права в системі соціальних норм.
3. Поняття, ознаки та класифікація норм права.
4. Структура норм права.
5. Види диспозицій, гіпотез і санкцій.

Будь-яка людська спільнота, а тим більше суспільство в цілому вимагає визначеної внутрішньої організації, узгодженості та впорядкованості, відповідних правил людських стосунків і поведінки. Суспільство як система різноманітної людської діяльності потребує відповідного чіткого управління і регулювання.

Управління і регулювання суспільством здійснюють з допомогою різних норм, які поділяються на:

технічні - це правила необхідного доцільного поведіння людей з предметами природи, знаряддями праці та іншими технічними засобами. До них належать інструкції про користування електро побутовими приладами, правила виконання певних будівельних робіт, норми витрачення сировини, палива тощо;

санітарно-гігієнічні, біологічні норми, дотримання яких забезпечує правильне функціонування людського організму і запобігання хворобам;

соціальні, що регулюють відносини між людьми в суспільстві.

**Соціальні
норми**

це загальні правила поведінки людей у суспільстві, що зумовлені об'єктивними закономірностями і є результатом свідомо-вольової діяльності певної частини чи всього суспільства, що забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу.

За змістом соціальні норми поділяють на:

✓ **Політичні норми** (регулюють відносини між класами, націями, народностями; їх участь в органах державної влади і організації держави з іншими елементами політичної системи суспільства).

✓ **Організаційні норми** (закріплюють структуру, порядок створення та діяльність державних органів і об'єднань громадян).

✓ **Норми культури** (це правила культурної поведінки людей. У них відображається духовний розвиток народу).

✓ **Соціально-естетичні норми** (норми, що встановлюють правила поведінки людей у зв'язку з уявленнями про красу людських вчинків - норми етикету).

✓ **Соціально-технічні норми** (правила необхідного доцільного поводження людей з предметами природи, знаряддями праці та іншими технічними засобами. До них належать інструкції про користування електропобутовими приладами, правила виконання певних будівельних робіт, норми витрачення сировини, палива тощо).

Для соціальних норм характерні наступні риси:	
<u>соціальність</u>	вони регулюють соціальні сфери, які включають в себе людей, суспільні відносини, тобто відносини між людьми та їхніми колективами, поведінку людей. Таким чином, соціальні норми формують соціальні структури і регулюють соціально значиму поведінку людей;
<u>об'єктивність</u>	суспільство як складний соціальний організм (система) об'єктивно потребує регулювання. Соціальні норми складаються історично, закономірно, під тиском соціальної необхідності. Вони виникають як результат нормативного узагальнення, нормативної фіксації стійких повторюваних суспільних зв'язків і актів взаємодії між людьми. В той же час слід враховувати значення суб'єктивного фактору в становленні соціальних норм. Вони не можуть виникнути, не пройшовши через суспільну свідомість: необхідність тих чи інших соціальних норм має усвідомити суспільство;
<u>нормативність</u>	соціальні норми мають загальний характер, діють як типові регулятори поведінки. Їх адресати визначені не конкретно (поіменно), а шляхом вказівки на їх типові ознаки (вік тощо). Нормативність проявляється і в неодноразовості дії соціальних норм: соціальна норма вступає в дію щоразу, коли виникає типова ситуація, передбачена як умова її вступу в процес регулювання;
<u>соціальна норма</u>	це міра свободи індивіда, яка встановлює межі його соціальної експансії, поведінкової активності, способів задоволення інтересів і потреб;
<u>обов'язковість</u>	соціальні норми як нормативний вираз соціальної необхідності завжди в тій чи іншій мірі обов'язкові, мають наказовий характер;

<u>процедурність</u>	соціальному регулюванню притаманна процедурність, тобто наявність тих чи інших процедурних форм, детально регламентованих порядків реалізації, дії соціальних норм;
<u>санкціонованість</u>	кожен нормативний регулятор має механізми забезпечення реалізації своїх приписів;
<u>системність</u>	притаманна як окремим нормам, так і їх масиву в масштабі суспільства. У всякому разі, суспільство повинно намагатися сформувати таку систему, вдосконалити її системні переваги, налагодити взаємодію між видами соціальних норм.

Право (у загальносоціальному розумінні)

це певні можливості суб'єктів суспільного життя, які об'єктивно зумовлюються рівнем розвитку суспільства. У залежності від виду суб'єктів цих можливостей розрізняються права людини, права нації, права народу, права людства.

Соціальні норми створюються і реалізуються у житті суспільства різними шляхами, але загальним є те, що в них віддзеркалюється досвід різних варіантів поведінки у різних ситуаціях. При цьому найдоцільніший варіант поведінки знаходить своє відображення в соціальній нормі. Тому соціальна норма, яка регулює поведінку суб'єкта в суспільних відносинах є своєрідний досвід поведінки, переосмислений у свідомості людини, який визначає її доцільність і призводить до бажаних результатів.

Соціальні норми залежно від способу їхнього утворення і забезпечення:

Правові норми – це загальнообов’язкові, формально визначені в нормативно-правових актах правила поведінки, що встановлені (санкціоновані) державою, охороняються, захищаються і гарантуються нею.

Моральні норми – правила, що оцінюють і регулюють поведінку людей під кутом зору категорій добра і зла, справедливого і несправедливого, гуманного і негуманного тощо та забезпечуються, перш за все, внутрішньою переконаністю та силою громадської думки.

Корпоративні норми – правила поведінки, що встановлюються й забезпечуються політичними партіями, громадськими організаціями та іншими громадськими об’єднаннями людей і містяться у статутах.

Звичай та традиції – правила поведінки, що історично склались і увійшли у звичку людей.

Релігійні норми - норми, що регулюють поведінку і специфічні культові дії, які засновані на вірі в існування Бога (богів). Вони відображені в статутах, священних книгах, інших релігійних документах, релігійних книжках.

Військово-технічні норми – входять в загальну систему соціальних норм з технічним змістом. Це правила раціонального та доцільного використання військовослужбовцями військової техніки та бойової зброї (правила технічної експлуатації різних видів зброї, бойових та інших машин).

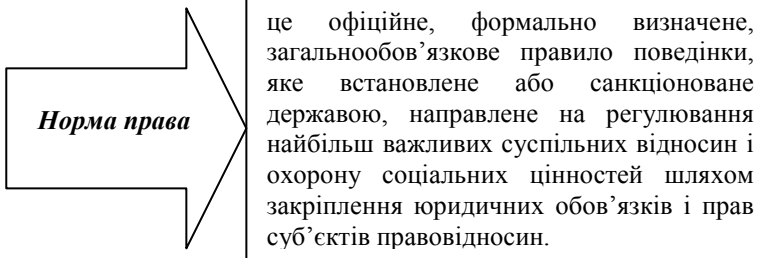
Норми культури – це правила культурної поведінки людей. У них відображається духовний розвиток народу.

<i>Специфіка соціальних норм, які діють у збройних силах:</i>	
<u>Норми права</u>	існують спеціальні військово-правові норми, які закріплюють обов'язкові вимоги держави до будівництва і організації збройних сил;
<u>Норми моралі</u>	відображають ті умови, в яких живуть і діють військовослужбовці; закріплюють моральні вимоги до захисників, які склалися у зв'язку з уявленнями людей про військовий обов'язок, офіцерську честь, доблесть, героїзм, мужність тощо;
<u>Звичай, традиції</u>	такі правила дотримують у силу звички, вони відображають досвід учбової та бойової діяльності військ, особливо військового побуту. Вони є важливим засобом вдосконалення бойової майстерності військ та патріотичного виховання воїнів;
<u>Ритуали</u>	це такі норми, в яких визначаються правила поведінки військово-службовців при здійсненні воїнських обрядів, урочистих чи траурних церемоній (прийняття присяги, винесення прапора частини, проведення парадів тощо);
<u>Норми громадських організацій</u>	мають великий вплив на різні сторони життя і діяльності збройних сил: розвивають активність, творчу самодіяльність військовослужбовців, що сприяє успішному вирішенню задач бойової підготовки.

<i>Правові норми:</i>	<i>Інші соціальні норми:</i>
1. Виникають разом із виникненням держави;	1. Існують у будь-якому суспільстві;
2. Встановлюються чи санкціонуються державою;	2. Встановлюються чи санкціонуються іншими суб'єктами;
3. Виражають волю домінуючої частини суспільства;	3. Виражають волю різних частин суспільства;
4. Утворюють внутрішню погоджену цілісну, єдину структуру, тобто систему;	4. Можуть не бути внутрішню погодженими, не мати властивостей системи;
5. Існують лише як одна (єдина) система норм у суспільстві;	5. Існують у вигляді кількох відносно самостійних систем нормативного регулювання;
6. Формулюють правила поведінки у вигляді прав і обов'язків;	6. Виражаються не тільки через права, а й через загальні принципи, цілі, гасла;
7. Мають цілком визначені форми зовнішнього виразу;	7. Можуть виражатись у будь-яких, не завжди фіксованих формах;
8. Мають точно визначені межі дії, чинності;	8. Не завжди мають точно визначені межі дії;
9. Забезпечуються, крім інших засобів, державним примусом.	9. Забезпечуються тільки звичкою, внутрішнім переконанням, моральним, громадським впливом та іншими позадержавними засобами.

НОРМИ ПРАВА	НОРМИ МОРАЛІ
1. Встановлюються чи санкціонуються державою.	1. Створюються у суспільстві.
2. Регулюють лише найважливіші суспільні відносини.	2. Регулюють всі відносини, здебільшого не врегульовані правом.
3. Закріплюють чітко визначені права та обов'язки суб'єктів права.	3. Встановлюють загальний принцип поведінки (бути чесним, добрим...)
4. Поширюються на громадян держави та осіб, які перебувають на її території.	4. Поширюються на все населення або групу, яка дотримується цих норм моралі.
5. Містяться у нормативно-правових актах.	5. Містяться в суспільній свідомості.
6. Приймаються у межах спеціальної процедури, закріпленої у нормах.	6. Закріплюються в суспільстві у довільному порядку.
7. Мають обов'язковий характер, підлягають виконанню суб'єктами, незалежно від їхнього ставлення до них.	7. Виконуються у випадку авторитетності норм для суб'єкта.
8. Охороняються державою.	8. Забезпечується виконання внутрішнім переконанням, засобами громадського впливу.
9. Реалізується за допомогою спеціальних органів держави.	9. Гарантуються суспільством у цілому.

ПЕРВІСНІ НОРМИ ПОВЕДІНКИ	НОРМИ ПРАВА
виражають волю всіх членів суспільства;	виражають волю домінуючої частини суспільства;
виникають у свідомості членів суспільства;	встановлюються чи санкціонуються державою;
не відрізняють прав від обов'язків;	розмежовують права і обов'язки;
забезпечуються громадською думкою (схваленням, осудом), звичкою, внутрішнім переконанням.	забезпечуються, крім інших засобів також державним примусом.

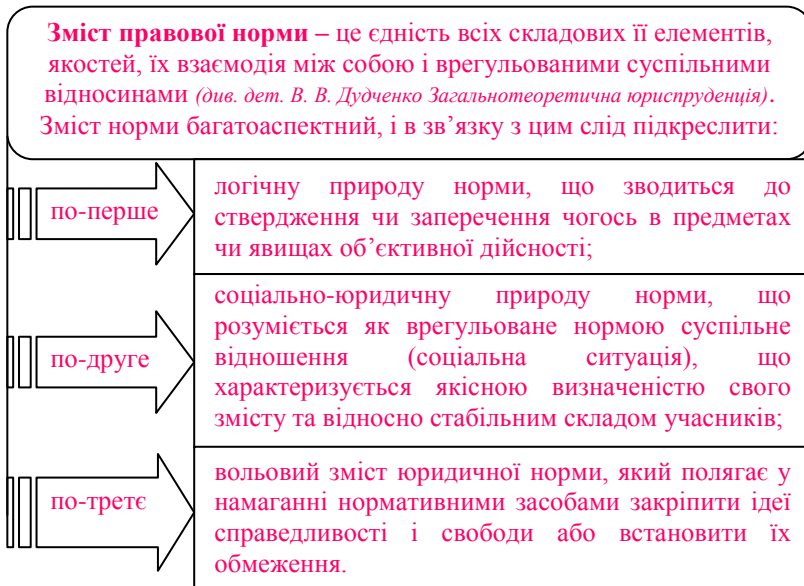
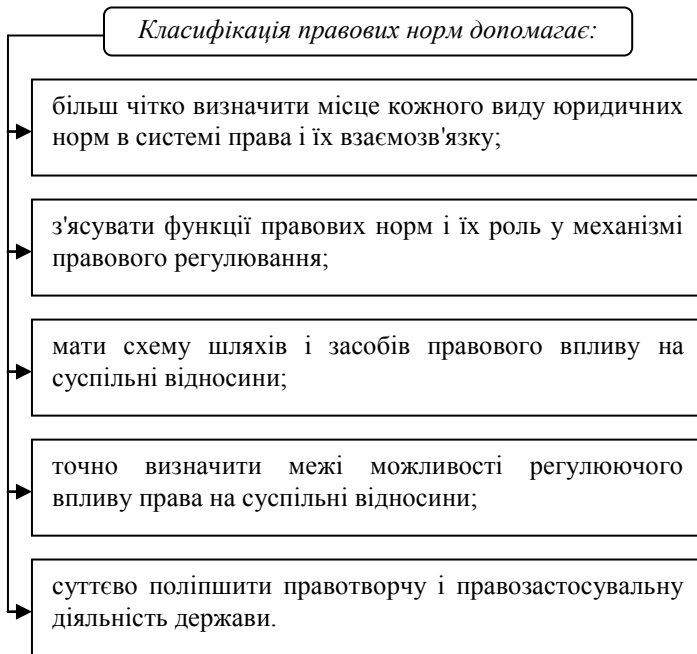
це обов'язкове, формально визначене правило поведінки характеру, що у встановленому порядку приймається, змінюється, відміняється та забезпечується відповідними державними органами у межах їх компетенції (В.В.Копейчиков).

**Альтернативні
визначення
поняття
«норма права»**

це формально-обов'язкове правило фізичної поведінки, яке має загальний характер, встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин і забезпечується її організаційною, виховною та примусовою діяльністю (П.М.Рабінович).

Ознаки правової норми:	
1.	Норма права – це формально визначене правило поведінки, яке зафіксоване в нормативно-правовому акті (у таких офіційних формах як закони, постанови, укази, декрети) за правилами формальної логіки і граматики;
2.	Норма права регулює найважливіші суспільні відносини й охороняє інтереси держави і особи, які визначаються державною владою. Синтезує (узагальнює) стандартні (типові) життєві ситуації;
3.	Норма права – це правило поведінки, яке діє у часі, просторі, за колом осіб безперервно, не вичерпує свою обов'язковість певною кількістю застосувань, адресоване колу неперсоніфікованих суб'єктів;
4.	Чинність дії правової норми припиняється чи скасовується за спеціальною процедурою уповноваженими суб'єктами;
5.	Норми права виникають разом з державою, встановлюються і санкціонуються нею і мають офіційний характер, на відміну від інших соціальних норм;
6.	Правові норми є загальнообов'язковими для виконання всім населенням, посадовими особами, іноземцями, особами без громадянства;
7.	Норми права – це правила поведінки, які встановлюють юридичні права і обов'язки суб'єктів суспільних відносин;
8.	Правові норми забезпечуються державною владою і охороняються нею від порушень шляхом державного примусу.

Класифікація правових норм:		
1.	<i>За суб'єктами, які прийняли нормативно-правовий акт</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ законодавчими, ⚡ виконавчими, ⚡ судовими, контролюючими органами, ⚡ громадськими об'єднаннями, ⚡ трудовими колективами, ⚡ усім населенням
2.	<i>За предметом регулювання (залежно від галузей права)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ конституційні, ⚡ адміністративні, ⚡ фінансові, ⚡ цивільні, кримінальні, ⚡ цивільно-процесуальні, ⚡ кримінально-процесуальні, ⚡ трудові та інші правові норми
3.	<i>За способом встановлення диспозиції норми (правил поведінки)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ імперативні (диспозиція формулюється органом держави) ⚡ диспозитивні (держава дозволяє суб'єктам домовитися щодо правила взаємної поведінки), ⚡ бланкетні (відсилають до норм інших правових актів, які необхідно виконувати)
4.	<i>За характером диспозиції</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ уповноважуючі (дозволяючі), ⚡ зобов'язуючі, ⚡ забороняючі правові норми
5.	<i>За функціональним призначенням</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ матеріально-правові (встановлюють права, обов'язки, заборони тощо) ⚡ процесуально-правові (встановлюють регламент, процедуру правової діяльності)
6.	<i>За терміном дії в часі</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ постійні (норми невизначеної в часі дії), ⚡ тимчасові (норми визначеної в часі дії)
7.	<i>За сферою територіальної дії (дією в просторі)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ загальні (загальнодержавні), ⚡ місцеві (локальні)
8.	<i>За колом осіб (суб'єктів), на яких норма поширює свою дію</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ загальні (діють на всіх громадян), ⚡ спеціальні (діють на певне коло осіб), ⚡ виняткові (вилучають, усувають дію норм щодо певних суб'єктів)

**Структура
(внутрішня форма)
правової норми**

це об'єктивно зумовлена потребами правового регулювання її внутрішня організація, яка виражається в її поділі на окремі елементи, що зв'язані між собою:

Гіпотеза

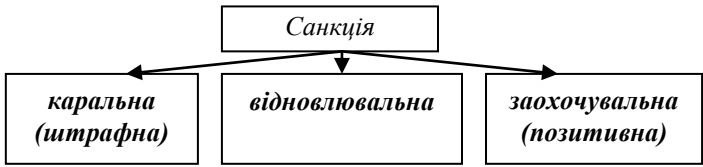
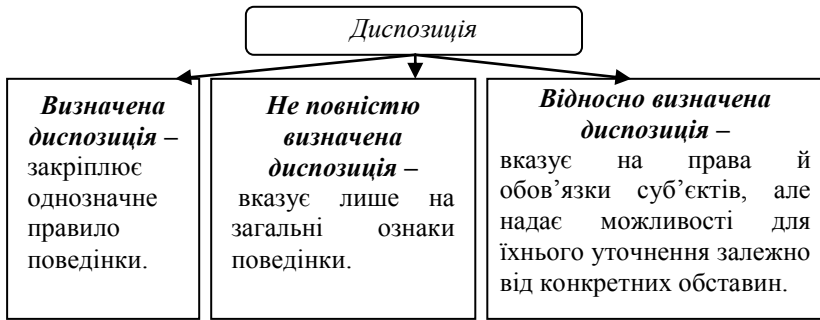
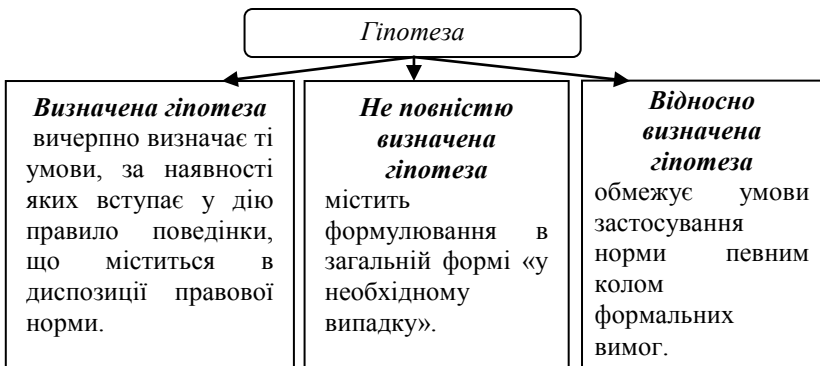
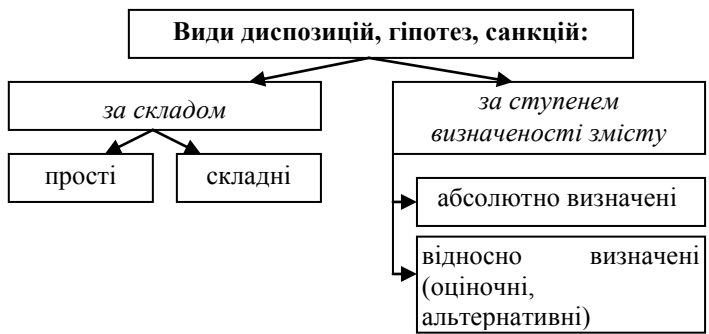
така частина правової норми, в якій зазначаються обставини, вказуються умови, при настанні яких можна чи необхідно виконувати правило, що міститься в диспозиції. Призначення гіпотези – визначити сферу і межі регулятивної дії диспозиції правової норми.

Диспозиція

така частина правової норми, в якій записане саме правило поведінки, виражене в юридичних правах і обов'язках суб'єктів. Це центральна, основна частина юридичної норми, яка вказує на дозволу (необхідну) чи неприпустиму поведінку суб'єкта.

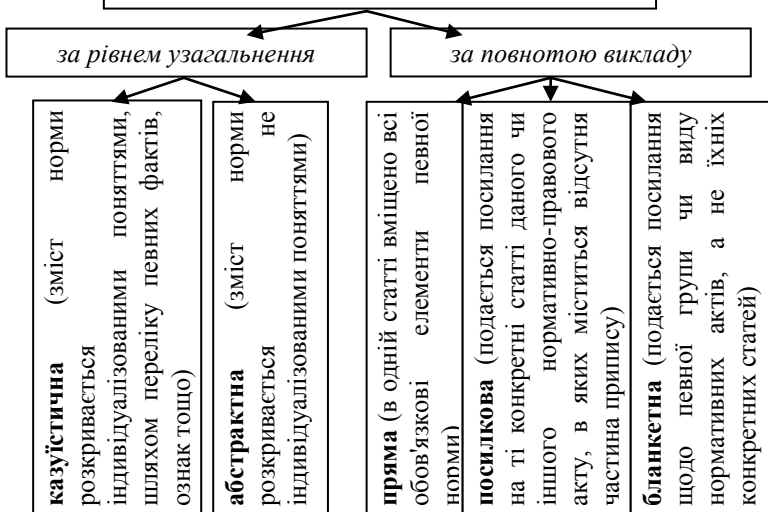
Санкція

частина правової норми, в якій закріплені заходи державного примусу, у разі невиконання обов'язків, якщо вимоги диспозиції не дотримуються. Санкція реалізується у випадку правопорушення (протиправної, винної, суспільно небезпечної – шкідливої діяльності чи поведінки). Призначення санкції – забезпечувати реалізацію диспозиції правової норми.

Якщо звернутись до статей нормативно-правових актів (законів, нормативних актів виконавчої влади), то **за** їх аналізу ми не завжди виявимо всі три елементи правової норми. Так у статтях Конституції мітяться, як правило диспозиція і гіпотеза, санкція - відсутня. У статтях кримінального закону: гіпотеза і санкція - у повному обсязі, а диспозиція може бути відсутня. Це підтверджує, що норма права і стаття нормативного акту не співпадають. Елементи правової норми (диспозиція, гіпотеза і санкція) можуть бути розміщені в різних статтях одного і того ж нормативно-правового акту, а інколи у статтях різних нормативно-правових актів. Такий стан обумовлений тим, що норми права мають неоднакові форми, способи виразу, але вони при цьому зберігають свою логічну структуру.

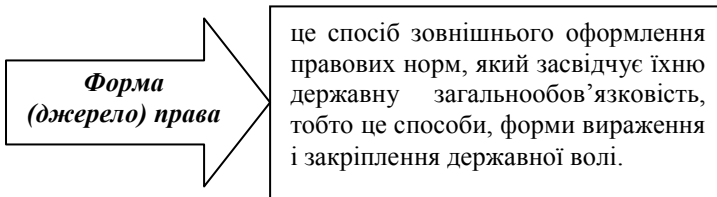
Виділяють наступні форми викладу норм у статтях нормативно-правових актів:

Зміст статті закону ще називають приписом законодавця, який може не дорівнювати юридичній нормі в її повному обсязі. **Норма права** - це логічно завершене правило поведінки, а **стаття закону** - це форма його викладення. В статті закону, може міститись частина норми, або навіть частини її елементу. Норма права може розміщатись в ряді статей одного чи навіть декількох нормативно-правових актів, ці обставини необхідно враховувати всім, хто застосовує практично правові норми.

ФОРМИ (ДЖЕРЕЛА) ПРАВА. ПРАВОУТВОРЕННЯ

1. Поняття форми (джерела) права, їх класифікація.
2. Нормативно-правовий акт: загальна характеристика.
3. Види нормативно-правових актів.
4. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.
5. Правотворчість: поняття, принципи, види.
6. Стадії правотворчого процесу.
7. Правотворча техніка. Юридична стилістика.

У радянській правовій теорії мала місце дискусія про правильність термінів, що позначають відповідні поняття – «джерело права» чи «форма права». Одні визнавали більш правильним вживання терміну «юридичне формальне джерело права», інші схилилися до дефініції «форма права». Пропонувалося також відрізнити «джерело права в матеріальному значенні» (матеріальні умови життя суспільства, волю панівного класу) від джерел права «у формальному значенні», тобто від форми об'єктивного вираження і закріплення обов'язковості правових норм.

Нині ці суперечки можна вважати побореними, оскільки терміни «джерело права» та «форма права» вживаються як синоніми у значенні зовнішньої форми об'єктивної, зовнішнього виразу змісту права.

Форми (джерела) права:		
1.	<i>Нормативно-правовий акт</i>	юридичний документ компетентного органу держави, в якому закріплено забезпечуване нею формально визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, що охороняється державною владою від порушень. Він є основним джерелом права в Україні, результатом діяльності компетентних суб'єктів держави;
2.	<i>Правовий звичай</i>	історично обумовлене, неписане правило поведінки загального характеру, яке увійшло в звичку через багаторазове застосування протягом тривалого часу і санкціоноване державою. Сукупність правових звичаїв прийнято називати звичасвим правом. В наш час правовий звичай широко використовується в країнах Азії, Африки, Океанії, де визнається провідним джерелом права;
3.	<i>Судовий чи адміністративний прецедент</i>	рішення компетентного органу держави в конкретній справі, яка розглядалась вперше, і якому надається формальна обов'язковість при розв'язанні всіх наступних аналогічних судових чи адміністративних справ (притаманне для англо-американської системи права). Розрізняють прецеденти креативні (що створюють норму права) та інтерпретаційні (що дають тлумачення вже існуючій нормі);
4.	<i>Нормативний договір</i>	об'єктивне, формально обов'язкове правило поведінки загального характеру, яке встановлене за взаємною домовленістю двох і більше суб'єктів суспільних відносин і забезпечується

		державою (колективний договір, адміністративний договір та ін.);
5.	<i>Релігійні (канонічні) норми</i>	релігійні настанови, визнані органами державної влади. Застосовуються як джерело права у країнах, де релігія не відділена від держави – в деяких країнах мусульманського Сходу, Ватикані. Слід відзначити умовність виділення даного джерела права у зв'язку з існуванням великої кількості різноманітних релігійних напрямків;
6.	<i>Правова доктрина</i>	думки авторитетних вчених з питань права. У країнах англо-американської системи судді нерідко обґрунтовують свої рішення, посилаючись на праці вчених, якщо під час розгляду справи відсутній необхідний нормативний акт або судовий прецедент. В Україні доктрина не визнається формальним джерелом права, однак впливає на розвиток юридичної практики, вдосконалення законодавства, тлумачення закону;
7.	<i>Принципи права</i>	комплекс основних ідей права. В ряді країн мусульманського Сходу шариат і його принципи вважаються основним джерелом права. У сучасному світі досить поширені міжнародні принципи права;
8.	<i>Традиційні моральні норми</i>	зберігають безпосередній вплив у Японії, Китаї, де поряд з релігією істотно значення для врегулювання правових відносин мають положення конфуціанства й інших моральних вчень.

Нормативно-правовий акт

письмовий документ компетентного органу держави, що містить формально обов'язкове правило поведінки загального характеру і є **основним джерелом** права для багатьох правових систем сучасності.

Характерні риси нормативно-правового акту:

✓ виражає державну волю домінуючої частини населення або всього народу;

✓ визначає юридичні норми;

✓ має певний владний характер;

✓ закріплює правила поведінки суб'єктів;

✓ встановлює форму виразу;

✓ виконання забезпечується силою примусу, заохочення, переконання.

Нормативний акт слід відрізнити від індивідуального, що є завершальним етапом правозастосування. **Індивідуально-правовий акт** – це акт, що вміщує конкретний державно-владний припис, прийнятий компетентним органом в результаті вирішення юридичної справи. Тобто:

Нормативний акт

- ✓ припис загального характеру;
- ✓ стосується певних суспільних відносин;
- ✓ адресується всім, хто підпадає під умови дії норми;
- ✓ розрахований на багаторазове використання.

Індивідуальний акт

- ✓ вміщує індивідуально-конкретні приписи;
- ✓ стосується конкретних життєвих випадків;
- ✓ адресується індивідуально-визначеним особам;
- ✓ має одноразове використання.

За юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на:

закони (що мають вищу юридичну силу)

підзаконні акти (що видаються на підставі закону, відповідно до закону і для його виконання)

Закон

це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади (парламенту) або народу, який приймається в особливому порядку, регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю, інтереси більшості населення, має найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, загальнообов'язковий для всього населення і держави та охороняється державною владою.

Усі закони мають вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, і це проявляється в таких ознаках:

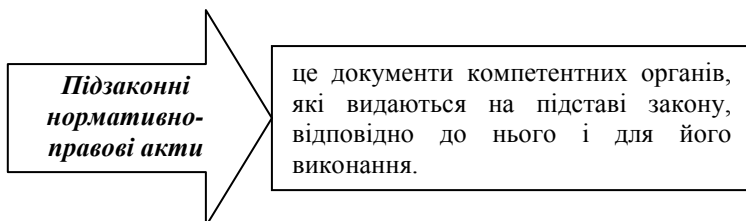
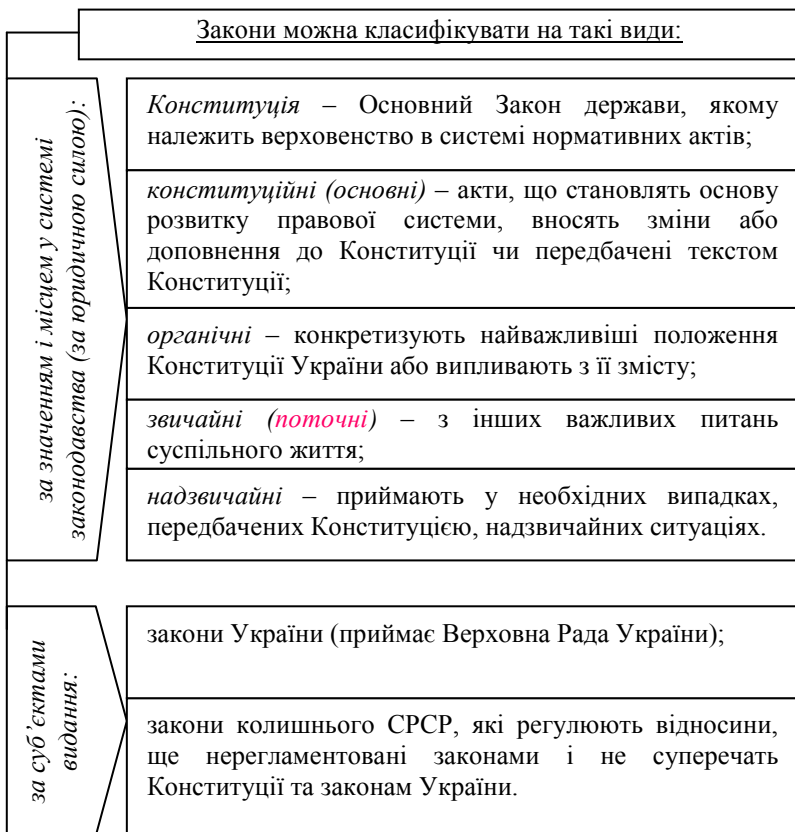
ніхто, крім органів законодавчої влади та народу (через референдуми), не може приймати закони, змінювати їх чи відмінити;

закони регулюють найважливіші суспільні відносини;

всі інші нормативно-правові акти повинні видаватися відповідно до законів;

у разі колізій між нормами закону і підзаконного нормативно-правового акту діють норми закону;

тільки законодавчий орган може підтвердити або змінити закон у разі повернення його Президентом при відкладнім вето.

Класифікація підзаконних нормативно-правових актів:	
<i>за суб'єктами видання:</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Укази і розпорядження Президента України; 2) постанови Верховної Ради; 3) постанови Президії Верховної Ради; 4) рішення і постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 5) постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим; 6) розпорядження голів обласних і районних державних адміністрацій; 7) рішення, нормативні ухвали місцевих рад народних депутатів; 8) інструкції, вказівки і накази керівників міністерств, державних комітетів та відомств України; 9) рішення виконавчих комітетів місцевих рад народних депутатів; 10) накази (нормативні) керівників відділів і управлінь місцевих державних адміністрацій та виконавчих комітетів місцевих рад народних депутатів; 11) нормативні накази, інструкції адміністрації підприємств, установ, організацій.
<i>за юридичною силою:</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1) <u>загальні</u> (поширюються на всю територію та населення держави, наприклад, постанови ВРУ, укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України); 2) <u>відомчі</u> (поширюються на певну сферу суспільних відносин, як: акти міністерств, відомств, державних комітетів); 3) <u>місцеві</u> (чинні на території певної адміністративної одиниці, зокрема, акти місцевих органів виконавчої влади); 4) <u>локальні</u> (регламентують діяльність конкретних підприємств, установ, організацій і поширюються на їхніх працівників, наприклад, накази і розпорядження адміністрацій).

**Міжнародні
договори
України**

укладені і належним чином ратифіковані (затверджені) Україною міжнародні договори становлять невід’ємну частину законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм цього законодавства. Юридична сила таких договорів визначається тим, яким органом вони ратифіковані.

***Види специфічних юридичних актів в Україні, які
можуть набувати нормативно-правового значення:***

- акти прямого волевиявлення населення, що фіксують результати всеукраїнського або місцевих (локальних) референдумів;
- акти Конституційного Суду України, якщо через них втрачають чинність певні нормативно-правові акти;
- деякі рішення певних громадських об’єднань (акти делегованої або санкціонованої державою правотворчості таких об’єднань);
- деякі рішення трудових колективів (рішення зборів і рад трудових колективів);
- протести органів прокуратури з приводу незаконності нормативних актів, якщо цими протестами припиняється дія таких актів;
- розпорядження представників Президента України щодо незаконності актів органів територіального та місцевого самоврядування, якщо цими розпорядженнями призупиняється чинність таких актів;
- судові рішення, якими визнаються нечинними як такі, що суперечать закону, нормативні акти місцевих органів влади та місцевого (регіонального) самоврядування.

Правоутворення

це категорія, яка найбільш широко охоплює виникнення, дію, вдосконалення та розвиток права в різних життєвих ситуаціях.

Правоутворення включає в себе всі форми і засоби виникнення, розвитку і зміни права. Зокрема:

його зовнішнє відображення в юридичних письмових документах (нормативних актах, угодах, судових прецедентах і т.д.)

існування у вигляді неінституціональних форм (правосвідомість, правові принципи, правові теорії і концепції, конкретні правовідносини і т.д.)

процеси виникнення юридичних моделей поведінки і їх фактичної реалізації

Слід зазначити, що правоутворення як процес виникнення і становлення права складається з наступних *етанів*:

формування конкретних правових відносин безпосередньо у суспільному житті на основі матеріальних умов існування суспільства та емпіричної правосвідомості його членів

об'єднання та визначення державою природних конкретних правовідносин, що виникли еволюційним шляхом у формі нормативно-правових актів або інших державних юридичних рішень (документів)

прояв, втілення формалізованих, загальних правових приписів у конкретні правові відносини (стабільні, вдосконалені, упорядковані, захищені)

Сучасне праворозуміння сутності права та його правоутворення базується на певних підходах:

Концепції єдності і відмінності права і закону, яка стверджує, що право може існувати і поза своєю інституційною формою (законодавством) у вигляді рівного і справедливого масштабу свободи, що знаходить своє відображення у правових принципах, суб'єктивних правах, конкретних правовідносинах тощо.

Теоріях правової держави і громадянського суспільства, згідно з якими домінуюче становище має громадянське суспільство - суспільство вільних, рівних і незалежних осіб, які є громадянами цієї держави. Громадянське суспільство безпосередньо утворює право у формі типових правовідносин, які зумовлені соціальними факторами, емпіричною правосвідомістю населення. Роль держави проявляється в дослідженні, узагальненні і систематизації масових видів правової поведінки, правової взаємодії членів громадянського суспільства. Держава закріплює це "право суспільного життя" у формалізованих, загальнообов'язкових правилах поведінки, зовнішньо відображених у системі нормативно-правових документів (законодавстві). Ще держава за допомогою припису і інших форм державного впливу забезпечує реалізацію юридичних приписів всіма громадянами та охороняє їх від порушень.

Принципи розподілу влад, який є за суттю розподілом правових форм діяльності держави чи форм здійснення державної влади по формуванню і забезпеченню реалізації права як органами держави, так і громадянським суспільством. В цілому, для представницьких органів держави характерно формування за своїм розсудом правил поведінки у формі законів, які регулюють всі види суспільних відносин. Виконавчі органи самостійно утворюють норми права в основному у сфері відомчої діяльності. Судова влада - вирішує конкретні правові ситуації.

Правоутворення охоплює всі ті процеси, які передують виникненню будь-якого джерела права. Правоутворення відбувається з врахуванням великої кількості об'єктивних факторів (економічних, культурологічних тощо), які об'єктивуються в нормах.

(Дет. див. В.В.Дудченко Загальнотеоретична юриспруденція)

**Право-
творчість**

це діяльність компетентних державних органів, уповноважених державою громадських об'єднань, трудових колективів або (у передбачених законом випадках) всього народу чи його територіальних спільностей із встановлення, зміни чи скасування юридичних норм.

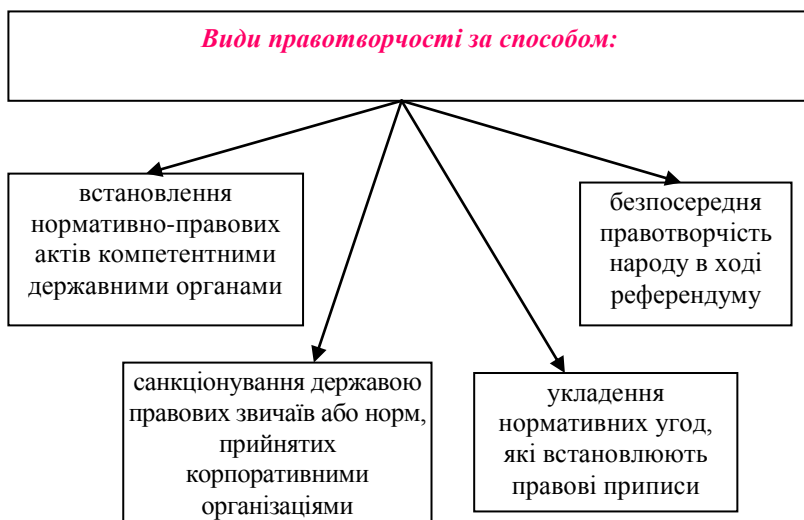
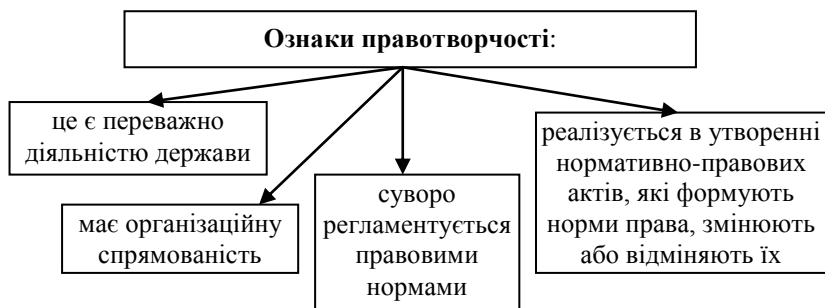
це форма владної діяльності держави, спрямована на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких у діючій юридичній системі запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми.

**Альтернативні
визначення поняття
«правотворчість»**

це вид державної діяльності, внаслідок якої воля народу (класу, соціальної групи, страти) зводиться в закон та реалізується в нормі права певного джерела права.

Принципи правотворчості:

1.	<i>Демократизму</i> (характеризується участю громадян у правотворчому процесі);
2.	<i>Законності</i> (правотворча діяльність повинна здійснюватись у відповідності до Конституції і чинних законів держави, дотримання встановленого порядку підготовки, прийняття і опублікування нормативно-правових актів);
3.	<i>Гуманізму</i> (основна спрямованість правотворчості – на забезпечення і захист прав і свобод особи);
4.	<i>Професіоналізму</i> (участь у правотворчій діяльності професійно підготовлених, компетентних кваліфікованих спеціалістів);
5.	<i>Гласності</i> (передбачає відкритість правотворчості для широкої громадськості);
6.	<i>Науковості</i> (ефективне використання у правотворчості найновіших досягнень науки і техніки).

Правотворча техніка

це сукупність засобів і прийомів, використаних відповідно до прийнятих правил в ході розробки і систематизації правових (нормативних) актів для забезпечення їх удосконалення.

технічні засоби -
юридичні конструкції,
термінологія тощо

технічні прийоми -
способи викладення норм,
система посилань тощо

Якщо *засоби правотворчої техніки* - це інструментарій юридичного виразу і зовнішнього викладу волі законодавця, то *техніко-правотворчі прийоми* (юридична технологія) являють собою порядок, способи раціонального використання вказаних засобів.

Правотворча техніка класифікується:

*за видами правових
актів*

законодавча
(правотворчу)

техніка
індивідуальних
актів

*за змістом прийомів і
засобів*

засоби і прийоми
юридичного виразу
волі законодавця (чи
волі суб'єкта
індивідуального акту)

засоби і прийоми
словесно-
документального
викладу змісту акту

**Юридична
стилістика**

це система прийомів найбільш доцільного використання мови в нормативних документах.

В стилі правових актів концентрується воедино і використання юридичної термінології, інших засобів юридичної техніки (юридичних конструкцій), і застосування в галузі права вимог сучасної літературної мови, вимог до мови офіційних документів.

Основне в стилі нормативних актів -
забезпечити одночасно доступність і
переконливість нормативних документів, і
відповідність визначеності, точності і високій
юридичній культурі.

**ПРАВОВА СИСТЕМА, СИСТЕМА ПРАВА ТА СИСТЕМА
ЗАКОНОДАВСТВА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-
ПРАВОВИХ АКТІВ**

1. Поняття системи права та правової системи.
2. Структура системи права.
3. Система права та система законодавства: співвідношення і взаємозв'язок.
4. Систематизація нормативно-правових актів (законодавства).

це сукупність внутрішньо узгоджених, взаємопов'язаних, соціально однорідних засобів, з допомогою яких держава здійснює нормативний вплив на суспільні відносини (закріплення, регулювання, охорона, захист), де під засобами розуміють суб'єкти права, норми і принципи права, нормативні акти, договори, юридичні факти, заборони, пільги, заходи заохочення і покарання, акти реалізації тощо (Н.Матузова, А.Малька, С.Алексєва).

**Альтернативні
визначення
поняття
«правова
система»**

це конкретно історичний, реально існуючий комплекс взаємозалежних юридичних засобів і явищ держави (О.Ф.Скакун).

об'єктивне, історично закономірне правове явище, яке включає всебічно взаємопов'язані, взаємозумовлені і взаємодіючі компоненти: право і втілює його законодавство, юридичні установи і юридичну практику, суб'єктивні права і обов'язки, правовідносини і правову ідеологію (Н.М.Онїщенко).

Поняття права і правової системи *співвідносяться* як частина і ціле.

під **правом** традиційно розуміють загально-обов'язкові норми, що походять від держави

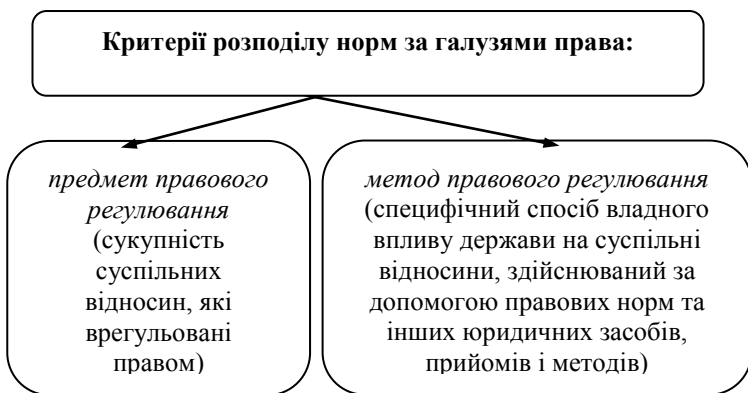
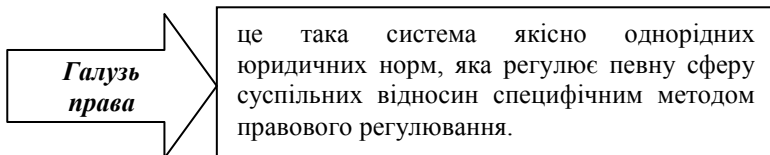
правова система – більш широка реальність, що охоплює всю сукупність внутрішньо узгоджених, взаємопов'язаних, соціально однорідних юридичних засобів (явищ), за допомогою яких офіційна влада справляє регулятивно-організуючий і стабілізуючий вплив на суспільні відносини, поведінку людей.

Структура правової системи
1. <i>Найрізноманітніші правові норми</i> (незалежно від форми їхнього зовнішнього прояву, а також акти тлумачення та застосування цих норм). Сюди ж можна віднести законодавчу та правотворчу діяльність відповідних компетентних суб'єктів;
2. <i>Різні види і прояви правосвідомості, правової культури;</i>
3. <i>Режим законності та правопорядку і їхня деформація</i> (будь-яка правомірна чи неправомірна поведінка).

Система права розподіляється на дві відносно самостійні підсистеми:

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО	ПРИВАТНЕ ПРАВО
<p>регулює суспільні відносини в тих сферах соціальної дійсності, які безпосередньо відносяться до держави і суспільства, зокрема:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) устрій і функціонування держави, її інститутів; 2) інститути громадянського суспільства; 3) інституційні основи правової системи, правотворчості, правозастосування; 4) інститути міждержавних відносин і міжнародних організацій. 	<p>регулює майнові і особисті немайнові відносини, засновані на рівності учасників таких відносин і на їхній економічній (майновій) незалежності, вільному волевиявленні суб'єктів та особистій відповідальності за зобов'язаннями і діяннями.</p>

Структурні елементи системи права:	
<i>норма права</i>	(нормативно-правовий припис) – загальнообов’язкове, формально визначене правило поведінки суб’єкта права, що містить у собі державно-владні веління нормативного характеру, встановлюється, санкціонується та забезпечується державою для регулювання суспільних відносин;
<i>інститут права</i>	це відносно відокремлений комплекс юридичних норм, що регулюють певний однорідний вид, групу суспільних відносин;
<i>підгалузь права</i>	це впорядкована сукупність кількох споріднених правових інститутів, складова частина галузі права;
<i>галузь права</i>	це сукупність юридичних норм, правових інститутів та підгалузей права, що регулюють значне коло, сферу якісно однорідних суспільних відносин і для яких характерний метод правового регулювання.

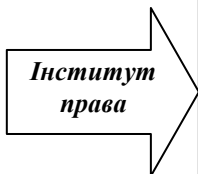

Авторитарний метод правового регулювання - це державно-владний або імперативний метод. Він заснований на правовій нерівності суб'єктів правовідносин. Переважно, однією із сторін таких відносин є держава, іншою стороною є громадянин, підприємство, кооперація, приватне підприємство. Цей метод характерний для галузей адміністративного, фінансового, кримінального права, коли потрібно застосовувати санкції до правопорушників.

Автономний (диспозитивний) метод надає учасникам суспільних відносин рівні права і обов'язки, закріплює їхню відносну незалежність до вступу у правовідносини, а з виникненням правовідносин дає можливість автономно виконувати свої зобов'язання, якщо не виникне конфліктів, які потребують втручання державних органів. Цей метод застосовується у цивільному, господарському, сімейному, трудовому праві тощо.

Класифікація галузей права:			
<i>Залежно від предмету і методу правового регулювання</i>	<i>За місцем, яке галузі права займають у правовій системі</i>		
<ul style="list-style-type: none"> ↗ конституційне (державне) право; ↗ адміністративне право; ↗ фінансове право; ↗ земельне право; ↗ економічне (господарське) право; ↗ цивільне право; ↗ сімейне право; ↗ трудове право; ↗ екологічне право; ↗ аграрне право; ↗ цивільно-процесуальне право; ↗ житлове право; ↗ пенсійне право; ↗ кримінальне право; ↗ кримінально-процесуальне право; ↗ виправно-трудове (виконавче) право; ↗ міжнародне право; ↗ космічне право 	<p style="text-align: center;"><u>Основні</u> (конституційне, цивільне, трудове і т. д.)</p>		
	<p><i>профілюючі (традиційні)</i></p> <p style="text-align: center;">утворюють основну, обов'язкову частину системи права</p>	<p><i>процесуальні</i></p> <p style="text-align: center;">утворюють порядок застосування матеріального права</p>	<p><u>Комплексні</u> (екологічне, фінансове, господарське право тощо)</p>
	<p><i>спеціальні</i></p> <p style="text-align: center;">на базі профілюючих розвивають основні галузі права і забезпечують спеціальний правовий режим для того чи іншого виду суспільних відносин</p>		

це відокремлена система юридичних норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин, це сукупність таких суттєвих і самостійних норм права, що утворюють окремий інститут права в межах галузі права.

Ознаки інституту права:

наявність сукупності нормативних приписів

юридична однорідність названих приписів

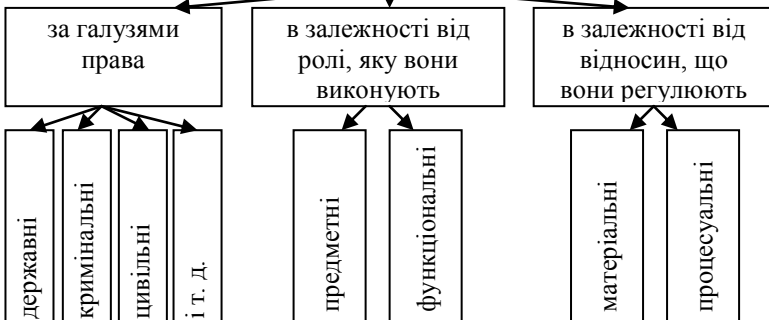
об'єднання правових норм стійкими закономірностями і зв'язками, які віддзеркалюються в юридичних приписах і в цілому в праві

Інститути права

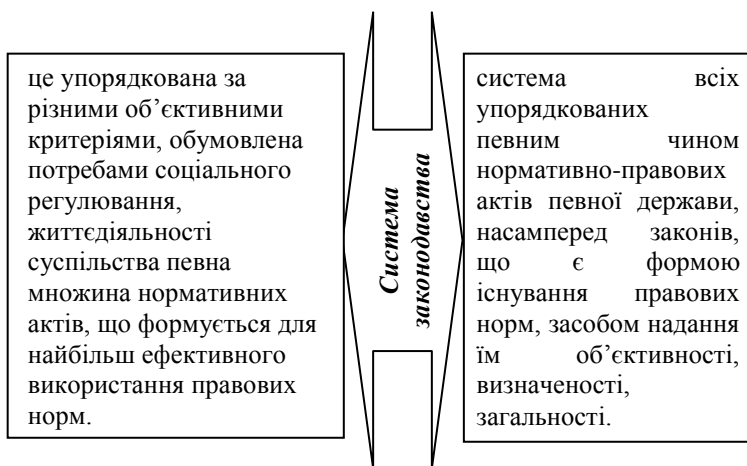
галузеві, які утворюються нормами однієї галузі права (наприклад, інститут необхідної оборони в кримінальному праві чи інститут громадянства у конституційному праві)

міжгалузеві, що об'єднують норми, які належать до різних галузей права (наприклад, інститут відповідальності за екологічні правопорушення чи інститут формування законодавчого органу нашої держави, що утворюються сукупністю норм)

Залежно від підстав правові інститути поділяються:

Юридичні норми певних галузей права – це будівельний матеріал, з якого складається той чи інший інститут права, та чи інша конкретна галузь законодавства.

Види системи законодавства:

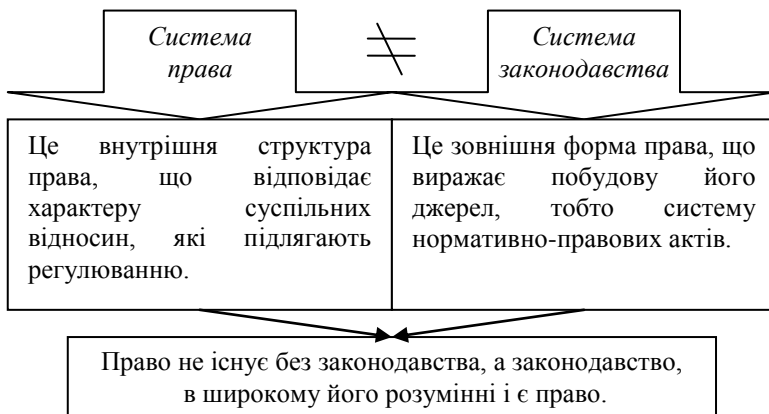
галузева (тобто за предметом правового регулювання), обумовлена конкретними суспільними відносинами. Цей вид ще називають горизонтальною системою законодавства.

ієрархічна (субординаційна), яка відображає ієрархію державної влади та нормативно-правових актів за їхньою юридичною силою. Таку систему законодавства також називають вертикальною.

Система права виступає як один з найважливіших факторів, що визначають побудову і розвиток **системи законодавства**, розкривають об'єктивно існуючі закономірності суспільного розвитку.

Співвідношення системи права і системи законодавства:

<i>Система права</i>	<i>Система законодавства</i>
1) первинним елементом є норма права;	1) первинним елементом є нормативний припис, що міститься в статті нормативного акту;
2) виступає в якості змісту;	2) виступає в якості форми;
3) має тільки горизонтальну (галузеву) структуру;	3) буває і горизонтальна, і вертикальна, і комплексна;
4) формується з використанням різних джерел;	4) залежить від активної, цілеспрямованої діяльності державних органів;
5) виражається, крім нормативних актів, в юридичних звичаях, нормативних договорах, юридичних прецедентах;	5) не охоплює всієї різноманітності нормативності, проте, крім нормативних приписів, включає інші елементи: преамбули, назви розділів глав статей тощо.
6) слугує основою для системи законодавства.	

В основу розвитку законодавства України як демократичної, соціально-правової держави покладені принципи верховенства права, демократизму, соціальної доцільності, наукового обґрунтування, системності та узгодження, пріоритетності тощо.

**Систематизація
законодавства**

це діяльність із впорядкування та вдосконалення нормативно-правових актів (або їхніх елементів) у відповідності з потребами регулювання суспільних відносин, і зведення їх у кінцевому результаті у єдиний цілісний комплекс.

**Здійснювати систематизацію
законодавства необхідно для:**

→ виявлення і усунення дефектів законодавства;

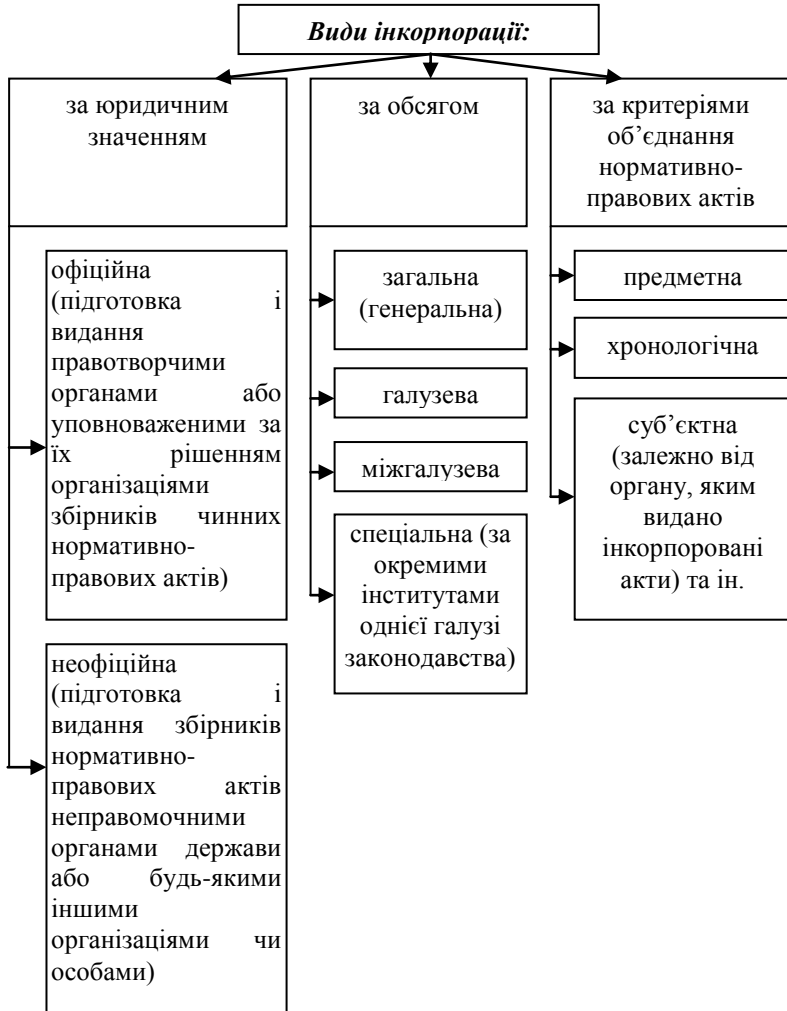
→ підвищення ефективності законодавства;

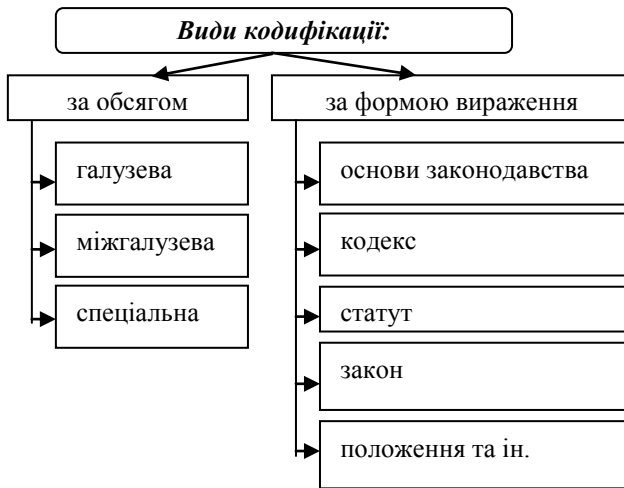
→ забезпечення зручності користування ним;

→ полегшення пошуку юридичної норми, яка підлягає застосуванню чи реалізації;

→ сприяння вивченню законодавства, а також його дослідженню.

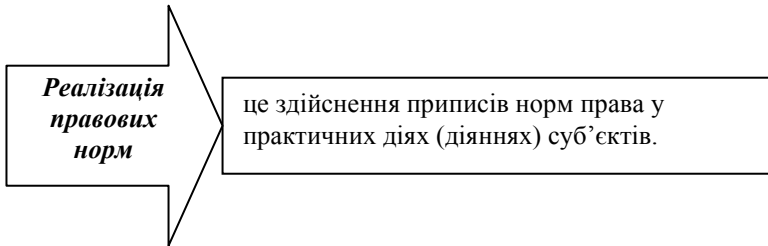
Форми систематизації законодавства:	
<i>Інкорпорація</i>	спосіб систематизації законодавства, який полягає в об'єднанні за певним критерієм групи нормативно-правових актів в одному збірнику, не вносячи ніяких змін у зміст нормативних приписів цих актів;
<i>Консолідація</i>	поєднання багатьох нормативно-правових актів з одного питання і зведення їх в один акт, а також пристосування їх до нових економічних і політичних відносин. Зміст правовідносин при консолідації не змінюється. Консолідація характеризується чисельним зменшенням нормативно-правового матеріалу, при цьому об'єднанню підлягають нормативні акти однакової юридичної сили;
<i>Кодифікація</i>	найбільш досконалий спосіб систематизації законодавства, який полягає у змістовній переробці й узгодженні певної, пов'язаної спільним предметом регулювання, групи юридичних норм та об'єднанні їх в єдиному нормативно-правовому акті. Отже, така систематизація завжди має офіційний (правотворчий) характер;
<i>Звід законів</i>	це такий вид систематизації, який поєднує в собі всі види систематизації, а також процес прийняття нових актів.

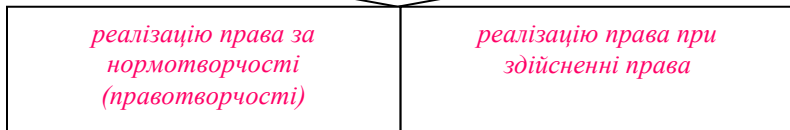
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА

1. Поняття реалізації права.
2. Основні форми безпосередньої реалізації права.
3. Застосування норм права як особлива форма його реалізації. Стадії застосування норм права. Вимоги правильного застосування правових норм.
4. Ознаки та види актів застосування правових норм.
5. Аналогія закону і аналогія права.

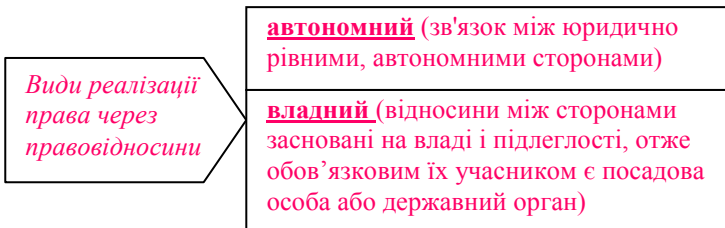
У юридичній літературі зустрічається думка, що поняття реалізації права слід пов'язувати і з правотворчістю (законотворчістю), оскільки в цьому процесі також відбувається реалізація норм матеріального і процесуального права законодавчого (підзаконного) оформлення. (Дет. див Ю. М. Оборотов Загальнотеоретична юриспруденція)

Отже, реалізація права охоплює

Форми реалізації права	
<i>Використання</i>	форма реалізації уповноважуючих юридичних норм, коли суб'єкт за власним бажанням використовує можливості, надані йому правовою нормою (напр., реалізація права на вищу освіту, пред'явити чи ні своє право на спадщину).
<i>Дотримання</i>	форма реалізації забороняючих юридичних норм, коли суб'єкту заборонено здійснювати недозволені дії (напр., не палити у приміщеннях, не перевищувати швидкості і т. д.).
<i>Виконання</i>	форма реалізації зобов'язуючих юридичних норм, яка проявляється в активних діях суб'єктів, що здійснюються ними незалежно від їхнього власного бажання, а в силу виконання своїх юридичних обов'язків (напр., сплата податків, збереження майна сторожем).

Особливості реалізації права, на думку Ю. М. Оборотова, розкриваються в залежності від того, чи відбувається здійснення права у правовідносинах, чи поза правовими відносинами (як реалізуються, зокрема, заборони, деякі суб'єктивні права і юридичні обов'язки). Також, здійснення ряду конституційних прав (свобода слова, свобода совісті, участь у демонстраціях і т. п.) не передбачає виникнення правовідносин. Однак, основний шлях здійснення права пов'язаний з його реалізацією через правовідносини. При цьому, як правило, це не одна правовідношення, а цілий ланцюг (сукупність) правовідносин, які взаємозмінюються і взаємообумовлюються.

**Застосування
правових
норм**

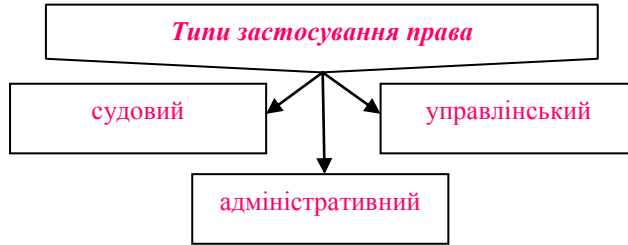
це організаційно-правова діяльність компетентних державних органів, уповноважених на це громадських об'єднань або їхніх службових осіб, яка полягає у встановленні формально-обов'язкових індивідуальних правил поведінки персоніфікованих суб'єктів з метою створення умов, необхідних для реалізації ними таких норм.

Серед ознак застосування права називають те, що воно:

- здійснюється компетентними органами;
- пов'язане з вирішенням юридичної справи;
- регламентоване процесуальними нормами;
- спрямоване на досягнення правових наслідків;
- прийняте рішення має владний характер;
- прийняте рішення є обов'язковим і категоричним.

Ситуації, які потребують застосування права:

- ✓ коли офіційно встановлено, що права і обов'язки не можуть виникнути без владного рішення;
- ✓ при виникненні спорів з приводу суб'єктивних прав і юридичних обов'язків;
- ✓ за невиконання юридичних обов'язків і наявності перепон на шляху реалізації суб'єктивного права;
- ✓ для встановлення юридичних фактів;
- ✓ при вчиненні правопорушень.

Вимоги правильного застосування правових норм:	
<i>Законності</i>	прийняття правозастосовчого рішення лише в межах компетенції, на підставах, за процедурою, у формі та у цілковитій відповідності із законодавством;
<i>Обґрунтованості</i>	прийняття такого рішення на основі знань про юридично значимі факти, що є істинними, правильними, вірогідними та передбачені гіпотезою норми, яку застосовують;
<i>Доцільності</i>	правозастосовче рішення повинно закріплювати оптимальний варіант поведінки, який дасть можливість найкраще досягти мети закону.
<i>А також, справедливості, оперативності, професіоналізму тощо.</i>	

Правозастосовча діяльність → це система різноманітних правозастосовчих дій основного і допоміжного значення, що знаходить свій вияв у правозастосовчих актах. При цьому розрізняють акт-дію, акт-рішення, акт-документ. Зазвичай, у юридичній практиці правозастосовчий акт сприймають як акт-документ.

Застосування права логічно охоплює три етапи:

→ встановлення фактичної основи справи;

→ встановлення юридичної основи справи;

→ вирішення справи і її документальне оформлення.

Більш детально сутність застосування правових норм розкривається у таких його стадіях:

→ встановлення юридично значимих фактів та відшукування норми, яку можна застосувати до них (тобто зміст першої стадії – здобуття, аналіз, формування знань щодо певних явищ, дій і подій, яким закон надає юридичного значення. Фактично, це професійна юридична пізнавальна діяльність, об'єктом якої є конкретні ситуації, факти. Також до цієї стадії належать нормативно-правова оцінка певного факту та встановлення відповідної юридичної норми);

→ перевірка достовірності та правильності тексту, визначення меж дії та юридичної сили правової норми (полягає у визначенні та конкретизації певних юридичних властивостей знайденої юридичної норми, що виявляються у засвідченні правильності тексту, чинності документів);

→ з'ясування змісту правової норми (означає пізнання точного змісту її структурних елементів, усіх слів і речень, з яких вона складається);

→ прийняття рішення у справі (по суті, це резолютивна комісія, що спирається на результати попередніх стадій, підсумовує їх);

→ оформлення рішення певним актом застосування (сюди відносять зовнішню, як правило, письмову фіксацію та втілення, вираз його в правозастосовчому написі).

Правозастосовчий акт

це спосіб зовнішнього прояву формально-обов'язкового правила поведінки індивідуального характеру, яке підтверджує, встановлює, змінює або скасовує юридичні права і обов'язки персоніфікованих суб'єктів у конкретній життєвій ситуації. Інакше, акт застосування права – це правовий акт компетентного органу або посадової особи, прийнятий на основі юридичних фактів і норм права, який визначає права, обов'язки або міру юридичної відповідальності конкретних осіб.

Письмовий правозастосовчий акт повинен включати в себе такі дані, як:

→ вступна частина – назва, розпорядження, ухвала, рішення, вирок тощо; назва правозастосовчого органу, місце і дата прийняття акта;

→ констатуюча частина – опис, характеристика і аналіз фактів, а також висновки, джерела, докази, які їх підтверджують;

→ мотивувальна – посилання на правову норму, яка обґрунтовує саме таку юридичну оцінку;

→ резолютивна – виклад самого правила поведінки індивідуального характеру; а також підпис відповідної посадової особи або кількох таких осіб).

Правозастосовчий акт має ряд особливостей:

Може прийматися компетентними органами держави;

Має індивідуально-визначений (персоніфікований) характер;

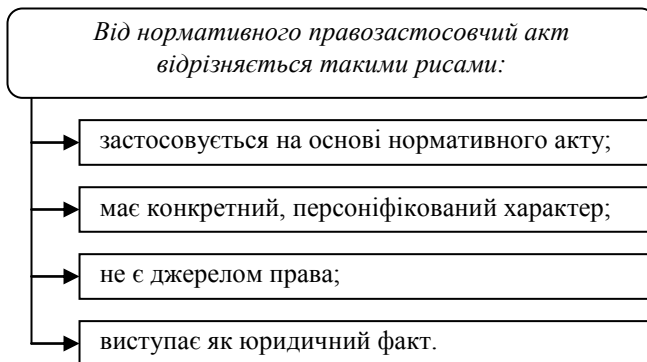
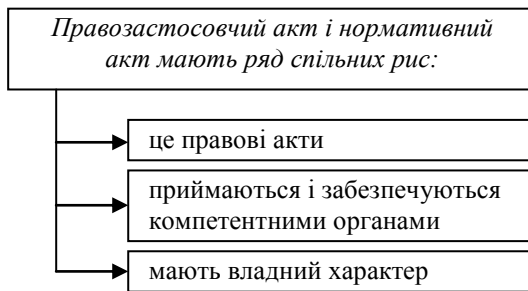
Не може мати зворотної дії в часі;

Має встановлену законом форму.

Акти застосування права класифікуються:	
<i>За суб'єктами прийняття:</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↪ акти державних органів (акти глави держави; суду, контрольно-наглядових органів, акти уповноважених органів громадських об'єднань); ↪ акти недержавних органів (рішення органів місцевого самоуправління); ↪ індивідуальні або колективні.
<i>За значенням:</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↪ основні (вирок суду); ↪ допоміжні (готують видання основних, напр., постанова про притягнення особи в якості обвинуваченого, протокол судового засідання).
<i>За характером правового впливу:</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↪ регулятивні (наказ про підвищення по службі); ↪ охоронні (постанова про відкриття кримінальної справи).
<i>За формою:</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↪ окремий документ (укази, вирок, рішення, накази та ін.) - це юридична форма; ↪ резолюція на матеріалах справи; ↪ усна форма та письмова форма.
<i>За характером юридичних наслідків:</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↪ правоконстатуючі (правопідтверджуючі); ↪ правовстановлюючі; ↪ правозмінюючі; ↪ правоприпиняючі.
<i>За часом дії:</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↪ разові акти (одноразової дії, напр. протокол огляду місця події); ↪ триваючі акти (багаторазової дії, напр. рішення суду про стягнення аліментів).
<i>За галузеву ознакою:</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↪ конституційні, ↪ кримінальні, ↪ адміністративні тощо.

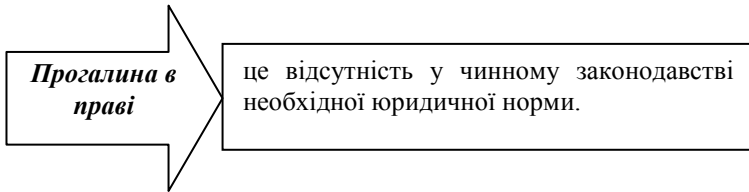
Правозастосовчий акт і нормативний акт мають багато спільного, але в той же час суттєво відрізняються. Акт застосування норм права виступає як один із засобів державного керівництва і засіб вирішення юридичних справ, що виконує функції індивідуального регулювання поведінки суб'єктів в конкретних правових відносинах, видається у певній формі і передбаченому законом порядку, має юридичну силу і забезпечується відповідними засобами.

Нормативні акти містять у собі норми права, тобто веління до невизначеного кола осіб, характеризуються можливістю неодноразової їх реалізації, тобто це правовий акт, який містить норми права і спрямований на регулювання суспільних відносин.

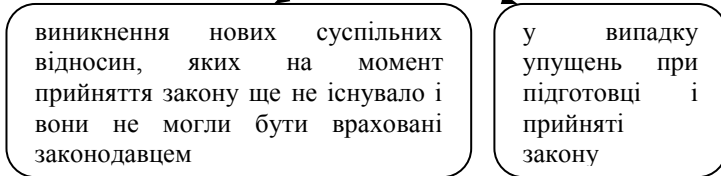

З професійної точки зору важливо відзначити, що застосування права може бути:

<p>типовим, коли не важко встановити фактичну основу справи і немає проблем з встановленням та аналізом юридичної основи справи.</p>	<p>нетиповим, коли є особливості встановлення фактичної основи справи (невідомий правопорушник) або юридичної основи справи (наявна прогалина або колізія в праві).</p>
---	--

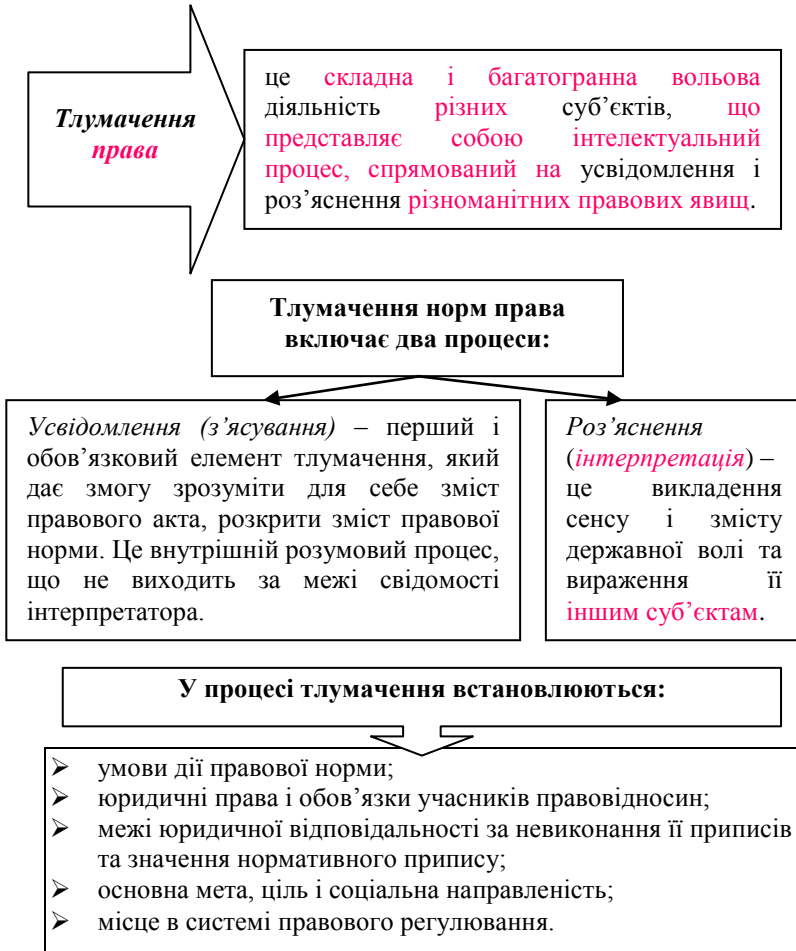
Причини існування прогалин в законодавстві:

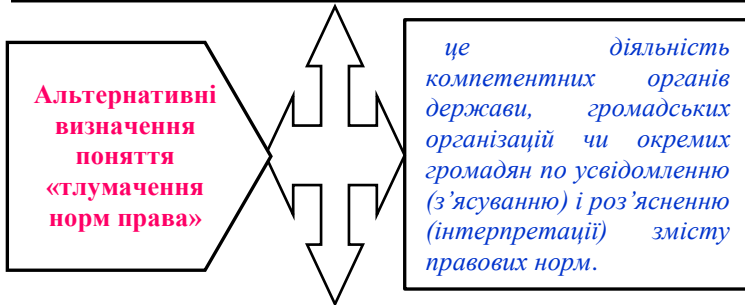
<p>Усунення прогалин в законодавстві здійснюється за допомогою таких прийомів:</p>	
<p><i>Аналогія закону</i></p>	<p><i>Аналогія права</i></p>
<p>вирішення конкретної юридичної справи (при наявності прогалин у законодавстві) на основі правової норми, розрахованої не на дані, а на подібні відношення.</p>	<p>вирішення конкретної юридичної справи (при наявності прогалин у законодавстві та відсутності «аналогічної» правової норми) на основі загальних принципів відповідної галузі права або права в цілому.</p>

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

1. Поняття, суть та необхідність тлумачення юридичних норм.
2. Загальна характеристика тлумачення-з'ясування та тлумачення-роз'яснення.
3. Способи тлумачення правових норм.
4. Акти тлумачення: їх види та юридична природа.

це спеціальна діяльність офіційних і неофіційних суб'єктів суспільних відносин, яка спрямована на з'ясування і роз'яснення змісту і знання нормативно-правових актів, понять, термінів і може бути виражена в інтерпретаційних актах (В.О.Котюк).

це складне явище, яке має інтелектуально-вольовий характер і спрямоване на пізнання і пояснення змісту права. Цей термін означає переклад його абстрактних велич на зрозумілу і доступну мову більш конкретних понять і висновків.

Правильне тлумачення правових норм необхідне для всіх форм реалізації правових норм - при дотриманні, використанні, виконанні і особливо при застосуванні норм права. Дуже важливим є тлумачення правових норм в процесі правової пропаганди і правового виховання (В.О.Котюк).

Тлумачення покликане забезпечити повну і всебічну реалізацію норм права в ході діяльності державних органів (органів виконавчої влади, прокуратури, правосуддя) та при **виконанні** своїх юридичних обов'язків і використанні своїх юридичних прав громадянами та їх об'єднаннями.

Таким чином тлумачення забезпечує єдність розуміння і застосування правових норм на всій території їхньої дії, забезпечує законність та правопорядок у всіх сферах суспільного життя.

Разом з тим, **доцільно зауважити, що** тлумачення не повинно вносити поправок в діючі нормативно-правові акти. Воно не повинно підміняти правотворчий процес.

Необхідність тлумачення норм на практиці викликана такими причинами:

↪ невідповідністю юридичних норм фактичним умовам життя. Наприклад, можливе виникнення відносин, які не існували або не були помітними на момент видання певної правової норми, але при потребі правового регулювання вони підпадають під її дію (наприклад, виникнення різновиду хуліганства - радіохуліганства, на яке в результаті тлумачення розповсюджується ст. 296 ККУ);

↪ юридичні норми нерідко містять спеціальні правові поняття, визначення, які мають багатозначний характер. Так, людині, що не має юридичної підготовки, нелегко визначити сутність понять - “необхідна оборона”, “джерело підвищеної небезпеки”, “крайня необхідність”, “власність” тощо;

↪ в нормах права нерідко використовуються оцінчні поняття, що виражають соціальну оцінку вказаних явищ. Тому без спеціальних знань важко визначити, які дії є “особливо жорстокі”, що означають “тяжкі наслідки” “злісне хуліганство” “істотна шкода” “великі розміри” тощо;

↪ ще нерідко зустрічаються нечіткість, недбалість, недогляд правотворчих органів при оформленні своїх думок у нормах права. Інколи воля законодавця знаходить свій вираз занадто схематично, а ознаки складу злочину не називаються і встановити їх можливо тільки тлумаченням;

↪ необхідність тлумачення норм права іноді виходить із змісту самого нормативного акту. Так, в нормі можуть використовуватись вирази “і т. д.”, “інші”, “тощо”. Встановити їхнє істинне значення можливо лише за допомогою тлумачення.

В науковій літературі виділяють дві протилежні тенденції в інтерпретаційній діяльності: **статичну** і **динамічну** (дет. див. З М. Юдін Загальнотеоретична юриспруденція)

Статичні теорії тлумачення спрямовані на забезпечення максимальної стабільності, правової визначеності і передбачливості рішень органів, що застосовують право. Щоб досягти цієї цілі, слід приймати те, що значення норми є незмінним, оскільки лиш таке значення може забезпечити досягнення вказаної мети.

Динамічні теорії тлумачення мають ціль досягти максимальної відповідності між нормами чинного права і «життям», зважаючи на мінливі потреби суспільства. При цьому, «життя» визначається досить широким колом політичних, економічних, культурних та інших факторів, які є більш динамічними ніж право.

Жоден з вказаних підходів в історії юриспруденції не займав пріоритетного становища, разом з тим слід відзначити, що при інтерпретації права необхідно чітко дотримуватися стабільності і визначеності правових приписів, хоча в сучасних умовах, коли суспільні відносини калейдоскопічно виникають і змінюються, все більше проявляються переваги динамічного підходу, який тлумачить право в його розвитку в контексті результатів соціальної практики.

**Спосіб
тлумачення
правових норм**

це засіб (прийом), заснований на даних окремої галузі знань і використовується для розкриття змісту і аналізу правових норм, з метою їх практичної реалізації.

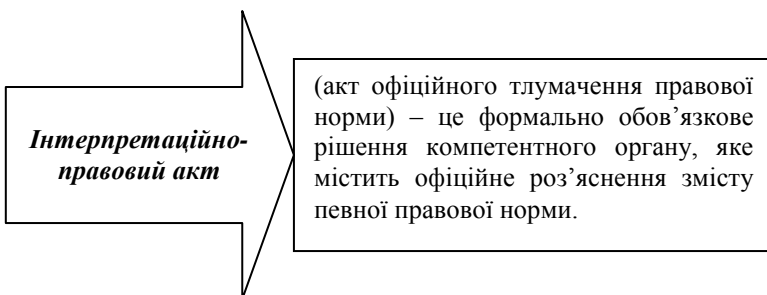
Види тлумачення-з'ясування за способом:	
<i>Мовне (філологічне) тлумачення</i>	спосіб, заснований на даних ретельного аналізу морфологічної і синтаксичної структури тексту правової норми. Цей спосіб тлумачення охоплює усвідомлення окремих слів і термінів, граматичного і синтаксичного змісту всього речення, групи речень. Серед інших способів цей спосіб є первинним, оскільки правові норми існують тільки в мовній формі.
<i>Логічне тлумачення</i>	спосіб тлумачення змісту норм права за допомогою прийомів логічного мислення, заснованих на законах і правилах формальної логіки. При логічному тлумаченні досліджують не окремі слова, а внутрішні зв'язки між частинами правового акта, логічну структуру правових велінь. Шляхом формальної логіки розкривають зміст правової норми.
<i>Спеціально- юридичне тлумачення</i>	спосіб, заснований на спеціальних юридичних знаннях, на даних юридичних наук. Спеціальні юридичні знання використовуює юрист-професіонал у процесі тлумачення правової норми. У багатьох випадках тільки за їхньою допомогою можливо розкрити в необхідному обсязі зміст юридичної норми. Дані юридичних наук можуть бути в самому тексті закону у вигляді понять, визначень, у наукових коментарях, у роз'ясненнях юридичних органів.
<i>Систематичне тлумачення</i>	спосіб, заснований на знаннях зв'язку юридичної норми з іншими нормами, із загальними нормативними положеннями, з принципами права. Цей спосіб дає змогу розкрити зміст правової норми у зв'язку з іншими нормами, оскільки вона діє не ізольовано. Норма співставляється з іншими нормами, встановлюється її місце в даному

	нормативному акті, в галузі права, в правовій системі.
<i>Історичне тлумачення</i>	спосіб, заснований на даних історичних умов, історичних подій при виданні закону, тобто, це усвідомлення змісту норм права на основі дослідження конкретних історичних умов, за яких вони були прийняті, яку мету на той час ставили перед ними. Цей спосіб може зачіпати ґрунтовні історико-правові дані, які використовуються лише як спосіб тлумачення.
<i>Цільове (телеологічне) тлумачення</i>	спосіб тлумачення змісту норм права шляхом з'ясування їх цілей на основі виявлення їх завдань, мети.
<i>Герменевтичне тлумачення</i>	спосіб, заснований на встановленні глибинної семантики тексту у взаємозв'язку з традиціями, здоровим глуздом і менталітетом інтерпретатора.

Залежно від співвідношення тексту норми та її дійсного змісту існують такі види тлумачення-з'ясування норм права:	
<i>буквальне (адекватне)</i>	зміст норми цілком відповідає її текстуальному виразу.
<i>розширене</i>	зміст норми більш ширший ніж її словесний вираз, текст. Приклад, судді незалежні і підкоряються тільки закону, але розуміють і народних засідателів.
<i>обмежувальне</i>	зміст норми є вужчий від її тексту. Наприклад, повнолітні діти зобов'язані утримувати своїх непрацездатних батьків, які потребують допомоги і піклування. Але ми розуміємо, що цей обов'язок не може бути покладений на повнолітніх, але непрацездатних дітей.

Види тлумачення-роз'яснення:	
<p>I. ОФІЦІЙНЕ – це тлумачення правової норми уповноваженим органом, сформульоване у спеціальному акті роз'яснення змісту та мети правових норм і є загальнообов'язковим для всіх суб'єктів її застосування і реалізації.</p>	
а) Нормативне	
<i>Аутентичне (власне, “авторське”)</i>	норма тлумачиться тим самим органом, який її встановив (суб'єктами такого тлумачення можуть бути всі правотворчі органи).
<i>Легальне (делеговане)</i>	коли загальнообов'язкове тлумачення змісту правової норми дає орган, який дану норму не встановлював, але спеціально уповноважений законом давати її обов'язкове роз'яснення.
б) Казуальне	
<p>(казус – випадок), або індивідуальне тлумачення правової норми – роз'яснення, обов'язкове тільки для конкретного випадку, конкретної справи й обов'язкове лише для осіб, щодо яких воно провадиться. Найчастіше акт казуального тлумачення є складовою частиною правозастосовчого акта, яким вирішують конкретну юридичну справу.</p>	
<i>Судове</i>	дається судовими органами при розгляді конкретних справ, і знаходить свій вираз у вироків чи рішеннях з цих справ.
<i>Адміністративне</i>	здійснюється міністерствами, відомствами, місцевою державною адміністрацією (напр., наказ міністра у зв'язку з розглядом конкретної скарги).

<p>II. НЕОФІЦІЙНЕ тлумачення норми права – це тлумачення, що здійснюється будь-яким суб'єктом і не має юридичної сили. Воно може виражатися в усній та письмовій формі. Його суб'єктами можуть бути громадяни, вчені – юристи, практичні працівники, наукові організації, громадські об'єднання.</p>	
<p><i>Доктринальне тлумачення</i></p>	<p>це науково обґрунтоване тлумачення вчених, науково-дослідних закладів у статтях, монографіях, наукових коментарях, усних або письмових обговореннях проєктів нормативних актів; воно не має обов'язкової сили, але суттєво впливає на правотворчу та правозастосовчу діяльність.</p>
<p><i>Професійне тлумачення (компетентне)</i></p>	<p>тлумачення юристів-практиків, адвокатів, роз'яснення в юридичних консультаціях, консультації в газетах з окремих питань права, вечори запитань і відповідей на правові теми – все це відноситься до неофіційного компетентного тлумачення норм права.</p>
<p><i>Повсякденне тлумачення (буденне, емпіричне)</i></p>	<p>Тлумачення, що здійснюється на основі життєвого досвіду будь-якими фізичними особами, які не мають юридичної освіти, або публічними виданнями неюридичного профілю. Його значення для правозастосовчої діяльності пов'язане з виявленням правової свідомості широкого кола суб'єктів правовідносин.</p>

Ознаками актів офіційного тлумачення є:

- *формальна обов'язковість* для адресатів застосування і реалізації цих актів; закріплення в таких актах сутності розуміння норми;
- *наявність характерних спеціальних письмових форм виразу* (роз'яснення, інструктивний лист та ін.);
- *приймаються лише правотворчими або спеціально уповноваженими органами;*
- *мають у часі пряму і зворотню дію.*

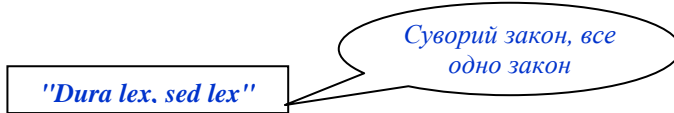
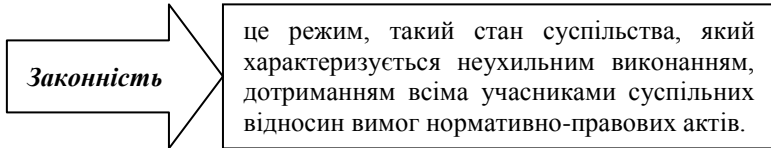
Види інтерпретаційних актів:

<i>за суб'єктами тлумачення</i>	<ul style="list-style-type: none">↪ акти тлумачення правотворчих органів,↪ акти правозастосовчих органів;
<i>за сферою дії</i>	<ul style="list-style-type: none">↪ нормативні (загальні),↪ казуальні (індивідуальні);
<i>за формою зовнішнього виразу</i>	<ul style="list-style-type: none">↪ письмові,↪ усні (тільки казуальні у вигляді рекомендацій, відповіді на запитання);
<i>за галузевою приналежністю норми тлумачення</i>	<ul style="list-style-type: none">↪ акти тлумачення норм конституційного права,↪ адміністративного,↪ цивільного,↪ кримінального права;
<i>за юридичною формою</i>	<ul style="list-style-type: none">↪ постанови,↪ роз'яснення,↪ ухвали,↪ інструкції,↪ листи тощо.

За своєю юридичною природою інтерпретаційно-правові акти не є джерелами права, їх зміст характеризується організаційно-допоміжним та правообґрунтовуючим значенням, а їх призначення полягає в уточненні і конкретизації правових приписів. Відтак діють вони у єдності з тими нормативно-правовими актами, норми яких тлумачаться.

ЗАКОННІСТЬ І ПРАВОПОРЯДОК

1. Поняття, риси та принципи законності.
2. Гарантії законності.
3. Правозаконність: поняття, зміст, функції, принципи.
4. Сутність правопорядку, його характерні риси.

Термін "законність" виник у період буржуазних революцій і зводився до вимоги підпорядкування громадян, адміністрації, посадових осіб і суду приписам закону і заборони виходити за його рамки.

Зокрема, ще в Декларації прав людини і громадянина 1789 року (Франція) в ст.5 записано, що все те, що не заборонено законом - дозволено і ніхто не може бути примушений до дій, які не передбачені законом. Принцип "що не заборонено законом, те дозволено" став реалізовуватись перед розвалом СРСР, але його реалізація також привела до негативних наслідків, тому що більшість громадян зразу ж зрозуміли його як принцип - роби, що можеш і що хочеш. Це поглибило економічну кризу і призвело до розвалу СРСР.

Таким чином, для розкриття поняття "законності" потрібно оцінити самі ж закони. Режим законності вимагає, щоб закони були демократичними, в яких недопустимі свавілля і волюнтаризм держави по відношенню до своїх громадян.

Режим законності в правовій державі передбачає наявність двох взаємопов'язаних факторів:

наявність досконалого демократичного законодавства, яке відповідає потребам суспільного демократичного розвитку

повного і неухильного виконання приписів законів, підзаконних актів державними органами, посадовими особами, об'єднаннями та громадянами

Крім цього, можна назвати такі ознаки законності:

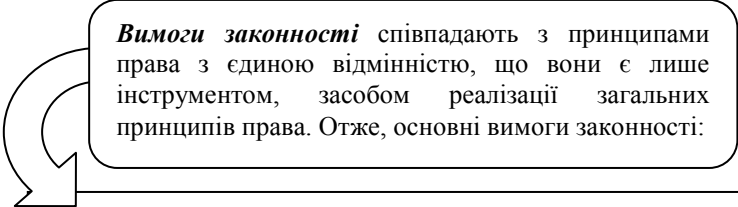
→ неприпустимість протиставлення законності і доцільності;

→ зв'язок законності із загальною і правовою культурою населення, посадових осіб;

→ єдність законності та справедливості;

→ невідворотність відповідальності за правопорушення, будь-які порушення режиму законності та інше.

Термін «законність» характеризує одну з іманентних якостей права, його загальнообов'язковість – категоричність, неодмінне суворе і неухильне дотримання, втілення в життя діючих юридичних норм, в тому числі «революційних» і навіть реакційних. (Див. С.С.Алексєєв)

Вимоги законності співпадають з принципами права з єдиною відмінністю, що вони є лише інструментом, засобом реалізації загальних принципів права. Отже, основні вимоги законності:

верховенство закону по відношенню до всіх інших правових актів. В правовій державі тільки закон має вищу силу. Підзаконні акти діють лише тоді, коли суспільні відносини не врегульовані законом;

єдність розуміння і застосування законів на всій території України. Ця вимога визнається єдністю системи права і системи законодавства, а також практики її реалізації всіма суб'єктами суспільних відносин;

рівність всіх громадян в правовому захисті і у виконанні громадянами правових приписів (рівність всіх перед законом і судом) або право громадян на захист;

єдність законності і доцільності. Правові закони наділені найвищою мірою доцільності. Рішення вищих і місцевих органів влади повинні прийматись відповідно до правових законів і закономірностей, економічного і політичного розвитку суспільства. Доцільність повинна співпадати з вимогами і інтересами всього суспільства. У випадках розбіжностей перевага надається суспільним інтересам;

невідворотність юридичної відповідальності за вчинені правопорушення. Це значить, що всі факти правопорушень повинні бути розкриті, закони повинні виконуватись всіма без виключення посадовими особами і громадянами;

здійснення державного нагляду і громадського контролю за дотриманням законів.

Принципи законності:

єдність, тобто однаковість нормативно-правового регулювання на всій території країни і щодо всіх суб'єктів права;

доцільність – відповідність законодавства цілям забезпечення прав людини і громадянина, нації і народу, прогресивного розвитку суспільства тощо;

реальність – гарантування законності всіма дієвими засобами.

Гарантії законності

це система засобів, за допомогою яких у суспільному житті впроваджується, охороняється і, в разі порушення, відновлюється законність.

Види загально-соціальних гарантії законності:

економічні

політичні

ідеологічні

Юридичні гарантії законності

це передбачені законом спеціальні засоби впровадження, охорони і, в разі порушення, відновлення законності.

Юридичні гарантії законності можна поділити на окремі види:	
<i>за найближчою метою</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ превентивні (попереджувальні), що спрямовані на запобігання правопорушенням; ⚡ відновлювальні, які спрямовані на усунення чи відшкодування негативних наслідків правопорушень; ⚡ штрафні (каральні), спрямовані на реалізацію юридичної відповідальності правопорушників;
<i>за суб'єктами застосування гарантій</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ президентські, ⚡ парламентські, ⚡ прокурорські, ⚡ судові, ⚡ муніципальні, ⚡ адміністративні, ⚡ контрольні;
<i>за характером юридичної відповідальності</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ правотворчі, ⚡ правороз'яснювальні, ⚡ правозастосувальні, ⚡ правореалізаційні;
<i>за онтологічним статусом у правовій системі</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ нормативно-документальні (норми права, а також роз'яснюючі (інтерпретаційні) юридичні акти загального характеру); ⚡ індивідуально-документальні (правозастосовчі акти, спеціально спрямовані на забезпечення та охорону законності, а також роз'яснюючі юридичні акти індивідуального характеру); ⚡ діяльнісні (діяльність певних суб'єктів щодо застосування юридичних норм, а також реалізації нормативних та правозастосовчих актів, що гарантують законність).

Гарантіями законності також є:	
<i>Законодавство</i>	воно є як основою законності, так і його гарантією, оскільки саме законодавство встановлює обов'язок всіх суб'єктів права не порушувати законність;
<i>Діяльність правоохоронних органів</i>	такі органи стоять на сторожі законності, а також сюди ж відносять контроль з боку влади та управління;
<i>Правова культура та правове виховання</i>	тобто загальна повага до права, знання змісту його норм і вміння їх здійснювати, а також формування цих якостей шляхом правового навчання, правової пропаганди, юридичної практики, самовиховання тощо.

Нові підходи до права, сучасний «перехід від логіки рівності до логіки свободи» вимагають розширення сприйняття поняття «законність». Вважається, що для визнання основних прав людини «законності» вже не достатньо. Стверджувати права людини, фокусуватися на дозволах, використовувати широкі масиви нормативів свободи і справедливості в повному обсязі дозволяє лише категорія **«правозаконність»**.

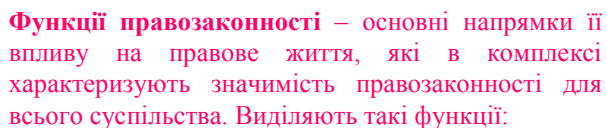
(див. А.Ф.Крижанівський «Загальнотеоретична юриспруденція»)

комплексна категорія, що охоплює всі сторони функціонування права, його дієвість, вкоріненість у суспільній свідомості і в практиці функціонування державної влади. Категорія «правозаконність» фіксує суспільно необхідні залежності як в праві (в його нормативній сутності), так і між ним та практичним впливом владних приписів на поведінку людей, відображає відношення до останніх самої держави і всього суспільства.

ПРАВЗАКОННІСТЬ
(за А.Ф. Крижанівським)

система ефективних правових засобів (правил, норм, діючих інститутів та механізмів), що забезпечують точне, суворе, неухильне здійснення вимог правового законодавства у функціонуванні держави, її органів, посадових осіб, установ та організацій.

Змістове наповнення правозаконності
забезпечується правовими приписами, які адекватно втілюють правові принципи, загальнолюдські ідеали і цінності, нагальні потреби та інтереси людини, об'єктивні тенденції соціального розвитку. Все це стає невід'ємною якістю правової системи в цілому, стану суспільного і державного життя, режиму функціонування правової держави.

Функції правозаконності – основні напрямки її впливу на правове життя, які в комплексі характеризують значимість правозаконності для всього суспільства. Виділяють такі функції:

Фундаментальна функція полягає в тому, що концептуальні положення, принципи і вимоги правозаконності є основою теоретичної юриспруденції. Сформована в суспільстві теоретична і прикладна модель правозаконності є каталізатором функціонування державного апарату і правової системи.

Ідеологічна функція виявляється в тому, що сама ідея правозаконності має суттєвий потенціал впливу на свідомість і поведінку індивідів і їх спільностей в правовій сфері.

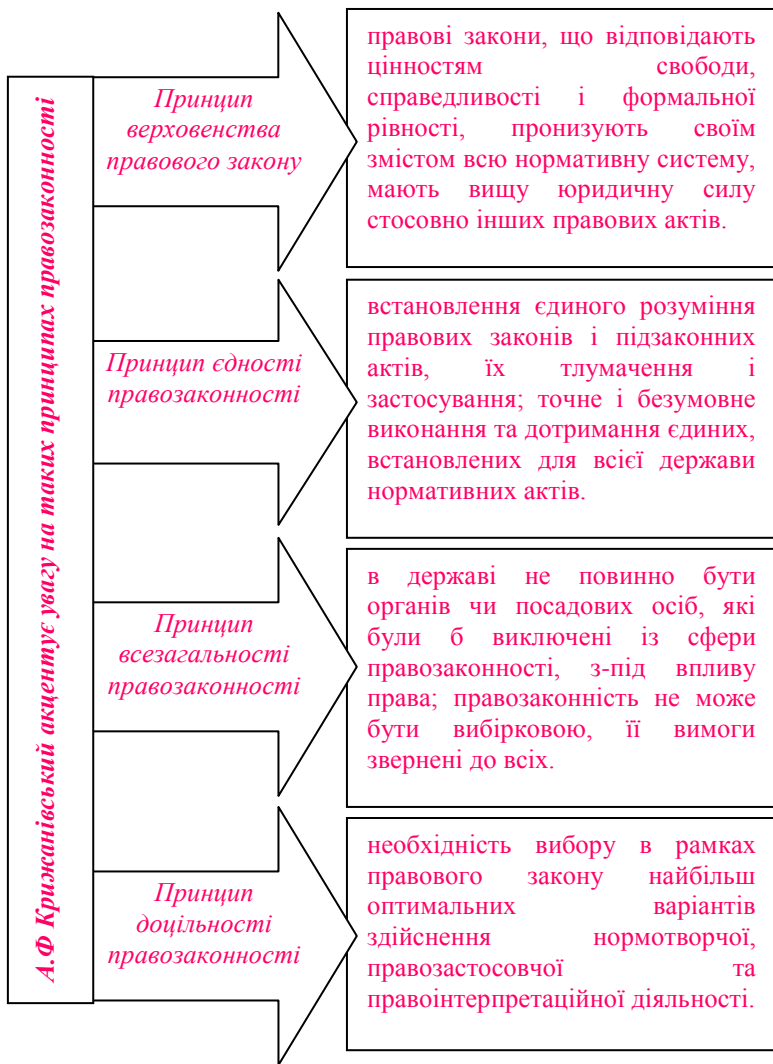
Технологічна функція правозаконності розкривається у відповідній послідовності реального руху до правової держави: забезпечення правозаконності в діяльності державних органів може і повинно бути показником такого руху, інакше ідея правової держави і надалі буде сприйматися як міф, недосяжний ідеал.

Системна функція полягає в тому, що концепт «правозаконність» охоплює весь комплекс теоретичних положень, практичних вимог та рекомендацій, а також інституційних механізмів, які в своїй цілісності і взаємодії спроможні забезпечити належний рівень і якість правозаконності в суспільстві.

**Принципи
правозаконності**

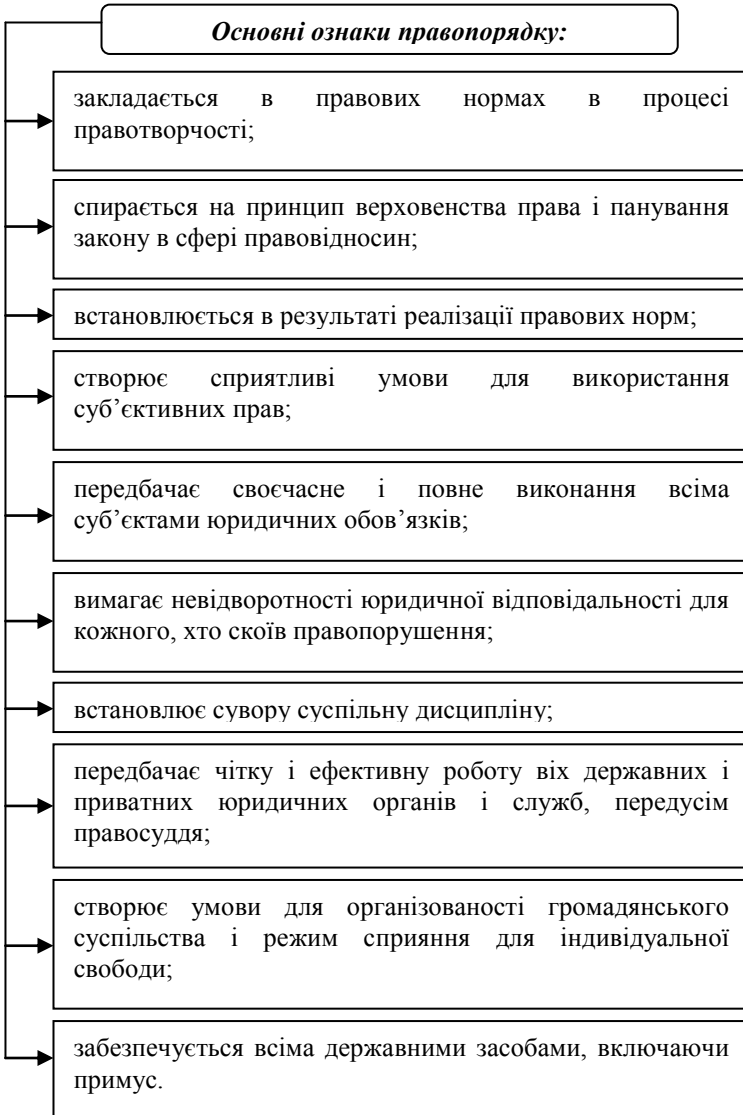
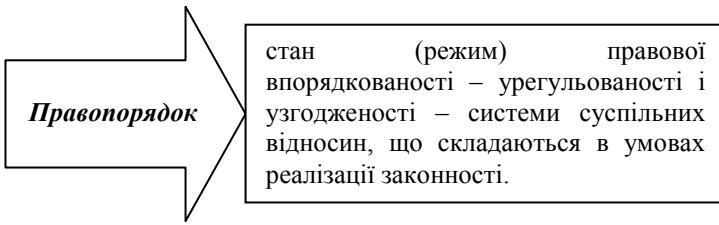
це основні ідеї, засади, що виражають її зміст і є підґрунтям теорії і практики правозаконності. Принципи характеризують основоположні імперативи, що визначають сутність правозаконності, її відмінність від традиційного поняття законності.

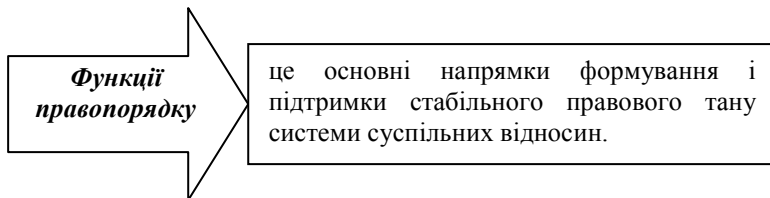
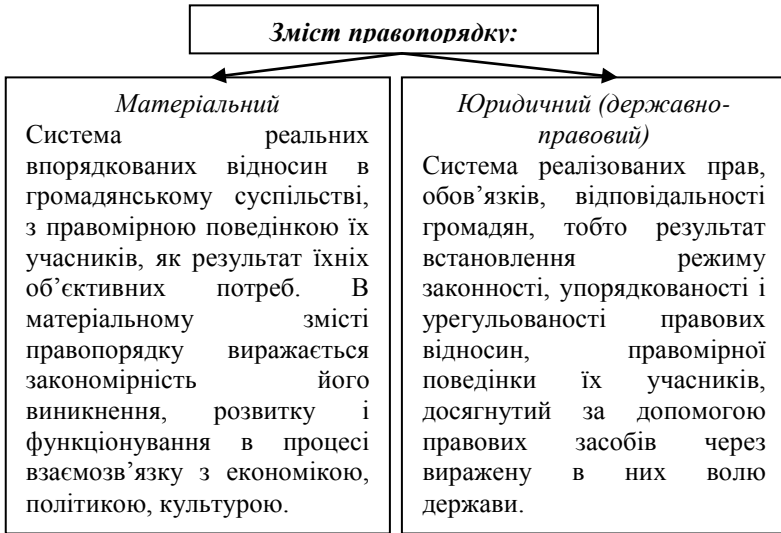
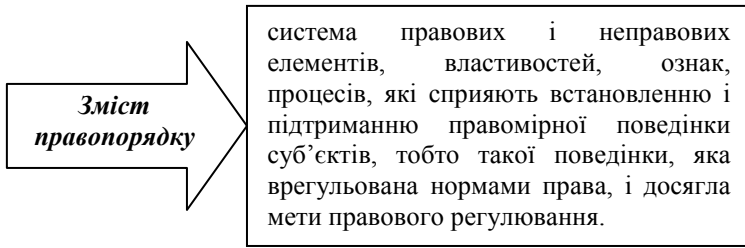

реалізована законність

правопорядок

це загальний суспільний порядок, що врегульований нормами права.

А. Ф. Крижанівський акцентує увагу на тому, що поняття «правопорядок» та «правовий порядок» не є тотожними, хоча в літературі цих два терміни найчастіше використовуються як взаємозамінні (синонімічні).

правопорядок

*правовий
порядок*

Смисловий акцент поняття «правопорядок» - на порядку, тобто «правопорядок» інтерпретується як результат законності і зусиль держави, що його гарантують.

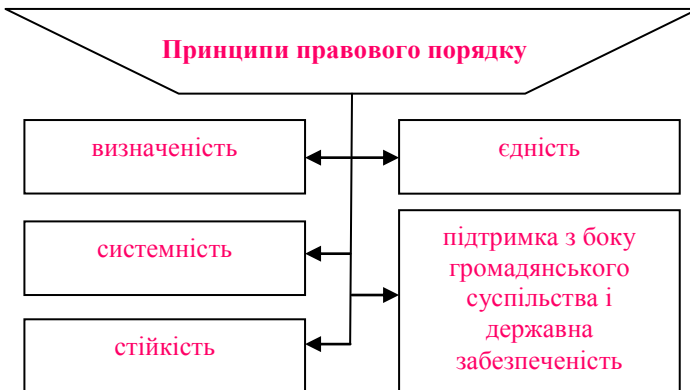
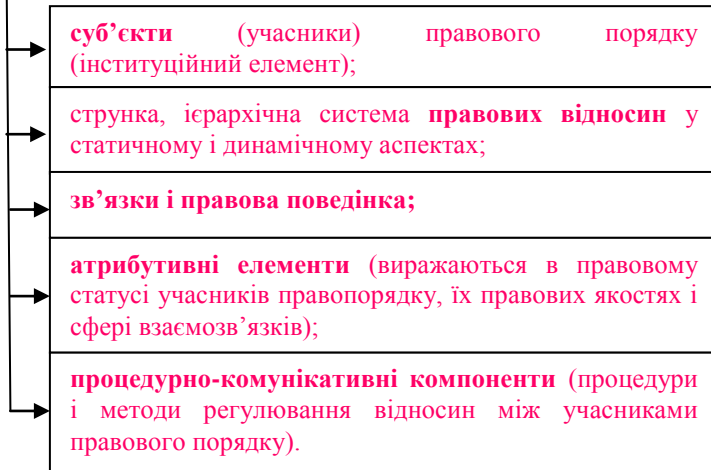
Смисловий акцент поняття «правовий порядок» - на праві у всьому різноманітті його проявів, тобто право є ціннісно-нормативною «моделлю» правового порядку.

*Правовий
порядок*

це відповідна якість (властивість) суспільного життя, що проявляється в такій впорядкованості соціальних зв'язків, яка забезпечує узгодженість і ритмічність суспільного життя, безперешкодне здійснення учасниками суспільних відносин своїх прав і обов'язків, захищеність їх обґрунтованих інтересів, і, зрештою, це суспільний і особистий спокій.

Термін «**правовий порядок**» характеризує стан організованості, впорядкованості суспільного життя, що формується в результаті впливу на нього права і здійснення приписів права всіма суб'єктами. Це особлива правова субстанція, яка виникає з правомірної поведінки, правових відносин внаслідок їх домінування над не правовими (протиправними) явищами в процесах правового життя.

Як будь-яке складне явище, правовий порядок передбачає наявність необхідних елементів, без яких його формування і функціонування як цілісної системи є неможливим. Зокрема, такими *елементами* є:

Сучасний правовий порядок має наступні основні риси:

(Див. дет. А. Ф. Крижанівський Загальнотеоретична юриспруденція)

заснований на ідеях права як міри свободи, справедливості і формальної рівності;

використовує правові засоби, тобто такі, що коріняться в природному праві, загальноприйняті стандарти прав і свобод людини;

це легітимний порядок в правовій сфері, тобто реальний стан впорядкованості правової життєдіяльності, який підтримується домінуючою частиною суспільства, і насамперед громадянським суспільством;

є економічно доцільним, морально обумовленим і релігійно вивіреном;

формується насамперед силою суспільної самоорганізації, підтримується розгалуженою системою інститутів громадянського суспільства;

забезпечується необхідною і достатньою (але не надлишковою) діяльністю ефективних державних інститутів, які функціонують в рамках права, на основі права і за допомогою правових засобів та способів.

**ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА. ЮРИДИЧНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**

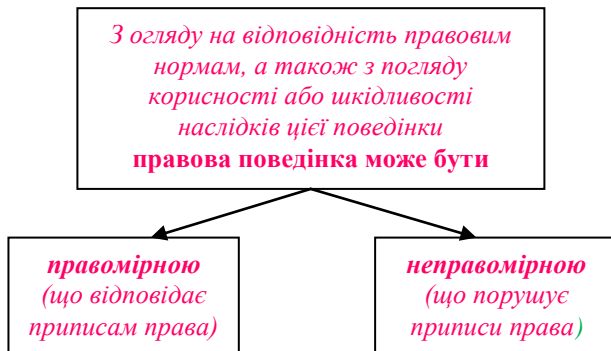
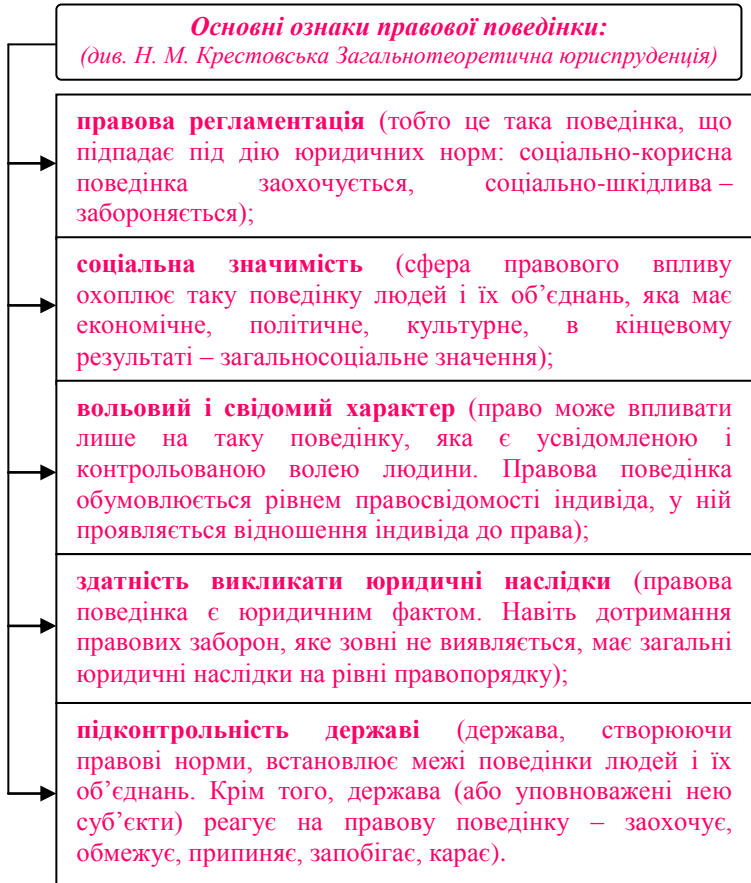
1. Правова поведінка: ознаки, види.
2. Поняття і види правомірної поведінки.
3. Поняття, ознаки, види, склад правопорушення.
4. Причини правопорушення.
5. Поняття, ознаки, принципи та види юридичної відповідальності.
6. Стадії юридичної відповідальності.
7. Мета юридичної відповідальності.

Людина для реалізації своїх потреб добровільно або примусово вступає у відносини з іншими людьми і їх об'єднаннями. При цьому її поведінка може регулюватися різними соціальними нормами, в тому числі – правовими. Однак, частина соціальних відносин перебуває поза сферою правового регулювання, а тому не підлягає правовій оцінці (відносини кохання, дружби та ін.).

це соціально значима поведінка суб'єктів, яка контролюється їх свідомістю і волею, передбачена нормами права і тягне за собою певні юридичні наслідки.

Правова поведінка

це регламентована правовими нормами соціально значима свідомо-вольова поведінка індивідів чи їх об'єднань, яка має або може мати відповідні юридичні наслідки. (Н. М. Крестовська)

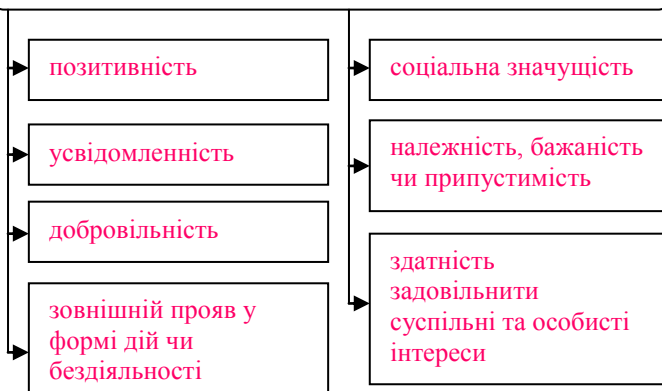

Знання про правомірну поведінку та її аномалії є особливо важливими для з'ясування значимості соціально корисної поведінки з метою вироблення стану безконфліктного суспільного життя, високої правосвідомості. Крім того, розуміння сутності правомірної поведінки та її відхилень (юридично забороненої поведінки) дає змогу вірно визначати і застосувати легітимний примус - юридичну відповідальність.

Правомірна поведінка

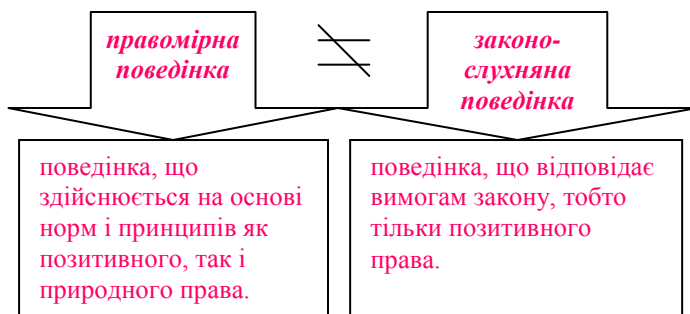
це свідомо-вольові діяння суб'єктів суспільних відносин, які не суперечать юридичним нормам або основним принципам права певної держави, тобто це соціально-корисна діяльність в інтересах більшості суспільства.

Правомірній поведінці характерні наступні риси:

Види правомірної поведінки:	
<i>За сферою суспільних відносин</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ економічна, ↗ політична, ↗ соціальна тощо;
<i>За формою зовнішнього прояву</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ фізична, ↗ словесна, ↗ письмова;
<i>За суб'єктами</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ діяльність державних органів, ↗ громадських об'єднань, ↗ соціальних спільнот, ↗ громадян;
<i>За суб'єктивною стороною (ставленням особи до своїх діянь)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ <i>принципова, соціально-активна</i> (особа внутрішньо переконана у необхідності виконувати приписи законодавства), ↗ <i>звичайна</i>, (виражається в повсякденному виконанні службових обов'язків та іншої побутової діяльності, звичка здійснювати правові норми без роздумів, навіть неусвідомленою), ↗ <i>конформістська</i> (приспосувальна – пасивне виконання приписів, щоб не відрізнитися від інших суб'єктів, тобто підпорядкування поведінки індивіда загальним правилам, еталонам), ↗ <i>маргінальна</i> (від. лат. край, кордон – здійснювана через страх перед застосуванням заходів державного примусу, така поведінка допускає готовність здійснити правопорушення при умові зменшення контролю за його поведінкою);
<i>За об'єктивною стороною</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ дія (діяльність), ↗ бездіяльність;
<i>За характером правових приписів</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ необхідна ↗ можлива;
<i>За ставленням держави до неї</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ схвалювальна, ↗ заохочувальна, ↗ допустима;
<i>За фіксацією в законодавчих актах</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ врегульована законодавством, ↗ неврегульована законодавством.

Здійснюючи правомірну поведінку, суб'єкт вступає в сферу дії права і виявляє свій вибір між різними варіантами вчинків (правових і неправових). Вибір правового варіанту забезпечує йому низку переваг: інші суб'єкти зобов'язані сприяти його діям або не втручатися в них; у випадку невиконання ними своїх обов'язків держава в правовій формі примусу забезпечує відновлення порушеного права і виконання зобов'язаним суб'єктом відповідних обов'язків. Таким чином, правомірна поведінка як юридичний факт тягне за собою не просто виникнення правовідносин, а певну дію засобів правового регулювання і механізму держави, спрямовану на гарантування, захист і охорону правової форми реалізації інтересів суб'єкта і суспільства. Ця дія права і держави є лише одним із засобів їх реакції на правомірну поведінку. До інших слід віднести пряме стимулювання і заохочення з боку держави правомірних вчинків. Це стосується як використання суб'єктивних прав, так і виконання обов'язків. Слід зазначити, що вибір суб'єктом правомірного варіанту поведінки у випадку дотримання норм права, які щось забороняють, означає що до нього не будуть застосовані заходи юридичної відповідальності, тобто його поведінка позитивно оцінюється суспільством і державою.

Правопорушення

це будь-яке протиправне, суспільно небезпечне (шкідливе), каране, винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, що завдає шкоди суспільству, державі, людям і тягне юридичну відповідальність.

Ознаки правопорушення:

правопорушення завжди проявляється в поведінці особи – *дії чи бездіяльності*, тобто фактичне протиправне діяння чи протиправне нездійснення регламентованої законом поведінки. Думки, переконання, бажання, настрої, світогляд, соціальні або особисті властивості не регламентуються, не є правопорушеннями і відповідно не можуть виступати як підстави юридичної відповідальності;

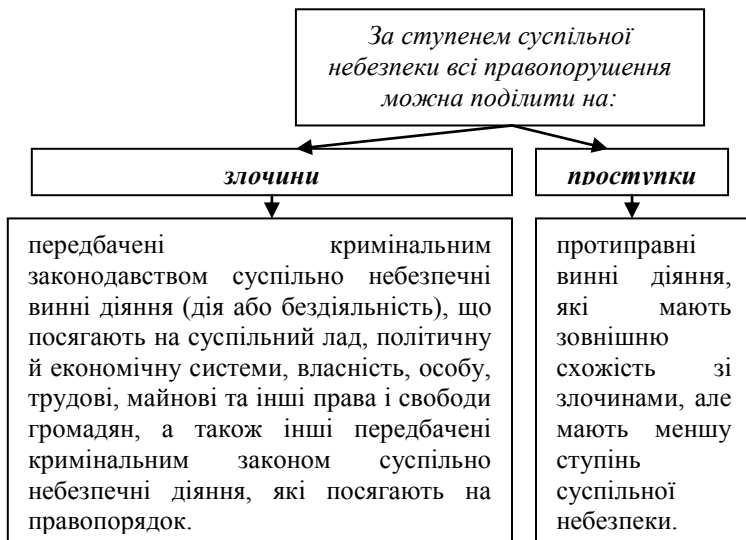
протиправність, тобто діяння повинно безпосередньо порушувати ту чи іншу норму права. Діяння, не врегульовані законодавством не вважаються правопорушеннями;

суспільна небезпечність – спричинення шкідливих наслідків чи загроза спричинення таких наслідків (шкода може бути моральною, матеріальною чи фізичною);

правопорушення вчиняється за наявності *вини* правопорушника, тобто умисного чи необережного відношення особи до вчиненого діяння і його наслідків. Про винність говорять тоді, коли особа повинна була обрати варіант поведінки, але вчинила всупереч праву;

караність правопорушення, яка визначається законодавством поряд з визнанням певного діяння протиправним. (Для цього потрібно, щоб суб'єкт правопорушення досягнув певного віку, визначеного законом, розумів свої дії та міг ними керувати, тобто необхідною умовою караності є деліктоздатність);

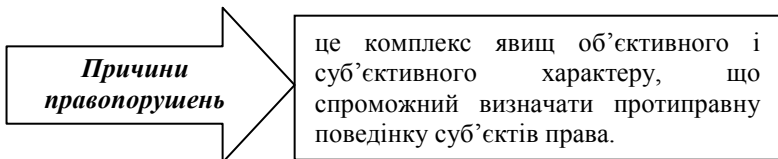
причинний зв'язок між діянням і результатом, тобто спричиненням шкідливих наслідків.

Види проступків:	
<i>Конституційні</i>	які спричиняють шкоду порядку організації і діяльності органів державної влади і управління, конституційним правам громадян, проте не містять ознак злочину;
<i>Цивільні</i>	що здійснюються в сфері майнових і особистих немайнових відносин;
<i>Трудові</i>	що полягають в невиконанні, порушенні трудових обов'язків суб'єктами трудового права, заборонені нормами законодавства про працю;
<i>Дисциплінарні</i>	що завдають шкоди виробничій, службовій, військовій чи навчальній дисципліні;
<i>Адміністративні</i>	що посягають на державний чи суспільний порядок, на власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, за які законодавство встановлює адміністративну відповідальність.
<i>Процесуальні</i>	що порушують встановлену законом процедуру здійснення правосуддя, провадження юридичних справ, прийняття правозастосовчого акту тощо.

Склад правопорушення:	
<i>Об'єкт правопорушення</i>	можуть бути суспільні відносини, соціальні цінності чи конкретні блага, на пошкодження, позбавлення чи знищення яких спрямоване протиправне діяння. Об'єктами правопорушення є різні матеріальні та духовні цінності, які визначаються об'єктами правовідносин. Це може бути: власність, життя, здоров'я людини, державна безпека, порядок управління, гідність особи тощо.
<i>Об'єктивна сторона</i>	зовнішня характеристика протиправного діяння, його шкідливий або небезпечний результат та необхідний причинний зв'язок між протиправним діянням і шкідливими або соціально небезпечними наслідками. Таке діяння може бути виражене як в активних діях, так і в результаті бездіяльності, коли суб'єкт не виконує зобов'язуючих норм права. Юридична відповідальність настає лише за фізичні протиправні діяння. Не можуть бути підставою відповідальності думки, переконання, бажання, настрої, світогляд, соціальні або особисті властивості. До об'єктивної сторони належать також час, обставини, місце здійснення діяння, яке суперечить нормам права.
<i>Суб'єкт правопорушення</i>	є повністю деліктоздатна фізична або юридична особа. Деліктоздатність дуже тісно пов'язана з віком особи. За різні правопорушення юридична відповідальність настає з різного віку. Велике значення має осудність.
<i>Суб'єктивна сторона</i>	виражається в психічному ставленні особи до скоєного, куди входять вина, мотиви, мета правопорушення. Вина існує в таких формах: намір (умисел) та необережність. Крім того, намір поділяється на прямиий і непрямиий. <u>Прямиий намір</u> буває тоді, коли суб'єкт усвідомлює протиправність свого діяння, передбачає його небезпечні наслідки і бажає настання цих наслідків. <u>Непрямиий намір</u> є тоді, коли суб'єкт усвідомлює протиправність свого діяння, передбачає його негативні наслідки, але байдуже ставиться до можливості їхнього настання. Для визнання змісту і спрямованості умислу важливе значення має з'ясування мотиву та мети вчинення злочину. <u>Мотив</u> – це усвідомлена спонука особи, яка викликала у неї намір вчинити правопорушення. <u>Мета</u> – це бажання особи, яка вчиняє суспільно-небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків.

Необережність як форма вини також поділяється на:	
<i>Протиправну самовпевненість</i>	коли особа передбачає можливість настання негативних наслідків своєї дії чи бездіяльності й легковажно розраховує на відвернення цих наслідків, хоча й усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння (невідповідність його закону, службовим, професійним або загальноприйнятим правилам тощо).
<i>Протиправну недбалість</i>	коли особа не передбачає можливості настання негативних наслідків своєї дії або бездіяльності, хоча повинна була передбачити такі наслідки і могла їх передбачити. У цьому випадку винний не усвідомлює протиправність своєї поведінки, тому не передбачає можливості настання негативних наслідків. Порушення припису правової норми, вчинене без вини, відображається поняттям <i>правової аномалії</i> .

Причини правопорушень:

<i>Об'єктивні причини</i>	<i>Суб'єктивні причини</i>
не залежать від особи, вони зумовлені обставинами. До них, зокрема, відносять причини економічного характеру (неможливість знайти роботу, низький рівень оплати праці тощо), соціальні причини (недоліки виховної та освітньої роботи), недосконалість чинного законодавства (надмірна ставка оподаткування), обставини сімейного характеру, інші особливості середовища. Глобальною причиною всіх правопорушень є соціальні суперечності, які завжди існують у суспільстві.	пов'язані з самою особою. Наприклад, правопорушення може зумовити темперамент (підвищена імпульсивність), наявність конкретних психічних відхилень, схильність до вживання алкогольних, наркотичних або токсичних речовин.

**Існує декілька теорій
причин неправомірної поведінки:**

теологічна

Причини правопорушень у недосконалому світі, що є ареною боротьби Бога і диявола, які ведуть спір за душу людини. Єдиний шлях усунення правопорушень – релігійне виховання людини, покаяння порушників Божих Заповідей.

метафізична

(давньогрецькі мислителі, А. Шопенгауер) Причини правопорушень знаходяться за межами людини і людського світу. Людиною керують знеособлені сили (доля), побороти які вона не в змозі. Перспективи подолання правопорушень з точки зору цієї теорії досить песимістичні, людство може лише пробувати зменшити прояви зла.

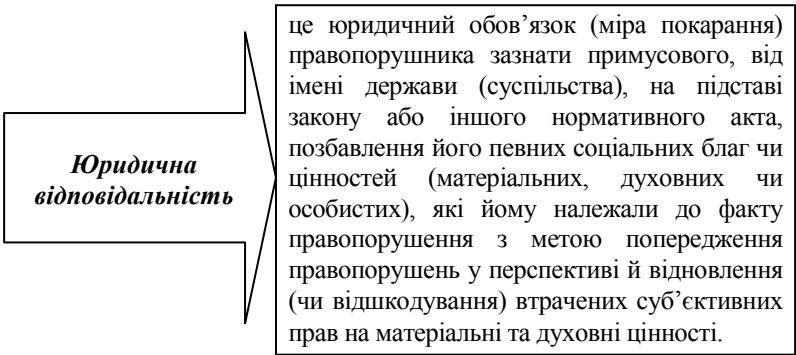
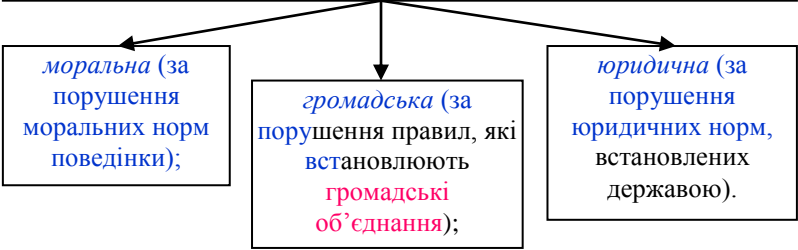
антропологічна

(Ч. Ломброзо, З. Фрейд) Причини правопорушень пояснюються психофізіологічними властивостями людини: спадковість, комплекс неповноцінності, душевна хвороба, психічні аномалії. Правопорушник потребує лікування, а найбільш небезпечних злочинців слід ізолювати від суспільства.

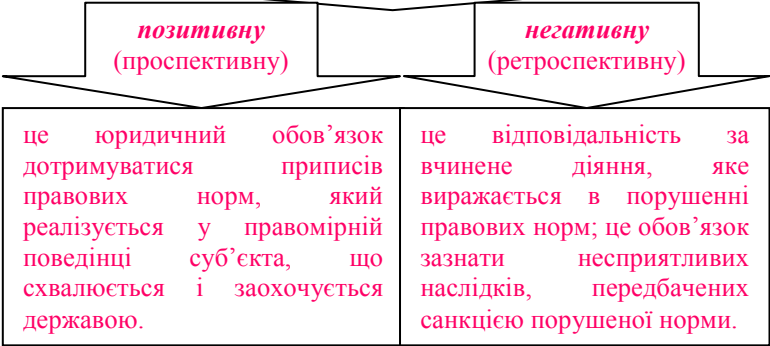
соціологічна

(Т. Мор, Ч. Беккарія) Причини правопорушень криються у різноманітних суспільних явищах. Так, Т. Мор основною причиною правопорушень називає власність, Ч. Беккарія – бідність, майнову нерівність, несправедливий характер правових і державних інститутів.

Відповідальність настає внаслідок порушення певних суспільних норм- моральних, юридичних, норм громадських об'єднань. Звідси виникають види відповідальності:

У науковій літературі розрізняють наступні форми юридичної відповідальності
(В. В. Завальнюк *Загальнотеоретична юриспруденція*)

Юридичну відповідальність не можна ототожнювати з

≠

покаранням, оскільки крім кари одночасно здійснюється вплив на правопорушника з метою його перевиховання, загальна і спеціальна превенція тощо. Юридична відповідальність і покарання співвідносяться як єдине ціле і частина.

≠

обов'язком, адже фундаментальна правова категорія «обов'язок» має самостійне значення. Юридичну відповідальність можна розглядати лише як вид обов'язку – зазнати заходів державного примусу за вчинене правопорушення.

≠

державним примусом, позаяк відповідальність - це не самий примус, а обов'язок його зазнати.

Ознаки юридичної відповідальності:	
1)	виникає тільки за наявності правопорушення;
2)	основною підставою юридичної відповідальності є склад правопорушення;
3)	передбачає примусове позбавлення правопорушника певних соціальних благ (особистих, майнових або духовних);
4)	притягнення до юридичної відповідальності здійснюється спеціально уповноваженими на це особами і тільки у відповідності із процесуальними нормами;
5)	визначена нормами права як один із видів державного примусу у формах каральних і правовідновлюючих заходів;
б)	завжди пов'язана з оформленням визначених правових приписів, які пов'язані з юридичною відповідальністю;
7)	характеризується суворою регламентацією заходів державного примусу у нормах права.

Щоб краще уявити собі поняття юридичної відповідальності, необхідно ознайомитись з її принципами:

→ **Принцип законності**, який означає, що юридична відповідальність може мати місце лише за ті діяння, які передбачені законом, і тільки на підставі закону, у відповідності з процедурно-процесуальними нормами. Крім того повинен бути встановлений факт скоєння конкретного правопорушення як об'єктивної істини.

→ **Принцип справедливості**, який включає основний зміст і передбачає:

- ↪ що за протиправний вчинок відповідає той, хто його здійснив;
- ↪ що застосування санкцій реально відновлює порушене право і відшкодовує завдані збитки;
- ↪ що закон, який встановлює відповідальність чи посилює її, не може мати зворотної сили (ст. 58 Конституції України);
- ↪ що недопустимі покарання і позбавлення, які принижують людську гідність;
- ↪ що за одне правопорушення можливе лише одне юридичне покарання (ст. 61 Конституції України);
- ↪ що каральна відповідальність повинна відповідати тяжкості скоєного правопорушення; що не можна за проступки встановлювати кримінальні покарання.

→ **Принцип доцільності** означає відповідність вибраного по відношенню до правопорушника покарання цілям юридичної відповідальності. Даний принцип передбачає індивідуалізацію державно-примусових заходів в залежності від тяжкості скоєного злочину, особистих властивостей правопорушника; можливість пом'якшення і навіть відмови від застосування заходів відповідальності у випадках, коли її цілі можуть бути досягнуті іншими засобами.

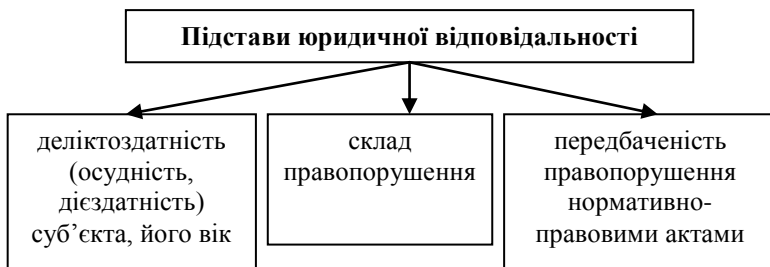
Принцип невідворотності включає в своєму змісті такі вимоги:

- ↪ **жодне** правопорушення не повинно залишитися непоміченим державою;
- ↪ швидке і оперативне застосування заходів відповідальності за скоєне правопорушення;
- ↪ висока професійність персоналу правоохоронних органів;
- ↪ ефективність застосованих заходів по відношенню до правопорушників.

Принцип відповідальності суб'єкта права лише за свої вчинки. За думки, якщо вони не проголошені, біологічні чи соціальні особливості, за родинні чи дружні стосунки і тому подібне ніхто нести відповідальності не може. Тобто законодавець повинен встановлювати заходи юридичної відповідальності лише за ті діяння, які за своїми об'єктивними властивостями є суспільно небезпечними, протирічать природі права, цінностям суспільства.

Принцип відповідальності лише за винні діяння. Все, що скоєне при відсутності в особі вибору, тобто при відсутності волі, чи у випадках, коли суб'єкт не передбачав, не міг і не повинен був передбачити результати своїх вчинків, не бажав їх настання чи не міг керувати своїми діями, підставами юридичної відповідальності бути не може. Крім того, існує таке поняття як презумпція невинності (ч.1 ст. 62 Конституції України). Особа, яка притягується до відповідальності вважається невинною, поки її вина не буде доведена і встановлена судом.

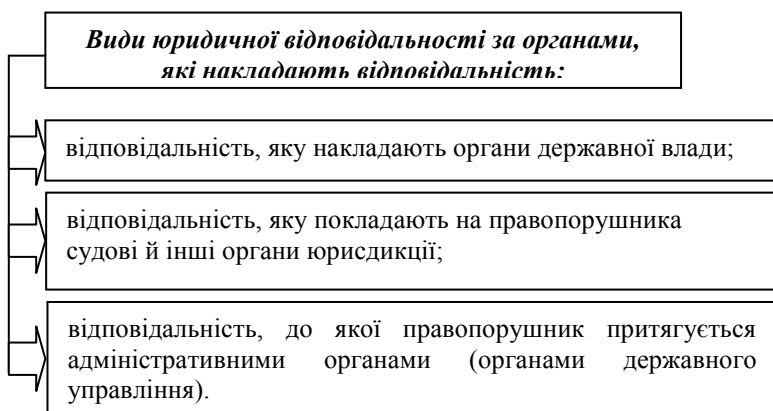
Принцип швидкого настання юридичної відповідальності, без чого вона **втрачає** свою актуальність і може перестати відповідати як самому правопорушенню, так і тим соціальним умовам, в яких воно було скоєне.

Юридична відповідальність характеризується визначеними обмеженнями:

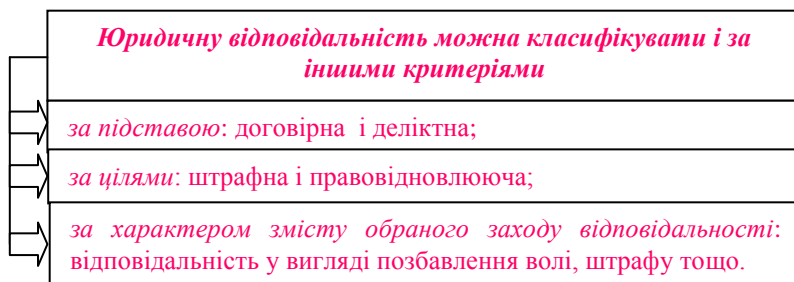
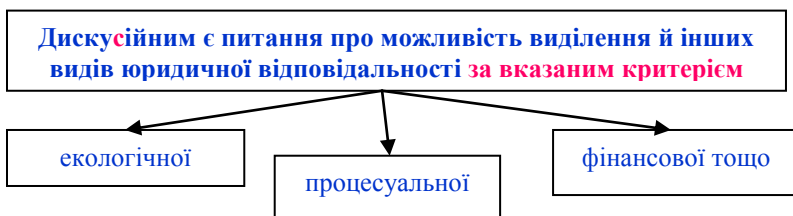
особистого характеру (наприклад, позбавлення волі, виправні роботи - в кримінальному праві; обов'язок правопорушника публічно вибачитись за розповсюдження ганебних відомостей про іншу особу - в цивільному праві; догана - в трудовому праві; попередження - в адміністративному).

майнового характеру (конфіскація, штраф - в адміністративному і кримінальному праві; стягнення неустойки, пені - в цивільному праві; матеріальна відповідальність в трудовому праві та інше).

<i>Залежно від того, до якої галузі належить юридична відповідальність, який вид правопорушення вчинено (злочин, проступок), виділяють:</i>	
<i>Конституційна відповідальність</i>	настає у випадку вчинення Президентом державної зради або іншого злочину, а також у випадках порушення обов'язків народними депутатами та ін. У багатьох випадках вона поєднується з іншими видами юридичної відповідальності.
<i>Адміністративна відповідальність</i>	накладається за адміністративні правопорушення (тобто проступки) і полягає в застосуванні органами виконавчої влади заходів адміністративного впливу до винних осіб, які не підпорядковані їм по службі.
<i>Цивільна, або цивільно-правова відповідальність</i>	встановлена законом негативна реакція держави на цивільне правопорушення, що виявляється в позбавленні певних цивільних прав чи накладенні нееквівалентних обов'язків майнового характеру. Виникає така відповідальність унаслідок порушення майнових і особистих немайнових прав громадян і організацій, в основному за невиконання договірних зобов'язань, за заподіяння шкоди.
<i>Дисциплінарна відповідальність</i>	розрізняють три види дисциплінарної відповідальності: у зв'язку з порушенням правил внутрішнього розпорядку; у порядку підлеглих; відповідно до дисциплінарних статутів і положень, які діють у деяких сферах (оборони, внутрішніх справ, залізничного, водного і повітряного транспорту). Дисциплінарна відповідальність здійснюється у формі накладення адміністрацією підприємств

	і установ, інших організацій дисциплінарних стягнень. Для дисциплінарної відповідальності характерне те, що вона має місце у відношеннях підлеглості особи, яка вчинила проступок, органу, який застосував захід дисциплінарного впливу.
<i>Матеріальна відповідальність</i>	дещо пов'язана з дисциплінарною, адже ці види юридичної відповідальності настають у зв'язку з трудовими відносинами. Матеріальна відповідальність працівників – це обов'язок повністю або частково відшкодувати матеріальні збитки, заподіяні з їхньої вини підприємству, де вони працюють.
<i>Кримінальна відповідальність</i>	це обов'язок особи, яка вчинила злочин, усвідомити свої суспільно небезпечні дії, та обов'язок піддатися кримінальному покаранню, стерпіти його юридичні наслідки.

**Стадія
юридичної
відповідальності**

це співвідношення визначеного обсягу прав, свобод і обов'язків правопорушника з етапами пізнання цього правопорушення уповноваженими на це державними органами і посадовими особами.

СТАДІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1. Стадія виникнення юридичної відповідальності.

Її змістом є виникнення в держави права на застосування заходів юридичної відповідальності за вчинене протиправне діяння і обов'язку в правопорушника потерпіти негативні наслідки.

2. Стадія конкретизації юридичної відповідальності.

Полягає у встановленні уповноваженими органами суб'єкта правопорушення (фізичної чи юридичної особи). Характеризується наявністю процесуального статусу правопорушника і тими змінами, які у ньому відбуваються.

3. Стадія встановлення юридичної відповідальності.

Постановлення рішення про застосування чи незастосування санкції, вибір в її межах виду та заходу юридичної відповідальності.

4. Стадія реалізації юридичної відповідальності.

Починається з моменту набуття законної сили правозастосовчим актом, що визнає вчинене діяння правопорушенням і визначає вид і захід юридичної відповідальності, а закінчується, за загальним правилом, тоді, коли призначене покарання буде реалізоване.

Застосовуючи заходи юридичної відповідальності, держава прагне досягти певного остаточного результату, який передбачений законодавством. За різних видів юридичної відповідальності можуть бути різні **цілі**:

→ юридична відповідальність забезпечує захист правопорядку, охорону існуючого ладу і суспільних відносин, у тому числі шляхом покарання винного;

→ юридична відповідальність сприяє вихованню громадян у дусі поваги до права;

→ вона спрямована на відновлення соціальної справедливості;

→ юридична відповідальність попереджає скоєння нових правопорушень.

Слід зазначити, що будь-яке покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Метою юридичної відповідальності залежно від характеру скоєного правопорушення і розміру завданої ним шкоди може бути:

- ↯ компенсація потерпілому збитків правопорушення (в тому числі державі), включаючи моральну шкоду;
- ↯ позбавлення винного на деякий час можливості вчиняти нові правопорушення;
- ↯ вплив на винного та інших осіб, внаслідок якого у них відпало б бажання вчиняти нові правопорушення;
- ↯ надання винному можливості пристосування до нормального життя в суспільстві;
- ↯ покарання за скоєне – таку мету відповідальність має лише у виняткових випадках, коли скоєні тяжкі за наслідками й особливо суспільно небезпечні правопорушення.

Згідно зі статтею 50 ККУ, в кримінальному законодавстві *основною метою покарання є, крім кари і виправлення засуджених, також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (превенція (лат. praeventus)- попередження чого-небудь; запобігання).*

(спеціальна превенція)
попередження здійснення нових правопорушень з боку засудженого - шляхом ізоляції його від суспільства обмежити можливість вчинити новий злочин.

(загальна превенція)
попередження злочинів з боку інших осіб - шляхом покарання конкретної винної особи утримати від вчинення злочинів (правопорушень загалом) інших осіб.

***Найвища і
найблагородніша
мета будь-якої
відповідальності***

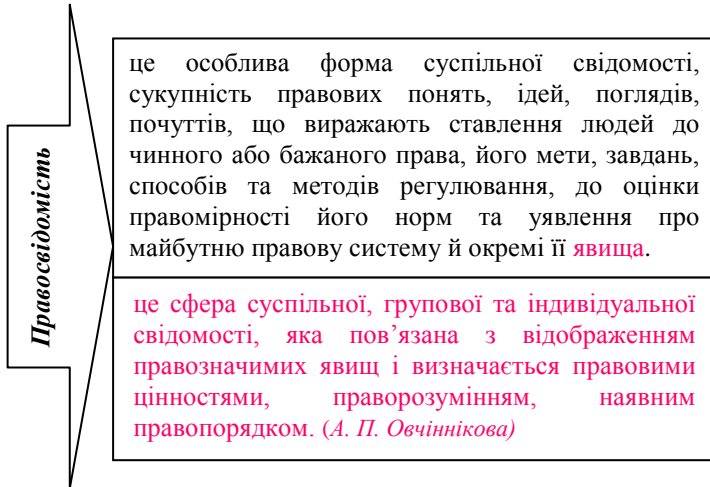
захист честі, гідності, доброго імені людини, задоволення її законних інтересів та справедливих моральних і матеріальних вимог, а також охорона правопорядку (суспільного ладу) й законності, необхідних для нормального існування та розвитку всіх громадян країни, охорона суспільних відносин.

Отже, ***юридична відповідальність*** є однією з центральних проблем в юридичній науці. Вона входить в коло пізнавальних інтересів не тільки теорії держави і права, а й спеціальних юридичних дисциплін.

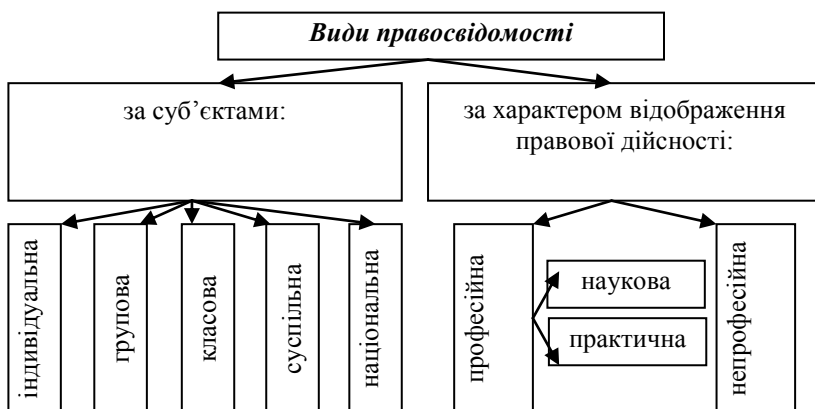
Необхідно підкреслити значимість теорії юридичної відповідальності, адже такі знання необхідні для самовиховання, формування належної правосвідомості, для попередження, профілактики протиправних вчинків (правопорушень). Вони значно полегшують розуміння відмінностей юридично дозволеної правомірної поведінки від юридично забороненої поведінки. Саме це є однією з умов безконфліктної участі у суспільному житті.

ПРАВОСВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА

1. Поняття і структура правової свідомості.
2. Правова культура: її сутність та основні ознаки, форми прояву в суспільстві.
3. Правовий нігілізм та правове виховання.

Правосвідомість – незмінний супутник розвинутого права, а існування права невід’ємне від правосвідомості. Вимоги і норми суспільного життя не можуть бути виражені у юридичних правах і обов’язках суб’єктів доти, доки вони не «пройдуть» через свідомість людини. З іншого боку, реалізація права, за суттю є процесом інтеграції норм в правосвідомість народу, конкретних соціальних груп. Зв’язок права і правосвідомості має характер «зустрічної залежності». (Див. дет. А. П. Овчінківа *Загальнотеоретична юриспруденція*)

Підходи до визначення культури спеціалісти поділили на три групи:

ПРАВО І МОРАЛЬ - це важливі надбання
культури людства.

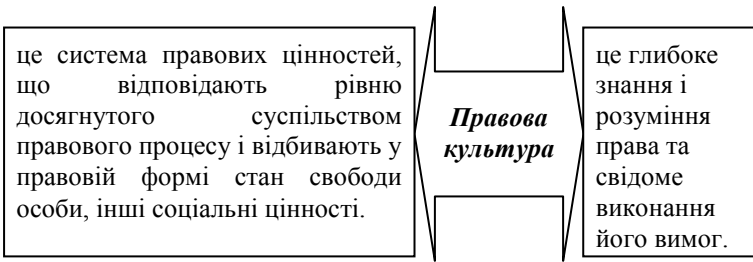
Виникнення і розвиток права - це необхідна частина в розвитку культури народу. **Право** є необхідним елементом суспільної культури.

Термін **Культура** в перекладі з латинської *означає турботу*, спрямовану на шляхетність і очищення життя людини чи суспільства.

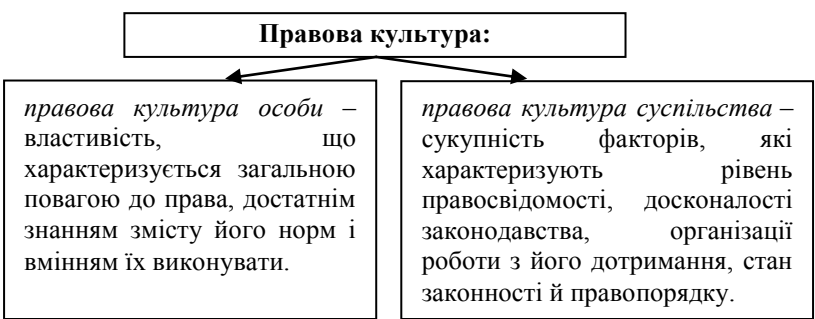
Пізніше "**КУЛЬТУРУ**" почали розглядати як *філософську категорію*, що розумілась як **сукупність соціальних і духовних цінностей, створених людьми в процесі їх суспільно-історичної трудової діяльності - практики.**

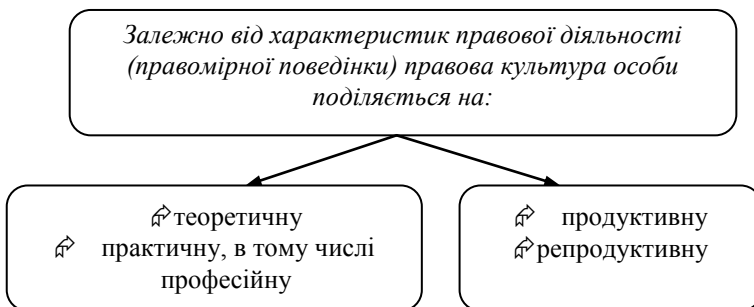
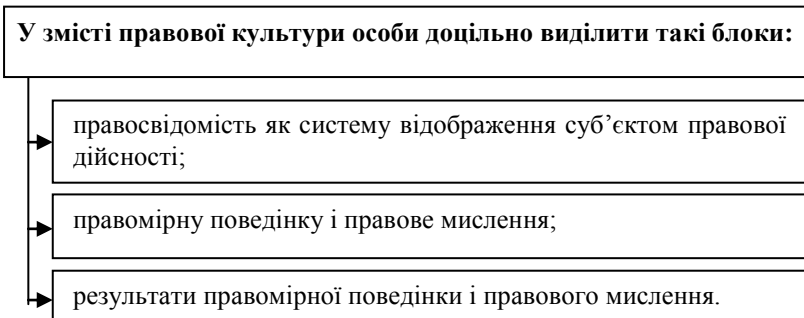
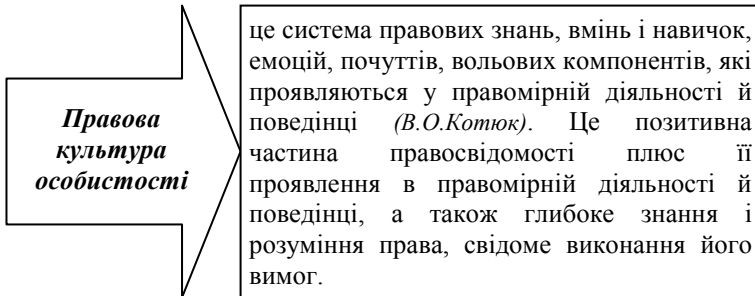
У такому визначенні **культура** протиставляється дикій природі і розглядається як феномен, створений людиною і людством, як продукт їхньої праці в матеріальній і духовній сферах життя.

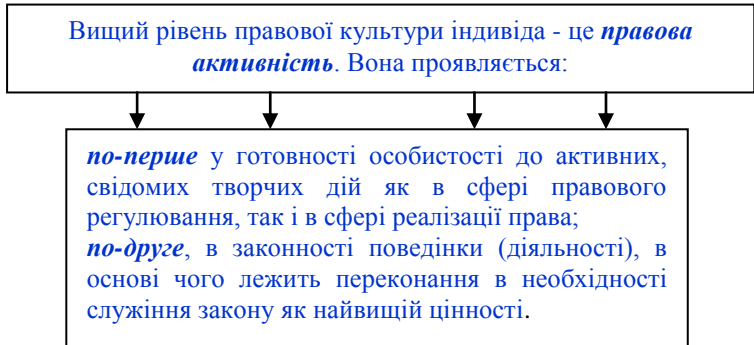
Правова культура є різновидом загальної культури, яка складається з духовних і моральних цінностей, що відносяться до правової дійсності. При цьому, правова культура охоплює в правових явищах лише те, що є відносно прогресивним, соціально корисним і цінним. Вона є не тільки результат, а спосіб діяльності, і в цьому змісті духовна правова культура розуміється як напрям мислення, норми і стандарти поведінки. До загальних рис правової культури відносяться властивості, притаманні всім видам культури як умови, способу і результату діяльності особи і суспільства, в процесі якої відбувається розвиток людських сил і відносин, самої особи в усій різноманітності її людських виявлень. Особливі риси правової культури пов'язані з правом, правовою системою і іншими правовими явищами.

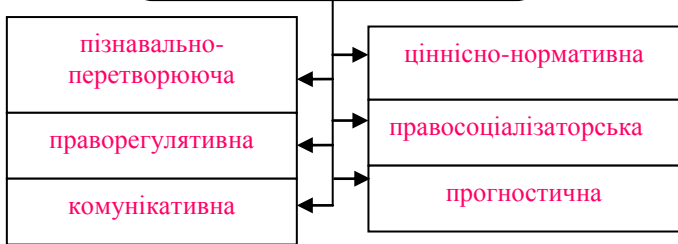
Особливість правової культури полягає в тому, що вона охоплює не право чи його реалізацію, а комплекс уявлень тієї чи іншої сукупності людей про право, його реалізацію, про діяльність державних органів, посадових осіб. Вона передбачає високу якість правотворчого процесу, реалізації права; достатній рівень правового мислення і психологічного сприйняття правової реальності; усвідомлення специфічних способів правової діяльності правоохоронних органів; результатів реалізації вимог законності у вигляді стійкого і стабільного правопорядку.

Функції правової культури:

Правова культура суспільства складається з таких найбільших правових утворень:	
1.	системи правових норм як особливих правил поведінки, що зовні відбиті у системі нормативно-правових актів, та актах індивідуального регулювання, які їх конкретизують;
2.	сукупності правовідносин , тобто суспільних відносин, що врегульовані за допомогою правових норм і складаються з юридичних прав і обов'язків;
3.	сукупності суб'єктів права (фізичних, у тому числі і посадових осіб, державних та інших організацій, соціальних груп, соціальних спільностей);
4.	правосвідомості – системи духовного відображення правової дійсності;
5.	режиму законності й правопорядку – стану фактичної впорядкованості суспільних відносин, врегульованих за допомогою правових засобів.

Правову культуру можна охарактеризувати як якісний стан правового життя суспільства, що відображається в:

досягнутому рівні правової діяльності;

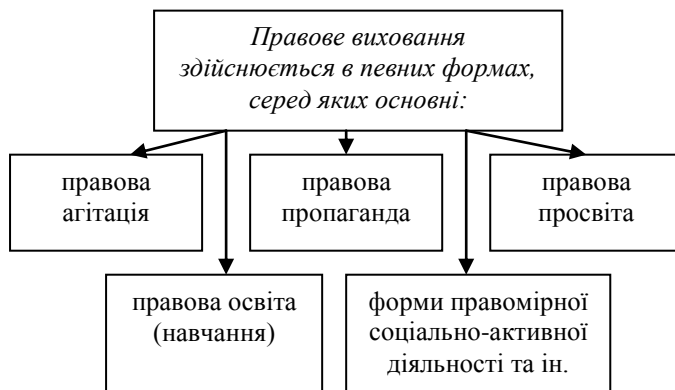
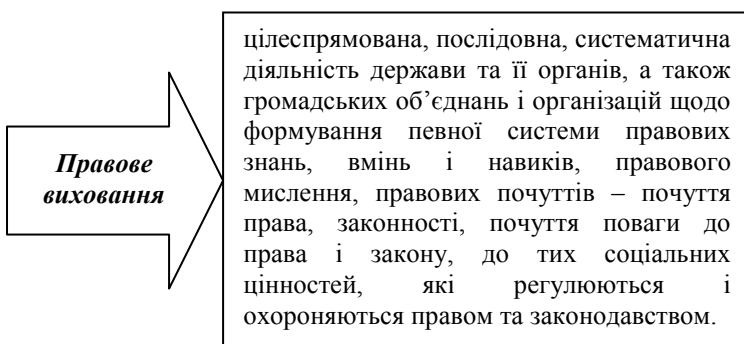
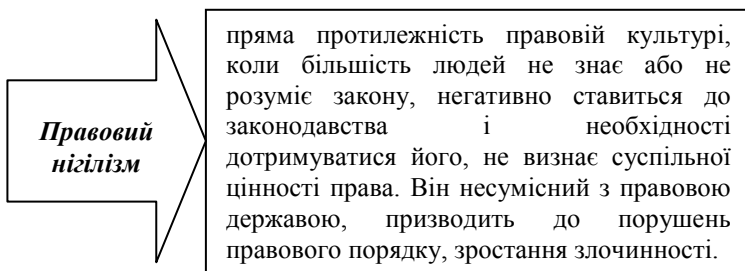
рівні досконалості правових актів;

ступені правосвідомості та правового розвитку особистості;

ступені свободи особистості й відповідальності особи і держави;

рівні позитивного впливу права на суспільні відносини та їх упорядкування.

При переході до будівництва правової держави і громадянського суспільства підвищується необхідність формування правосвідомості і правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин, оскільки без них неможливо побудувати таку державу і суспільство. Проте, в умовах економічної кризи багато людей залишається безробітними, без засобів до існування, що в значній мірі штовхає їх до правового нігілізму і правопорушень.

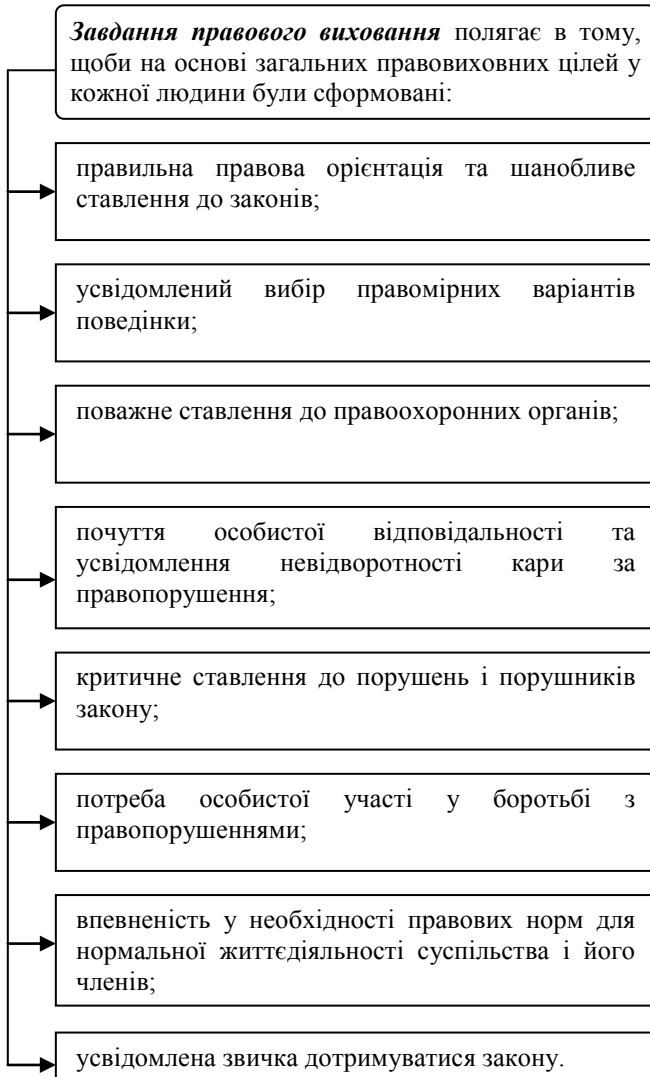

<i>правова освіта</i>	є найбільш ефективною і результативною формою, оскільки вона дає певну систему правових знань. Вона здійснюється у школах, училищах, технікумах, вузах, коледжах, народних університетах правових знань, курсах підвищення кваліфікації працівників різних категорій.
<i>правова пропаганда</i>	це розповсюдження певних правових ідей, законодавства серед великої кількості населення (правові програми по телебаченню, трансляції по радіо, окремі лекції тощо).
<i>правова агітація</i>	це розповсюдження правових ідей, знань серед невеликої кількості населення.
<i>правова просвіта</i>	має обмежені завдання - дати певні знання з тих чи інших питань права і законодавства, роз'яснити діюче законодавство.
<i>правомірна соціально-активна діяльність чи поведінка</i>	це така форма правового виховання, яка здійснюється практично в процесі реалізації норм права: використання, дотримання, виконання і застосування.

Методи правового виховання:

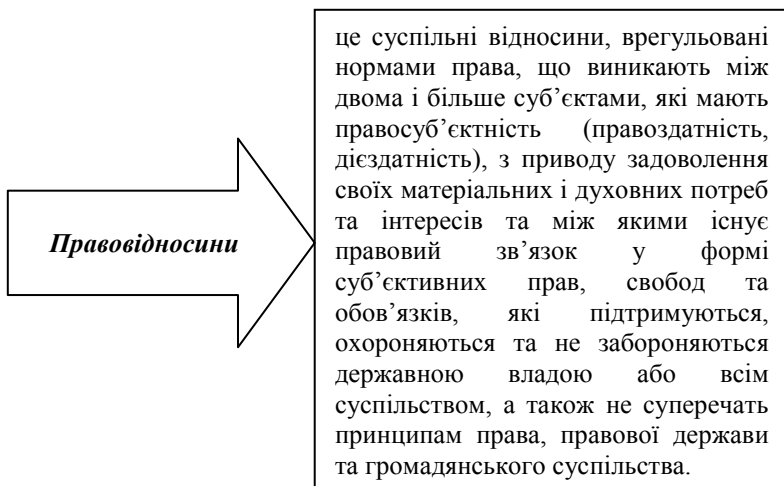
<i>метод переконання,</i>
<i>метод покарання,</i>
<i>демонстрація позитивного прикладу,</i>
<i>розв'язання юридичних казусів,</i>
<i>метод заохочення,</i>
<i>критика і самокритика,</i>
<i>метод навіювання,</i>
<i>метод наслідування тощо.</i>

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 22

ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

1. Поняття та основні ознаки правовідносин. Види правовідносин.
2. Структура правовідносин.
3. Юридичні факти та їх класифікація.

Основні ознаки правовідносин:	
1.	державно-вольовий характер, оскільки державна влада юридично об'єктивізує і закріплює ці відносини в системі чинних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів;
2.	правовідносини охороняються державною владою або суспільством від порушень;
3.	учасниками правовідносин є конкретні суб'єкти права, які пов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, що мають офіційний юридичний характер і гарантуються державою;
4.	правовідносини виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів.

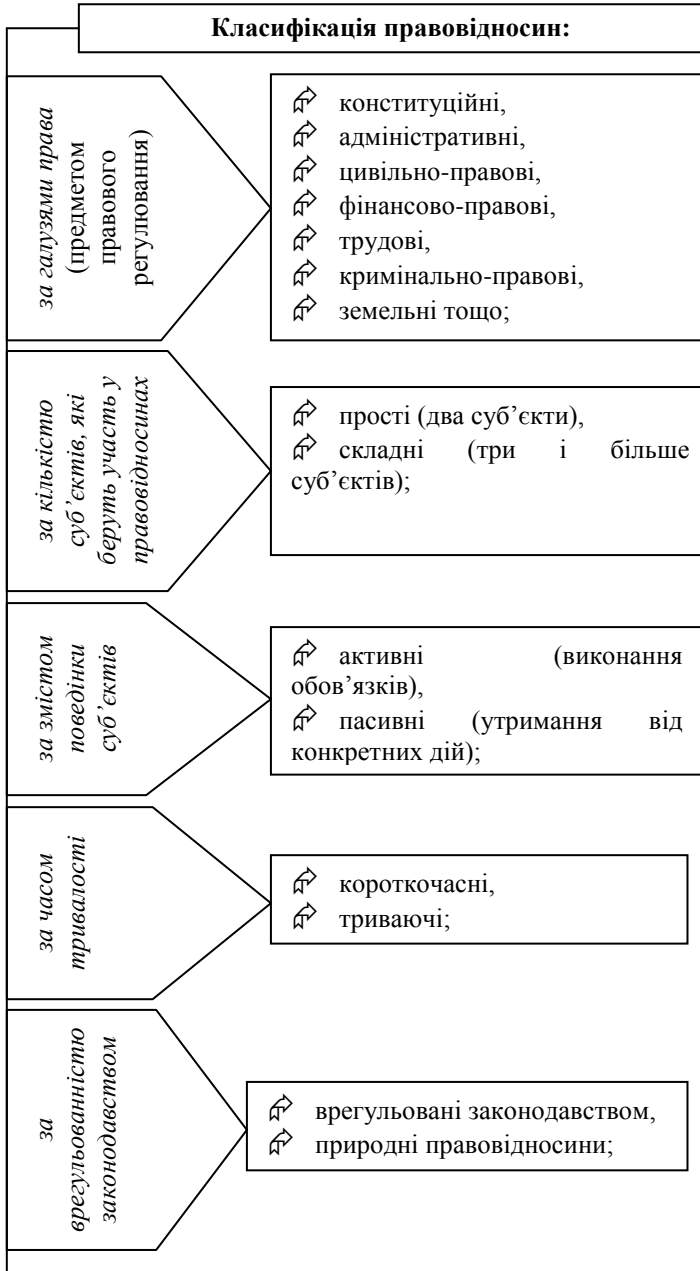
**Юриспруденції відомі два шляхи
виникнення правовідносин:**

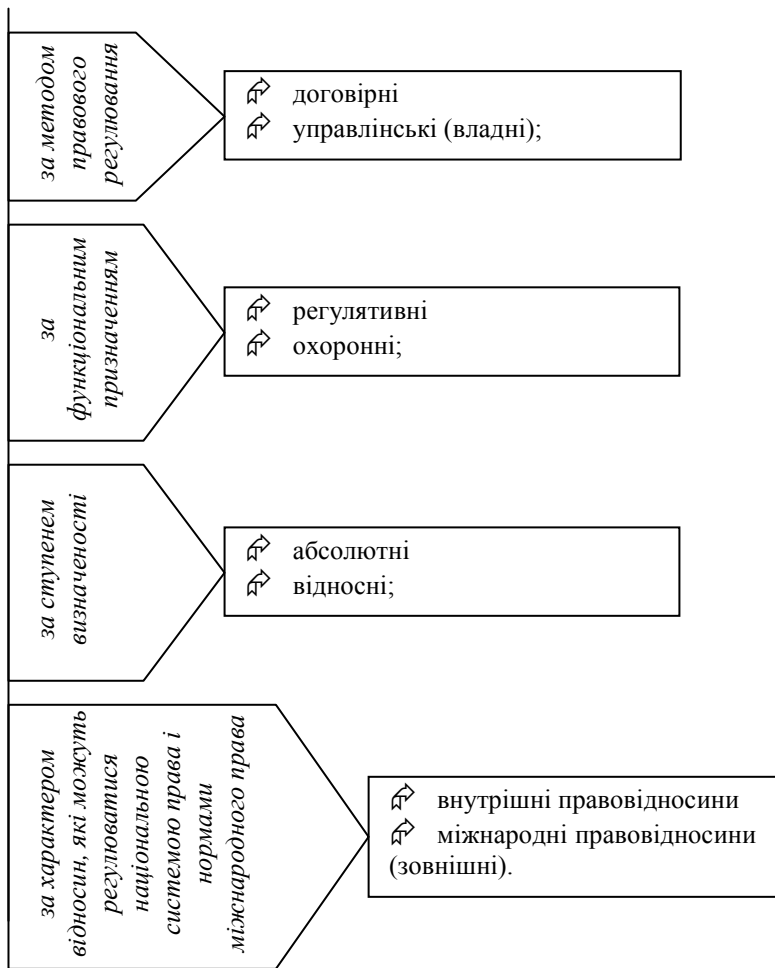
правовідносини, створені стихійно або цілеспрямовано на базі ідей, ідеалів, що поступово реалізуються в житті. У цій ситуації правовідносини виникають раніше законів держави. Їхнє виникнення обумовлене інтересами різних соціальних груп чи всього населення. Ці правовідносини держава відображає і закріплює у законах і підзаконних нормативних актах.

правовідносини, створені на підставі законів, що повинні виражати потреби і інтереси кожної людини і всього суспільства, в тому числі і держави. При переході до ринкових відносин або до іншої економічної системи правовідносини ще не існують, у цьому випадку закони повинні стверджувати закономірності економічного і політичного життя, і на підставі таких законів зароджуються нові правовідносини. При цьому держава зобов'язана приймати багато законів, які погано реалізуються.

Правові відносини тісно пов'язані з нормами права. Норми права встановлюють абстрактні, типові моделі тих суспільних відносин, в які люди можуть або зобов'язані вступити. Коли на основі правової норми виникає правовідношення, воно завжди має конкретний, індивідуалізований характер. Стороною правовідношення стає людина чи організація, права і обов'язки якої мають персональний характер.

(див. В. В. Дудченко Загальнотеоретична юриспруденція)

СТРУКТУРА ПРАВОВІДНОСИН		
<p>I. Суб'єкт правовідносин – це правоздатний, дієздатний і деліктоздатний учасник суспільного життя. Суб'єктами можуть бути фізичні та юридичні особи, в тому числі держава, суспільство, народ, які мають правосуб'єктність.</p>		
1.	<p><u>фізичні особи</u> – громадяни даної держави, іноземці (громадяни інших держав), біпатриди (громадяни двох держав), апатриди (особи без громадянства), тобто люди;</p>	
2.	<p><u>юридичні особи</u> – державні об'єднання (держава, її органи, державні установи, підприємства) та громадські об'єднання (громадські організації, політичні партії, рухи, органи громадської самодіяльності, громадські підприємства й установи);</p>	
3.	<p><u>соціальні спільноти</u> – народ, нація, територіальні спільноти, трудові колективи.</p>	
<p>II. Об'єкти правовідносин – це матеріальні або духовні цінності, особисті або соціальні блага, для здобуття і використання яких встановлюються взаємні права і обов'язки суб'єктів. Об'єктами правовідносин можуть бути такі об'єкти, що знаходяться в цивільному товарообігу, а також діяльність і поведінка суб'єктів, яка не заборонена правом.</p>		
<p>III. Зміст правовідносин (юридичні права і обов'язки)</p>		
1.	<p><u>Суб'єктивне право</u> – це передбачена юридичною нормою міра можливої поведінки учасника правовідносин.</p>	
на власні дії	на чужі дії (право вимагати виконання зобов'язань)	на можливість приведення в дію примусу державного апарату проти особи, котра не виконала свої зобов'язання
2.	<p><u>Суб'єктивний обов'язок</u> – це передбачена юридичною нормою права міра необхідної поведінки учасника правовідносин.</p>	
активні		пасивні
<p>IV. Юридичні факти (деякі вчені відносять їх до складу правовідносин, оскільки вони відіграють важливе значення в існуванні останніх)</p>		

Особливості правовідносин, які виникають на основі норм військового законодавства:

суб'єктами цих правовідносин є військовослужбовці, військові посадові особи, військові організації (частини тощо);

об'єктом даних правовідносин є поведінка, діяння, безпосередньо пов'язані з будівництвом і діяльністю збройних сил;

в правовідносинах, які виникають на основі військового законодавства, знаходять відображення специфіка військової організації, військової служби, закономірності війни та збройної боротьби;

такі правовідносини мають різноманітний зміст, оскільки норми військового законодавства охоплюють норми різних галузей права: конституційного, адміністративного, фінансового, кримінального, а отже, і правовідносини, які виникають на їх основі будуть – конституційно-правовими, адміністративно-правовими тощо.

Правосуб'єктність

Правоздатність – це здатність мати **суб'єктивні** права і обов'язки, що належать до різноманітних галузей права.

Дієздатність – здатність суб'єкта своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Деліктоздатність – це здатність нести юридичну відповідальність за невиконання обов'язків або за вчинення різних правопорушень.

**Право-
суб'єктність
розрізняють**

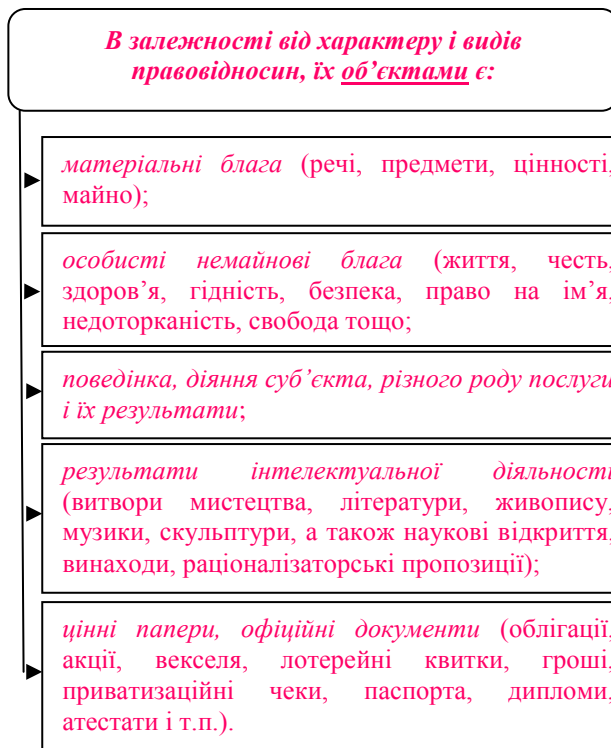
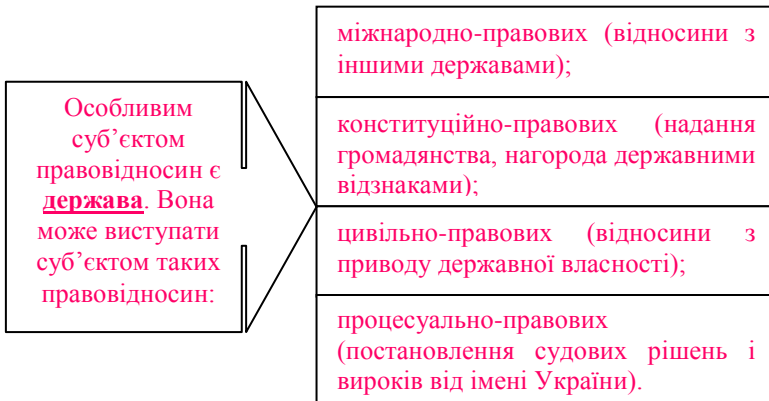
загальну, яка є однаковою і рівною для всіх осіб умовою вступу у правовідносини

спеціальну, яка необхідна для деяких правовідносин, суб'єкти яких повинні володіти спеціальними знаннями, досягти певного віку, відповідати будь-яким додатковим вимогам (напр., для зайняття посади судді)

**Юридична
особа**

це державна, громадська або приватна організація, що має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав та виконувати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у судових органах.

Властивості та ознаки юридичної особи:	
1.	Організаційна єдність, самостійність, цілісність підприємства, установи, організації;
2.	Наявність відокремленого майна, яке належить їм на праві власності або на праві оперативного управління;
3.	Власний рахунок у банку;
4.	Наявність статуту про статус і діяльність особи;
5.	Офіційна реєстрація організації в органах влади і дозвіл займатися тією діяльністю, що передбачена в статуті (або юридичний акт про створення державних установ);
6.	Правоздатність і дієздатність такої особи, можливість виступати від свого імені і нести юридичну відповідальність (правоздатність громадських організацій визначається метою і завданнями створення організації, і виникає одночасно з дієздатністю з моменту державної реєстрації);
7.	Офіційна назва і печатка організації і установи. Юридичні особи можуть мати також свою символіку, товарні знаки тощо.

Зміст правовідносин характеризується синтезом фактичного і юридичного:

юридичний зміст складають суб'єктивні права і суб'єктивні обов'язки.

фактичний зміст складає сама поведінка суб'єктів, їхня діяльність, у якій реалізуються суб'єктивні юридичні права і обов'язки сторін.

Отже, основний зміст правовідносин (юридичний) складають суб'єктивні права і суб'єктивні обов'язки.

Суб'єктивне право охоплює декілька правомочностей:

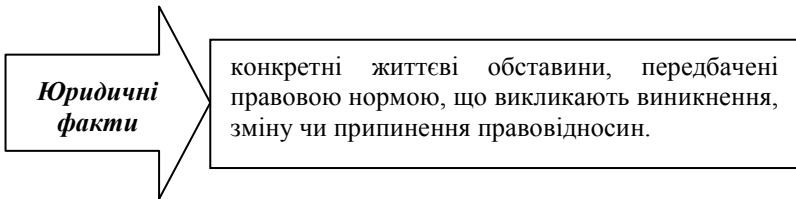
- 1) правомочність на власні дії;
- 2) правомочність на чужі дії (право вимагати виконання зобов'язань);
- 3) правомочність на можливість приведення в дію примусу державного апарату проти особи, котра не виконала свої зобов'язання.

Юридичний обов'язок - це міра необхідної поведінки, яку особа повинна здійснити відповідно з вимогами правомочного припису. Цей обов'язок особа може виконати добровільно, а може під примусом державних органів і інших суб'єктів. **Види:**

- а) обов'язок активно діяти;
- б) обов'язок пасивної поведінки;
- в) обов'язок переносити санкції держави.

Щодо суб'єктивного права, то воно характеризується можливістю використовувати його на свій розсуд учасником правовідносин, тобто суб'єкт завжди може відмовитись від використання суб'єктивного права, окрім випадків, коли суб'єктивне право збігається з суб'єктивним обов'язком.

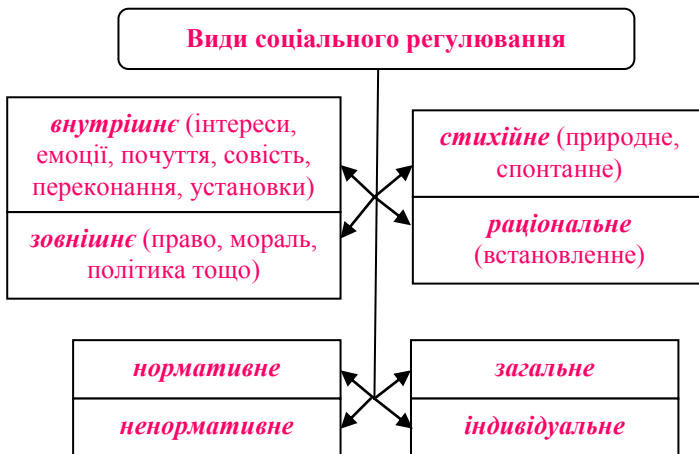
На відміну від суб'єктивного права, від виконання суб'єктивного обов'язку не можна відмовитися - відмова від виконання або недобросовісне виконання є підставою для юридичної відповідальності. В залежності від того який вид поведінки передбачений диспозицією правової норми, суб'єктивні обов'язки можна поділити на активні і пасивні.

Види юридичних фактів:	
<i>За вольовою ознакою</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ дії (вольова поведінка або діяльність фізичних чи юридичних осіб щодо реалізації своїх суб'єктивних прав, свобод і обов'язків). Дії можуть бути як правомірними, так і неправомірними; ⚡ події (факти або обставини, що виникають незалежно від волі конкретних суб'єктів правовідносин – стихійне лихо, повінь, землетрус);
<i>За юридичними наслідками</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ правостворюючі, ⚡ правозмінюючі, ⚡ правоприпиняючі
<i>За формою прояву</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ ствердні (за наявності явища дійсності юридичний факт буде ствердним, напр. наявність статусу біженця, утриманця тощо); ⚡ від'ємні (за відсутності явища дійсності, напр. відсутність в особі громадянства, стажу роботи тощо);
<i>За складом</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ прості, ⚡ складні
<i>За часом тривання</i>	<ul style="list-style-type: none"> ⚡ одноактні (наприклад, купівля-продаж), ⚡ триваючі (наприклад, юридичні стани – перебування в шлюбі)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН
ТА ЙОГО МЕХАНІЗМ**

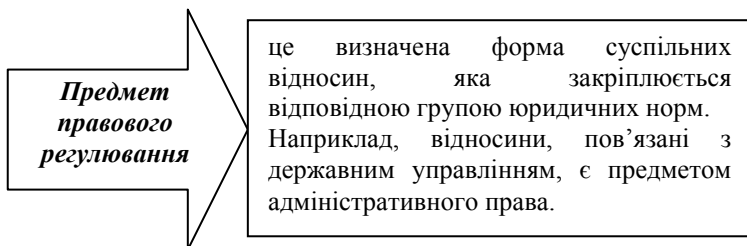
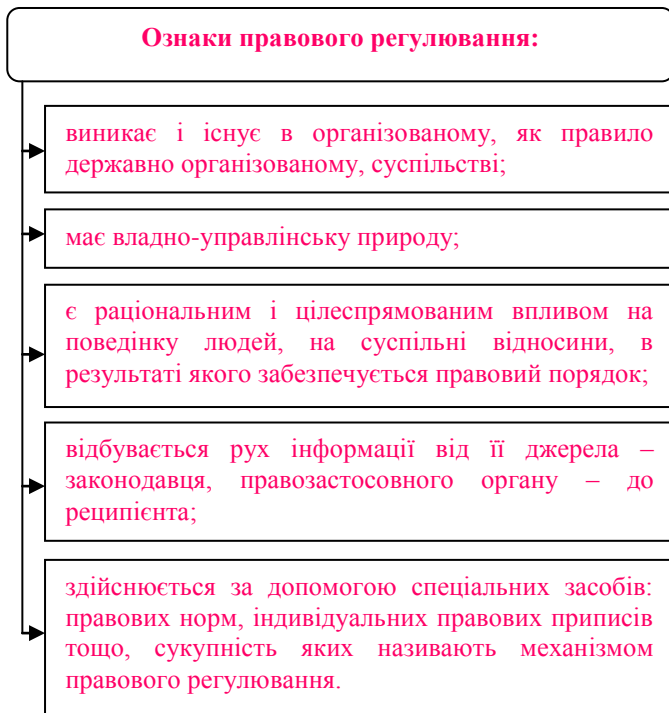
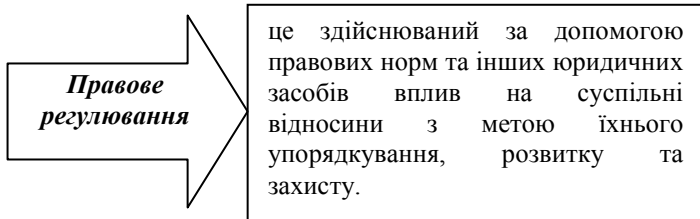
1. Поняття і види соціального регулювання.
2. Загальна характеристика правового регулювання.
3. Стадії, цілі та методи правового регулювання.
4. Механізм правового регулювання та його елементи.

В системі соціального регулювання, що охоплює всю існуючу систему різноманітних норм, особливе місце займає **правове регулювання**, яке являє собою процес впорядкування соціально значимої поведінки людини за допомогою правових засобів (правових норм, індивідуальних правових приписів, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків).

*(Див. дет. Н. М. Крестовська
Загальнотеоретична юриспруденція)*

Правове регулювання не охоплює всі сфери життя сучасного суспільства, оскільки його можливості, як і права в цілому, не безмежні.
Правове регулювання, в цілому, охоплює такі суспільні відносини:

відносини, що поєднують індивідуальні і загальносуспільні інтереси, хоча це поєднання не є сталим;

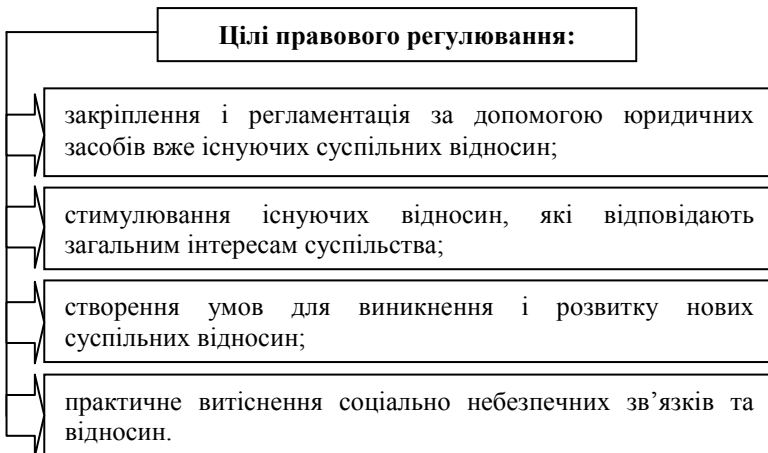
відносини, в яких можливий компроміс інтересів учасників, коли кожен погоджується на визначене обмеження своїх інтересів заради суспільного миру, безпеки і спокою;

відносини, пов'язані зі згодою людей керуватися встановленими правилами і визнанням їх обов'язковості;

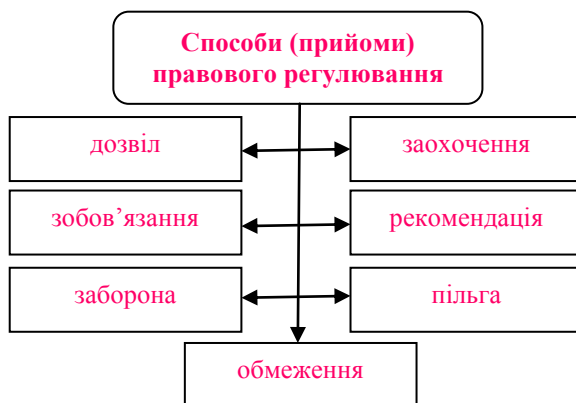
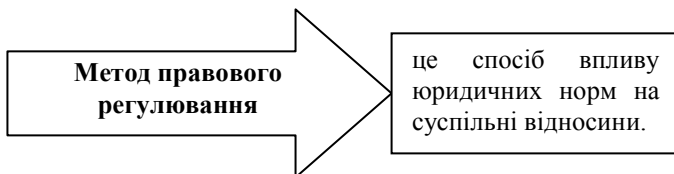
відносини, які можуть бути забезпечені примусом, в тому числі державним, тому відносини дружби, кохання та ін. не включаються в сферу правового регулювання.

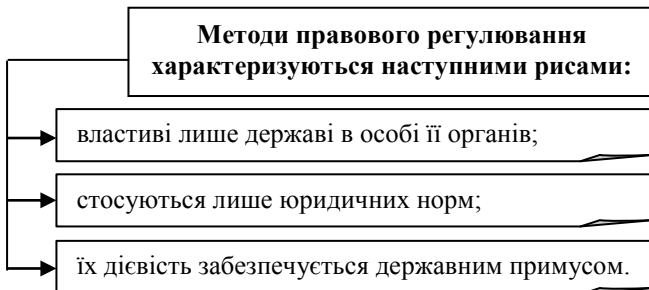
Межі правового регулювання рухомі.
У сучасному суспільстві простежується тенденція юридизації тих відносин, які раніше були виключені із сфери правового регулювання. Наприклад, підприємницька діяльність, особисті відносини подружжя, природокористування тощо.

Види правового регулювання:	
<i>За способом об'єднання загальних дозволів та заборон</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ загально дозвільне, ↗ спеціально дозвільне, (тобто дозволено все, що прямо не заборонено законом або, що прямо регламентовано законом);
<i>За територіальним принципом</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ централізоване (коли суб'єкт – вищий або центральний державний орган), ↗ нецентралізоване (коли суб'єкт – регіональний, місцевий чи інший територіальний орган);
<i>За суспільними відносинами, на які поширюється правове регулювання</i>	<ul style="list-style-type: none"> ↗ загальне (регулювання кількісно невизначеного обсягу суспільних відносин), ↗ індивідуальне (регулювання конкретної життєвої ситуації).

Стадії правового регулювання	
I. Обов'язкові	
1.	моделювання суспільних відносин через загальне регламентування юридичних прав та обов'язків їх учасників
2.	виникнення суб'єктивних юридичних прав та обов'язків у суб'єктів права, виникнення правовідносин
3.	реалізація цих суб'єктивних прав та обов'язків
II. Факультативні – це офіційне тлумачення правових норм та їх застосування.	

Методи правового регулювання поділяються на:

Автономний – спосіб регулювання суспільних відносин між учасниками, які є рівноправними сторонами. Він надає право їм самим вирішувати питання про форму своїх взаємовідносин, врегульованих нормами права. Цей метод охоплює три способи регулювання суспільних відносин:

Авторитарний – спосіб владного, імперативного впливу на учасника суспільних відносин, урегульованих нормами права. Наприклад, адміністративне чи кримінальне право.

- дозвіл здійснювати відомі дії, які мають правовий характер;
- надання учасникам суспільних відносин, врегульованих нормами права, відповідних прав;
- надання особам, які беруть участь у визначених взаємовідносинах, можливості вибору варіанту своєї поведінки.

**Механізм
правового
регулювання**

це система різноманітних юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання, тобто владний вплив на суспільні відносини.

Елементи механізму правового регулювання:

правові норми, оскільки вони становлять основу всього механізму правового регулювання, моделюючи та регламентуючи суспільні відносини, вказуючи, що є дозволеним і які наслідки невиконання або порушення приписів закону;

юридичні факти, конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення суб'єктивних юридичних прав та обов'язків;

правовідносини, які виступають як засіб переведення загальних моделей поведінки, зазначених у нормах права, в конкретні акти поведінки суб'єктів права;

акти реалізації прав та обов'язків, які є діями суб'єктів права щодо втілення в життя приписів норм права, виражених у формі дотримання, виконання, використання;

акти тлумачення (з'ясування) змісту правових норм.

Фактори, що забезпечують ефективність правового регулювання:	
1.	<i>відповідність норм права рівню соціально-економічного розвитку суспільства, конкретно-історичним умовам, реальним потребам суспільства</i> (економічні закономірності розвитку суспільства можуть правильно визначатися і відображатися в нормах права або спотворюватися внаслідок об'єктивних труднощів пізнання реальної дійсності, умисно чи з інших причин. Як правило, такі правові акти з часом вдосконалюють відповідно до реальних вимог соціально-економічного розвитку суспільства або відміняють);
2.	<i>рівень досконалості законодавства</i> (чим досконаліші норми законодавства, тим швидше і краще будуть досягнуті цілі, а наявність прогалин у праві, неузгодженість окремих норм суттєво впливають на рівень ефективності правового регулювання);
3.	<i>рівень правової культури громадян</i> (цей фактор охоплює і режим законності при правотворчості та при правозастосуванні; рівень правосвідомості суб'єктів правозастосовчої діяльності та ряд інших явищ).

Існують також інші фактори і умови, що забезпечують ефективність правового регулювання. Тільки дотримання всіх цих зазначених передумов дозволить забезпечити не тільки суто управлінську ефективність, але й цінність та економічність закону (які відображають характер регулятивного впливу права на суспільні відносини), тобто його високу якість.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

1. Документи і нормативно-правові акти

1. Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. Зі змінами, внесеними згідно із Законом № 742-VII від 21.02.2014 р.
2. Коментар до Конституції України / Ред. кол. В.Ф. Опришко та ін. - К. - 1999.
3. Акт проголошення незалежності України //ВВРУ. - 1991. -№ 38.
4. Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 року) // ВВРУ. -1990. - № 31.
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950). - К.: Українська правнича фундація, 1997. – режим доступу http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=276%3A1&catid=43%3Aeu&Itemid=70&lang=uk
6. Європейська хартія про місцеве самоврядування //Віче. - №6.- 1993.
7. загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко.— 2-е вид. — К., 1992; режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ООН, 1966 р.) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко.— 2-е вид. — К., 1992; режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ООН, 1966) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко.— 2-е вид. — К., 1992; режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995/043>.
10. Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних релігійних і мовних меншин.- режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_318.
11. Угода про Співдружність Незалежних Держав// Голос України. - 1991. - 12 грудня.
12. Про Автономну республіку Крим: Закон України // Відомості Верховної Ради України. - 1995.— № 11. – Ст. 69, зі змінами від 03.03.1998 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/95/95-%D0%B2%D1%80>.

13. Про Адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. // Відомості ВРУ – 2013. – № 27, ст.282, зі змінами, внесеними відповідно із Законом № 1702-VII від 14.10.2014 – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
14. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 р. – ВВР України. – 2012.- №10-11, ст.73, зі змінами внесеними відповідно із Законом № 1006-VIII від 16.02.2016 – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
15. Про альтернативну (невійськову) службу Закон України від 12 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 35. - С. 1395. - Ст. 420., зі змінами на 09.12.2012 р. – режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>
16. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. – № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України.– 2014. – № 37-38. – Ст. 2004, зі змінами, внесеними відповідно до Закону України № 1415-VIII від 14.06.2016 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
17. Про запобігання корупції: Закон України від 1 липня 2014 р. – № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України.– 2014. – № 49. – Ст 2056, змінами, внесеними згідно із Законом № 1022-VIII від 15.03.2016 р.– режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
18. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15 січня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146, зі змінами внесеними згідно із Законом № 469-VIII від 21.05.2015 р. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80>
19. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 06 січня 2012 р. № 5475-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 44-45. – Ст.634, зі змінами внесеними згідно із Законом № 766-VIII від 10.11.2015 р. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>
20. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р № 4572-VI // – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст.1, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 835-VIII від 26.11.2015 р. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
21. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №4. – Ст. 65, зі змінами внесеними згідно із Законом № 957-VIII від 28.01.2016 р. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

22. Про державну службу: Закон України від від 10.12.2015 р. № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №4. – Ст.43. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>
23. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49. – Ст.259, зі змінами, внесеними згідно із Законами № 911-VIII від 24.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
24. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст.385, зі змінами внесеними згідно із Законом № 1008-VIII від 18.02.2016 р.– режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
25. Про засади державної мовної політики Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 23. – Ст.218, зі змінами внесеними згідно із Законом № 269-VIII від 19.03.2015 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
26. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-18 // Відомості Верховної Ради України.– 2014. – № 47. – Ст. 2051, зі змінами, внесеними відповідно до Закону України № 901-VIII від 23.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
27. Про очищення влади: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014.– № 44. – Ст.2041, змінами, внесеними згідно із Законом № 132-VIII від 27.01.2015 р. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>
28. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р № 1697-VII// Відомості Верховної Ради України. – 2015.– № 2-3.– Ст.12, змінами, внесеними згідно із Законами № 1355-VIII від 12.05.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
29. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України.– 2010.– № 34.– ст. 481, змінами, внесеними згідно із Законом № 675-VIII від 03.09.2015 р. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
30. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47 – Ст. 256, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 835-VIII від 26.11.2015 р.– режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>

31. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48. – Ст.650, зі змінами внесеними згідно із Законом N 1405-VIII від 02.06.2016 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
32. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №13. – Ст.222, зі змінами змінами, внесеними згідно із Законом № 1005-VIII від 16.02.2016 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2591-17>.
33. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. – № 49. – Ст. 272, зі внесеними згідно із Законом № 889-VIII від 10.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>
34. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 015. – № 40-41. – Ст.379, зі змінами внесеними згідно із Законом № 1394-VIII від 31.05.2016 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
35. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №24. – Ст.170, зі змінами внесеними згідно із Законом № 1405-VIII від 02.06.2016 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
36. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 р. № 2494-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №36, зі змінами внесеними згідно із Законом N 5461-VI від 16.10.2012 р.– режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.
37. Про громадські об'єднання: Закон України від 2 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 1, зі змінами й доп. станом на 1 січня 2016 р.– режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
38. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6, зі змінами, внесеними згідно із Законом N 901-VIII (901-19) від 23.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95>.
39. Про організаційно – правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. –1993. – 30 червня. – №35, зі змінами змінами, внесеними згідно із Законами № 901-VIII від

- 23.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.
40. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – Ст. 451, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 940-VIII від 26.01.2016 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
41. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118, змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII (901-19) від 23.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
42. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 002. – № 10. – Ст. 70, змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII (901-19) від 23.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>
43. Про попереднє ув'язнення Закон України від 30 червня 1993 р. № 3352-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 36, зі змінами, внесеними згідно із Законом N 901-VIII (901-19) від 23.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>
44. Про вибори Президента України: закон України від 05.03.1999 № 474-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 14. – Ст. 81, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-14>
45. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 22. – Ст. 216, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 835-VIII від 26.11.2015 р. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>
46. Про службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII (901-19) від 23.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>
47. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII // Відомості Верховної Ради України 1991. – № 25. – Ст. 283, зі змінами, внесеними згідно із Законами № 77-VIII від 28.12.2014 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

48. Про статус народного депутата: Закон України від 17 листопада 1992 № 2790-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17, зі змінами, внесеними згідно із Законами № 911-VIII від 24.12.2015 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.
49. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 4-рп/2016 від 08.06.2016 р. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>
50. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст.99, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>
51. Господарський кодекс України. Господарський процесуальний кодекс України: Офіційні тексти / Міністерство юстиції України. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 304 с., зі змінами на 01.08.2016 р.– режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
52. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768 - III // Юридичний вісник України. – 2001. – 1-7 грудня. – № 48 (336), зі змінами в редакції від 04.08.2016 р. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
53. Земельне законодавство України: Зб. нормат. прав. актів. – К.: Істина, 2007.
54. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. Коментар основних положень / Упорядник В.А. Клименко. – К: Літера ЛТД, 2007, зі змінами і доп. в редакції станом на 01.05.2016 р. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
55. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. Ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я. КНТ, 2008. – 1248 с.
56. Цивільний кодекс України від 1 січня 2003 р., зі змінами внесеними на 11.06.2016 р. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
57. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.97 р. // Офіційний вісник України – 1997. – № 24. – С. 11, зі змінами внесеними на 23.11.2007 р. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/503/97>
58. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова КМУ від 02.07.2014 року № 228, зі змінами внесеними

- станом на 28.05.2016 р. – режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>
59. Про Міністерство юстиції України: Положення, затверджене Указом Президента України від 6 квітня 2011 року, № 395/2011, зі змінами і доповненнями, внесеними Указами Президента України станом 17.04.2013 р № 211/2013. – режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/395/2011>
60. Універсали Української Центральної Ради. - Конституційні акти України 1917-1920.- К., 1992.
61. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом / Урядовий портал / Європейська інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631

2. Першоджерела

1. Бич Л. Загальна наука права. Курс лекцій. – Регенсбург – Франкфурт: Українська господарська академія, 1947.
2. Гегель Г. Государство// Философия права. - М., 1990.
3. Гегель Г. Гражданское общество// Философия права. - М., 1990.
4. Гегель Г.В.Ф. Основы философии права, або Природне право і державознавство/ Пер. з нім. Р.Осадчука та М.Кушніра. – К.: Юніверс, 2000.
5. Гегель Г. Философия права. - М., 1992.
6. Гоббс Т. Сочинения. В 2-х Т.- М., 1989.
7. Грушевський М. Історія України-Руси. - Т.1-8.- К., 1991-1996.
8. Гумплович Л. Общее учение о государстве. - СПб, 1910.
9. Дністрянський С. Погляд на теорії права та держави // Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття заснування 1873–1923. – Львів, 1925.
10. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства// Маркс К., Энгельс Ф. Соч., Т. 21.
11. Ильин И. А. О сущности правосознания. – М., 1993.
12. История политических и правовых учений XX века. - М., 1995.
13. Історія української Конституції/ Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. - К., 1997.
14. Кампанелла Томмазо. Місто Сонця. - К., 1999.
15. Кант Иммануил. Критика чистого разума. / Перевод Н.Лосского, сверен и отредактирован Ц.Арзаканяном и М.Иткиным. Примечания Ц.Арзаканяна.- М.: Мысль, 1994.

16. Кельзен Г. Чисте правознавство: 3 дод.: Проблеми справедливості/ Пер. з нім. О. Мокровольського. – К.: Юніверс, 2004.
17. Кистяковский Б.А. В защиту права // Вехи.- М., 1990.
18. Кістяківський Б.О. Вибране. Бібліотека часопису "Філософська і соціологічна думка", серія "Українські мислителі". - К.: Абрис, 1996.
19. Монтескьє Ш. Дух законів.- М., 1968.
20. Окіншевич Л. Вступ до науки про право і державу. - Мюнхен, 1987.
21. Окіншевич Л. Лекції з історії українського права. - Мюнхен: УВУ, 1954.
22. О свободе. Антология западноевропейской классической либеральной мысли. - Москва, 1995.
23. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. - Мюнхен, 1993.
24. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. - Т.1. - СПб, 1907.
25. Платон. Диалоги. - 1986.
26. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. В 2-х томах. Т.1. У полоні Платонових чарів. Т.2. Спалах пророцтв: Гегель, Маркс та послідовники. - К., 1994.
27. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре.- М., Огиз - Соцэкгиз, 1938.
28. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. - Львів, 1995.
29. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: У 2 т. – К., 1973.
30. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке. - Москва, 1994.
31. Трубецкой Е. Н. Лекции по энциклопедии права. - М., 1909.
32. Цицерон. Диалоги. О государстве - о законах.-М., 1966.
33. Чубатий М. Огляд історії українського права. Історія джерел та державного права. - Мюнхен - Київ, 1994.
34. Юркевич П. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник. - Вид. друге. - К.: Ред. журн. "Український Світ", 2000.
35. Юрченко О. Чинне право в Україні. Нарис основних засад. - Мюнхен: УВУ, 1953.

3. Основні підручники та посібники

36. Алексеев С.С. Общая теория права. в двух томах.- М.: Юрид.лит., 1982.
37. Алексеев С.С. Теория права. - М.: Издательство БЕК, 1994.

38. Бабаев В. К., Баранов В. М., Толстик В. А. Теория права и государства в схемах и определениях: [учебное пособие]. - М.: Юрист, 2001.
39. Ведерников Ю.А. Теория держави і права: [навч. посіб.] / Ю. А. Ведерников, А. В. Папірна. - К.: Знання, 2008.
40. Венгеров А. Б. Теория государства и права: [учебник для юридических вузов]. - М.: ИКФ Омега-Л, 2002.
41. Волинка К.Г. Теория держави і права: [навч. посіб].- К.: МАУП, 2003.
42. Григонис Э. П. Теория государства и права: [курс лекцій]. - СПб. - Питер, 2002.
43. Гришко О. М. Теория держави і права [Текст] : практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук ; за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Ф. П. Шульженка; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". - К. : КНЕУ, 2013. - 308 с.
44. Жеругов Р.Т. Теория государства и права.- М., 1995.
45. Загальна теорія права: Підручник За заг. ред. М. І. Козюбри. - К.: Ваіте, 2016.
46. Загальна теорія держави і права / [За редакцією академіка АПРН України, доктора юридичних наук, професора В.В. Копейчикова]. - К.: Юрінком Інтер, 1999.
47. Загальна теорія держави і права: [навч. посіб.]/ Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. - К.: Вид. Паливода А. В., 2007.
48. Загальна теорія держави і права: [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / За редакцією проф. М.В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. - Харків: Право, 2006.
49. Загальна теорія держави і права: [Підручник. 2-ге видання стереотипне] /Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. - Львів: "Новий Світ - 2000", 2005.
50. Козюбра М. Переосмислення предметного поля вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції як одна з умов її включення в євроінтеграційні процеси в галузі науки і освіти /М. Козюбра // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-тету імені Тараса Шевченка / За ред.. проф.. І. Безклубного. - К.: Грамота, 2009. - Чис.IV.- С.34-41.
51. Комаров С.А. Общая теория государства и права. - [7-е изд., испр.]. - СПб.: Питер, 2008.
52. Комаров С. А. Теория государства и права / С. А/ Комаров, А.В. Малько: [учебно-методическое пособие. Краткий учебник для вузов]. - М.: Издательство НОРМА, 2001.

53. Котюк В. О. Основи держави і права. [навчальний посібник].- [3-тє вид., доп. і перероб.].- К.: Атіка, 2001.
54. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: [навчальний посібник]. – К.: Атіка, 2005.
55. Котюк В.О. Теорія права. – К.: Вентурі, 1996.
56. Кравчук М. Правова система США: [навчальний посібник].– К.: Нора-Друк, 2004.
57. Кравчук М. В. Проблеми теорії держави і права: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – [2-ге вид., змін. й доп.]. – К.: “Професіонал”, 2004.
58. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – [3-ге вид., змін. й доп.]. – Тернопіль.: Екон. думка, 2016.
59. Кравчук М. В. (авт. упоряд) Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: [навчальний посібник]. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
60. Лисенков С.Л. Основи держави і права. - К., 1997.
61. Масюкевич О. П. Теория государства и права. – М.: Дашков и К”, 2007.
62. Морозова Л. А. Теория государства и права: [ученик]. – М.: Юристь, 2002.
63. Нерсесянц В.С. Теория права и государства. – М.: Издательство НОРМА, 2001.
64. Нерсесянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства. - М.: НОРМА-ИНФРА, 1998.
65. Оборотов Ю. М. Сучасна держава: основи теорії: Навчальний курс. – Одеса: Астропринт, 1998.
66. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права в вопросах и ответах. Государственный экзамен. [учебно-методическое пособие]. - Одеса, 2008.
67. Оборотов Ю. М. Теорія держави і права (прагматичний курс). – Одеса: Юридична література, 2004.
68. Общая теория государства и права. [академический курс в 2-х томах]. /Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. - М., 1998.
69. Общая теория права и государства: [учебник] / под ред. В.В. Лазарева. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристь, 2001.
70. Общетеоретическая юриспруденция: [учебник]/ под. ред. Ю.Н. Оборотова. – О.: Феникс, 2011.
71. Олійник А. Ю. Теорія держави і права: [навч. посіб.]/ А. Ю Олійник, С. Д. Губарєв, О. Л. Слісаренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

72. Пендюра М. М Теорія держави і права: навч. посіб. / М. М. Пендюра. – К., 2013.
73. Правознавство: [навч. посібник для підготовки до вступного іспиту]/ За ред. М. В. Кравчука. – Тернопіль, 2002.
74. Правознавство: [навчальний посібник] / Кравчук М.В., Гладун З.С., Гришук В.К. та ін.; За ред. М.В.Кравчука. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003.
75. Проблеми теорії держави і права: [навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів]/ Авт.-упорядник Кравчук М. В. – Тернопіль, 2002.
76. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти): Навч. посіб. для студ вищ. навч. закл. – 3-є вид., змін. й доп. // Кравчук М. В. (авт. упоряд.). – Тернопіль: Терно-граф, 2011.
77. Проблемы общей теории права и государства. [учебник для вузов.]/ Под общей ред. члена – корр. РАН, доктора юридических наук, проф. В. С. Нерсесянца. – М., 1999.
78. Проблемы теории государства и права. [учебное пособие]. /Под редакцией доктора юридических наук, профессора М.Н. Марченко. – М.: Проспект, 1999.
79. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. [навч. посібник]. – [Вид. 10- те доповнене]. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
80. Сырых В. М. Теория государства и права. – М.,1998.
81. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник]. – [3-є видання]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011.
82. Скакун О.Ф. Теорія держави і права / [енциклопедичний курс: Підручник]. - Харків: Еспада, 2006.
83. Сурилов О.В. Теорія держави і права. - Одеса, 1998.
84. Теория государства и права / [под ред. С. С. Алексеева]. - М.: Юр. лит. , 1985.
85. Теория государства и права / [под ред. А. В. Венгерова]. - М., 1995.
86. Теория государства и права. [Курс лекцій] / под ред. Н. И. Магузова и А. В. Малько. - М.: Юрист, 1997.
87. Теория государства и права: [учебник для вузов]/ Под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
88. Теория государства и права: [учебник для юрид. вузов]/ Отв. ред. проф. В. В. Корельский, проф. В. О. Перевалов. - М.: НОРМА, 1997.
89. Теория государства и права / Под ред. Денисова А. И. - М.: Юр. лит., 1980.

90. Теория государства и права: [учебное пособие]/ В. Я. Любашиц, А. Ю. Мордовцев, И. В. Тимошенко. – Ростов н/Д: Издательский центр “МарТ”, 2002.
91. Теорія держави і права. Академічний курс: [підручник] / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер. – 2006.
92. Теория государства и права / [под ред. Королева А. И. и Явича Л. С.]. - Л., 1987.
93. Теория государства и права / [под ред. Курицина]. - М.: Юр. лит., 1989.
94. Теорія держави і права: [навч. посіб.] / за ред. проф. Р.А. Ромашова, Н.М. Пархоменко.- К.: КНТ, 2007.
95. Теорія держави і права: [навч. посіб.] / В.М. Субботін, О.В. Філонов, Л.М. Князьков, І.Я. Тодоров. – К.: Знання, 2005.
96. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В.. – К.: Атіка, 2010.
97. Теорія держави і права (схеми, таблиці, поняття): [навчальний посібник]. /Кельман М. С., Мурашин О. Г., Сухицька Н.В. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.
98. Теорія та історія державного управління /Одінцова Г.С., Дзюдзюк В.Б., Мельтюхова та ін.- К.: Професіонал, 2008.
99. Хропанюк В. Н. Теория государства и права: [учеб. пособие для высших учебных заведений]/ под ред. профессора В. Г. Стрекозова. М.: Интерстиль, 2001.
100. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: [учебник для вузов]. – М.: Юрайт-М, 2001.

4. Додаткова література

101. Алейников Б. Н. Социальное государство и собственность / Б. Н. Алейников // Государство и право. – 2008. - №1.
102. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999.
103. Алексеев С. С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – М.: Издательство НОРМА, 2001.
104. Андріюк В. Теоретико-методологічні проблеми юридичного прогнозування/ В. Андріюк // Право України. – 2002. - № 10.
105. Андрус'як Т.Г. Правопорядок і правосвідомість: питання взаємозв'язку та взаємовпливу / Т.Г. Андрус'як // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний

- виміри: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. Ю.М. Оборотова. – О.: Фенікс, 2008.
106. Андрущакевич Ю. Ефективність правоконкретизації: фактори та шляхи підвищення / Ю. Андрущакевич // Право України. – 2012. - № 1-2.
107. Баймуратов М. Імплементация як механізм входження європейських правових стандартів в національне законодавство України / М. Баймуратов // Юридичний журнал. – 2011. - №1.
108. Бакумов О. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньої демократії/ О. Бакумов// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
109. Белкін Л. Генеза правового нігілізму в контексті теорій бюрократизму/ Л. Белкін //Право України. – 2012. - № 1-2.
110. Богуцький П. Правовий режим: методологічні рівні дослідження/ П. Богуцький// Право України. – 2013. - № 1-2.
111. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я.Сухарева, В.Е.Круткин. – М.: Инфра – М, 2000.
112. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних режимах/ Бондарева К. // Юридична Україна. – 2012. - №10.
113. Братасюк М., Довгунь Т. Громадянське суспільство: сутність, генеза ідеї, особливості становлення в умовах сучасної України. – Тернопіль, 1999.
114. Братасюк М. Право як втілення метасоціальної та соціокультурної сутності людини. Гуманістичний вимір у праві / М. Братасюк // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮІ ТАНГ. - Тернопіль, 2001. - С. 6-18.
115. Буша Н. Місце правового звичаю серед форм (джерел) права України./ Н. Буша // Юридична Україна. - 2011.- №1.
116. Варфоломєєва Т. Правова освіта: критерії професійності/ Т. Варфоломєєва // Юридичний вісник України. – 2000.– 18-24 листопада. – № 46.
117. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: [монографія]. - К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001.
118. Волинець В. Охорона прав і свобод людини і громадянина як функція сучасної демократичної держави/ В. Волинець// Юридична Україна. – 2013. - № 4.
119. Волощук О. Проблеми тлумачення теорії розподілу влади у світовій правовій доктрині/ О Волощук// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.

120. Гаврилишин Б. Д. Залишаюсь українцем. Спогади / Б. Д. Гаврилишин.– К.: Університетське видання “Пульсар”, 2011.
121. Ганьба Б. Причини існування та засоби подолання правового елітарного нігілізму в умовах в сучасних суспільств перехідного типу / Б. Ганьба // Юридична Україна. - 2011. - №5.
122. Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідженні державно-правових явищ/ Б. Ганьба // Право України. – 2000. - №3.
123. Геня Б.О. Право і мораль в системі соціонормативного регулювання/ Б.О. Геня// Публічне право. – 2013. – №2.
124. Головченко В. Формування правової свідомості як напрям державної політики / В. Головченко // Юридичний вісник України. – 1999. - 23-29 вересня. - № 38.
125. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4.
126. Городовенко В. Принцип рівності громадян перед законом і судом/ В. Городовенко// Вісник Конституційного Суду України.- 2012.- №1.
127. Городовенко В.В. Принцип справедливості судової влади: загальнотеоретичні аспекти / В.В. Городовенко // Адвокат. – 2012. - №2.
128. Давид Р., Жоффре – Спинозі К. Основні правові системи сучасності. - Міжнародні відносини, 1999.
129. Давидова Н. Юридична наука в Сполучених Штатах Америки та Україні/ Н. Давидова // Право України. – 2013. - № 1-2.
130. Демічева В.В. Вплив правової культури на стан правопорядку в Україні / В.В. Демічева // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / [За заг. ред. Ю.М. Оборотова]. – О.: Фенікс, 2008.
131. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю. С. Шемшученка: [монографія]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001.
132. Егоров С.Н. Аксиоматические основы теории права. – СПб: Лексикон, 2001.
133. Завальний А. Етапи нормативного регулювання захисту прав жінки в Україні / А. Завальний, І. Ратушняк // Юридичний журнал. – 2011. - №2.

- 134.Задорожній Ю. Західна традиція права у контексті формування кодифікованих актів на теренах України /Ю.Задорожній // Право України. – 2006. – № 9.
- 135.Заєць А. Світоглядні основи праворозуміння /А.Заєць // Вісник Акад. прав. наук України. – 1997. -№ 2.
- 136.Зайчук О. Середовище права та формування правових систем сучасності / О.Зайчук, Н. Оніщенко // Право України. – 2003. – №12.
- 137.Зубчик Ю. Щодо сутності суб'єктивного права / Ю. Зубчик// Юридична Україна. - 2012.- №2.
- 138.Йориш А.И. Государство и право: природа, сущность и действительность / А.И. Йорыш, К. Е.Сигналов // В.П. Малахов. Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории. – М.: Юнити-Дана, Закон и право, 2011.
- 139.Іщенко І. Зміни предмета правового регулювання в умовах правової держави і громадянського суспільства / І. Іщенко // Юридична Україна. - 2011. - №9.
- 140.Кашанина Т. В. Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы: [учебное пособие]. – М.: Юрист, 1999.
- 141.Кельман М. Теоретико-методологічні підходи до аналізу співвідношення громадянського суспільства та держави /М. Кельман // Право України. – 2010. – № 6.
- 142.Клименко О. Право як теоретичне поняття / О. Клименко // Підприємництво, господарство і право. - 2010. – № 7.
- 143.Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). - М.: Аванта+, 2000.
- 144.Ковальський В. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри/ В.Ковальський // Юридична Україна. – 2012. - №9.
145. Козюбра М. Верховенство права і українські реалії та перспективи / М.Козюбра //Право України.–2010.–№3.–С.6-18.
- 146.Козюбра М. Верховенство права і Україна / М. Козюбра // Право України. – 2012. - № 1-2.
- 147.Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. / М. Козюбра // Право України. – 2010. - № 4.
- 148.Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи побудови / А. Колодій // Право України. – 2010. - № 7.
- 149.Коробань В. Правозастосовчі аспекти системи права/ В. Коробань // Право України. – 2006. – № 5.

150. Коростей В. Якою бути національній теорії держави і права / В. Коростей // Право України. – 2001. - № 7.
151. Копейчиков В. Замість рецензії / В. Копейчиков, М. Цвік, А. Засць, О. Петришин, М. Козюбра, П. Рабінович // Право України. – 2001. - № 10.
152. Косілова О. Правозахисні функції громадянського суспільства / О. Косілова // Підприємництво, господарство і право. - 2011. - №10.
153. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення / В. Косович // Право України. – 2012. - №9.
154. Костенко Л. Право звичаїв / Л. Костенко // Юридичний журнал. – 2006. – № 8 (50).
155. Кравчук В. М. Громадські об'єднання у світлі нового законодавства/ В.М.Кравчук, К.Г.Кравчук// Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ. [Ред. кол. М. О. Баймуратов та ін.]. – Тернопіль: Вектор, 2013.
156. Кравчук В. М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): [монографія] / В.М. Кравчук. – Тернопіль: ТзОВ (Терно-граф), 2011.
157. Кравчук В.М. Інституційно-правовий аспект функціонування прокуратури України як органу державної влади: [монографія]/ В. М. Кравчук.- Тернопіль: «Терно-граф», 2013.
158. Кравчук В. Правові ознаки юридичної особи / В. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. – 1999.– № 9.
159. Кравчук В. Проблема меж державної влади в умовах формування громадянського суспільства / В. Кравчук// Підприємництво господарство і право. - 2010. - № 1.
160. Кравчук В. М. Теоретичні аспекти визначення сутності державної влади/ В. М. Кравчук// Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей на науковій конференції (м. Тернопіль, 20 квітня 2012). – Т.: Вектор, 2012.
161. Кравчук М. В. Взаємовідносини держави і церкви (правовий аспект) / М. В. Кравчук // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи Збірник тез і доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції – Тернопіль: ТзВО. Терно-граф, 2008.
162. Кравчук М. Військове будівництво України в період ствердження радянської влади (1917-1920): історико-правове дослідження/ М. Кравчук, С. Онисько // Збірник тез доповідей на XV

- Всеукраїнській науково-практичній конференції: Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи. – Тернопіль, 2013. – С. 29-33.
163. Кравчук М.В. Военное строительство Украинской Центральной Рады в условиях германо-австро-венгерской военной помощи / М.В. Кравчук // Закон и жизнь. – 2013. – №11/2. – С 138-141.
164. Кравчук М. В. Досвід розбудови Армії УНР та його роль в сучасному виховному процесі / М. В Кравчук // Матеріали науково-практичної конференції “Актуальні проблеми історико-правової науки та її роль у правовому та патріотичному вихованні студентів”: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 7-8 листопада 2014 р. Матеріали наукових доповідей. – Івано-Франківськ, 2014. – С.14-24.
165. Кравчук М.В. Досвід військового будівництва Української Центральної Ради та сучасне державотворення / М. В. Кравчук // Реформування законодавства України в умовах інтеграції до Європейського Союзу: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (27 березня 2015 року). – Тернопіль: Вектор, 2015. – С. 33-39.
166. Кравчук М. Етапи військового будівництва в період УЦР: історико-правове дослідження / М. Кравчук // Держава, право і юридична думка у балтиморському регіоні: історія та сучасність: матеріали XXVI Міжнародної історико-правової конференції (27-29 квітня 2012 р., м. Одеса) / [ред. колегія: С.В. Ківалов,(голова), І.Б. Усенко (заступник, Н.М. Крестовська (відп. секр.), В.В. Завальнюк, О.Н. Ярмиш, Л.Г. Матвєєва]. – Одеса: видавець Букаєв В.В., 2012.
167. Кравчук М. Збройні сили - гарант суверенітету Української держави (організаційно-правовий аналіз військового будівництва України 1917-1920 рр.) / М. В. Кравчук // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮІ ТАНГ. - Вип. №5.
168. Кравчук М.В. Збройні Сили – базовий інституту держави: витоки державотворення початку ХХ ст. / М.В. Кравчук // Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: [Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, Тернопільський національний економічний університет, 8-9 квітня 2016 р.]. – Тернопіль: Економічна думка, 2016. – С.204-207.
169. Кравчук М. В. Значимість методологічної спадщини О. В. Сурілова в історико-правовому дослідженні розбудови Армії УНР // Розвиток методології сучасної юриспруденції: мат:

- Четвертої наук. конф. (м. Одеса, 27-28 березня 2015 р.) / відп. ред. Ю.М.Оборотов. – Одеса: Фенікс. – 2015. – С.12-15.
- 170.Кравчук М. В. Інститут президентства в механізмі Української держави / М. В. Кравчук // Інститут Президента в системі державної влади України: матеріали наукової конференції. – К. Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2014. – С.355-359.
- 171.Кравчук М.В. Методологія дослідження взаємовідносин держави і Церкви / Кравчук М.В., Кузь П.М. //Стратегія і тактика правових реформ:виклики сучасності: Збірник матеріалів юридичної науково-практичної Інтернет конференції «Актуальна юриспруденція». – www.LegalAcvity.com.ua, м. Київ, 05 березня 2013 року. Тези наукових доповідей. – К., 2013. – С. 34-43.
172. Кравчук М.В. Міжнародний чинник у будівництві національної держави та її армії в період УЦР: історико-правовий аспект / М.В. Кравчук // Юридический научный электронный журнал Запорожского национального университета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/6_2015/5.pdf. – 2015.– №6. – С.20 – 23.
173. Кравчук М.В. Організаційно-правові засади формування Армії України в період Центральної Ради і Гетьманату: порівняльний-правовий аналіз / М.В. Кравчук // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право» Юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородського національного університету» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2015/10.pdf. – 2015. – №5. – С. 33-37.
- 174.Кравчук М. Методологічні та загальнотеоретичні аспекти наукової розвідки правових засад розбудови Збройних сил України / М. В. Кравчук // Право України. – 2006. – № 7.
- 175.Кравчук М. В. Методологія в науковій спадщині О. В. Сурілова / М. В.Кравчук // Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції: тези Другої Міжнар. Наук. Конф., присвяч. пам’яті проф. О.В. Сурілова (м. Одеса, 30-31 березня 2012 р.) / за заг. ред. Ю. М. Оборотова. – Одеса: Фенікс, 2012
- 176.Кравчук М. Організаційно-правові основи формування армії України на початку ХХ ст.: загальнотеоретичний аспект / М. В. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 6.
- 177.Кравчук М. В Організаційно-правові засади розбудови Української Армії за часів другого правління УЦР / М. Кравчук // Конституційні засади правового життя: світові традиції та

- національні реалії: Збірник матеріалів юридичної науково-практичної Інтернет конференції «Актуальна юриспруденція». – www/LegalAcvity.com.ua, м. Київ, 28 червня 2013 року. Тези наукових доповідей. – К., 2013. – С. 27-38.
178. Кравчук Н.В. Особенности военного строительства в период Гетманата П. Скоропадского: историко-правовой анализ / М.В. Кравчук // Закон и жизнь. – 2014. – №2/3. – С 139-143.
179. Кравчук М.В. Правове регулювання суспільних відносин у військовій сфері / М. Кравчук // Правове життя сучасної України: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу [відп. ред. д-р. юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов]. – О.: Фенікс, 2009, - С. 119-121.
180. Кравчук М.В. Правова система США: уроки для України / / М. В. Кравчук // Порівняльно-правові дослідження. – 2007. – №1-2.– Міжнародний семінар з порівняльного права.[www /Lex-line.com.ua](http://www/Lex-line.com.ua).
181. Кравчук М.В. Становлення радянської влади в Україні на початку ХХ ст. та її військовий захист / М. В. Кравчук // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.34 / [Редколег.: С.В. Ківалов (гол. ред.) та ін.: Відп. за вип. Ю.М.Оборотов]. – Одеса: Юридична література, 2007.
182. Кравчук М.В. Уроки державотворення Української Центральної Ради: історико-правовий аспект / М.В.Кравчук // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ / [редкол. М.О. Баймуратов та інші]. – Тернопіль: Астон, 2012.
183. Кравчук М. В. Українська Центральна Рада – доба державотворення: значимість та уроки / М. В. Кравчук // Правопорядок у державному та суспільному розвитку: національний і міжнародний вимір: Збірник матеріалів юридичної науково-практичної Інтернет конференції «Актуальна юриспруденція». – www/LegalAcvity.com.ua, (м. Київ, 24 лютого 2012 року). Тези наукових доповідей.-К., 2012.
184. Кравчук М. В. Українська повстанська армія: організаційно-правові засади функціонування / М. В. Кравчук // Проблеми реалізації принципу верховенства права: теоретичні і практичні аспекти: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція». – www/LegalAcvity.com.ua, (м. Київ, 14 грудня 2012 року). Тези наукових доповідей.- К., 2012.

185. Кравчук Н.В. Уроки строительства армии Украинской Центральной Рады: историко-правовой анализ / М.В. Кравчук // Закон и жизнь. – 2014. – №2/2. – С 160-165).
186. Кравчук М.В. Філософсько-правова розвідка правового простору / М.В. Кравчук // Реформування інститутів права і держави: теоретичні та практичні підходи: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 20 квітня 2016 р. Матеріали круглого столу «Філософсько-правова концепція правового простору», м. Тернопіль, 18 березня 2016 р. Тези наукових доповідей. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2016. – С. 244-252.
187. Кравчук М.В. Християнська релігія – основа сучасного права / М.В. Кравчук // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ. – Тернопіль, 2011. – С. 66-75.
188. Кресін О. Розвиток методології порівняльного правознавства: історичний аспект / О. Кресін // Право України. – 2006. – № 5.
189. Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії і практики правового виховання населення України / А.Кутиркін // Право України. – 2008. – № 3.
190. Кучук А. Теорія держави і права: сучасний стан і перспективи розвитку / А. Кучук. // Підприємництво господарство і право. - 2010. – № 5.
191. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002.
192. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні / В. Лемак // Право України. – 2010. - № 7.
193. Лепіш Н.Я. Структура актів тлумачення норм права / Н.Я. Лепіш // Публічне право. – 2013. – №2.
194. Литвак О. Правовий заслін – політичному нігілізму// Право України. – 2002. -№ 9.
195. Логачова В. Громадський контроль як елемент громадянського суспільства в Україні/ В. Логачова// Юридична Україна.- 2012.- №2.
196. Лоцихін О.М. Комунікативна функція у системі функцій сучасної держави/ О.М. Лоцихін// Публічне право. – 2013. – №2.
197. Луцький І. Християнська мораль як визначальне світоглядне джерело українського права / І. Луцький // Юридична Україна. - 2011. - №5.

198. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; [Ред. кол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Довіра: Генеза, 1996.
199. Малишев Б. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика / Б. Малишев // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №2.
200. Марченко М. Н. Правовые системы современного мира: [учебное пособие]. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001.
201. Мацькевич М. Право на освіту, як конституційне культурне право: практика Європейського суду з прав людини/ М. Мацькевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №3.
202. М. Дженіс, Р. Кей, Е Бредлі. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. - К.: "АртЕк", 1997.
203. Мельник З. Поняття "правова система": теоретичні питання / З. Мельник // Юридична Україна: Юрінком Інтер. – 2005. – № 3.
204. Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура / О.Менюк // Право України. – 2001. – № 4.
205. Мірошнеченко М. Право: терміно-поняття, поняття, категорія /М. Мірошнеченко // Право України. – 2006. – № 3.
206. Мірошнеченко М. Системно-інформаційний підхід у дослідженні правової системи /М. Мірошнеченко // Право України. – 2006. – №8.
207. Мірошнеченко Ю. Теоретичні засади та проблеми конституційно-правового регулювання форм народовладдя в Україні / Ю. Мірошнеченко // Право України. – 2012. - № 1-2.
208. Москалюк О. В. Використання принципів права при подоланні темпоральних колізій / О. В. Москалюк // Адвокат. – 2012. - №1.
209. Москалюк О. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій / О. Москалюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
210. Мудзяновська В. Судовий прецедент: структура, види /В. Мудзяновська // Право України. – 2006. – № 6.
211. Мяловицька Н. Сучасні тенденції видозмін державного устрою як структурного елемента форми держави / Н. Мяловицька// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
212. Наливайко Л. Принцип демократизму держави в умовах новелізації державного ладу України / Л.Наливайко // Юридична Україна. - 2011. - №5.

213. Нелін О. До питання верховенства права і закону в Україні/ О. Нелін// Юридична Україна.- 2012.- №3.
214. Новгородцев П. И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания.- М., 1996.
215. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні: [монографія]. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002.
216. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: [монографія]. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002.
217. Оніщенко Н. До питання про авторитет діючого законодавства (теоретичні засади, практичні передумови, перспективи зміцнення) / Н. Оніщенко// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №1.
218. Оніщенко Н. Нормотактика як складова державної правової політики/ Н. Оніщенко// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
219. Осика І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. – 2001. - № 7..
220. Петренко П. Теоретичні аспекти тлумачення норм права. Поняття тлумачення норм права: предмет, об'єкт та метод / П. Петренко // Юридичний журнал. – 2011. - №10.
221. Петришин О. Соціально-юридична природа права / О. Петришин // Право України. – 2012. - № 1-2.
222. Плаван О.О. До питання визначення категорії форма державного правління / О.О. Плаван // БМЮЗ. – 2010. - № 2.
223. Поляков А.В. Теория права в глобализирующемся обществе: постмодернистская интерпретация / А.В.Поляков // Правоведение. СПб. – 2007. – № 4 (273).
224. Поляков С. Місце Збройних Сил України в системі органів державної влади/ С. Поляков// Право України. – 2013. - № 1-2.
225. Правова система України: час змін: Інтерв'ю президента Національної академії правових наук України, академіка Василя Тація. - журналу «Право України» // Право України. – 2012. - № 1-2.
226. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократія. Розвиток / [за заг. ред. В.С. Журавського]. – К., 2003.
227. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник/ [Отв. редактор д.ю.н., проф. А. Я. Сухарев]. - 2-е изд. - М.: НОРМА, 2001.

- 228.Прокопов Д., Скрипнюк В. Правовий вимір функціонування публічної влади у політичній системі сучасної України / Д. Прокопов, В. Скрипнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №1.
- 229.Пушкіна О. Інститут громадянського суспільства в системі захисту прав і свобод людини / О. Пушкіна // Юридична Україна. - 2012. - №1.
- 230.Пушкіна О. Пріоритетні проблеми конституційно-правового регулювання основ конституційного ладу і форм територіального устрою України / О. Пушкіна // Юридична Україна. - 2012.- №3.
- 231.Рабінович П.М. Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу) / П. Рабінович // Право України. – 2010. - №3. – С.19-23.
- 232.Рабінович П. Загальна декларація прав людини - вселюдський ідеал гуманізму (до 50-річчя прийняття) / П. Рабінович // Право України. – 1998. –№ 12.
- 233.Рабінович П. Загальнотеоретичне право- державознавство в Україні: здобутки, проблеми, перспективи / П. Рабінович // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №1.- С.16-27.
- 234.Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність/ П. Рабінович, О. Луців// Право України. – 2013. - № 1-2.
- 235.Рабінович П. Соціально-природна правова система суспільства (спроба загальнотеоретичної характеристики) /П. Рабінович //Право України. – 2012. - № 1-2. – С.64-77
- 236.Рабінович П. Сучасне європейське праворозуміння /П. Рабінович // Право України. – 2006. – № 3.
- 237.Рабінович П. М. Методологія вітчизняного право-державознавства / П. М. Рабінович // Юридичний вісник України. – 2002. – 9-15 листопада. - № 45 (385).
- 238.Радзівілл А. Суд присяжних-лакмусовий папірець зміни правової свідомості суспільства чи крок назад? / А. Радзівілл // Юридичний журнал. – 2011. - №3.
- 239.Руднеєва О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ/ О. Руднеєва// Юридична Україна. - 2012.- №4.
- 240.Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. - К.: Тендем, 1996.
- 241.Савченко А. Особливості структури кримінального законодавства України та США (на рівні федерації): порівняльний аналіз / А.Савченко // Право України. – 2006. – № 3.

242. Салтовський І. Становлення правової держави та громадянського суспільства в Україні / І. Салтовський, М. Ярошенко // Юридичний журнал. – 2012. - №2.
243. Світова класична думка про державу і право: [навч. посібник] / Є.Ф.Безродний, Г.К.Ковальчук, О.С. Масний. - К.: Юрінком Інтер, 1999.
244. Селіванов В. Нетотожність права і закону (методологічні аспекти) / В. Селіванов // Право України. – 2005. – № 5.
245. Селіванов В. Проблеми методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства та юридичної практики/ В. Селіванов // Право України. – 1998. - №12.- 1999. -№ 1.
246. Скакун О. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії/ О.Ф. Скакун// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
247. Скакун О.Ф. Правова система України на правовій карті світу. – Харків, 2004.
248. Скрипнюк О. Правова держава в Україні: теоретична модель і практика реалізації на сучасному етапі. // Право України. – 2010. – № 7.
249. Скурихин С.Н. Правовая культура: ценности и антиценности / С.Н. Скурихин // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / [За заг. ред. Ю.М. Оборотова]. – О.: Фенікс, 2008.
250. Словарь терминов по теории государства и права: [учеб. пособие]. /Рук. авт. кол. Н.И.Панов. - Х.: Основа, 1997.
251. Социология права: [учебное пособие]/ В.В. Глазырин, Ю. И. Гревцов, В. В. Зенков и др. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001.
252. Старинський М. Окремі теоретико-методологічні засади конструювання понять (дефініцій) у праві / М. Старинський // Підприємництво, господарство і право. - 2011. - №10.
253. Сучасний словник із суспільних наук / [За ред. О.Г. Данильян, М.І. Панов]. – Х.: Прапор, 2006.
254. Теорія і практика конституціоналізації національних систем права та законодавства: український досвід [Текст]: аналіт. доп. / [Ю. С. Шемшученко та ін. ; відп. ред. Пархоменко Н. М.] ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. акад. наук України. - К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012.
255. Тертишник В. Верховенство права і закону / В. Тертишник // Право України. – 2010. - № 6.

256. Тихомиров О. Юридична компаративістика як сучасний етап порівняльного правознавства / О. Тихомиров // Право України. – 2006. – № 5.
257. Тімуш І. Синтезоване праворозуміння: комунікативно-філософський аспект / І. Тімуш // Юридична Україна. – 2011. – № 1.
258. Ткачук А. Роль правосвідомості та правової культури у формуванні правової держави / А. Ткачук // Право України. – 2012. – № 1-2.
259. Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства / С. Третяк // Право України. – 2005. – № 4.
260. Тригубенко Г. Джерела правового нігілізму в сучасній Україні / Г. Тригубенко // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11.
261. Тригубенко Г. Термін “нігілізм”: історія та сучасність / Г. Тригубенко // Право України. – 2002. – № 9.
262. Фролова Е.А. Правосознание (теоретико-философский аспект) / Е.А. Фролова // Государство и право. – 2011. – № 7.
263. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: Східна традиція. – Одеса, 2000.
264. Цесар І. Принцип правової визначеності у діяльності органів державної влади / І. Цесар // Юридична Україна. – 2011. – № 1.
265. Черней В. Правова та політична культура в українському суспільстві / В. Черней // Юридичний вісник України. – 2002. – 2-8 березня. – № 9 (349).
266. Шатіло В. Проблеми співвідношення конституційного механізму державної влади та механізму реалізації її функцій / В. Шатіло // Право України. – 2012. – № 1-2.
267. Шевченко О.О. Історія українського права / [За редакцією: О. О. Шевченка]. – К.: Олан, 2001.
268. Шемшученко Ю.С. Академічна юридична наука: наука і сучасність / Ю. С. Шемшученко // Право України. – 1998. – № 11.
269. Шундрик В. Правова освіта: проблеми і шляхи вирішення / В. Шундрик // Юридичний вісник України. – 2000. – 23-29 березня. – № 12.
270. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [Редколег.: Ю.С. Шемшученка (голова редкол.) та ін.]. – К.: Укр.енцикл., 1998.
271. Явич Л. С. Суцність права. – Л., 1985.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Електронний навчально-методичний комплекс з курсу: “Теорія держави і права”

<ftp://fu@10.10.1.100>

Містить анотацію, індивідуальні завдання, контрольні завдання, лекції, робочі програми (стаціонар і заочна), семінарські завдання, самостійну роботу, методичні вказівки до курсових робіт розроблені доц. Кравчуком М.В.

Ознайомитись з ЕНМКД можна за допомогою комп'ютерів, приєднаних до внутрішньо-університетської сітки.

Тематичні сайти

<http://lucl.lucl.kiev.ua/> Законодавство та право України

<http://www.legality.kiev.ua/> Інститут проблем Законодавства України ім. Ярослава Мудрого: Тексти законопроектів і коментарів до них, а також інші роботи Інституту за темою відповідності законодавства України світовим нормам, аналітичні матеріали, підготовлені експертами Інституту.

<http://www.lawukraine.com/> Каталог українських правових ресурсів: Українське право в Інтернеті: бази законодавства, юридичні газети та журнали, державні органи, проекти з розвитку законодавства, довідники. Підбірка кращих Інтернет-ресурсів з української правової тематики.

Періодичні інтернет-видання

<http://www.yurpractika.com/welcome.php/> Юридическая практика.

Еженедельная профессиональная газета. Інтернет-видання

<http://www.ukrjurist.com/> Український юрист. Журнал сучасного правника. Інтернет-видання

<http://www.yurincom.com/ua/> Юридичний вісник України.

Загальнонаціональна правова газета. Інтернет-видання

<http://www.lawyer.org.ua/> Юриспруденція on-line. Інтернет-видання

<http://www.legalactivity.com.ua/> Актуальна юриспруденція. Міжнародні юридичні науково-практичні Інтернет-конференції
www.audit.kherson.ua/Юридические справочники, підписка, консультації

Бази законодавства

<http://zakon.rada.gov.ua/>

Сервер Верховної Ради України - безплатна база законодавства.

<http://www.liga.net/>

LIGA Online - Всеукраїнська мережа розповсюдження правової інформації. Українське законодавство та правові інформаційні ресурси

Інтернет-ресурси з окремих питань теорії держави і права

1. Великий енциклопедичний юридичний словник // За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: Тов. «Видавництво “Юридична думка”», 2007. – 992 с. / www.comparativelaw.org.ua.
2. Кравчук М.В. Правова система США: уроки для України // Міжнародний науковий журнал ”Порівняльно-правові дослідження”. – 2007. – № 1-2 / www.comparativelaw.org.ua.
3. Кресін О.В. Проблема інституціоналізації порівняльно-правових досліджень у сучасній Україні // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. наук. статей / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.Ф. Кресіна, 2006. – 432 с. / www.comparativelaw.org.ua.
4. Марченко М.Н. Конвергенция романо-германского и англо-саксонского права. – Киев-Севастополь: Логос, 2007. – 38 с. / www.comparativelaw.org.ua.
5. Петрова А.Е. Статуты и прецеденты в системе источников американского права: Монография / А.Е. Петрова. – Иваново: Иван. гос. ун-т, 2007. – 212 с. / www.comparativelaw.org.ua.
6. Ромашов Р.А. Проблема соотношения “Право” и “Закон”, в контексте исторического и юридико-лингвистического анализа. – Киев-Симферополь: Логос, 2007. – 24 с. / www.comparativelaw.org.ua.
7. Саидов А.Х. Современное сравнительное правоведение: методология и новые парадигмы // Міжнародний науковий журнал ”Порівняльно-правові дослідження”. – 2007. – № 1-2 / www.comparativelaw.org.ua.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ З КУРСУ "ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА"

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У системі вітчизняної та зарубіжної юридичних наук питанню теорії держави і права традиційно надавалась і надається велика увага.

І таке відношення не випадкове. Від рівня розвитку теорії держави і права, від ефективності використання її досягнень у великій мірі залежить розвиток галузевих юридичних наук.

Ця наука пройшла великий історичний шлях розвитку. Теорія держави і права започаткована як "Енциклопедія законодавства" у складі двох частин, позитивного права (знань накопичених галузевими юридичними науками) та історичних знань видатних мислителів про державу і право. Пізніше вона поєднала всі позитивні риси нової сформованої науки філософії права і була представлена в повному розумінні як наука з більш широким узагальненням державно-правової практики. Таким чином вона тісно пов'язана з іншими загальнотеоретичними юридичними науками - історією вчень про державу і право та філософією права, які в цілому комплексно формують світоглядну позицію правника. Кожна з вищевказаних юридичних наук має власний предмет - визначений аспект понятійно-правового пізнання державно-правових явищ. Так, історія вчень про державу і право - це, за своєю суттю, історія теорій держави і права, тобто теоретична й історична дисципліна одночасно. Філософія права є наукою про філософсько-концептуальні обґрунтування ідеального права, сутнісну природу права, його істотні риси з позицій вікових цінностей, фундаментальних категорій. Разом з тим, за науковим статусом і значимістю теорія держави і права є фундаментальною, базовою системою юридичних знань загальнотеоретичного та загальнонаукового характеру, оскільки вона вивчає закономірності і державно-правові категорії, які є загальними для всієї юридичної науки, узагальнює та систематизує накопичені окремими юридичними науками знання, розробляє науковий інструментарій, підходи і методи наукового дослідження і вивчення державно-правових явищ.

Особливо роль теорії держави і права зростає на сучасному етапі державотворення. Вона на сьогодні виконує соціальне замовлення переоцінки, переосмислення класичного державно-правового матеріалу. Завдяки теорії держави і права проходить корегування стереотипів уявлень про державу, право, політику, демократію, які оцінювались раніше з класових позицій; важливе значення ця наука

має також для формування, розвитку і закріплення загальної і правової культури, почуття відповідальності та справедливості. Під впливом нових факторів, відносин і потреб суспільного життя теорія держави і права надає нового змісту інститутам правової держави, приватної власності, публічного і приватного права, загальнодозвільному принципу "особі дозволено робити все, що не заборонено законом", принципу розподілу влади. Крім того, теорія держави і права виступає теоретичною основою сучасної правотворчості держави. Вона, безпосередньо, з допомогою своїх методів і прийомів виявляє головне та найбільш важливе у державі і праві, виходячи з юридичної практики.

Вищевказане свідчить про те, що теорія держави і права має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Тому чіткі, всебічні знання її положень повинні ґрунтовно засвоїти студенти-юристи. Саме рівень опанування матеріалу загальнотеоретичної юриспруденції є своєрідним індикатором зрілості юриста фахівця.

Тому вивчення цього курсу має важливе значення для підготовки юристів високої кваліфікації, оскільки без знань теоретичних, фундаментальних основ держави і права неможливо засвоїти положення галузевих, міжгалузевих базових і спеціально-прикладних юридичних наук. Як наука, теорія держави і права ставить за мету: озброїти студентів знаннями про причини виникнення, сутність держави і права, принципи, закономірності та механізми походження, розвитку і функціонування цих інститутів та інших державно-правових явищ.

Вивчення, засвоєння і, відповідно, розуміння всіх цих понять і термінів підвищує світогляд студентів-юристів, сприяє правильній орієнтації у політиці при вирішенні проблем державної та юридичної практики. ґрунтовне вивчення теорії держави і права допоможе виробити вміння тлумачити, правильно реалізовувати і застосовувати нормативні акти, давати вірну оцінку юридичним фактам. Теорія держави і права підвищує професійний рівень юристів, допомагає орієнтуватись у правовій літературі, сприяє зростанню уміння мислити правовими категоріями, стимулює встановлення режиму законності в діяльності державних органів, громадських організацій, посадових осіб.

Будучи фундаментальною, загальнотеоретичною наукою, теорія держави і права є базовою навчальною дисципліною юридичних закладів освіти, яка допомагає у підготовці спеціалістів-правників для органів юстиції, судів, прокуратури, органів внутрішніх справ, юридичних служб, приватних підприємств та громадських організацій,

формуванні національної свідомості, високих моральних і правових цінностей.

Програма загальної теорії держави і права виходить з основного завдання цього курсу в нинішніх умовах: сприяти забезпеченню підготовки правників високої кваліфікації, готових і здатних брати участь у розбудові суверенної, правової, демократичної держави.

Це завдання може бути виконане найрезультативніше лише шляхом засвоєння студентами-правниками структури, загальних і основних закономірностей виникнення, функціонування й розвитку держави і права, які, як відомо, якраз і складають предмет даної науки. Урахування саме цих закономірностей і використання кращих гуманістичних і демократичних державно-правових здобутків людської цивілізації - неодмінна умова побудови в Україні такої держави, яка б могла зайняти чільне місце в європейській, а зрештою у світовій співдружності держав. Такий підхід призведе до формування такої правової системи, яка б перебувала на рівні широко визнаних сучасних міжнародних стандартів щодо прав людини, прав націй і народів.

Структура залікового кредиту дисципліни “Теорія держави та права”

	Кількість годин			
	Лекції	Семі- нари	Самост. робота	Інд. робота
Змістовий модуль 1. Правознавство як юридична наука. Методологія юридичної науки. Предмет, методологія, функції теорії держави і права. Походження, сутність та основні риси держави. Теорії походження держави. Тип, функції та форми держави. Механізм та апарат держави. Політична система суспільства та держава. Держава, право та особа. Правова держава				
Тема 1. Загальнотеоретична характеристика правознавства як юридичної науки. Поняття, предмет і структура юридичної науки	4	-	2	
Тема 2. Загальне поняття, предмет, методологія та функції теорії держави і права, її практична значущість Тема 2.1. Методологія	2		4	

дослідження держави і права Семінар 1. Теорія держави і права в системі правознавства		4		
Тема 3. Походження, сутність та основні риси держави Семінар 2. Загальне поняття і сутність держави	2	4	2	1
Тема 4. Загальна характеристика теорій походження держави. Теорія сучасної держави. Держава та громадянське суспільство Семінар 3. Теорії виникнення держави	4	2	3	1
Тема 5. Тип і функції держави – основні характеристики соціальної сутності держави Семінар 4. Історичні типи держави, функції держави	2	2	2	
Тема 6. Форми держави Семінар 5. Форми держави	4	4	5	
Тема 7. Механізм та апарат держави Семінар 6. Механізм та апарат держави	2	4	2	1
Тема 8. Політична система суспільства та держава Семінар 7. Політична система суспільства	2	2	4	
Тема 9. Держава, право та особа Семінар 8. Основні права людини. Правовий статус	4		7	

особи, громадянина		4		
Тема 10. Правова сутність та характерні ознаки правової держави Семінар 9. Правова держава як досягнення світової цивілізації	4		7	1
		4		
Всього за I семестр	30	30	41	4
Форма контролю			Залік	
Змістовий модуль 4. Поняття та походження права. Соціальна цінність, принципи і функції права. Норми права. Джерела права та правоутворення. Правова система. Реалізація права. Тлумачення правових норм. Правомірна поведінка. Юридична відповідальність. Правові відносини. Правове регулювання та його механізм				
Тема 11. Поняття, походження права, сучасне праворозуміння	4	-	1	
Тема 12. Соціальна цінність, принципи та функції права	4	-	1	
Тема 13. Норми права в системі нормативного регулювання Семінар 10. Право – юридичне явище (загальнотеоретична характеристика)	4		2	
		4		
Тема 14. Форми (джерела) права. Правоутворення Семінар 11. Норми права Семінар 12. Нормативно-правові акти та інші форми права	4		9	1
		4		
		4		
Тема 15. Правова система, система права та система законодавства. Систематизація нормативно–правових актів	4		4	1

Семінар 13. Система права і система законодавства		4		
Семінар 14. Систематизація нормативно-правових актів		6		
Тема 16. Реалізація права	4		5	
Семінар 15. Застосування правових норм як особлива форма їх реалізації		4		
Тема 17. Тлумачення правових норм	4		2	
Семінар 16. Тлумачення правових норм		4		
Тема 18. Законність і правопорядок	4	-	2	1
Тема 19. Правомірна поведінка. Юридична відповідальність	2		7	1
Семінар 17. Правомірна поведінка, правопорушення та юридична відповідальність		6		
Тема 20. Правосвідомість і правова культура	3	-	2	
Тема 21. Правові відносини	4		2	
Семінар 18. Правові відносини		4		
Тема 22. Правове регулювання суспільних відносин та його механізм	4		2	1
Семінар 19. Правове регулювання та його механізм		5		
Всього за II семестр	45	45	25	5
Всього за рік	75	75	66	9
Форма контролю			Екзам ен	

**Тематичний план
з курсу “Теорія держави та права”
Заочна форма навчання**

	Кількість годин			
	Лекції	Сем. заняття	Самост. робота	Інд. робота
Тема 1-3. Загальнотеоретична характеристика правознавства як юридичної науки. Поняття, предмет і структура юридичної науки. Загальне поняття, предмет, методологія та функції теорії держави і права, її практична значущість. Методологія дослідження держави і права	4	-	18	
Тема 4-6. Походження, сутність та основні риси держави. Загальна характеристика теорій походження держави. Теорія сучасної держави. Держава та громадянське суспільство. Тип і функції держави – основні характеристики соціальної сутності держави	4		18	
Семінар 1-4. Теорія держави і права в системі правознавства. Загальне поняття і сутність держави. Теорії виникнення держави і права. Історичні типи держави		2		
Тема 7-8. Форми держави. Механізм та апарат держави	4		23	
Семінар 5-6. Форми держави. Механізм і апарат держави.		2		

Тема 9-11. Політична система суспільства та держава. Держава, право та особа. Правова сутність та характерні ознаки правової держави.	2		21	
Семінар 7-9. Політична система суспільства. Основні права людини. Правовий статус особи, громадянина Правова держава як досягнення світової цивілізації..		2		
Всього за I семестр	14	6	80	
Форма контролю			Залік	
Тема 12-15. Поняття, походження права, сучасне праворозуміння. Соціальна цінність, принципи та функції права. Норми права в системі нормативного регулювання. Форми (джерела) права. Правоутворення	4	-	26	
Тема 16-19. Правова система, система права та система законодавства. Систематизація нормативно–правових актів. Реалізація права. Тлумачення правових норм. Законність і правопорядок	2		36	
Семінар 10-16. Право – юридичне явище (загальнотеоретична характеристика). Система права і система законодавства. Нормативно-правові акти та інші форми права. Норми права. Систематизація нормативно-правових актів. Застосування правових норм, як особлива форма реалізації. Тлумачення правових норм.		1		
Тема 20-21. Правомірна поведінка. Юридична відповідальність. Правосвідомість і правова культура	2		36	

Тема 22-23. Правові відносини. Правове регулювання суспільних відносин та його механізм	2		26	
Семінар 17-19. Правомірна поведінка, правопорушення та юридична відповідальність. Правові відносини. Правове регулювання суспільних відносин та його механізм.		1		
Всього за II семестр	12	4	124	
Всього за рік	26	10	204	
Форма контролю			Екзамен	

Навчальним планом для всіх студентів передбачено **курсону роботу**, а також кінцевий письмовий екзамен на основі завдань для комплексних контрольних робіт (*див. в кінці навчально-методичних матеріалів*).

Допуском до здачі кінцевого екзамену є індивідуальна атестація виконання завдань для самостійної роботи.

Опис дисципліни “Теорія держави та права”

Дисципліна – Теорія держави та права	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів ECTS – 7	Галузь знань 0304 “Право”	Нормативна дисципліна циклу фундаментальних та професійно- орієнтованої підготовки
Кількість залікових модулів – 8	Напрямок підготовки 6.030401 “Право”	Рік підготовки: Денна – 1 Заочна – 1 Семестр: Денна – 1,2 Заочна – 1,2
Кількість змістових модулів – 5	Освітньо- кваліфікаційний рівень - бакалавр	Лекції: Денна – 72 год. Заочна – 18 год. Семінарські заняття: Денна – 54 год. Заочна – 6 год.
Загальна кількість годин – 252		Самостійна робота : Денна – 118 год. Заочна – 228 год. Індивідуальна робота (ІНДЗ) - 8
Тижневих годин: Денна форма 1,2 семестри – 7 год., з них аудиторних 1 семестр – 4 год., 2 семестр – 3 год.		Вид підсумкового контролю – залік, іспит, курсова робота

Методи оцінювання:

У процесі вивчення дисципліни “Теорія держави і права” в першому семестрі використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студента:

- поточне тестування та опитування;
- підсумкове тестування з кожного змістового модуля;
- оцінка виконання самостійної роботи і знань, матеріалу, винесеного на семінарське заняття;
- ректорська контрольна робота;
- виконання комплексного практичного індивідуального завдання.

Підсумковий бал (за 100 – бальною шкалою) з дисципліни “Теорія держави і права”.

У першому семестрі знання студента оцінюються за шкалою:

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2	Заліковий Модуль 3 (ректорська контрольна робота)	Заліковий Модуль 4 (підс. оцінка, врахов. поточ. опитув.) і КПЗ	Підсумкова оцінка
15 %	15 %	40 %	30 %	100%

Методика оцінювання студентів I-го курсу з теорії держави і права за I семестр.

Залік виставляється студентам без його присутності при умові виконання завдань навчального плану за I семестр (відвідування лекцій, семінарів, позитивна підсумкова оцінка і чотири здані модулі). Підсумкова рейтингова оцінка 15% виставляється за перший і другий модуль, 40% ректорська контрольна робота і 30 % за підсумкову оцінку враховуючи поточне опитування.

$M_{z1} \times 0,15 + M_{z2} \times 0,15 + M_{z3} (\text{рект. конт.}) \times 0,4 + M_{z4} \times 0,3 = \Sigma$
оцінка заліку.

При наявності пропусків, отриманих незадовільних оцінок і їх перездачі такий студент допускається до письмового заліку, який враховується як підсумкова оцінка.

У випадку заборгованості з семінарів і лекцій та відсутності підсумкової оцінки і незданих модулів (незадовільна оцінка) студент, незалежно від причин заборгованості, до заліку не допускається.

У другому семестрі знання студентів оцінюються за шкалою:

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2 (ректорська контрольна робота)	Заліковий модуль 3 (сам. роб., підсумкова оцінка, врахов. поточ. опитув. +КПІЗ.)	Заліковий модуль 4 (письмовий екзамен)	Підсумкова оцінка
10%	30%	20%	40 %	100%

Методика оцінювання студентів I-го курсу з теорії держави і права за II семестр:

$M1 \times 0,1 + M2 \text{ Рєкторська контрольна } \times 0,3, + M3 \text{ (підсум. оц., врахов. поточ. опитув.+самостійна робота) } \times 0,2 + \text{оц.іспиту } \times 0,4 = \Sigma \text{ підсумкова оцінка}$

За зміст	За знання	Разом
40%	60%	100%

Окрема форма вивчення дисципліни “Теорія держави і права” – **курсова робота**, що передбачена навчальним планом і є окремим плановим завданням щодо поглибленого вивчення актуальних, проблемних питань теорії держави і права й оцінюється шляхом рецензування роботи та комісійного її захисту. Підсумкова оцінка визначається за 100 бальною системою оцінювання, за результатами знань її змісту, основних положень обраної проблеми, оформлення роботи, вміння аргументувати відповідь на поставлені питання комісії

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ:

За шкалою Університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90-100	відмінно	A (відмінно)
85-89	добре	B(дуже добре)
75-84		C (добре)
65-74	задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35-59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю перездати)
1-34		F (незадовільно з обов’язковим повторним курсом)

Загальна характеристика курсу теорії держави і права

Анотація дисципліни

Теорія держави та права забезпечує формування фундаментальних теоретичних знань про загальні й основні закономірності виникнення розвитку та функціонування держави і права, глибинну сутність цих інститутів, форм, принципів, особливостей та механізмів їхнього взаємовпливу. Опанування правовими поняттями і категоріями та навичками правової оцінки юридичних явищ і процесів суспільного життя, оволодіння методологією дослідження й аналізу державно-правової дійсності. Вироблення вмінь тлумачити, правильно реалізовувати і застосовувати нормативні акти, використовувати правові процедури захисту прав і свобод людини; обґрунтовувати законність і доцільність прийнятих правових рішень, виділяти основні етапи і стадії правотворчого процесу; визначати напрямки впливу на процес правового регулювання, основні шляхи побудови сучасної (суверенної, соціальної, демократичної правової) держави, розмежовувати правові відносини в суспільстві.

Навчальна дисципліна складається з таких розділів: “Загальнотеоретичні питання юридичної науки”, “Методологія правознавства”, “Загальне вчення про державу”, “Загальне вчення про право”. Передбачає опанування методології дослідження державно-правових явищ, належний рівень загальнотеоретичних правових понять та категорій; сутності, змісту та форми держави і права; системи основних прав, свобод та обов'язків людини; поняття правової держави та її співвідношення з громадянським суспільством; структури права і законодавства; правових форм діяльності держави; правового регулювання суспільних відносин; значимості законності та правопорядку в правовій і політичній системах.

Вимоги до знань та умінь

Студенти повинні знати:

- предмет загальної теорії держави та права;
- основні та допоміжні методи дослідження державно-правових явищ;
- різноманіття концепцій про походження держави і права;
- поняття та ознаки держави, її функції;
- форму держави та її елементи: форми державного правління, державного устрою, державного режиму;
- принципи формування і діяльності державного апарату;

- політичну систему суспільства та її елементи;
- права людини, міжнародно-правові механізми забезпечення та захисту прав людини;
- сутність та соціальну цінність права, його форми (джерела), функції;
- місце права в системі соціальних норм;
- закономірності побудови правової держави;
- систему та структуру права та законодавства;
- принципи, аксіоми, презумпції, фікції права (верховенство права і закону, розподілу державної влади, презумпції невинуватості та ін.);
- правотворчість (юридична техніка та юридична стилістика), форми реалізації та тлумачення норм права;
- сутність правомірної поведінки, правопорушення та юридичної відповідальності;
- законність і правопорядок;
- основні напрямки правової реформи в Україні.

Уміти:

- використовувати загальні поняття і категорії;
- застосовувати теоретичні знання в юридичній практиці;
- знаходити необхідну юридичну та іншу літературу для поглиблення своїх теоретичних знань;
- розрізняти окремі типи, форми держави та характерні їм функції;
- визначати основні шляхи побудови суверенної, соціальної, демократичної, правової держави, співставляти їх з реалізацією в Україні;
- розмежовувати правові відносини в суспільстві;
- давати аналіз і тлумачення нормам права, нормативно-правовим актам;
- використовувати правові процедури захисту прав і свобод людини;
- обґрунтовувати законність і доцільність прийнятих правових рішень;
- виділяти основні етапи і стадії правотворчого процесу;
- визначати напрямки впливу на процес правового регулювання.

Теорія держави і права вивчається як фундаментальна, базова, системоутворююча, загальна навчальна дисципліна.

ПРОГРАМА КУРСУ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

ВСТУП

Розділ 1. Правознавство як юридична наука. Методологія юридичної науки

Тема 1. Загальнотеоретична характеристика правознавства як юридичної науки. Поняття, предмет і структура юридичної науки

Поняття та предмет науки. Держава і право як об'єкт спеціального наукового пізнання. Загальна характеристика та склад правознавства як юридичної науки: предмет, функції, структура. Державно-правова дійсність - предмет правознавства. Теоретико-пізнавальна, методологічна, ідеологічна, практично-прикладна та інші функції юридичної науки. Загальнотеоретичні юридичні науки. Теорія держави і права. Юридична деонтологія. Філософія права. Соціологія права. Історія держави і права. Історія вчень про державу і право. Історія політичної і правової думки в Україні тощо. Базові галузеві і міжгалузеві юридичні науки. Конституційне право. Цивільне право. Сімейне право. Фінансове право. Трудове право. Житлове право. Екологічне право. Господарське право. Адміністративне право. Кримінальне право. Земельне право. Цивільно-процесуальне право. Кримінально-процесуальне право. Господарсько-процесуальне право. Виконавче право. Спеціальні прикладні юридичні науки. Судова бухгалтерія. Судова медицина. Судова статистика. Правова психологія. Криміналістика. Криминологія. Судова психіатрія тощо. Міжнародно-правові юридичні науки. Міжнародне приватне право. Міжнародне публічне право. Місце юридичної науки в системі суспільних наук.

Сучасний стан та перспективи розвитку науки в Україні. Юридична освіта в Україні.

Тема 2. Загальне поняття, предмет, методологія та функції теорії держави і права, її практична значущість

Передумови виникнення і розвиток загальнотеоретичної науки про державу і право. Теорія держави і права та філософія права. Теорія держави і права та енциклопедія права. Загальна характеристика теорії держави і права (поняття, об'єкт, предмет, функції, структура). Основні та загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування

держави і права. Предмет теорії держави і права. Об'єкти дослідження теорії держави і права.

Функції загальної теорії держави і права як науки. Зміст онтологічної (пізнавальної), евристичної (винахідної), прогностичної, виховної, методологічної, ідеологічної та практично-прикладної функцій теорії держави і права. Склад теорії держави та права. Методологія державно-правових явищ. Теорія держави. Теорія права. Загальна теорія держави і права в системі наукового пізнання. Місце загальної теорії держави і права в системі суспільних та юридичних наук. Її взаємодія з філософією, соціологією, політологією, економічною теорією. Загальна теорія держави і права як навчальний предмет. Загальна теорія держави і права як фундаментальна, базова, загальна, методологічна наука. Шляхи взаємовпливу та обміну досвідом теорії держави і права й галузевих і спеціальних юридичних наук.

Система навчального курсу загальної теорії держави і права, головні розділи та теми. Основні категорії та поняття теорії держави і права. Роль теорії держави та права у підготовці юриста в сучасних умовах.

Тема 3. Методологія дослідження держави і права

Поняття та значення сучасної методології досліджень державно-правових явищ. Метод дослідження та методика дослідження. Філософія права, соціологія права як прояв підходів до вивчення держави і права. Значення філософських категорій для дослідження основних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування державно-правових соціальних інститутів. Класифікація методів пізнання державно-правових явищ. Загально-філософські (методи аналізу і синтезу, якісного і кількісного аналізу, абстрагування і конкретизації, порівняння і узагальнення тощо), загальнонаукові методи (системний, функціональний, екстраполяції, моделювання, історичний, статистичний та інші), спеціально-юридичні (порівняльно-правовий, формально-догматичний, тлумачення, конкретно-соціологічний) методи дослідження як засіб теоретичного аналізу державних та правових феноменів. Методологічне значення загальнолюдських цінностей в пізнанні сутності закономірностей буття і розвитку держави і права. Методи пізнання загальної теорії держави та права. Загальнотеоретичний понятійний матеріал як відправне начало дослідження держави і права.

Розділ 2. Теорія держави

Тема 4. Походження, сутність та основні риси держави

Значимість інститутів держави і права та знань про їх виникнення і функціонування для розвитку суспільства. Держава і право як культурна цінність, як досягнення світової цивілізації. Взаємозв'язок держави і права.

Наукові погляди щодо розуміння держави. Держава як політична, структурна і територіальна організація домінуючої частини населення. Держава як знаряддя здійснення політичної влади. Політична влада як різновид суспільної влади: поняття та ознаки. Держава як організаційна форма всього суспільства, як спосіб керівництва загальними справами суспільства. Загальне поняття та соціальне призначення держави. Публічний характер державної влади. Легітимність і легальність державної влади. Різноманіття визначень держави. Основні ознаки держави. Територія. Населення. Організація політичної публічної влади. Суверенітет. Загальнообов'язкові правила поведінки (правові норми). Податки. Апарат держави. Влада і норми поведінки в умовах первіснообщинного ладу. Характерні риси публічної влади та соціальних норм первісного суспільства. Відмінність держави і права від родової організації первісного суспільства.

Причини виникнення держави. Економічні, політичні, соціальні, культурні, психологічні фактори як основні причини виникнення держави. Утворення сучасних держав. Ознаки, які відрізняють державу від інших організацій у соціально-неоднорідному суспільстві.

Державний суверенітет: загальна характеристика та конституційне закріплення. Суверенітет і суверенні права. Державний, народний, національний суверенітет та їх співвідношення.

Тема 5. Загальна характеристика теорій походження держави. Теорія сучасної держави. Держава та громадянське суспільство

Аналіз теорій виникнення держави, причини їх багатоманітності. Наукові ідеї про походження держави у творах видатних вчених. Договірна теорія. Теорія насильства. Патріархальна теорія. Психологічна теорія. Теологічна теорія. Соціально-економічна або класова теорія. Теорія еліт. Органічна теорія. Теорія "держави загального благоденства". Теорія конвергенції. Космічна теорія

виникнення держави. Афіньська, римська, германська - класичні форми виникнення держави.

Сучасні уявлення про сутність держави. Держава соціальної демократії. Держава соціально-демократичної орієнтації та її економічна, політична, соціальна, правова основи. Соціальна сутність сучасної Української держави.

Поняття і природа громадянського суспільства та його характерні риси. Історичні рамки формування та існування громадянського суспільства. Держава та сучасне громадянське суспільство, особливості їхнього співвідношення. Держава і демократія. Поняття відносної самостійності держави. Громадянин як автономний суб'єкт – основа громадянського суспільства.

Тема 6. Тип і функції держави - основні характеристики соціальної сутності держави

Типологія держав: сутність та значимість. Поняття історичного (формаційного) типу держави. Основні причини зміни типів держав. Залежність типу держави від класової приналежності влади, від економіки, способу виробництва і виду суспільно-економічної формації. Переваги та недоліки формаційної типології держави. Цивілізаційний підхід до типології держави.

Загальна характеристика рабовласницької, феодальної, буржуазної, соціалістичної, сучасної держав (держави соціальної демократії та соціально-демократичної орієнтації). Особливості держави в межах одного історичного типу.

Поняття та значення функцій держави та їхнє співвідношення із цілями, завданнями та принципами держави. Система та зміст функцій держави. Внутрішні та зовнішні, основні та неосновні, постійні та тимчасові функції держави. Функції держави в економічній, гуманітарній, соціальній та у політичній сферах. Гуманізація функцій держави на сучасному етапі. Особливості внутрішніх і зовнішніх функцій сучасної держави та їхні види.

Форми здійснення функцій держави. Установча, правотворча, правозастосовча, правоохоронна діяльність держави. Методи здійснення державних функцій. Організація, виховання, переконання, заохочення, стимулювання, легітимний примус. Залежність функцій держави від її історичного типу. Межі регулятивного втручання держави в діяльність суб'єктів правовідносин. Функції Української держави в умовах реформування суспільства.

Тема 7. *Форми держави*

Розвиток категорії "форми держави" в політично-правовій думці. Поняття форми держави та її структурні елементи.

Форма державного правління: поняття і види. Республіка та монархія як форма державного правління: їхня сутність та сучасні різновиди. Республіканська форма правління та її види. Загальна характеристика президентської, парламентської, президентсько-парламентської республіки. Основні ознаки монархії як форми правління. Необмежені монархії (абсолютні, деспотичні). Обмежені (конституційні) монархії (дуалістичні, парламентські). Фактори які обумовлюють різноманітність форм правління. Форми правління в Україні.

Поняття форми державного устрою, прості та складні державні утворення. Унітарна держава та її характерні риси. Унітарні держави з автономним утворенням. Федеративний державний устрій, його види та ознаки. Форми міждержавних утворень (імперія, конфедерація, співдружність, співтовариство, регіональні, економічні, політичні, військові та інші союзи) їхня відмінність від унітарної та федеративної держави. Порівняльний аналіз методів створення федерації та конфедерації, принципів побудови та взаємовідносин суб'єктів федерації з центром у федерації і в унітарній державі, що включає в себе автономію.

Поняття державно-правового (політичного) режиму та його види. Співвідношення державно-правового (політичного) режиму з сутністю, змістом та формою держави. Характеристика демократичного та антидемократичного режимів, їх характерні риси. Соціально-політичні, економічні, ідеологічні фактори їхнього становлення і розвитку. Особливості авторитарного, тоталітарного (фашистського, расистського, військово-диктаторського) режиму.

Демократія як внутрішня форма держави, її поняття, характерні особливості та функції. Форми, суб'єкти, принципи та закономірності розвитку демократії в умовах посттоталітарної держави.

Демократія як загальнолюдська цінність. Демократія і політичний плюралізм. Демократія і права меншості.

Поняття та ознаки самоврядування. Демократія і самоврядування. Самоврядування в державних та суспільних структурах. Шляхи розвитку демократії і самоврядування в Україні.

Стан та перспективи розвитку форми Української держави.

Тема 8. Механізм та апарат держави

Поняття механізму держави, його структура та роль у здійсненні функцій держави. Державні організації, державні установи, підприємства у механізмі держави. Основні ознаки механізму держави. Механізм держави як ієрархічна, цілісна, чітко структурована, взаємодіюча, динамічна система внутрішньо організованих елементів зі стійкими зв'язками між ними, яка базується на організаційно-економічній основі, за допомогою якої здійснюється функціонування держава та управління суспільством.

Апарат держави та принципи організації і діяльності апарату сучасної демократичної держави. Конституційне закріплення принципів організації і діяльності державного апарату в Україні. Пріоритет прав і свобод людини. Законність. Єдність і поділ влади. Демократизм. Професіоналізм. Науковість. Гуманізм.

Органи держави, їх характеристика та ознаки. Поняття посадової особи. Владні повноваження, їх основні риси, види та гарантії. Компетенція як сукупність владних повноважень. Розподіл влади за повноваженнями на різновиди як фундаментальна засада організації і діяльності механізму правової держави.

Система державних органів України. Глава держави. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Контрольно-наглядові органи. Центральні, місцеві органи держави та місцеве самоврядування. Виборні, **призначувані**, **успадковувані**. Постійні, тимчасові. Колегіальні, єдиноначальні. Правотворчі, правоохоронні, правозастосовчі, установчі, контрольно-наглядові.

Форми та методи взаємодії органів держави і місцевого самоврядування (делегування функцій та повноважень держави органам місцевого самоврядування).

Державна служба: сутність та види. Державна служба як врегульована законодавством професійна діяльність осіб із виконання завдань і функцій держави за рахунок бюджетних коштів. Цивільна і мілітаризована служби. Поняття та правовий статус державного службовця.

Стан та перспективи розвитку державних органів України.

Тема 9. Політична система суспільства та держава

Розвиток ідей про політичну систему суспільства у світовій класичній думці про державу і право. Сутність політичної системи суспільства, її основні риси та функції. Типи політичних систем.

Елементи політичної системи суспільства. Політична влада. Політичні відносини. Суб'єкти політичної діяльності і політичних відносин (інститути, організації). Політичні й правові норми. Політична свідомість і політична культура. Інші елементи політичної системи суспільства.

Місце і роль держави у політичній системі. Загальна характеристика та ознаки політичної влади. Співвідношення політичної та державної влади. Механізм політичної влади та опозиції.

Громадські об'єднання у політичній системі суспільства: поняття, значення, види та засади їхньої діяльності. Принципи діяльності громадських об'єднань та її правове **регулювання**. Загальна характеристика політичних партій, їх класифікація. Функції політичних партій.

Загальне поняття трудового колективу, органу громадської самодіяльності, громадського руху та їхні функції у політичній системі суспільства.

Форми впливу органів держави на політичні партії, рухи, інші громадські об'єднання і трудові колективи. Взаємодія політичних партій, рухів, інших громадських об'єднань, трудових колективів з державою. Проблеми взаємозв'язку держави і громадянських об'єднань у процесі розвитку громадянського суспільства.

Основні напрямки та особливості становлення і розвитку політичної системи в Україні.

Тема 10. Держава, право та особа

Історичний характер співвідношення між суспільством, особою та державою. Право як міра свободи і відповідальності. Поняття права як загально-соціального явища.

Правовий статус особи: поняття, структура, види і тенденції. Держава і правовий статус особи. Людина, особа, громадянин.

Розвиток інституту прав людини. Основні права людини. Права людини як певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах, що об'єктивно визначені рівнем розвитку всього суспільства і мають бути рівними для всіх людей. Природні права людини. Громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні права. Права людини та громадянина. Загальні, конституційні та спеціальні права людини. Активні та пасивні права. Основні напрямки розвитку прав особи у державах соціальної демократії.

Основні права дитини. Право на життя, виживання і вільний розвиток. Право на ім'я та набуття громадянства. Право на захист від економічної експлуатації. Право на відпочинок і розваги. Право знати своїх батьків та користуватися їхньою опікою. Вільно висловлювати свої думки з усіх питань. Право не розлучатись з батьками всупереч їх бажанню і підтримувати контакти з обома батьками. Права нації (народу), людства. Право на існування і самовизначення. Право на виявлення, розвиток і захист національної самобутності. Право збереження і розвиток національної культури. Право на користування природними ресурсами та розвиток економіки на своїй території. Забезпечення прав національних меншин.

Права людини у міжнародних документах. Хартія прав людини. Декларація прав людини. Пакт про громадянські та політичні права. Пакт про економічні, соціальні, культурні права. Інтеграція України у Європейській і світовій співдружності держав. Міжнародно-правові механізми забезпечення прав людини.

Теорія і практика прав людини. Гарантії прав людини та їх види. Економічні, політичні, ідеологічні, соціальні гарантії прав людини. Загальнодоступність законодавства як засіб забезпечення прав людини. Шляхи захисту прав людини. Право на юридичну допомогу. Право на оскарження дій державних органів і посадових осіб. Конституційний контроль. Судовий захист прав людини.

Поняття основних обов'язків громадянина та їх види. Конституційне та законодавче закріплення і реалізація основних обов'язків громадянина як гарантія здійснення прав людини громадянина. Принцип прямої дії норм Конституції України. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина за Конституцією України.

Тема 11. *Правова сутність та характерні ознаки правової держави*

Ідея правової держави як загальнолюдська цінність, її становлення та історичний розвиток. Внесок мислителів минулого і сучасності в теорію правової держави. Вчення Соломона, Платона, Аристотеля, Л. Сенеки, М. Т. Цицерона, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Т. Джефферсона, І. Вишенського, П. Орлика, Г. Сковороди, М. Драгоманова, Б. Кістяківського, М. Грушевського, С. Дністрянського та інших мислителів про державу і право.

Поняття, характерні риси та ознаки правової держави. Закріплення у конституціях та інших законах основних прав і свобод людини. Панування у суспільстві законів, які виражають волю

більшості населення. Реалізація, захист і гарантування прав і свобод людини і громадянина в правовій державі.

Особливість принципу верховенства права у правовій державі. Верховенство права в аспекті співвідношення держави і права. Проблеми здійснення принципу верховенства права в Україні. Сутність і мета розподілу влади, його значення для формування та розвитку правової держави.

Значимість взаємної відповідальності людини і держави, регулювання суспільних відносин на основі загально-дозвільних принципів, юридична захищеність особи, високо значиме становище у суспільному житті судових органів. Висока правова культура громадян, наявність у них юридичних знань.

Соціальна держава. Поняття, характерні ознаки.

Конституційні основи та головні напрямки будівництва правової соціальної держави в Україні.

Розділ 3. Теорія права

Тема 12. Поняття, походження права, сучасне праворозуміння

Загальне поняття та ознаки права. Право як вища міра справедливості. Право як головний соціальний регулятор суспільних відносин, як система норм, сукупність правил поведінки загального характеру, основа організації та функціонування державної влади, об'єднань громадян, кожної особи. Право як міра соціальної свободи та рівності.

Нормативність, загальнообов'язковість, системність, формально визначеність, забезпеченість і гарантованість права. Походження права, його сутність. Право об'єктивне і суб'єктивне.

Основні концепції походження права. Спільність та відмінність поглядів на право. Теорія природного права. Історична школа права. Концепція позитивізму у праві. Соціологічний підхід до розуміння права. Психологічна теорія походження права та інші.

Співвідношення права і закону. Право, закон і свавілля. Дозаконодавче, законодавче і незаконодавче право. Правовий і не правовий закон.

Тема 13. Соціальна цінність, принципи та функції права

Соціальна цінність права. Власна, інструментальна цінність права. Цінність нормативності та формальної визначеності права. Межі

правового регулювання в суспільстві. Право та культура. Цінність окремих галузей права, правових інститутів. Права людини як найвища цінність у праві. Об'єктивна необхідність права і його взаємозв'язок з державою, політикою, економікою. Співвідношення економіки і права. Правові форми економічних відносин. Співвідношення політики і права. Право як основний засіб та форма здійснення політики держави. Основні напрямки здійснення правової реформи в Україні.

Функції права як основні напрямки правового впливу на суспільні відносини. Загально-соціальні функції: гуманістична; організаторська; управлінська; комунікативна; інформаційна; ідеологічна; виховна; економічна; політична; соціальна; екологічна.

Спеціально-юридичні функції права: регулятивна (статична і динамічна); охоронна. Характеристика функцій права. Форми реалізації функцій права.

Принципи права як провідні засади, ідеї права, що в конкретному вигляді характеризують його зміст, визначають спрямованість правового регулювання (загальнолюдські принципи – гуманізму, демократизму, свободи, справедливості, рівноправності; загально-правові принципи – відповідальності за вину, єдність прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, принцип законності, гарантованість прав і свобод громадян; міжгалузеві – незалежність суддів і підкорення тільки закону, рівність прав учасників судового розгляду, незалежність суддів і підкорення їх тільки законам, доступність судового розгляду тощо та галузеві принципи права – диспозитивності ЦП, імперативності КП, свобода праці, обов'язковість умов трудових договорів ТП; принципи права інститутів – визначеність покарання у вироку суду; типологічні, конкретно-історичні тощо). Значення принципів права в правотворчості і правореалізації.

Тема 14. Норми права в системі нормативного регулювання

Поняття та основні ознаки соціальних норм. Соціальні норми як загальні правила поведінки людей у суспільстві, що зумовлені об'єктивними закономірностями і забезпечені різноманітними засобами соціального впливу.

Класифікація соціальних норм. Норми моралі. Звичаї та традиції. Політичні норми. Норми громадських об'єднань (корпоративні норми). Технічні та естетичні норми. Релігійні норми. Норми права.

Мораль як соціальне явище. Загальне та особливе в праві та моралі. Закріплення норм моралі в праві. Ознаки, що відрізняють норми права від норм моралі.

Поняття та ознаки норм права. Місце норм права в системі соціальних норм. Спільність та відмінність норм права від інших соціальних норм.

Види норм права. Класифікація норм права за предметом правового регулювання. Норми конституційного, цивільного, адміністративного, земельного, фінансового та інших галузей права. Норми права в залежності від методу правового регулювання. Імперативні, диспозитивні, рекомендаційні, заохочувальні. Розмежування норми права за суб'єктами правотворчості. Норми права органів державної законодавчої влади, органів державної виконавчої влади, глави держави та інших суб'єктів правотворчості. Поділ норм права за субординацією у правовому регулюванні. Матеріальні, процесуальні. Розподіл норм права за дією на коло суб'єктів, за дією в часі, за територіальною дією. Загальні, спеціальні, виняткові норми права. Норми права постійні та тимчасові, загальнодержавні та місцеві.

Групування норм права за іншими критеріями (функціональною спрямованістю, характером розпоряджень тощо). Види нетипових (спеціалізованих) норм права: норми-принципи, норми-презупції, норми-дефініції, норми-цілі, декларативні норми.

Поняття та види правових презупцій. Правові аксіоми. Юридичні фікції.

Структура норм права. Диспозиція, гіпотеза, санкція. Класифікація структурних елементів норми права за різними критеріями. Співвідношення норм права і статті нормативно-правового акту. Форми викладу норм права у статтях нормативно-правових актів.

Тема 15. Форми (джерела) права. Правоутворення

Поняття форми права. Джерела (форми) права та їх класифікація. Правовий звичай. Правовий прецедент. Нормативний договір. Нормативно-правовий акт. Інші форми права в Україні. Юридична доктрина. Судова та адміністративна практика.

Властивості нормативно-правових актів. Державна воля. Владний характер. Специфічна форма виразу. Юридична сила. Пов'язаність з діяльністю компетентних органів. Спрямованість на права та обов'язки. Забезпеченість силою примусу. Класифікація нормативно-правових актів: закони і підзаконні акти. Поняття та види законів. Конституція – основний закон держави. Підзаконні

нормативно-правові акти: поняття, види, особливості їх природи і змісту. Відмінності законів і підзаконних актів.

Дія нормативно-правових актів у часі, просторі й за колом осіб. Чинність нормативно-правових актів. Пряма, зворотна, переживаюча дія нормативно-правових актів.

Загальна характеристика правоутворення. Правотворчість: поняття, принципи і види. Соціальне призначення правотворчості. Співвідношення правоутворення і правотворчості. Етапи правотворчості. Підготовка нормативно-правового акту. Прийняття нормативно-правового акту. Стадії правотворчого процесу.

Законодавча ініціатива. Прийняття рішення про підготовку нормативно-правового акту та підготовку його тексту. Обговорення тексту проекту нормативно-правового акту. Погодження проекту нормативно-правового акту. Доопрацювання проекту. Внесення проекту в правотворчий орган. Обговорення проекту в правотворчому органі. Голосування проекту. Підписання законопроєкту. Опублікування і оприлюднення нормативно-правового акту.

Правотворча (законодавча) техніка як сукупність засобів і прийомів, що використовуються відповідно до прийнятих правил при розробці, прийнятті і систематизації правових (нормативних) актів для забезпечення їх досконалості. Склад, значення правотворчої техніки. Основні вимоги до підготовки нормативно-правових актів.

Юридична стилістика як система прийомів найбільш доцільного використання мови в нормативних документах. Забезпечення доступності і переконливості, визначеності і точності нормативних документів та відповідності їх юридичній культурі.

Тема 16. Правова система, система права та система законодавства. Систематизація нормативно-правових актів

Поняття правової системи. Правові системи сучасності, критерії їх класифікації. Романо-германська правова сім'я. Англо-американська правова сім'я. Мусульманське право. Сім'я традиційного права.

Поняття системи права. Структурні елементи системи права: правова норма, інститут права, підгалузь права, галузь права. Предмет і метод правового регулювання як підстава поділу права на інститути і галузі. Матеріальне та процесуальне право. Публічне та приватне право: загальне поняття та види.

Поняття системи законодавства. Система права і система законодавства: співвідношення і взаємозв'язок. Загальна

характеристика галузей права: конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, земельного, фінансового, екологічного, житлового, сімейного, сільськогосподарського, соціально-забезпечувального, кримінально-процесуального, цивільно-процесуального, арбітражно-процесуального, виправно-трудоного.

Конституція України про міжнародне право та його співвідношення з національним правом (законодавством).

Систематизація нормативно-правових актів (законодавства): поняття, основні форми. Кодифікація, консолідація та інкорпорація нормативно-правових актів. Характерні риси і види кодифікації. Поняття і види інкорпорації. Консолідація як форма систематизації нормативно-правових актів.

Сучасна кодифікація законодавства в Україні, її основні напрямки, форми та значення у забезпеченні правового стану суспільства і держави.

Тема 17. Реалізація права

Сутність, поняття, основні ознаки реалізації права. Основні форми безпосередньої реалізації права. Використання норм права. Виконання приписів норм права. Дотримання норм права. Засоби забезпечення належної реалізації права.

Застосування норм права як особлива форма його реалізації. Основні ознаки застосування права. Індивідуальний характер застосування права. Застосування права як вид діяльності державних органів. Процесуальна форма застосування права.

Механізми та основні стадії процесу застосування норм права. Встановлення юридично значимих фактів і відшукування норм. Перевірка достовірності тексту і визначення меж дії юридичної сили норми. З'ясування змісту норми права. Прийняття рішення у справі і оформлення акту застосування. Загальні вимоги правильного застосування правових норм. Законність, обґрунтованість і доцільність правозастосовчої діяльності. Правозастосовчі акти (акти застосування права), їх особливості та види. Акти, що вступають в дію на основі нормативного акту, мають персоніфікований, індивідуальний характер, не визнаються джерелом права, не мають зворотної сили. Прийняття індивідуального правового акту як кінцевий етап правозастосування. Відмінність індивідуальних актів (актів застосування) від нормативно-правових актів.

Прогаolini в праві, причини їх виникнення та способи усунення. Застосування правових норм за аналогією в разі прогаolini у

законодавстві. Аналогія закону і аналогія права. Юридичні колізії і способи їх вирішення.

Тема 18. Тлумачення правових норм

Поняття, суть і необхідність тлумачення права. Загальна характеристика тлумачення-з'ясування (усвідомлення) і тлумачення-роз'яснення (інтерпретації). Засоби тлумачення норм права, поняття та основні риси.

Види тлумачення-з'ясування (усвідомлення) за способами. Філологічне (граматичне, семантичне, лінгвістичне) тлумачення правових норм. Логічне, історичне, систематичне та спеціально-юридичне тлумачення правових норм. Класифікація тлумачення-з'ясування (усвідомлення) залежно від співвідношення тексту норми та її дійсного змісту. Буквальне (адекватне), розширене і обмежувальне тлумачення.

Види тлумачення-роз'яснення (інтерпретації). Офіційне і неофіційне тлумачення права та його види. Нормативне тлумачення: автентичне (авторське), делеговане (легальне). Казуальне тлумачення: судове, адміністративне. Доктринальне, професійне та буденне тлумачення норм права.

Акти тлумачення (інтерпретаційно-правові акти), їх види та юридична природа.

Тема 19. Законність і правопорядок

Поняття законності. Сутність, основні ознаки законності. Принципи та вимоги законності. Загальність і обов'язковість додержання і виконання закону. Законність як метод цивілізованого державного управління. Значення законності для розбудови правової держави, формування громадянського суспільства.

Гарантії законності, їх поняття і види. Загально-соціальні (економічні, політичні, ідеологічні) та юридичні (превентивні, відновлювальні, штрафні; президентські, парламентські, прокурорські, судові тощо) гарантії законності. Недійсність нормативно-правових актів прийнятих всупереч законам. Скасування або зміна неправових нормативно-правових актів державної влади. Контроль і нагляд за дотриманням законів спеціальними органами. Своєчасний та справедливий розгляд скарг громадян щодо порушення прав людини. Конституційні гарантії законності.

Суспільний та правовий порядок. Сутність правопорядку, його характерні риси. Структура, функції та принципи правопорядку. Правопорядок як результат функціонування права і законності. Взаємозв'язок правопорядку і законності. Правопорядок як реалізована законність. Законність, правопорядок і дисципліна.

Тема 20. Правомірна поведінка. Юридична відповідальність

Поняття та основні ознаки правомірної поведінки. Види правомірної поведінки. Об'єктивна та суб'єктивна сторони правомірної поведінки. Мотивація правомірної поведінки. Маргінальна (вплив через страх) та конформістська (приспосувальна) поведінка, умови та причини їх існування у сучасному суспільстві.

Загальна характеристика та ознаки правопорушення. Протиправність, суспільна небезпека, шкода, вина (умисел, необережність), караність. Види правопорушень. Злочини. Суспільно небезпечні правопорушення, що передбачені кримінальним законом. Проступки (види проступків). Склад правопорушення. Суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона правопорушення. Правопорушення з формальним та матеріальним складом. Причини правопорушень і шляхи їх усунення.

Поняття, ознаки, принципи і види юридичної відповідальності. Конституційна, цивільна, дисциплінарна, адміністративна, кримінальна, матеріальна відповідальність. Підстави юридичної відповідальності. Деліктоздатність, склад правопорушення, передбачуваність правопорушення нормативно-правовими актами. Обставини, що виключають юридичну відповідальність. Підстави звільнення від юридичної відповідальності. Необхідна оборона і крайня необхідність. Стадії юридичної відповідальності. Презумпція невинуватості як гарантія прав людини та громадянина.

Юридична відповідальність і державний примус. Цілі і завдання юридичної відповідальності.

Тема 21. Правосвідомість і правова культура

Поняття та основні риси правової свідомості. Правосвідомість як особлива форма суспільної свідомості, сукупність правових понять, ідей, поглядів, почуттів у ставленні людей до чинного права, його мети, завдань, правомірності. Структура правової свідомості, її елементи: правова ідеологія, правова психологія, правова поведінка. Види правової свідомості: за суб'єктами (індивідуальна, групова,

класова тощо), за характером відображення правової дійсності (наукова, практична, буденна). Професійна правосвідомість юриста.

Правова свідомість і право: співвідношення та взаємодія. Вплив правосвідомості на законотворчу та правозастосовчу діяльність.

Правова культура: її сутність та основні риси, форми прояву в суспільстві. Правова культура суспільства: поняття, склад. Система правових норм. Сукупність правовідносин. Сукупність суб'єктів права. Правосвідомість. Режим законності, правопорядку. Правова культура особи. Правова культура як система знань, вмінь і навичок, емоцій, почуттів, вольових компонентів, які проявляються у правомірній діяльності і поведінці. Правові погляди і принципи. Роль правової культури у формуванні громадянського суспільства та правової держави. Правова культура у законодавчій і правозастосовчій діяльності. Професійна правова культура.

Правовий нігілізм, причини його виникнення, форми, вплив на стан режиму законності, реалізацію та забезпечення прав і свобод громадян. Правовий нігілізм як деформований стан правосвідомості особи, суспільства, грипи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій.

Правове виховання як спосіб формування правосвідомості та правової культури. Завдання правового виховання. Форми правового виховання. Правова освіта, правова пропаганда, правова просвіта, правова агітація, форми правомірної соціально-активної діяльності тощо.

Тема 22. Правові відносини

Поняття та основні ознаки правових відносин. Правовідносини як вольові суспільні відносини, створені на основі норм права. Індивідуальний характер правовідносин. Забезпеченість правовідносин захистом державного примусу. Основні види правовідносин. Регулятивні та охоронні, активні і пасивні, відносні й абсолютні, прості та складні правовідносини. Передумови виникнення і функціонування правовідносин. Взаємозв'язок норми права і правовідносин.

Правовідносини як форма існування й реалізації прав і обов'язків. Структура правовідносин. Зміст правовідносин: юридичний, фактичний. Правочинність і юридичний обов'язок. Співвідношення суб'єктивного права з правочинністю. Суб'єкти правовідносин. Громадяни, державні органи, фізичні та юридичні особи, соціальні спільноти, посадові особи, держава як суб'єкт правовідносин.

Правосуб'єктність: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність суб'єктів правовідносин. Об'єкти правовідносин, їх класифікація.

Обставини, з настанням яких виникають, змінюються або припиняються правові відносини. Юридичні факти та їх класифікація. Юридичні дії та події.

Тема 23. Правове регулювання суспільних відносин та його механізм

Правове регулювання і його вплив на суспільні відносини. Поняття, предмет, прийоми і типи правового регулювання. Правове регулювання як владний вплив держави з допомогою всіх юридичних засобів на суспільні відносини з метою їх розвитку, упорядкування та захисту. Способи правового регулювання як складові елементи впорядкування суспільних відносин шляхом застосування дозволів, зобов'язань і заборон. Особливий порядок правового регулювання, що виражається в певному поєднанні способів (дозволів, заборон) для створення стану найбільшого сприяння задоволенню інтересів суб'єктів. Цілі правового регулювання. Сфера і межі правового регулювання. Сукупність суспільних відносин, що потребують упорядкування правовими засобами. Рамки поширення права та визначення характеру впливу на суспільні відносини. Основні напрямки правового регулювання. Закріплення і охорона нових суспільних відносин. Заборона, стимулювання, зміна певних суспільних відносин. Стадії правового регулювання: обов'язкові та факультативні.

Механізм правового регулювання як система засобів правового впливу на всіх суб'єктів суспільного життя, формування їхньої правової поведінки, на суспільні відносини. Елементи механізму правового регулювання. Правові норми. Юридичні факти. Правовідносини. Акти реалізації норм права. Акти тлумачення змісту правових норм. Акти застосування норм права. Стадії механізму правового регулювання. Механізм правотворчості. Механізм реалізації суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків. Механізм покладення юридичної відповідальності. Вимоги до механізму правового регулювання у державах соціальної демократії. Місце і роль держави у функціонуванні механізму правового регулювання суспільних відносин.

Якість правового регулювання суспільних відносин. Ефективність правового регулювання, фактори, що її забезпечують. Економічність правового регулювання. Цінність правового регулювання.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Відповідно до навчального плану, крім лекційного курсу з теорії держави і права України проводяться семінарські заняття, їх мета - виробити у студентів уміння самостійно поглиблювати знання з теорії держави і права, аналізувати законодавчі акти, формувати навички логічного юридичного мислення, робити обґрунтовані теоретичні висновки та узагальнення. Семінарські заняття не повторюють, а доповнюють і поглиблюють теми лекційного курсу і навчальної літератури. Для підготовки до семінару студентів пропонується тема, план семінару та шість видів завдань. Кожне із завдань передбачає свою конкретну особливу мету. Проблемні питання для дискусій сприяють розвитку творчого мислення, вміння аналізувати різноманітні державно-правові явища; оволодінню місцевостям вести обговорення і дискусію: вміти формулювати, аргументувати і відстоювати свою позицію, ставити запитання опонентам, об'єктивно оцінювати точку зору інших студентів. Термінологічне завдання спонукає до вивчення студентом термінології правознавства, основних понять і визначень, які використовуються в юриспруденції. Методичне завдання зобов'язує до переосмислення, узагальнення і оцінки вивченого матеріалу і на цій основі проведення порівняльного аналізу різних державно-правових явищ, їх класифікації. Практичне завдання стимулює студента до накопичення емпіричного матеріалу, розвиває вміння логічно побудувати свою відповідь. П'яте завдання полягає у підготовці декількома студентами реферату на задану актуальну тему правознавства. Мета цього завдання - навчити студента працювати з літературними джерелами, оформляти і стисло викладати своє уявлення про державно-правові інститути, факти тощо. І, нарешті, шосте завдання спрямоване на перевірку засвоєних знань самими студентами. Воно зводиться до опрацювання тестів та інших задач, що надає можливість студенту самостійно об'єктивно оцінити свій рівень знань. Під час підготовки до семінарських занять студент зобов'язаний виконати термінологічні, методичні завдання і скласти план відповіді на кожне питання семінарського заняття та підготувати реферат. Невиконання цих завдань тягне за собою незадовільну оцінку.

У навчально-методичних матеріалах подається рекомендована література, яка для зручності поділена на чотири групи: документи і нормативно-правові акти, першоджерела, основні підручники і посібники та джерела для поглибленого вивчення окремих питань

теорії держави і права. Особливу увагу слід звернути на закони та інші нормативні акти. Це можуть бути не тільки чинні нормативні акти, але і так звані пам'ятки права. До першоджерел віднесені наукові роботи видатних вчених і мислителів, які стосуються питань теорії держави і права та рекомендуються для опрацювання. Третя група джерел містить перелік основних рекомендованих підручників і навчальних посібників для студентів вузу, що навчаються за спеціальністю «Правознавство», які слід використовувати для вивчення і засвоєння основного обсягу матеріалу з курсу теорії держави і права України. У четвертій групі - до кожної лекційної теми пропонується додаткова література, яка містить більш глибокі дослідження з тієї чи іншої проблематики даного курсу.

Водночас, враховуючи специфіку навчання у вищій школі, у методичних рекомендаціях не **вказуються** конкретні сторінки рекомендованих джерел. Студент при підготовці до семінарського заняття повинен самостійно знайти потрібні йому розділи чи параграфи. Поряд з рекомендованою літературою можна використати також інші доступні джерела.

У результаті вивчення рекомендованої, а також іншої літератури студент повинен підготувати вичерпні відповіді на всі питання семінарського заняття. Виступаючи на семінарі, студент має чітко характеризувати обговорюване питання теми, намагаючись до стислості і логічності викладу. При цьому він може користуватися своїм конспектом, але не зачитувати його замість свого усного виступу, а використовувати лише план підготовки до семінару.

Семінар закінчується висновком викладача. Головне у цьому висновку - чітко сформульовані положення, які становлять суть теми семінару. Студенти повинні на основі цього висновку внести в свої записи, зроблені при підготовці до семінару, відповідні доповнення та уточнення. На семінарських заняттях ведеться облік поточної успішності студентів. Пропущений з будь-яких причин семінар, а також невдалий виступ на занятті необхідно протягом тижня відпрацювати шляхом написання реферату з відповідями на всі питання даної теми пропущеного заняття та подальшого його захисту. В іншому випадку студент не допускається до участі в наступному семінарі. Заборгованості з семінарів, незважаючи на їх кількість, є причиною недопущення студента до складання підсумкового іспиту.

Тема 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВОЗНАВСТВА (4 год.)

План семінарського заняття:

1. Юриспруденція як система юридичних наук. Правознавство.
2. Система правових наук.
3. Поняття і предмет теорії держави і права.
4. Методологія дослідження державно-правових явищ.
5. Взаємозв'язок теорії держави і права з іншими юридичними навчальними дисциплінами.
6. Перспективи розвитку юридичної науки та освіти в Україні.

Проблемні питання для дискусій:

1. Місце теорії держави і права в системі юридичних та інших гуманітарних наук.
2. Проблеми предмета вивчення теорії держави і права.
3. Юридична наука й освіта в Україні в контексті Болонської декларації.
4. Роль теорії держави і права для підготовки юриста в сучасних умовах.

Термінологічне завдання: засвоїти такі поняття - "правознавство", "теорія держави і права", "предмет і функції теорії держави та права", "методологія", "методи дослідження", "конституційне право", цивільне право", "адміністративне право", "кримінальне право", "трудова право", "господарське право".

Методичне завдання: накреслити в зошиті структуру правознавства як систему юридичної науки.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Місце та роль теорії держави і права у підготовці кваліфікованого юриста";
2. "Основні напрямки та перспективи розвитку юридичної науки (правознавства) в Україні";
3. Вплив та значимість методології у формуванні сучасного юриста.

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Яким є зміст поняття «юриспруденція». Це:
 - а) юридична наука;
 - б) правознавство,
 - в) правознавство та державознавство;

- г) професійна діяльність юристів,
 - д) система юридичних наук.
2. Визначте які з вказаних наук відносяться до загальнотеоретичних юридичних наук:
 - а) юридична деонтологія,
 - б) кримінальне право,
 - в) соціологія права;
 - г) судова статистика;
 - д) історія держави і права України.
 3. Визначте, які з вказаних методів пізнання державно-правових явищ є правильними:
 - а) загально-філософські,
 - б) спеціально-юридичні;
 - в) конкретно-логічні;
 - г) загальнонаукові;
 - д) формально-спеціальні.
 4. Розкрийте зміст евристичної функції теорії держави і права.
 5. Яке поняття розкриває наступне визначення: “це галузь спеціальних суспільних знань, в межах і за допомогою яких здійснюється теоретико-прикладне освоєння державно-правової дійсності”?
 - а) теорія держави і права;
 - б) теорія права;
 - в) теорія держави;
 - г) правознавство;
 - д) соціологія.
 6. Які структурні елементи теорії держави і права ви знаєте?

Література:

1. Бачинин В.А. Методологические проблемы казуально-детерминационного анализа правовых реалий / В.А. Бачинин // Правоведение. СПб – 2007. – № 6 (275).
2. Геселев О.В. Сутність права і плюралізм праворозуміння: співвідношення та взаємодія в умовах постмодерну / О.В. Геселев // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / [за заг. ред. Ю.М. Оборотова]. – О.: Фенікс, 2008.
3. Давидова Н. Юридична наука в Сполучених Штатах Америки та Україні/ Н. Давидова // Право України. – 2013. - № 1-2.
4. Дністрянський С. Погляд на теорію права та держави / Станіслав Дністрянський. - Львів: НТШ, 1925.

5. Задорожній О. Юридична освіта в Україні, якою вона є на сьогодні? / О. Задорожній // Юридичний вісник України. – 4-17 травня, 2000. - №18-19.
6. Кравчук М.В. Основні напрямки реформування та стандартизації вищої юридичної освіти / М. Кравчук // Порівняльно-правові дослідження. Українсько-грецький міжнародний науковий журнал. – 2009. - № 1 – С.161-167.
7. Кравчук М.В. Методологічні засади проведення історико-правового дослідження / М. Кравчук // Психологія і суспільство. – 2009. - №3. – С. 69-80.
8. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – [3-є вид., змін. й доп.]. - Тернопіль: 2008.- С. 6-18.
9. Кравчук М. В. Сучасна методологія пізнання юриспруденції /М. В. Кравчук //Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12.
10. Кунев Ю. Об'єкт правознавства: системодіяльний підхід /Ю. Кунев // Право України. – 2008. – № 3.
11. Мурашин О. Сучасна юридична наука: проблеми і пріоритети / О. Мурашин // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 1.
12. Общетеоретическая юриспруденция: [учебник]/ под. ред. Ю.Н. Оборотова. – О.: Феникс, 2011.
13. Селіванов В. До проблеми розроблення концепції розвитку вітчизняної юридичної науки / В. Селіванов // Право України. – 2001. -№ 7.
14. Скакун О. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії/ О.Ф. Скакун// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
15. Старинський М. Окремі теоретико-методологічні засади конструювання понять (дефініцій) у праві / М. Старинський // Підприємництво, господарство і право. - 2011. - №10.
16. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В.. – К.: Атіка, 2010. – С.5-10.
17. Шемшученко Ю. С. Нові організаційні форми здійснення правознавчих наукових досліджень / Ю. С. Шемшученко // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 13. – К., 2002.
18. Шемшученко Ю.С. Академічна юридична наука: наука і сучасність/ Ю. С. Шемшученко // Право України. – 1998. - №11.

19. Шундинов К.В. Синергетический подход в правовой науке: проблемы адаптации / К.В. Шундинов // Правоведение. – СПб – 2008. – № 1 (276).

Тема 2. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ДЕРЖАВИ (4 год.)

План семінарського заняття:

1. Поняття держави, загальна характеристика. Основні ознаки держави.
2. Державний суверенітет як основна ознака держави.
3. Ознаки, які відрізняють державу від влади первісного суспільства.
4. Загальні закономірності виникнення держави. Причини виникнення держави.
5. Ознаки, які відрізняють державу від інших організацій соціально-неоднорідного суспільства.
6. Основні концепції держави.

Проблемні питання для дискусій:

1. Проблеми сутності держави.
2. Відмінність між поняттям “державна” і “країна”.
3. Причини багатоманітності визначень держави.
4. Державна як цінність культури і цивілізації.
5. Значення держави для розвитку суспільства.
6. Співвідношення державного, народного та національного суверенітету.

Термінологічне завдання: засвоїти основні поняття цієї теми - "державна", "політична влада", "державна влада", "суверенітет".

Практичне завдання: скласти план відповіді на питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Методичне завдання: оформити таблицю з порівняльною характеристикою держави з іншими організаціями соціально-неоднорідного суспільства.

Реферат:

1. "Характеристика тоталітаризму як форми держави";
2. "Особливості розвитку та функціонування сучасної держави";
3. "Характерні риси та перспективи розвитку “ідеальної” держави”.

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані ознаки держави, що відрізняють її від влади у первісному суспільстві:
 - 1) населення не оподатковується;
 - 2) влада не відокремлюється від суспільства;
 - 3) створюється система загальнообов'язкових правил поведінки;
 - 4) влада поширюється на всіх членів роду, на якій території вони б не перебували;
 - 5) влада виражає і захищає інтереси, насамперед, керівної частини населення;
 - б) влада тримається на авторитеті і повазі до неї всіх членів суспільства.
2. Визначте які з вказаних причин виникнення держави є вірними:
 - а) соціальні;
 - б) психологічні;
 - в) технологічні;
 - г) національні;
 - д) культурні.
3. Чи є правильним наведене визначення держави: “це спільність вільних, рівноправних людей, які проживають на визначеній території, об'єднаних системою суспільних відносин, що служать основою реалізації їхніх загальних і особистих інтересів”.
4. Охарактеризуйте наявність загальнообов'язкових правил поведінки як основну з ознак держави.
5. Чи правильно названі ознаки, які відрізняють державу від інших організацій в суспільно-неоднорідному, зокрема класовому суспільстві:
 - а) у кожному суспільстві може існувати лише одна держава, а організацій багато;
 - б) держава має у своєму розпорядженні специфічний апарат і матеріальні засоби для виконання своїх завдань і функцій;
 - в) держава може встановити загальнообов'язкові для всього населення правила поведінки - юридичні норми;
 - г) основою суспільства є рід, тобто спільність людей на підставі дійсної чи передбачуваної спорідненості, спільності праці чи майна, а держава об'єднує всіх;
 - д) тільки державна влада характеризується суверенітетом.
6. Держава визначається як оформлений законами апарат політичної влади.. :
 - а) соціологічною концепцією держави;
 - б) концепцією «державно-соціальний арбітр»;
 - в) легістською концепцією;

г) деспотичною концепцією.

Література:

1. Кашанина Т. В. Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы: Учебное пособие. – М.: Юристъ, 1999.
2. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005.
3. Кравчук В.М. Співвідношення понять «простір» і «територія»/ В.М.Кравчук// Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2013 р.). – Тернопіль: Вектор, 2013. – С. 22-25.
4. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., змін. й доп. Тернопіль: 2008.- С. 38-62.
5. Кравчук М.В. Держава та армія в період тимчасового уряду та їх правове закріплення / М.В. Кравчук // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 48. – К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького. НАН України, 2010. – С. 69-76.
6. Общетеоретическая юриспруденция: [учебник]/ под. ред. Ю.Н. Оборотова. – О.: Феникс, 2011.
7. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В.. – К.: Атіка, 2010. – С.19-29.
8. Якубовська Н.О. Багатонаціональні компанії та державний суверенітет // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / [За заг. ред. Ю.М. Оборотова]. – О.: Фенікс, 2008.

Тема 3. ТЕОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ (4 год.)

План семінарського заняття:

1. Передумови та причини виникнення різновидів теорій походження держави.
2. Загальна характеристика договірної та патріархальної теорії виникнення держави. Теорія насильства.
3. Теологічна та психологічна теорії виникнення держави. Соціально-економічна або класова теорія.
4. Органічна та космічна теорія виникнення держави. Інші сучасні теорії виникнення держав.
5. Сучасні держави.

6. Загальна характеристика громадянського суспільства.

Проблемні питання для дискусій:

1. Конструктивні та хибні аспекти різноманітних досліджень про походження держави.
2. Особливості трансформації розвинутих та посттоталітарних країн світу у державу соціальної демократії.
3. Україна як держава соціально-демократичної орієнтації.
4. Співвідношення громадянського суспільства і держави.

Термінологічне завдання: вивчити поняття: "природні права", "суспільний договір", "громадянське суспільство" "держава соціальної демократії", "держава соціально-демократичної орієнтації".

Методичне завдання: виписати спільні ознаки для 2-3-х теорій виникнення держави.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Сучасні теорії виникнення держави";
2. "Порівняльна характеристика теорій походження держави";
3. "Проблеми формування громадянського суспільства у посттоталітарній державі".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Визначте які з вказаних теорій виникнення держави існують насправді:
 - а) теорія конвергенції;
 - б) природнича теорія;
 - в) національно-культурна;
 - г) соціально-економічна;
 - д) психологічна.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані форми виникнення держави:
 - а) римська;
 - б) франкська;
 - в) афінська;
 - г) англосаксонська;
 - д) германська.
3. Яка теорія розглядає державу як витвір самої природи і продукт її розвитку?

4. Теорія виникнення держави, що пов'язує походження держави з природною ієрархією, нерівністю (за силою, здібностями тощо) в будь-якій соціальній спільноті, називається:
 - а) спортивна;
 - б) олігархічна;
 - в) теорія еліт;
 - г) управлінська (організаційна);
 - д) дифузна.
5. Чи правильно перелічені прихильники договірної теорії виникнення держави:
 - а) Ж.-Ж. Руссо;
 - б) Б. Спіноза;
 - в) Л. Гумплович;
 - г) Р. Фільмер;
 - д) Г. Грацій.
6. Розкрийте основні ознаки громадянського суспільства.

Література:

1. Гражданское общество: истоки и современность/ Науч. ред. проф. И. И. Кальной.- [2-е изд., доп.]. - СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2002.
2. Громадянське суспільство в Україні/ [Ред.-упор. Н. Демчук, Л. Кудіна]. – К.: Молодіжна альтернатива, 2004.
3. Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід/[за ред. А. Карася]. - Львів, 1999.
4. Кін Джон. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення/ Пер. з англ. Олександр Гриценко; Літ. ред. О. Гриценко. – К.: К.І.С., 2000.
5. Косілова О. Правозахисні функції громадянського суспільства / О. Косілова // Підприємництво, господарство і право. - 2011. - №10.
6. Кравчук В. Проблема меж державної влади в умовах формування громадянського суспільства/ В. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. - 2010. - № 1.
7. Кравчук М.В. Взаємовідносини держави і церкви (правовий аспект) / М.В. Кравчук // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи Збірник тез і доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль: ТЗВО. “Тернограф”, 2008.
8. Онищенко О. С. Шляхи формування в Україні громадянського суспільства / О. С. Онищенко // Правова держава: Щорічник

- наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 13. – К., 2002.
9. Патеї-Братасюк М. Громадянське суспільство: сутність, **генеза** ідеї, особливості становлення в умовах сучасної України / Патеї-Братасюк М., Довгунь Т. – Тернопіль, 1999.
 10. Пушкіна О. Інститут громадянського суспільства в системі захисту прав і свобод людини / О. Пушкіна // Юридична Україна. - 2012. - №1.
 11. Стоган А. Взаємозалежність і взаємообумовленість громадянського суспільства та правової держави /А.Стоган // Право України. – 2007. – № 10.
 12. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В.. – К.: Атіка, 2010. – С.29-36.
 13. Тимошенко В. Розвиток концепції громадянського суспільства у вітчизняній політико-правовій думці ХІХ – початку ХХ ст. / В. Тимошенко // Право України. – 2010. - №7.
 14. Цимбалюк М. Громадянське суспільство як фактор утвердження демократичної правосвідомості / М. Цимбалюк // Право України. – 2007. – № 11.
 15. Шаповал В. Конституційна категорія соціальної держави / В. Шаповал // Право України. – 2004. – № 5.

Тема 4. ІСТОРИЧНІ ТИПИ ДЕРЖАВИ. ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ (4 год.)

План семінарського заняття:

1. Загальна характеристика типології держав (сутність, підходи, класифікація).
2. Формаційний та цивілізаційний підходи до типології держави.
3. Історичні типи держави.
4. Доіндустріальні типи держави: рабовласницька держава, феодалська держава.
5. Індустріальні типи держави: буржуазна держава, соціалістична держава.
6. Особливості постіндустріальних держав.
7. Функції держав: поняття, зміст. Внутрішні та зовнішні функції сучасної держави.
8. Форми здійснення функцій держави.

Проблемні питання для дискусій:

1. Основні причини зміни типів держав.
2. Співвідношення функцій держави з її завданнями.
3. Гуманізація функцій держави на сучасному етапі.
4. Залежність методів здійснення державних функцій від історичного типу держави.
5. Сфери і межі втручання держави у діяльність суб'єктів правовідносин.

Термінологічне завдання: запам'ятати такі поняття як: "типологія держав", "тип держави", "функції держави", "внутрішні функції держави", "зовнішні функції держави".

Методичне завдання: зробити порівняльну характеристику рабовласницької й феодальної держави, буржуазної й соціалістичної держави (накреслити в зошиті).

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Поняття функцій держави, їх класифікація та методи здійснення";
2. "Порівняльний аналіз функцій тоталітарної та правової держави";
3. "Функції Української держави на сучасному етапі розвитку суспільства".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Культурні, релігійні, національні, психологічні та геополітичні ознаки як головні критерії типологізації держав виступають –
 - а) у цивілізаційному підході;
 - б) формаційному підході;
 - в) історичному підході;
 - г) глобальному підході.
2. Визначте які з наступних історичних типів держави вказані вірно:
 - а) світська держава;
 - б) демократична держава;
 - в) західна держава;
 - г) феодальна;
 - д) рабовласницька.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані функції держави за сферою суспільного життя:
 - а) гуманітарні;
 - б) економічні;
 - в) правозахисні;

- г) бюрократичні;
 - д) суспільні.
4. Яка із форм діяльності держави пов'язана з реалізацією юридичних норм?
 5. Яке поняття розкриває таке визначення: “основні напрямки діяльності держави, які розкривають її сутність і призначення в суспільстві” –
 - а) тип держави,
 - б) завдання держави,
 - в) соціальна сутність держави,
 - г) функція держави,
 - д) форма діяльності держави.
 6. Перелічіть методи здійснення функцій держави.

Література:

1. Аракелян М. Нова парадигма правозахисної функції сучасної демократичної держави/ М. Аракелян // Право України. – 2012. - № 11-12.
2. Волинець В. Забезпечення міжнародної інтеграції та співпраці як функція сучасної української держави: правові аспекти/ В. Волинець// Юридична Україна. – 2013. - № 2.
3. Волинець В. Охорона прав і свобод людини і громадянина як функція сучасної демократичної держави/ В. Волинець// Юридична Україна. – 2013. - № 4.
4. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави/ В. Волинець// Юридична Україна. – 2013. - № 5.
5. Волинець В. Функція гарантування національної безпеки в контексті державно-правового розвитку сучасної України/ В. Волинець// Юридична Україна. – 2013. - № 1.
6. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: [навчальний посібник]. – К.: Атіка, 2005.
7. Лошихін О.М. Комунікативна функція у системі функцій сучасної держави/ О.М. Лошихін// Публічне право. – 2013. - №2.
8. Мацькевич М. Розвиток культурної функції держави як умова демократичних трансформацій українського суспільства/ М. Мацькевич // Право України. – 2012. - №8.
9. Рабінович П. Соціальна сутність держави: теоретико-методологічні засади дослідження / П. Рабінович, Ю.Лобода // Право України. - 2001. - № 8.
10. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів]/ Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.36-47.

11. Чиркин В. Е. Переходное постсоциалистическое государство: содержание и формы / В. Е. Чиркин // Государство и право. – 1997. - № 1.
12. Якубенко В. Принципи соціальної держави / В.Якубенко // Право України. – 2002. - № 6.
13. Якушик В. Типологізація держави/ В.Якушик // Політологічні читання. – 1995. - №2.

Тема 5. ФОРМИ ДЕРЖАВИ (4 год.)

План семінарського заняття:

1. Загальне поняття та характеристика форми держави.
2. Структура (елементи) форми держави.
3. Поняття та види державного правління. Розвиток форми державного правління в Україні.
4. Сутність та основні види державного устрою. Тенденції зміни форми державного устрою України.
5. Поняття та основні види державного (політичного) режиму. Шляхи розвитку форми державного режиму в Україні.
6. Міждержавні об'єднання: поняття, види.

Проблемні питання для дискусій:

1. Фактори які обумовлюють різноманітність форм правління.
2. Порівняльна характеристика демократії і тоталітаризму.
3. Закономірності розвитку демократії в умовах посттоталітарної держави.
4. Стан та перспективи розвитку форми Української держави.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення понять: "форма держави", "державне правління", "державний устрій", "державний режим" "республіка", "монархія", "конфедерація", "імперія", "демократія", "тоталітаризм".

Методичне завдання: скласти у зошиті схему різновидів форм держави в залежності від характеру кожного з 3-х елементів.

Практичне завдання: підготувати план відповіді на питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Форма Української держави в конституційних актах та перспективи її розвитку";
2. "Порівняльна характеристика тоталітарної та демократичної держави";

3. Сутність терміну “форма держави” та значимість його для державотворення.

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. У відповідях під якими номерами правильно вказано види форми державного правління:
 - а) демократична;
 - б) унітарна;
 - в) тоталітарна;
 - г) монархічна;
 - д) республіканська.
2. Визначте які з вказаних видів монархії названі вірно:
 - а) автентична;
 - б) дуалістична;
 - в) тоталітарна;
 - г) деспотична;
 - д) президентсько-парламентська.
3. Який із елементів форми держави розкриває сукупність форм і методів, за допомогою яких здійснюється державна влада?
4. Яке поняття розкриває наступне визначення: “стан політичного життя, при якому державна влада здійснюється з дотриманням основних прав людини і з забезпеченням легальних можливостей вільного виявлення і врахування інтересів усіх груп населення через демократичні інститути (вибори, референдуми, тощо) та діяльність різноманітних громадських об'єднань, які представляють ці інтереси і впливають на вироблення і здійснення політики держави” –
 - а) форма державного правління,
 - б) президентська республіка,
 - в) демократичний режим,
 - г) державний режим,
 - д) авторитарний режим.
5. Правовий союз між державами, за якого одна держава надає зовнішньополітичну і військову допомогу іншій, залежній від неї державі називається:
 - а) конфедерація;
 - б) імперія;
 - в) реальна унія;
 - г) співдружність;
 - д) протекторат.
6. Дайте визначення формі державного устрою.

Література:

1. Богуцький П. Правовий режим: методологічні рівні дослідження/ П. Богуцький// Право України. – 2013. - № 1-2.
2. Бондарева К. Правова інституціоналізація демократичних політичних режимів/ К.Бондарева // Юридична Україна. – 2012. - №8.
3. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних режимах/ К.Бондарева // Юридична Україна. – 2012. - №10.
4. Долженков О. О. Тоталітаризм в Україні: проблеми формування та трансформації. - О.: Одеський інститут внутрішніх справ, 2000.
5. Матузов Н. И. Правовые режимы: вопросы теории и практики / Н. И. Матузов, А. В. Малько // Правоведение. – 1996. – № 1.
6. Мяловицька Н. Сучасні тенденції видозмін державного устрою як структурного елемента форми держави/ Н. Мяловицька// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
7. Орзіх М. Президентська республіка – різновид форми правління / М.Орзіх / Право України. – 2009. - №10.
8. Петришин О. Змішана республіканська форма правління: питання теорії та практики / О. Петришин, С. Серьогіна // Право України. – 2009. - №10.
9. Погорілко В. Основні засади теорії безпосередньої демократії / В. Погорілко // Право України. – 2001. – № 8.
10. Полякова О. М. Політичний режим як загальнотеоретична категорія / О. М. Полякова // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 13. – К., 2002.
11. Попович Т.П. Європейські стандарти демократії: теоретико-правові аспекти/ Т.П. Попович// Публічне право. – 2013. – №2.
12. Святоцький О. Питання пошуку оптимальної моделі форми держави для України / О. Святоцький // Право України. – 2009. - №10.
13. Скрипнюк О. Вплив інститутів громадянського суспільства на становлення і розвиток демократичного політичного режиму// Право України. – 2001. – № 5.
14. Сухонос В. Аналіз державного режиму: термінологія, класифікація та характеристика в постіндустріальну епоху/ В. Сухонос // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12.
15. Сухонос В. Форма державно-територіального устрою: термінологія і класифікація постіндустріальної епохи /

- В. Сухонос // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 1.
16. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В.. – К.: Атіка, 2010. – С.47-62.
 17. Телешун С. Поняття державного устрою України: проблеми теорії і практики/ С. Телешун // Право України. – 2000. – № 6.
 18. Цветков В. В. Демократія - Управління - Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: [монографія] / В. В. Цветков, В. П. Горбатенко. - К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001.
 19. Чушенко В. Форма державного правління в теорії та практиці українського державотворення / В. Чушенко // Право України. – 2009. - №10.
 20. Шаповал В. Форма правління у перспективі національного державотворення / В. Шаповал // Науковий збірник УВУ. – Мюнхен – Львів, 1995.

Тема 6. МЕХАНІЗМ ТА АПАРАТ ДЕРЖАВИ (4 год.)

План семінарського заняття:

1. Загальна характеристика та поняття механізму і апарату держави.
2. Принципи та риси апарату держав соціально-демократичної орієнтації.
3. Поняття, види та характеристика державних органів.
4. Державні органи України, їх система.
5. Форми та методи взаємодії державних органів України.
6. Значимість знань про механізм і апарат держави для підготовки юристів.

Проблемні питання для дискусій:

1. Співвідношення понять “механізм” та “апарат” держави.
2. Принцип розподілу влади як основний для організації і діяльності механізму правової держави.
3. Реалізація механізму «стримувань» і «противаг» в Україні.
4. Відмінність понять “державний орган” і “посадова особа”.
5. Стан та перспективи розвитку державних органів України.
6. Проблеми взаємодії органів держави і місцевого самоврядування.

Термінологічне завдання: засвоїти такі визначення: "механізм держави", "апарат держави", "орган держави", "державний службовець", "державна служба".

Методичне завдання: скласти у зошиті схему органів Української держави.

Практичне завдання: проаналізувати чинну Конституцію України і виписати з неї основні положення, в яких фіксується апарат держави. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Роль державного апарату в здійсненні функцій держави";
2. "Значимість інституту державного службовця у розбудові правової держави";
3. "Стан та перспективи розвитку державних органів Української держави".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Визначте які з названих елементів механізму держави вказані вірно: а) державні органи; б) державні установи; в) приватні господарюючі суб'єкти; г) державні підприємства; д) політичні партії.
2. Організація людей, пов'язаних дисципліною і наділених владними повноваженнями для здійснення функцій держави – це: а) уряд, б) парламент; в) владний механізм; г) механізм держави; д) державна установа; е) державний орган.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види державних органів за змістом діяльності: а) центральні органи; б) глава держави; в) судові органи; г) органи законодавчої влади; д) колегіальні органи.
4. Який принцип організації та діяльності державного апарату передбачає широке залучення громадян до активної участі у формуванні та організації діяльності державних органів?
5. Яке поняття розкриває таке визначення: “частина механізму держави, яка є сукупністю державних органів, що наділені владними повноваженнями для реалізації державної влади” – а) державні підприємства, б) державні установи, в) апарат держави, г) органи законодавчої влади, д) судові органи.
6. Як проявляються державні владні повноваження?

Література:

1. Авер'янов В. Законодавче регулювання державної служби у світлі завдань упередження та протидії корупції в Україні / В.Авер'янов, О.Андрійко //Право України. – 2008. – № 5.
2. Борденюк В. Механізм (апарат) державного управління як система органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування / В. Борденюк // Право України. – 2005. – № 6.

3. Бульба О. Деякі аспекти реалізації принципу поділу влади в державах Центральної та Східної Європи / О.Бульба // Право України. – 2008. – № 4.
4. Георгіца А. Законодавча влада: поняття, правова природи, місце і роль у системі органів публічної влади / А Георгіца // Право України. – 2009. - № 9.
5. Голосніченко Д. Засоби регулювання повноважень у механізмі правового впливу / Д. Голосніченко // Право України. – 2008. – № 5. – С. 20-24.
6. Кикоть П. Міністерство – центральний орган виконавчої влади України/ П. Кикоть // Право України. - 2000. – №1.
7. Козюбра М. Система судів України та місце в ній Верховного Суду України : стан та перспективи реформування/ М. І. Козюбра// Право України. – 2012. - №11-12.
8. Кравчук В.М. Інституційно-правовий аспект функціонування прокуратури України як органу державної влади: [монографія]/ В. М. Кравчук. - Тернопіль: «Терно-граф», 2013.
9. Кравчук М.В. Загальнотеоретичні засади запобігання та протидії корупції / М. Кравчук // Формування правової держави в Україні проблеми і перспективи. Збірник тез та матеріалів доповідей XII Всеукраїнської конференції (м. Тернопіль, 2010 р.) Тернопільський національний економічний університет (юридичний факультет), Тернопіль. – 2010. – С. 38-44.
10. Макаренко О. Щодо співвідношення понять “орган виконавчої влади” та “орган державного управління” /О.Макаренко // Право України. - 2000. – № 6.
11. Органи державної влади в Україні: структура, функції та перспективи розвитку: [навчальний посібник] / За заг. редакцією Н.Р.Нижник. – К.: ЗАТ “Нічлава”, 2003.
12. Органи державної влади України / За ред. В.Ф. Погорілка: [монографія]. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького, 2002.
13. Поляков С. Місце Збройних Сил України в системі органів державної влади/ С. Поляков// Право України. – 2013. - № 1-2.
14. Сухонос В. В. Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку: [монографія] /В. В. Сухонос. – Суми: ВДТ “Університетська книга”, 2008.
15. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.62-75.

16. Цветков В.В. Суспільна трансформація державного управління в Україні: політико-правові детермінанти: [монографія]/ В.В. Цветков, І.О. Кресіна, А.А. Коваленко. – К.: “Видавничий Дім «Ін-Юре»”, 2003.

Тема 7. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА (2 год.)

План семінарського заняття:

1. Поняття, структура і загальна характеристика політичної системи суспільства. Елементи політичної системи суспільства.
2. Держава - центр політичної системи.
3. Співвідношення політичної та державної влади в Україні.
4. Громадські об'єднання, види та засади їхньої діяльності.
5. Громадські організації як дієвий інститут громадянського суспільства.
6. Роль політичних партій в політичній системі суспільства, їх функції.

Проблемні питання для дискусій:

1. Широке і вузьке розуміння політичної системи суспільства.
2. Форми впливу органів держави на об'єднання громадян та громадських об'єднань на державні органи.
3. Межі державної регламентації створення і діяльності громадських об'єднань.
4. Завдання політичних партій і громадських організацій як елементів політичної системи суспільства у формуванні громадянського суспільства та правової держави.
5. Проблеми взаємозв'язку держави і об'єднань громадян у процесі розвитку громадянського суспільства.
6. Основні напрямки становлення і розвитку політичної системи України.

Термінологічне завдання: вивчити основні поняття до теми: "політична система", "громадські об'єднання", "громадська організація", "політична партія", "трудовий колектив", "елементи політичної системи суспільства", "громадський рух", "органи громадської самодіяльності".

Методичне завдання: оформити схематично структуру політичної організації суспільства.

Практичне завдання: скласти план відповіді на питання семінару. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Політична система суспільства за законодавством України";

2. "Перспективи розвитку та особливості формування політичної системи в Україні";

3. "Взаємозв'язок політичної системи суспільства з іншими соціальними системами".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Визначте які з названих елементів політичної системи суспільства вказані вірно:

- а) державні органи;
- б) правові норми;
- в) політична культура;
- г) політичні відносини;
- д) політичні партії.

2. У відповідях під якими номерами правильно вказані основні функції політичної системи суспільства:

- а) мобілізація ресурсів суспільства на досягнення програм його життєдіяльності;
- б) регулятивна функція;
- в) визначення цілей і завдань суспільства;
- г) функція адаптації;
- д) екстракційна функція.

3. Яке поняття розкриває таке визначення: "система усіх державних організацій, громадських об'єднань, трудових колективів, які беруть участь у політичному житті суспільства"? –

- а) механізм політичної влади;
- б) механізм політичного опору;
- в) політична система суспільства;
- г) державне управління;
- д) державний устрій.

4. Громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи називається:

- а) громадська організація;
- б) громадська фундація;
- в) громадська спілка;
- г) громадська асоціація;
- д) громадська ліга.

5. Назвіть декілька прикладів органів громадської самодіяльності.

6. Проаналізуйте функції політичних партій.

Література:

1. Адашис Л. Теоретичні уявлення про політичні партії: історичні і методологічні аспекти / Л. Адашис // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – №5.
2. Громадські об'єднання в Україні: навч. посіб. / [за ред. В. М. Безчастного]. – К.: Знання, 2007.
3. Журавський В. С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку. - К., 1999.
4. Кафарський В. Політичні партії і конституційне будівництво в Україні / В.Кафарський // Право України. – 2008. – № 4.
5. Кормич Л.І., Шелест Д.С. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України. – К.: АВРІО, 2004.
6. Кравчук В. М. Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні/ В. Кравчук// Вибори та демократія. – 2007. - № 1 (11).
7. Кравчук В. М. Сутність громадської організації та її місце в політичній системі суспільства/ В. Кравчук//Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. - Випуск 48. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010.
8. Кравчук М.В. Взаємовідносини держави і церкви (правовий аспект) /М.В. Кравчук // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи. Збірник тез і доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль: ТзОВ: “Тернограф”. – 2008.
9. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні / В. Лемак // Право України. – 2010. - №7.
10. Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): [монографія] / Д. В. Лук'янов. – Х.: Право, 2007.
11. Мацюк А.А. Проблеми співвідношення понять влади, демократії, народовладдя та самоврядування/ А.А. Мацюк// Публічне право. – 2013. – №2.
12. Общетеоретическая юриспруденция: [учебник]/ под. ред. Ю.Н. Оборотова. – О.: Феникс, 2011.
13. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф. М. Рудича. – К.: Парламентське вид-во, 2002.
14. Прокопов Д. Правовий вимір функціонування публічної влади у політичній системі сучасної України / Д. Прокопов, В. Скрипнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №1.

15. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. - [2-е видання]. - Київ: Тандем, 1996.
16. Телешун С. Формування якісно нової політичної системи в Україні: влада, партії, суспільство / С. Телешун // Трибуна. – 2000. – № 3 – 4.
17. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.75-103.
18. Цокур Є. Політико-правові концепції феномену політичної влади / Є. Цокур // Право України. – 2009. - №11.

Тема 8. ОСНОВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ, ГРОМАДЯНИНА (4 год.)

План семінарського заняття:

1. Поняття права як загальносоціального явища.
2. Правовий статус особи (людини, громадянина). Різновиди правового статусу.
3. Поняття основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, їх класифікація.
 - 3.1 Особисті права і свободи людини, громадянина.
 - 3.2 Політичні права і свободи людини, громадянина.
 - 3.3 Соціально-економічні та культурні права і свободи людини.
 - 3.4 Фізичні права.
4. Конституційні обов'язки людини, громадянина.
5. Основні права дитини та шляхи їх покращання.
6. Міжнародно-правові заходи та засоби захисту прав людини, нації.

Проблемні питання для дискусій:

1. Співвідношення понять “людина”, “особа”, “громадянин”.
2. Тенденції розвитку правового статусу особи в державах соціально-демократичної орієнтації.
3. Співвідношення правового статусу особи і правового статусу громадянина.
4. Основні напрямки розвитку прав особи у державах соціальної демократії.
5. Конституційне та законодавче закріплення і реалізація основних обов'язків громадянина як гарантія здійснення прав людини та громадянина.
6. Ефективність, результативність міжнародно-правового механізму забезпечення прав людини.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення таких понять: "правовий статус особи, громадянина", "права людини", "загальносоціальне право", "особисті права", "фізичні права", "економічні права", "політичні права".

Методичне завдання: скласти схему основних прав громадянина. Проаналізувати всі випадки застосування слова (терміну) "право" у чинній Конституції України і визначити в якому значенні (соціологічному чи юридичному) це слово вжито.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання до семінарського заняття. Поміркувати над проблемними питаннями.

Реферати:

1. "Перспективи вдосконалення механізмів забезпечення прав людини";
2. "Аналіз міжнародно-правових актів щодо прав людини";
3. "Основні тенденції розвитку і забезпечення прав людини".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Які з названих видів правового статусу бувають:
 - а) загальний;
 - б) спеціальний;
 - в) галузевий;
 - г) міжгалузевий;
 - д) суб'єктивний.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані основні права людини:
 - а) фізичні;
 - б) культурні;
 - в) національні;
 - г) особисті;
 - д) політичні.
3. До Європейських органів із захисту прав людини належать:
 - а) Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації;
 - б) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права;
 - в) Європейська соціальна хартія;
 - г) Європейський комітет з соціальних прав.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види політичних партій залежно від представництва в органах влади:
 - а) опозиційні;
 - б) революційні;
 - в) ліберальні;

- г) правлячі;
 - д) демократичні;
5. Проаналізуйте права дитини.
 6. Яке поняття розкриває таке визначення: “це добровільне об’єднання людей, яке виражає волю певної соціальної групи і прагне здобути або утримати державну владу, здійснювати вплив на формування і політику органів держави, місцевого та регіонального самоврядування відповідно до своєї програми розвитку суспільства” –
 - а) державне підприємство,
 - б) політична партія,
 - в) апарат держави,
 - г) громадський рух,
 - д) орган громадської самодіяльності.

Література:

1. Бідей О. Проблема популяризації адміністративної юстиції як головного інструмента захисту прав і свобод особистості / О. Бідей // Право України. – 2008. – № 5.
2. Бородін І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації / І.Бородін // Право України. - 2001. –№ 12.
3. Васецький В.Ю. Права людини в умовах державницького будівництва в Україні / В. Васецький // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / [За заг. ред. Ю.М. Оборотова]. – О.: Фенікс, 2008.
4. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики/ Л. Васечко// Юридична Україна. – 2013. - № 1.
5. Верланів С. Стандарти економічних та соціальних прав людини у Європейському Союзі та Раді Європи: взаємозв’язок і співвідношення / С.Верланів // Право України. – 2008. – № 5.
6. Головченко В. Права жінок в Україні: під кутом зору міжнародно-правових стандартів/В. Головченко // Право України.- 1999. – № 7.
7. Головченко В. Правові засади виховання та захисту прав дитини / В. Головченко // Право України. – 2008. – № 5.
8. Калініченко О. Теоретико-правові ідеї захисту прав, свобод та обов’язків людини і громадянина / О. Калініченко // Право України. – 2005. - № 5.
9. Козюбра М.І. Права і свободи людини і громадянина в новій Конституції України / М.І. Козюбра // Адвокат. - 1996. – № 2.

10. Магновський І. Конституційно-правовий статус особи (її громадянські права і свободи) / І. Магновський // Право України. - 2002. - № 7.
11. Малишев Б. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика / Б. Малишев // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №2.
12. Міжнародний механізм захисту прав людини // Юридичний вісник України. - 6-12 липня, 2000. - № 27.
13. Погорілко В. Загальна декларація прав людини – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей ХХ століття / В.Погорілко // Право України. - 1999. - № 4.
14. Пушкін О. Невід’ємні права людини в контексті розвитку доктрини природного права / О.Пушкін // Юридична Україна. – К.: 2005. - № 6.
15. Рабінович П. Діалектичний підхід у практиці Європейського суду з прав людини/ П. Рабінович// Юридична Україна. - 2012.- №5.
16. Рабінович П. Конституційні гарантії прав людини і громадянина: можливості модернізації в Україні/ П. Рабінович // Право України. – 2012. - №8.
17. Рабінович П. М. Права людини та їх юридичне забезпечення. - К., 1992.
18. Рабінович П. Соціальна сутність прав людини / П.М. Рабінович // Юридичний вісник України. – 2005. – 9-15 квітня. – № 14.
19. Руднеєва О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ/ О. Руднеєва// Юридична Україна. - 2012.- №4.
20. Сіренко В. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні / В. Сіренко // Право України. – 2009. - №4.
21. Скомороха В. Захист прав і свобод людини у практиці Конституційного Суду України / В.Скомороха // Право України. – 2009. - №6.
22. Стефанчук Р. Зміст особистих немайнових прав фізичних осіб / Р. Стефанчук // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 7.
23. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.110-124.
24. Тимченко В. Поняття та зміст форм забезпечення прав людини і основних свобод у міжнародних та національних правових актах

/В.Тимченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 8.

25. Федорова А. Захист соціальних прав у рамках Європейської конвенції з прав людини. Значення для України/ А. Федорова// Право України. – 2012. - № 11-12.
26. Черняк Ю. Правила міжнародного співробітництва у сфері захисту дітей (на матеріалах Гаазької конвенції 1996 р.)/ Ю.Черняк // Право України. – 2008. – № 5.

Тема 9. ПРАВОВА ДЕРЖАВА ЯК ДОСЯГНЕННЯ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ (4 год.)

План семінарського заняття:

1. Правова держава у світовій класичній думці про державу і право.
2. Правова держава як основний гарант прав і свобод людини (поняття, ознаки).
3. Вихідні положення сучасної теорії правової держави:
 - закріплення в Конституції та інших законах основних прав людини;
 - верховенство права та закону;
 - взаємовідповідальність особи і держави;
 - загальнодозвільні принципи у регулюванні суспільних відносин;
 - правосвідомість і правова культура - умова формування правової держави;
 - сутність та юридичне оформлення розподілу властей;
 - правова захищеність особи;
 - принцип розподілу влади;
 - незалежність судової влади, її високое значиме становище в суспільстві;
 - неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних актів.
4. Проблеми формування правової держави в Україні.

Проблемні питання для дискусій:

1. Правова держава в Україні: перспектива чи сьогоднішній день.
2. Сутність і мета розподілу влади, його значення для формування та розвитку правової держави.
3. Співвідношення понять “верховенство права” і “верховенство закону”.
4. Взаємозалежність правової держави і громадянського суспільства.
5. Держава, право і релігія.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення понять: "правова держава", "держава соціальної демократії", "права", "загальнодозвільні принципи".

Методичне завдання: написати альтернативне уявлення щодо ознак правової держави.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання семінару. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Основні напрямки формування правової держави в Україні";
2. "Міжнародно-правові механізми забезпечення прав людини";
3. "Основний юридичний зміст та соціальна сутність правової держави".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані формальні ознаки правової держави:
 - а) наявність території;
 - б) взаємовідповідальність особи і держави;
 - в) закріплення в законах основних прав людини;
 - г) наявність публічної влади;
 - д) незалежне становище судових органів;
 - е) суверенітет.
2. Яке поняття розкриває таке визначення: "держава, яка юридичними засобами забезпечує здійснення, охорону і захист основних прав людини" –
 - а) демократія;
 - б) правова держава;
 - в) апарат держави;
 - г) механізм держави
 - д) громадянське суспільство.
3. Хто з мислителів минулого зробив внесок в теорію правової держави:
 - а) Аристотель;
 - б) Піфагор;
 - в) І. Кант;
 - г) З. Фрейд;
 - д) Дж. Локк.
4. Яка із статей Конституції України визначає Україну як правову державу:
 - а) презумпція;
 - б) 1;
 - в) 5;

- г) 10;
д) 25.
5. Ідею верховенства конституції в державі обґрунтував:
а) Ш.Л.Монтеск'є,
б) І.Кант,
в) Р.Моль,
г) Д.Локк,
д) Г.Гегель.
6. Поясніть сутність принципу взаємовідповідальності особи і держави.

Література:

1. Бульба О. Деякі аспекти реалізації принципу поділу влади в державах Центральної та Східної Європи/ О.Бульба // Право України. – 2008 - № 4.
2. Васюкович Й. Проблеми та перспективи побудови правової держави в Україні// Право України. - 2000. – № 1.
3. Вовраженцева К.П. Сучасний правопорядок як юридична основа функціонування правової держави / К.П. Вовраженцева // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. Ю.М. Оборотова. – О.: Фенікс, 2008.
4. Волощук О. Проблеми тлумачення теорії розподілу влади у світовій правовій доктрині/ О Волощук// Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
5. Гринюк Р. Правова держава і демократія: питання взаємодії і взаємозв'язку / Р. Гринюк // Право України. – 2010. - № 7.
6. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація / Гринюк Р. Ф. – К.: “Ін Юре”, 2004.
7. Засць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. - К.: Парламентське видання, 1999.
8. Козюбра М.І. **Верховенство** права: українські реалії та перспективи / М. Козюбра // Право України. – 2010. - №3.
9. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми та шляхи розбудови / А. Колодій // Право України. – 2010. - №7.
10. Лемак В. Принцип верховенства права в Україні: основні загрози / В. Лемак // Право України. – 2010. - № 3.
11. Магновський І. Демократична, соціальна, правова держава і громадянське суспільство: єдність і обумовленість / І. Магновський // Право України. – 2005. – № 7.

12. Нерсесянц В.С. История идеи правовой государственности. - М., 1993.
13. Салтовський І. Становлення правової держави та громадянського суспільства в Україні / І. Салтовський, М. Ярошенко // Юридичний журнал. – 2012. - №2.
14. Северенчук О. Запровадження принципу розподілу влади в політико-правовому просторі України / О.Северенчук // Юридична Україна. – 2005. – № 9.
15. Селіванов В. Методичні проблеми запровадження конституційних принципів "верховенства права" і "верховенства закону" / В.Селіванов // Право України. - 1997. – № 6.
16. Скрипнюк О. Правова держава в Україні: теоретична модель і практика реалізації на сучасному етапі / О. Скрипнюк // Право України. – 2010. –№10.
17. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: [монографія] / О. В. Скрипнюк. - К.: Ін-т держави і права ім.В. Корецького НАН України, 2000.– (До 10-річчя незалежності України).
18. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.103-110.
19. Футей Б. Становлення правової держави: Україна 1991 – 2001 рр. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

**Тема 10. ПРАВО - ЮРИДИЧНЕ ЯВИЩЕ
(ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА) (2 год.)**

План семінарського заняття:

1. Поняття права, його властивості, соціальна сутність і призначення.
2. Об'єктивне право та суб'єктивне право.
3. Функції та принципи права, їх поняття.
4. Основна характеристика теорій права.
5. Взаємозв'язок держави і права.
6. Право і культура.
7. Співвідношення економіки, політики і права.

Проблемні питання для дискусій:

1. Право як вища міра справедливості.
2. Роль права в регулюванні суспільних відносин.
3. Спільність та відмінність поглядів на право.
4. Значення принципів права в правотворчості і правореалізації.

5. Співвідношення права і закону.

Термінологічне завдання: вивчити визначення таких понять як: "право як юридичне явище", "функції права", "принципи права", "правова аксіома", "правова презумпція", "правова фікція", "соціальна цінність права", "об'єктивне право", "суб'єктивне право".

Методичне завдання: скласти схему основних функцій права. Проаналізувати всі випадки застосування слова (терміну) "право" у чинній Конституції України і визначити, в якому значенні (соціологічному чи юридичному) це слово вжито.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання до семінарського заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

- 1) "Плюралізм праворозуміння";
- 2) "Значимість принципів права для юридичної практики";
- 3) "Теорія інтегративної юриспруденції";
- 4) "Основні концепції розуміння права".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. У відповідях під якими номерами правильно названі підходи до розуміння права:
 - а) теорія природного права;
 - б) психологічна теорія права;
 - в) прикладна школа права;
 - г) історична школа права;
 - д) концепція позитивізму;
 - е) концепція соціологічного права.
2. Яке поняття розкриває таке визначення: "наукова категорія, яка висвітлює процес пізнання права, його сприйняття і ставлення до нього як до соціального явища" –
 - а) правосвідомість;
 - б) соціальна цінність права;
 - в) правореалізація;
 - г) правотлумачення;
 - д) праворозуміння.
3. «Незнання закону не звільняє від відповідальності» - це: а) правова аксіома;
 - б) правова презумпція;
 - в) правова фікція;
 - г) правовий постулат.
4. Чи всі властивості права названі правильно:
 - а) системність;

- б) нормативність;
 - в) загальнообов'язковість;
 - г) гарантованість;
 - д) регулятивність.
5. Загальносоціальні функції права:
 - а) ідеологічна;
 - б) політична;
 - в) виховна;
 - г) регулятивна;
 - д) демократична.
 6. Визначте, чи є відмінність у значенні слова "право" у таких висловах:
 - а) право на свободу віросповідання;
 - б) право дитини;
 - в) адміністративне право;
 - г) міжнародне публічне право. Скільки значень має це слово у наведених прикладах?

Література:

1. Алексеев С. С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – М.: Издательство “Норма”, 2001.
2. Бандурка О. Основні цінності права як система / О.Бандурка // Право України. – 2008. – № 5.
3. Варга Ч. Порівняння правових культур і правового мислення / Ч. Варга // Право України. – 2013. - № 3-4.
4. Дудаш Т. Правономаційні закономірності як чинник праворозуміння (слов'яномовний аспект) / Т. Дудаш // Юридична Україна. – 2005. – № 7.
5. Ковальський В. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри/ В. Ковальський // Юридична Україна. – 2012. - №9.
6. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. – М.: “Зерцало-М”, 2002.
7. Макаренко О. Ознаки права відкритого суспільства: концептуальний підхід/ О.Макаренко // Юридична Україна. – 2012. - №11.
8. Мальцев Г. В. Понимание права. Подходы и проблемы. - М., 1999.
9. Марчук В. М. Основні поняття та категорії права: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / В. М. Марчук, Л. В. Ніколаєва. – К.: Істина, 2001.
10. Москалюк О. В. Використання принципів права при подоланні темпоральних колізій / О. В. Москалюк // Адвокат. – 2012. - №1.

11. Москалюк О. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій / О. Москалюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №4.
12. Петришин О. Соціально-юридична природа права/ О. Петришин // Право України. – 2012. - № 1-2.
13. Плавич В. Феномен права та його розуміння на сучасному етапі суспільного розвитку / В.Плавич // Юридична Україна. – 2005. – № 1.
14. Ромашов Р.А. Проблема соотношения понятия «право» и «закон» в контексте исторического и юридико-лингвистического анализа / Р.А. Ромашов // Правоведение. – СПб. – 2007. – № 3 (272).
15. Селіванов В. Нетотожність права і закону (методологічний аспект) / В. Селіванов // Право України. – 2005. – № 5.
16. Теорія держави і права (опорні концепти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.124-137.
17. Тихомиров О. Просторовий вимір права: проблеми методологічного осмислення/ О. Тихомиров// Право України. – 2013. - № 3-4.
18. Тімуш І. Синтезоване праворозуміння: комунікативно-філософський аспект./І. Тімуш// Юридична Україна. - 2011.- №1.
19. Ульяновська О. Правові фікції та правові презумпції: єдність та відмінність/ О. Ульяновська // Право України. – 2005. – № 6.

Тема 11. НОРМИ ПРАВА (2 год.)

План семінарського заняття:

1. Соціальні норми: поняття, ознаки, види.
2. Норми права (поняття та ознаки).
3. Види правових норм.
4. Елементи (структура) правової норми. Види гіпотез, диспозицій, санкцій правових норм.
5. Форми викладу правових норм у статтях нормативно-правових актів.
6. Співвідношення юридичної норми і статті нормативного акту.

Проблемні питання для дискусій:

1. Загальне та особливе в праві та моралі.
2. Співвідношення норм права і норм моралі: загальні і відмінні риси, взаємодія, протиріччя.
3. Місце норм права в системі соціальних норм.

4. Спільність та відмінність норм права від інших соціальних норм.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення понять: “соціальна норма”, “норма моралі”, “звичай”, “корпоративні норми”, “норма права”, “гіпотеза”, “диспозиція”, “санкція” правової норми.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Методичне завдання: скласти схему різновидів норм права:

- а) на матеріалах КПК України;
- б) на матеріалах ЦПК України;
- в) на матеріалах Кодексу про адміністративні

правопорушення;

- г) на матеріалах Конституції України.

Реферати:

- 1) “Взаємозв’язок правових норм та норм моралі, їх вплив на регулювання суспільних відносин”;
- 2) “Сутність норми права та її місце у системі права”;
- 3) “Спільність та відмінність норм права та інших соціальних норм”.

Завдання для перевірки засвоєних знань:

- 1. У відповідях під якими номерами правильно названі види соціальних норм:
 - а) традиції;
 - б) естетичні норми;
 - в) норми права;
 - г) ритуали;
 - д) норми технічні;
 - е) політичні норми.
- 2. Чи всі ознаки норми права названі вірно:
 - а) формальна визначеність;
 - б) забезпеченість;
 - в) важливість;
 - г) дія у часі, просторі, за колом осіб;
 - д) загальнообов’язковість.
- 3. Яке поняття розкриває таке визначення: “частина норми права, яка визначає обставини, за настання яких можна чи необхідно здійснювати правило поведінки” –
 - а) диспозиція;
 - б) гіпотеза;
 - в) стаття закону;
 - г) санкція;
 - д) норма моралі.

4. Чи правильно здійснено класифікацію норм права за методом правового регулювання:
 - а) імперативні;
 - б) рекомендаційні;
 - в) стимулюючі;
 - г) диспозитивні;
 - д) каральні.
5. Норми, в яких визначаються правила поведінки військово-службовців при здійсненні воїнських обрядів, урочистих чи траурних церемоній (прийняття присяги, винесення прапора частини, проведення парадів тощо називаються:
 - а) звичаї,
 - б) традиції,
 - в) ритуали;
 - г) церемоніали;
 - д) обряди.
6. Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Особа, яку призначено експертом повинна з'явитися на виклик суду і дати правдивий висновок щодо поставлених їй питань" (ст. 58 КПК України).

Література:

1. Заморська Л. Норма права як основний елемент системи права / Л. Заморська // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 1.
2. Заморська Л. Поняття “нормативність права”: теоретичні аспекти/ Л. Заморська // Право України. – 2007. – № 6.
3. Заморська Л. Системний підхід до нормативності сучасного права: гносеологічний зміст / Л.Заморська // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – №5.
4. Карнута Р. Вітчизняні погляди на структуру норм права/ Р. Карнута // Право України. – 2007. – № 9.
5. Кондратьев Р. І. Локальні норми права. – Хмельницький, 2001.
6. Нерсесянц В.С. Право в системе социальной регуляции. - М., 1986.
7. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.145-159.
8. Ставицька О. Норма права в системі чинників регулювання соціальних конфліктів / О. Ставицька // Право України. – 2001. - № 10.

Тема 12. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ТА ІНШІ ФОРМИ ПРАВА (4 год.)

Заняття 1.

План семінарського заняття:

1. Поняття форми (джерела) права та їх види.
2. Нормативно-правовий акт як основна форма права.
3. Юридичні властивості та види нормативно-правових актів.
4. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.
5. Правотворчість: поняття, види, принципи. Стадії правотворчості.
6. Правотворча техніка. Юридична стилістика.

Проблемні питання для дискусій:

1. Залежність форми права від типу правової системи.
2. Співвідношення понять «джерело права» та «форма права».
3. Співвідношення правоутворення і правотворчості.
4. Лобізм в правотворчій і правозастосовчій діяльності.
5. Способи вдосконалення правотворчого процесу.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення понять: "форма права", "нормативно-правовий акт", "правовий звичай", "правовий прецедент", "нормативно-правовий договір", "правоутворення", "правотворчість", "юридична техніка", "юридична стилістика".

Методичне завдання: скласти схему форм (джерел) права, а також схему стадій правотворчості ВРУ.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

- 1) "Особливості форми права в країнах романо-германської правової сім'ї";
- 2) "Нормативно-правовий акт - основне джерело романо-германської правової сім'ї";
- 3) "Християнське коріння права";
- 4) "Місце прецеденту як джерела права в Україні";
- 5) "Колізії і конкуренція в праві".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. У відповідях під якими номерами правильно названі види форми (джерела) права:
 - а) правовий прецедент;
 - б) мораль;

- в) майнова угода;
 - г) нормативно-правовий акт;
 - д) санкціонований звичай;
 - е) загальні принципи права.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правотворчості за способом формування юридичних норм:
 - а) систематизація;
 - б) встановлення юридичних норм;
 - в) погодження;
 - г) здійснення;
 - д) санкціонування.
 3. Прецедент, що створює норму права називається:
 - а) креативний,
 - б) встановлюючий;
 - в) інтерпретаційний,
 - г) творчий.
 4. Дефініцію якого поняття наведено: "письмовий документ компетентного органу держави, що містить формально обов'язкове правило поведінки загального характеру" –
 - а) нормативний договір;
 - б) форма (джерело) права;
 - в) нормативно-правовий акт;
 - г) судовий прецедент;
 - д) указ.
 5. Розкрийте суть принципу професіоналізму у правотворчості.
 6. Визначте момент набрання чинності Законом України, якщо у ньому передбачено, що він набуває чинності з моменту прийняття. Закон було опубліковано в газеті "Галицькі контракти" 29.10.1997р.; "Голос України" 01.11.1997р.; газеті "Урядовий кур'єр" 28.10.1997р.

Заняття 2.

План семінарського заняття:

1. Закон (поняття, ознаки, види, офіційні джерела обнародування) і його місце в системі нормативно-правових актів.
2. Конституція України - Основний Закон Української держави.
3. Підзаконні нормативно-правові акти державних органів (поняття, види, офіційні джерела обнародування).
4. Підзаконні юридичні акти, які можуть набувати нормативно-правового значення за законодавством України.
5. Інші форми права в Україні.

Проблемні питання для дискусій:

1. Порівняльна характеристика законів і підзаконних актів.
2. Судова та адміністративна практика, юридична доктрина як форми (джерела) права.
3. Тенденції **законотворчості** в Україні та напрямки її **покращання**.
4. Чинники покращання якості законів.

Термінологічні завдання: засвоїти визначення понять: “Конституція”, “закон”, “підзаконний акт”, “постанова”, “декрет”.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусій з проблемних питань.

Методичне завдання: накресліть схему дії правових актів у просторі, часі та за колом осіб.

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Чи всі характерні риси нормативно-правового акта є правильними:
 - а) має владний характер;
 - б) закріплює права і обов’язки;
 - в) серед інших методів забезпечується силою примусу;
 - г) має визначені реквізити;
 - д) виражає волю домінуючої частини населення.
2. Яке поняття розкриває таке визначення: "документ компетентного органу, який видається на підставі закону, відповідно до нього і для його виконання" –
 - а) нормативно-правовий акт;
 - б) Конституція;
 - в) підзаконний нормативно-правовий акт;
 - г) рішення суду;
 - д) форма права.
3. До специфічних юридичних актів в Україні, які можуть набувати нормативно-правового значення належать:
 - а) акти прямого волевиявлення населення, що фіксують результати всеукраїнського або місцевих (локальних) референдумів;
 - б) рішення, нормативні ухвали місцевих рад народних депутатів;
 - в) судові рішення у справах позовного провадження;
 - г) нормативні накази, інструкції адміністрації підприємств, установ, організацій.
4. Чи правильно здійснено класифікацію законів за значенням і місцем у системі законодавства:
 - а) конституційні;
 - б) надзвичайні;

- в) органічні;
 - г) звичайні;
 - д) основні.
5. У відповідях під якими номерами правильно вказані види підзаконних нормативно-правових актів України:
 - а) закон;
 - б) указ Президента України;
 - в) постанова ВРУ;
 - г) правовий звичай;
 - д) нормативно-правовий договір;
 - е) рішення місцевих Рад нормативного характеру.
 6. Визначте момент набрання чинності Законом України, в якому зазначено, що він вводитьися в дію з 10.04.1997р. Закон опубліковано 05.04.1997р. в газеті "Урядовий кур'єр" 06.04.1997р.; в газеті "Високий замок" 06.05.1997р.; у "Відомостях Верховної Ради України".

Література:

1. Бірюкова А. Співвідношення звичаю та закону: історичний аналіз / А.Бірюкова // Право України. – 2008. – № 3.
2. Бойко Ю. Законотворчість: поняття та структура / Ю. Бойко // Право України. – 2002. -№ 5.
3. Бутрименко В. Правове регулювання нормотворчої діяльності / В. Бутрименко// Юридичний вісник України. – 2003. - 22-28 лютого. -№ 8 (400).
4. Буша Н. Місце правового звичаю серед форм (джерел) права України./ Н. Буша // Юридична Україна. - 2011.- №1.
5. Дідич Т. Планування та координація нормопроектної діяльності (теоретико-правовий аспект) / Т. Дідич // Юридична Україна. – 2005. - № 3.
6. Ковальчук В. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі / В. Ковальчук // Право України. – 2010. - №7.
7. Коростей В. Нормотворча діяльність суб'єктів господарювання / В.Коростей // Право України. – 2005. – № 4.
8. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення / В.Косович // Право України. – 2012. - №9.
9. Лилак Д. Колізія і конкуренція законів / Д.Лилак // Право України. - 2001. – № 4.

10. Луцький І. Християнська мораль як визначальне світоглядне джерело українського права / І. Луцький // Юридична Україна. - 2011. - №5.
11. Мельник В. Конституція в ієрархічній структурі законодавства: науково-теоретичний аспект/ В. Мельник // Право України. - 2009. - №5.
12. Мурашин А.Г. Прямое правотворчество. Особенности понятия актов прямого народовластия / А.Г. Мурашин // Государство и право. - 2008. - № 1.
13. Мурашин О. До питання про поняття правового акта / О. Мурашин // Підприємництво, господарство і право. - 2002. - № 12.
14. Пархоменко Н. М. Юридична сила: основна властивість та один із критеріїв класифікації правових актів / Н. М. Пархоменко // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 13. - К., 2002.
20. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В.. - К.: Атіка, 2010. - С.159-170.
1. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: [монографія] / О.І.Ющик. - К.: Парламентське видавництво, 2004.

Тема 13. ПРАВОВА СИСТЕМА, СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА (2 год.)

План семінарського заняття:

1. Правова система (поняття, структура).
2. Поняття системи права, характеристика.
3. Галузі та інститути права, поняття та види.
4. Критерії побудови системи законодавства.
5. Система законодавства, поняття і загальна характеристика.
6. Ознаки, що відрізняють систему права від системи законодавства.

Проблемні питання для дискусій:

1. Правові системи сучасності, критерії їх класифікації.
2. Основні ознаки системи права. Її відмінність від правової системи.
3. Система права і система законодавства: співвідношення і взаємозв'язок.
4. Україна – країна романо-германської правової системи?

Термінологічне завдання: засвоїти визначення таких понять: "правова система", "система права", "система законодавства", "предмет

правового регулювання", "метод правового регулювання", "галузь права", "інститут права", "норма права".

Методичне завдання: **накреслити** схему галузей сучасного права України.

Практичне завдання: **скласти** план відповіді на вказані питання семінарського заняття; підготуйтеся до дискусії з проблемних питань; **визначити** до якої галузі права відносяться норми, що регулюють:

- ✓ права і обов'язки студента;
- ✓ відносини між студентами і викладачами;
- ✓ підприємницьку діяльність громадянина;
- ✓ порядок поведінки особи в громадських місцях.

Реферати:

1. "Проблеми розвитку системи права в Україні";
2. "Основні засоби забезпечення верховенства права в державному та суспільному житті України";
3. "Сутність, взаємозв'язок та значимість термінів "система права", "система законодавства", "правова система" в юриспруденції.

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Вкажіть вірно види правових сімей? –
 - а) романо-германська;
 - б) англо-американська
 - в) мусульманське право;
 - г) сім'я традиційного права;
 - д) національна сім'я.
2. Визначте ієрархію системи права – від найменшої складової частини до найширшої.
3. Система права розподіляється на дві відносно самостійні підсистеми:
 - а) матеріальне і процесуальне право;
 - б) публічне і приватне право;
 - в) державне і суспільне право;
 - г) загальне і спеціальне право.
4. Яке поняття розкриває визначення "відокремлена система юридичних норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин" –
 - а) інститут права;
 - б) підгалузь права;
 - в) галузь права;

- г) система права;
 - д) система законодавства.
5. Назвіть критерії розподілу норм за галузями права.
 6. Визначіть, до яких галузей права відносяться норми, що регулюють:
 - а) порядок проведення весілля;
 - б) техніку безпеки на підприємстві;
 - в) порядок вступу в профспілку;
 - г) процедуру відзначення релігійного свята;
 - д) порядок праці викладача у ВНЗ.

Література:

1. Бандурка О. Основні цінності права як системи // Право України. – 2008. – №1.
2. Капустинський В. Теоретико-методологічні аспекти управління розвитком національної законодавчої системи / В.Капустинський // Юридична Україна. – 2005. – № 3.
3. Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція / Л.Корчевна // Право України. – 2004. – № 5.
4. Кравчук М.В. Правова система США: уроки для України / М.В. Кравчук // Порівняльно-правові дослідження. - 2007. - №1-2.
5. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – [3-є вид., змін. й доп.]. - Тернопіль: 2008.- С. 18-36.
6. Лук'янець Д. Про структуру системи права / Д. Лук'янець // Підприємництво, господарство і право. - 2002. – № 12.
7. Лук'янов Д. Сучасні погляди на проблему класифікації та типології правових систем / Право України. – 2012. - №9.
8. Мірошниченко М. І. Генезис національної правової системи: теоретико-методологічний аспект: [монографія]/ М. І.Мірошниченко. – К.: Університет “Україна”, 2007.
9. Огаренко Т. Структура та функції правової системи / Т. Огаренко // Підприємство, господарство і право. – 2013. – № 5.
10. Оксамитний В. Міждержавні правові системи як реальність сучасного світу/ В. Оксамитний// Право України. – 2013. - № 3-4.
11. Оніщенко Н. Механізм розвитку національних правових систем як сукупність зовнішньоінтеграційних та внутрішньонаціональних складових / Н. Оніщенко // Право України. – 2009. - №10.
12. Оніщенко Н. М. Система права як юридична основа правової системи / Н. М. Оніщенко // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 13. – К., 2002.

13. Поленина С.В. Проблемы национально-культурной идентичности в свете взаимодействия правовых систем современности / С.В.Поленина // Государство и право. – 2008. – № 1.
14. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.170-181.

Тема 14. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ (2 год.)

План семінарського заняття:

1. Систематизація нормативно-правових актів, їх призначення, форми (способи).
2. Загальна характеристика кодифікації нормативно-правових актів.
3. Поняття та види інкорпорації нормативно-правових актів.
4. Сутність консолідації.
5. Сучасна кодифікація законодавства в Україні, її основні напрямки, форми та значення у забезпеченні правового стану суспільства і держави.

Проблемні питання для дискусій:

1. Проблема колізій та шляхів їх подолання в сучасному законодавстві України.
2. Значення систематизації для вдосконалення законодавства України.
3. Офіційні і неофіційні форми систематизації законодавства.
4. Взаємозалежність правової системи і систематизації.

Термінологічне завдання: вивчити визначення таких понять як: "систематизація нормативно-правових актів", "інкорпорація", "кодифікація", "консолідація".

Методичне завдання: накреслити схему форм (способів) та різновидів систематизації законодавства.

Практичне завдання: скласти план відповіді на вказані питання семінарського заняття; підготуватись до дискусії з проблемних питань, підібрати, занотувати приклади:

- а) офіційної та неофіційної інкорпорації;
- б) галузевої та міжгалузевої кодифікації.

Реферати:

1. "Проблеми кодифікації законодавства";
2. "Порівняльна характеристика видів систематизації";
3. "Роль консолідації в підвищенні правової свідомості суспільства".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Вкажіть основні форми систематизації законодавства:
 - а) концентрація;
 - б) корпоратизація;
 - в) кодифікація;
 - г) консолідація,
 - д) інкорпорація.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види кодифікації за обсягом:
 - а) міжгалузева;
 - б) офіційна
 - в) спеціальна;
 - г) галузева;
 - д) загальна.
3. Об'єднанню підлягають нормативні акти однакової юридичної сили за систематизації шляхом:
 - а) кодифікації;
 - б) інкорпорації;
 - в) консолідації;
 - г) зводу законів.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види кодифікацій за формою виразу:
 - а) протест;
 - б) статут;
 - в) кодекс;
 - г) ухвала;
 - д) рішення;
 - е) закон.
5. У відповідях під якими номерами правильно вказані види інкорпорації в залежності від юридичного значення:
 - а) галузева;
 - б) хронологічна;
 - в) предметна;
 - г) офіційна;
 - д) неофіційна;
 - е) загальна.
6. Проаналізуйте значення систематизації законодавства.

Література:

1. Зельдіна О. Кодифікація законодавства як засіб забезпечення його стабільності / О.Зельдіна // Право України. – 2009. – №5.

2. Карашук К. Поняття та проблема кодифікації законодавства України/ К. Карашук // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2012.- №3.
3. Козловський А. Систематизація законодавства як гносеологічний процес / А.Козловський // Право України. - 2000. – № 2.
4. Опришко В. Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України / В. Опришко // Право України. - 1999. – № 12.
5. Підпригора О. Кодифікація законодавства України про авторське право і суміжні права (проблемні моменти) / О.Підпригора // Право України. - 1999. – № 3.
6. Полешко А. Питання систематизації законодавства в Україні (за матеріалами міжнародної конференції) / А. Полешко // Право України. - 1999. – № 12.
7. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.170-181.

Тема 15. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ НОРМ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ (2 год.)

План семінарського заняття:

1. Поняття і форми реалізації норм права (використання, виконання, дотримання).
2. Сутність застосування правових норм (поняття, основні риси).
3. Основні стадії застосування правових норм.
4. Загальні вимоги правильного застосування права.
5. Ознаки та види актів застосування правових норм.
6. Аналогія застосування правових норм (аналогія закону та аналогія права) як засіб подолання прогалин у праві.

Проблемні питання для дискусій:

1. Особливості реалізації права у правовідносинах і поза правовими відносинами.
2. Особливість застосування як форми реалізації правових норм.
3. Порівняльна характеристика нормативно-правового акту та індивідуального акту застосування права.
4. Прогалини в праві, причини їх виникнення та способи усунення.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення понять: "правомірна поведінка", "реалізація правових норм", "використання,"

"виконання", "дотримання", "застосування" норм права, "прогалина в праві", "аналогія закону", "аналогія права".

Методичне завдання: з матеріалів преси, телебачення, радіо **навести** і **проаналізувати** приклади недотримання вимог правильного застосування норм права; **скласти** схеми:

- а) форми реалізації норм права;
- б) видів **правозастосовчих** актів;
- в) стадій застосування норм права.

Практичне завдання: **продумати** приклади ситуацій, які потребують застосування права; **скласти** план відповіді на вказані теоретичні питання заняття, **підготуватись** до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Прогалини в законодавстві та застосування юридичних норм за аналогією";
2. "Реалізація правових норм – основа впливу на суспільні відносини";
3. "Основні напрямки поліпшення ефективності реалізації правових норм".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Вкажіть основні форми безпосередньої реалізації права:
 - а) використання;
 - б) виконання;
 - в) здійснення;
 - г) дотримання;
 - д) володіння.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказано акти застосування правової норми за характером юридичних наслідків:
 - а) правоконстатуючі;
 - б) правоприпиняючі;
 - в) забороняючі;
 - г) регулятивні;
 - д) зобов'язуючі;
 - е) правозмінюючі.
3. Застосування права, коли є особливості встановлення фактичної основи справи (невідомий правопорушник) або юридичної основи справи (наявна прогалина або колізія в праві), називається:
 - а) віртуозним;
 - б) неформальним;
 - в) нетиповим;
 - г) ненормальним;

- д) аномальним.
4. Чи є актом застосування права:
 - а) рішення суду;
 - б) наказ про підвищення по службі;
 - в) постанова про відкриття кримінальної справи;
 - г) рішення Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення ст. 49 Конституції України;
 - д) постанова Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах.
 5. Вирішення конкретної юридичної справи на основі правової норми, розрахованої для подібних правовідносин є:
 - а) юридичною колізією;
 - б) аналогією права;
 - в) аналогією статті;
 - г) аналогією закону;
 - д) прецедентом.
 6. Охарактеризуйте причини виникнення прогалин у законодавстві.

Література:

1. Василюк С. Застосування аналогії в цивільному процесі / С.Василюк, О.Ломоносова // Право України. – 2002. - № 3.
2. Григорьев Ф. А. Акты применения права. – Саратов, 1995.
3. Коробань В. Правозастосовчі аспекти системи права/ В.Коробань // Право України. – 2006. – № 5.
4. Клименко К. Справедливість як основа правозастосовчої діяльності /Клименко К. // Право України. – 2007. – № 8.
5. Мірошниченко А. Співвідношення темпорального та змістовного принципів вирішення правових колізій / А. Мірошниченко // Право України. – 2008. – № 5.
6. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.181-188.
7. Шаповал В. Теоретичні проблеми реалізації норм Конституції / В. Шаповал // Право України. – 1997. -№ 6.

Тема 16. ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ (2 год.)

План семінарського заняття:

1. Поняття і суть тлумачення юридичних норм та його роль у застосуванні та реалізації права.
2. Види тлумачення-з'ясування.
3. Види тлумачення-роз'яснення.

4. Офіційне та неофіційне тлумачення права.
5. Поняття, види і юридичні властивості інтерпретаційно-правових актів.

Проблемні питання для дискусій:

1. Статична і динамічна тенденції в інтерпретаційній діяльності.
2. Проблеми суб'єктів офіційного тлумачення права.
3. Практика використання інтерпретаційно-правових роз'яснень в правозастосовчій діяльності.
4. Співвідношення нормативно-правових та інтерпретаційно-правових актів.
5. Роль Конституційного Суду в інтерпретаційній діяльності.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення таких понять: "тлумачення норм права", "тлумачення-з'ясування", "тлумачення-роз'яснення", "інтерпретаційно-правовий акт".

Методичне завдання: накресліть схеми видів тлумачення-з'ясування та тлумачення-роз'яснення права.

Практичне завдання: складіть план відповіді на вказані питання семінарського заняття; встановіть, за допомогою якого способу тлумачення (філологічного, систематичного, історичного, цільового) було сформовано правило розуміння правової норми: "Строк позовної давності не застосовується до вимог про виселення із житлового приміщення осіб, що поселилися як піднаймачі, так як ці особи незалежно від строку проживання не набувають право на житлову площу". Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Конституційний суд як основний, офіційний орган тлумачення права в Україні";
2. "Роль доктринального тлумачення у розвитку права";
3. "Місце та значимість тлумачення у регулятивній дії права".
4. "Тлумачення як засіб розширення регулятивної дії нормативно-правових актів".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Вкажіть основні види тлумачення-з'ясування за способами:
 - а) логічне;
 - б) систематизоване;
 - в) психологічне;
 - г) історичне;
 - д) філологічне.

2. Спосіб тлумачення-з'ясування, заснований на встановленні глибинної семантики тексту у взаємозв'язку з традиціями, здоровим глуздом і менталітетом інтерпретатора – це...:
 - а) герменевтичне тлумачення;
 - б) історичне тлумачення;
 - в) логічне тлумачення;
 - г) телеологічне тлумачення;
 - д) філологічне тлумачення.
3. Якому терміну належить ця дефініція: “... – це формально обов'язкове рішення компетентного органу, яке містить офіційне роз'яснення змісту певної правової норми” –
 - а) правова презумпція;
 - б) ухвала;
 - в) нормативний акт;
 - г) правова аксіома;
 - д) інтерпретаційний акт.
4. Визначіть під якими номерами у відповідях вказані види інтерпретаційно-правових актів за юридичною формою виразу:
 - а) усні;
 - б) письмові;
 - в) постанови;
 - г) конклюдентні;
 - д) індивідуальні,
 - е) ухвали.
5. Нормативне тлумачення-роз'яснення має такі види:
 - а) легальне,
 - б) авторське;
 - в) судове;
 - г) лінгвістичне;
 - д) професійне;
 - е) доктринальне.
6. Поясніть зміст розширеного виду тлумачення-з'ясування.

Література:

1. Веренкіотова О. Застосування оціночних понять права в українському законодавстві: окремі аспекти/ О. Веренкіотова// Підприємство, господарство і право. – 2012. – № 12.
2. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: [монографія] / Ю. Л. Власов. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001.
3. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення права в діяльності Верховної Ради України / Ю. Л. Власов // Правова держава: Щорічник

- наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 13. – К., 2002.
4. Головченко В. Тлумачення норм права як науково-практична потреба / В. Головченко // Юридичний вісник України. – 2000. - 1-7 червня. - №22.
 5. Готусь Т. Тлумачення правових норм та індивідуальних розпорядчих актів про судоустрій / Т. Готусь // Право України. – 2008. – № 1.
 6. Захарова О. Тлумачення законодавства та проблеми захисту прав громадян / О. Захарова // Юридичний вісник України. – 2000. - 2-8 грудня. - №48.
 7. Копейчиков В. В. Теоретичні і практичні питання тлумачення Конституції / В. В. Копейчиков // Вісник Академії правових наук України. - X. – 1996.- № 7.
 8. Лепіш Н.Я. Структура актів тлумачення норм права / Н.Я. Лепіш // Публічне право. – 2013. – №2.
 9. Петренко П. Теоретичні аспекти тлумачення норм права. Поняття тлумачення норм права: предмет, об'єкт та метод / П. Петренко // Юридичний журнал. – 2011. - №10.
 10. Рабінович П. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / Рабінович П., Савчук Н. // Право України. – 2001. - № 11.
 11. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.188-194.

Тема 17. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА, ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (2 год.)

План семінарського заняття:

1. Правосвідомість і правова культура.
2. Законність і правопорядок.
3. Поняття правомірної поведінки, її склад та види.
4. Правопорушення: сутність, характерні ознаки та елементи.
5. Причини та види правопорушень.
6. Роль правосвідомості та правової культури у поліпшенні правопорядку.
7. Поняття, характерні риси, підстави та функції юридичної відповідальності.
8. Види та стадії юридичної відповідальності.
9. Значення юридичної відповідальності для забезпечення законності та правопорядку

Проблемні питання для дискусій:

1. Співвідношення понять правова поведінка, правомірна поведінка, законслухняна поведінка.
2. Співвідношення понять «законність» та «правозаконність», «правопорядок» та «правовий порядок».
3. Проблеми юридичного складу правопорушень.
4. Підстави звільнення від юридичної відповідальності.
5. Співвідношення поняття «юридична відповідальність» з поняттями «державний примус», «обов'язок», «покарання».
6. Проблеми екологічної юридичної відповідальності.

Термінологічне завдання: вивчити поняття: "правова поведінка", "законність", "правопорядок", "правосвідомість", "правова культура", "правомірна поведінка", "правопорушення", "проступок", "злочин", "склад правопорушення", "вина", "юридична відповідальність".

Методичне завдання: вкажіть (письмово):

- а) види кримінальних покарань;
- б) види адміністративних та дисциплінарних стягнень;
- в) види цивільно-правової та матеріальної відповідальності;
- г) види провини.

Практичне завдання: складіть план відповіді на вказані теоретичні питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусій з проблемних питань.

Реферати:

1. "Загальна характеристика правопорядку в Україні: причини правопорушень та шляхи їх усунення";
2. "Проблема співвідношення доцільності та законності у юриспруденції";
3. "Тенденції зміни юридичної відповідальності: зміст, різновиди, межі".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Вкажіть в якій відповіді вірно названий вид правопорушення за ступенем суспільної небезпеки (шкідливості):
 - а) моральне;
 - б) злочинне;
 - в) психологічне;
 - г) фінансове;
 - д) економічне.
2. Якому терміну належить ця дефініція: "... – це будь-яке протиправне, суспільно небезпечне, шкідливе, каране, винне

- діяння деліктоздатного суб'єкта, що завдає шкоду суспільству, державі, людям і тягне юридичну відповідальність” –
- а) злочин;
 - б) проступок;
 - в) правопорушення;
 - г) аморальна поведінка;
 - д) правовий припис.
3. Оберіть в якій відповіді правильно названо теорію причин неправомірної поведінки:
- а) діалектична,
 - б) метафізична,
 - в) герменевтична,
 - г) психологічна.
4. Визначіть під якими номерами у відповідях не належать до елементів складу правопорушення:
- а) суб'єкт;
 - б) об'єктивна сторона;
 - в) суспільна небезпека;
 - г) вина;
 - д) склад,
 - е) караність.
5. Юридична відповідальність має такі види, назвіть вірні варіанти:
- а) конституційна,
 - б) трудова;
 - в) фінансова;
 - г) адміністративна;
 - д) дисциплінарна;
 - е) цивільно-правова;
 - є) кримінальна;
 - ж) повна.
6. Поясніть підстави юридичної відповідальності.

Література:

1. Белкін Л. **Гене́за** правового нігілізму в контексті теорій бюрократизму/ Л. Белкін //Право України. – 2012. - № 1-2.
2. Ганьба Б. Причини існування та засоби подолання правового елітарного нігілізму в умовах в сучасних суспільств перехідного типу / Б. Ганьба // Юридична Україна. - 2011. - №5.
3. Головченко В. Юридична відповідальність: позитивний і ретроспективний аспекти / В.Головченко // Юридична Україна. – К.: 2005. – № 7.

4. Зелена О. Поняття юридичної відповідальності: окремі проблеми / О.Зелена // Право України. – 2002.- № 11.
5. Майданик О. Конституційно-правова відповідальність: ознаки, підстави, суб'єкти // Право України. – 2001 - № 2.
6. Махінчук В. Проблеми формування системи законодавчих гарантій адекватності покарання / В. Махінчук // Право України. – 2002. - № 3.
7. Осауленко А. Юридична відповідальність як інститут матеріального права/ А. Осауленко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4.
8. Пашенко А. Фактичні та юридичні підстави конституційної відповідальності / А.Пашенко // Право України. – 2002. - № 5.
9. Примак В. Визначення вини як умови цивільно-правової відповідальності / В.Примак // Право України. – 2002. - № 10.
10. Русу С. Підстави звільнення від відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки / С.Русу // Право України. – 2002. - № 4.
11. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – С.201-214.
12. Ткачук А. Роль правосвідомості та правової культури у формуванні правової держави/ А. Ткачук// Право України. – 2012. - № 1-2.

Тема 18. ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ (2 год.)

План семінарського заняття:

1. Поняття, ознаки та види правових відносин.
2. Суб'єктивне юридичне право і юридичний обов'язок.
3. Поняття та види суб'єктів правовідносин.
4. Правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність, деліктоздатність суб'єктів).
5. Об'єкти правовідносин: поняття, види.
6. Юридичні факти: поняття, класифікація.

Проблемні питання для дискусій:

1. Проблеми створення юридичної особи в Україні.
2. Підстави виникнення правових відносин.
3. Взаємозв'язок норм права і правовідносин.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення понять: "правовідносини", "суб'єктивне юридичне право", "юридичний

обов'язок", "суб'єкт правовідносин", "правоздатність", "дієздатність", "юридичні факти".

Методичне завдання: наведіть (письмово) приклади правовідносин, що вам найбільше запам'ятались. До якого виду вони належать. Які юридичні факти стали основою для них і що було об'єктом в цих правовідносинах; складіть схеми:

- а) видів правовідносин;
- б) видів суб'єктів правовідносин;
- в) видів об'єктів правовідносин;
- г) видів юридичних фактів.

Практичне завдання: складіть план відповіді на вказані теоретичні питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Правова характеристика юридичної особи";
2. "Суб'єкти права: класифікація, правовий статус, правосуб'єктність";
3. "Загально правова характеристика правовідносин".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. Вкажіть основні види правовідносин за функціональним призначенням, вірні варіанти:
 - а) активні ;
 - б) пасивні;
 - в) трудові;
 - г) регулятивні;
 - д) охоронні.
2. Якому терміну належить ця дефініція: "... – здатність суб'єкта своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки" –
 - а) деліктоздатність;
 - б) правосуб'єктність;
 - в) правоздатність;
 - г) дієздатність.
3. Визначіть під якими номерами у відповідях вказані види юридичних фактів за юридичними наслідками:
 - а) правостворюючі,
 - б) правозмінюючі;
 - в) складні;
 - г) прості;
 - д) триваючі;
 - е) правоприпиняючі.

4. Держава може виступати суб'єктом таких правовідносин:
 - а) процесуально-правових,
 - б) сімейних,
 - в) договірних,
 - г) зобов'язальних.
5. Знайдіть помилку. До структури правовідносин входять такі елементи:
 - а) суб'єкти, об'єкти, зміст правовідносин;
 - б) юридичні факти, суб'єкти, об'єкти, суб'єктивний обов'язок;
 - в) дії, події, зміст правовідносин, суб'єкти;
 - г) суб'єкти, об'єкти, зміст правовідносин, юридичні факти.
6. Розкрийте властивості та ознаки юридичної особи.

Література:

1. Зубчик Ю. Щодо сутності суб'єктивного права/ Ю. Зубчик// Юридична Україна. - 2012.- №2.
2. Кравчук В. Правові ознаки юридичної особи/ В.Кравчук // Підприємництво, господарство і право. - 1999. - № 9.
3. Протасов В. Н. Правоотношение как система. – М., 1991.
4. Халфіна Р. О. Общее учение о правоотношениях. - М., 1974.
5. Юриста О. Види правоохоронних відносин / О. Юриста // Право України. – 1997. - №12.
6. Юриста О. Динаміка правоохоронних відносин / О. Юриста // Право України. – 2001. -№ 2.

**Тема 19. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЙОГО
МЕХАНІЗМ (2 год.)**

План семінарського заняття:

1. Поняття, предмет і метод, способи правового регулювання.
2. Стадії та види правого регулювання.
3. Цілі правового регулювання.
4. Механізм правового регулювання та його елементи.
5. Ефективність правового регулювання суспільних відносин та напрямки його поліпшення.
6. Правове регулювання правоохоронних органів.
7. Місце та роль держави у забезпеченні функціонування механізму правового регулювання.

Проблемні питання для дискусій:

1. Співвідношення соціального та правового регулювання.
2. Правове регулювання і правовий вплив: спільність та відмінність.

3. Імплементация міжнародних правових норм та їхній вплив на правове регулювання суспільних відносин в Україні.
4. Проблеми вдосконалення механізму правового регулювання в Україні.
5. Фактори, які забезпечують ефективність правового регулювання.
6. Порівняльний аналіз механізму правового регулювання України та інших країн світу.

Термінологічне завдання: засвоїти визначення понять: "правове регулювання", "предмет правового регулювання", "метод (спосіб) правового регулювання", "механізм правового регулювання", "тип правового регулювання".

Методичне завдання: накресліть (письмово) схему ознак якості правового регулювання.

Практичне завдання: складіть план відповіді на вказані теоретичні питання семінарського заняття. Підготуватись до дискусії з проблемних питань.

Реферати:

1. "Основні напрямки діяльності державних органів України щодо покращання якості правового регулювання";
2. "Ефективність та механізм правового регулювання, їх взаємозв'язок та вплив";
3. "Правова свідомість та правова культура у правовому регулюванні".

Завдання для перевірки засвоєних знань:

1. До ненормативних соціальних регуляторів відносяться:
 - а) природний,
 - б) моральний,
 - в) інформаційний,
 - г) стихійний.
2. Вкажіть основні види правового регулювання за суспільними відносинами, на які поширюється правове регулювання:
 - а) загальнодозвільне;
 - б) загальне;
 - в) індивідуальне;
 - г) спеціально дозвільне;
 - д) нецентралізоване.
3. Якому терміну належить ця дефініція: "... – це система різноманітних юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання, тобто владний вплив на суспільні відносини":
 - а) методологія;

- б) правове регулювання;
 - в) механізм правового регулювання;
 - г) методи теорії права.
4. До елементів механізму правового регулювання належать:
 - а) правові норми;
 - б) акти тлумачення змісту правових норм;
 - в) правовідносини;
 - г) суб'єкти;
 - д) об'єкти;
 - е) правова відповідальність.
 5. Правове регулювання має такі стадії:
 - а) обов'язкові;
 - б) факультативні;
 - г) центральні;
 - д) допоміжні.
 6. Розкрийте фактори, що забезпечують ефективність правового регулювання.

Література:

1. Бідей О. Контроль і дозвіл як засоби реалізації правової політики / О. Бідей // Право України. – 2007. – № 8.
2. Геня Б.О. Право і мораль в системі соціонормативного регулювання/ Б.О. Геня// Публічне право. – 2013. – №2.
3. Іщенко І. Зміни предмета правового регулювання в умовах правової держави і громадського суспільства / І. Іщенко // Юридична Україна. - 2011. - №9.
4. Кикоть Г. Юридичні факти у механізмі правового регулювання: проблеми теорії/ Г. Кикоть // Право України. – 2005. – № 7.
5. Кравчук М.В. Правове регулювання суспільних відносин у військовій сфері / М. Кравчук // Правове життя сучасної України: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу / відп. ред. д-р. юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов // Одеська національна юридична академія. – О.: Фенікс, 2009.
6. Матузов Н. И. Правовое регулирование в условиях становления рыночных отношений / Н. И. Матузов // Государство и право. – 1995. - № 4.
7. Мельник О. Сфера правового регулювання: поняття, ознак, види / О. Мельник // Право України. – 2010. - №9.
8. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин / О. Петришин // Право України. – 2010. - №3.

9. Селіванов В. Діалектика приватного і публічного в правовому регулюванні / В.Селіванов, Н.Діденко // Право України. - 2001. - № 11.
10. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / Авт.-упорядник Кравчук М.В.. – К.: Атіка, 2010. – С.201-214.
11. Тарахонич Т. І. Механізм правового регулювання: теоретико-правові **аспекти** / Т. І. Тарахонич // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 13. – К., 2002.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА (для складання заліку)

1. Поняття і система юриспруденції.
2. Система правових наук та їх характеристика.
3. Функції юридичної науки, її завдання на сучасному етапі державно-правової розбудови України.
4. Методи вивчення державно-правових явищ.
5. Предмет і поняття теорії держави і права (ТДП).
6. Загальна характеристика теорії держави і права та місце цієї науки в системі правознавства, її практична значимість.
7. Поняття і сутність права як загально-соціального та спеціально-соціального явища. Його різновиди.
8. Методи пізнання загальної теорії держави і права.
9. Взаємозв'язок ТДП з іншими юридичними науками.
10. Роль навчального курсу загальної теорії держави і права у підготовці юриста.
11. Функції ТДП.
12. Національні держави як результат здійснення основного права нації (народу) на самовизначення.
13. Загальне поняття та ознаки держави.
14. Влада та її види. Особливості державної влади.
15. Суверенітет держави, його співвідношення із суверенітетом нації, народу.
16. Поняття і сутність держави соціально демократичної орієнтації.
17. Значення знань про сутність держави.
18. Основні ознаки держави за чинною Конституцією України.
19. Причини виникнення держави. Особливості її виникнення у різних народів світу.
20. Загальні закономірності виникнення держави.
21. Особливості процесів державотворення в сучасних умовах.
22. Сутність та основні ознаки держави соціальної демократії.
23. Практичне значення знань про сутність сучасних держав для процесу державотворення в Україні.
24. Взаємовплив держави і громадянського суспільства.
25. Загальна характеристика громадянського суспільства.
26. Основні напрямки зовнішньої політики України в сучасних умовах.
27. Сучасні теорії виникнення держави.
28. Психологічна теорія виникнення держави.
29. Марксистсько-ленінська теорія виникнення держави.
30. Патріархальна теорія виникнення держави.

31. Теологічна теорія виникнення держави
32. Теорія насильства.
33. Договірна теорія виникнення держави.
34. Ознаки, які відрізняють державу від інших організацій в суспільстві.
35. Ознаки, які відрізняють державну владу від влади первісного соціально однорідного суспільства.
36. Типологія держав: суть і значимість.
37. Формацийний та цивілізаційний підходи до типології держав.
38. Загальна характеристика рабовласницької держави.
39. Загальна характеристика феодальної держави.
40. Загальна характеристика буржуазної держави.
41. Основні завдання сучасної цивілізованої держави.
42. Поняття правової держави та її ознаки.
43. Форми здійснення функцій держави.
44. Внутрішні функції держави.
45. Зовнішні функції держави.
46. Загальне поняття та елементи форми держави.
47. Форма Української держави за Конституцією України.
48. Поняття державного правління. Види форм правління сучасних держав.
49. Основні юридичні властивості республіки та монархії.
50. Порівняльний аналіз парламентської, президентської та парламентсько–президентської республік.
51. Поняття державного устрою, різновиди устрою сучасних держав.
52. Основні ознаки федерації.
53. Основні ознаки конфедерації та унітарної держави.
54. Порівняльний аналіз унітарної, федеративної та конфедеративної держав.
55. Поняття державного (політичного) режиму, його різновиди.
56. Основні ознаки демократичного та антидемократичного режиму.
57. Механізм держави та його структура.
58. Тенденції розвитку механізму держави.
59. Загальна характеристика апарату держави.
60. Принципи формування і діяльності апарату сучасної держави.
61. Система органів державних органів України, юридичне закріплення їх діяльності.
62. Система судової влади України, її законодавче регулювання.
63. Система виконавчої влади України, її законодавче закріплення.
64. Поняття та структура політичної системи суспільства.
65. Елементи політичної системи України.

66. Загальна характеристика політичних партій України та їх місце в політичній системі.
67. Підстави та порядок заборони діяльності об'єднань громадян, передбачений чинною Конституцією.
68. Політичні партії, (поняття і види).
69. Загальна характеристика Закону України "Про політичні партії".
70. Місце та роль громадських об'єднань у політичній системі суспільства.
71. Загальна характеристика Закону України "Про громадські об'єднання" від 22 березня 2012 року.
72. Конституційне право громадян на об'єднання в політичні партії та громадські об'єднання.
73. Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань.
74. Держава - базовий елемент політичної системи суспільства.
75. Трудові колективи в політичній системі суспільства.
76. Органи громадської самодіяльності.
77. Правові форми взаємовідносин держави і комерційних корпорацій.
78. Взаємозв'язок держави і права.
79. Юридичне оформлення сучасної держави.
80. Поняття та ознаки державного суверенітету.
81. Органи державної законодавчої влади України.
82. Органи державної виконавчої влади України.
83. Місце і роль Конституційного Суду в суспільстві.
84. Державні органи України за Конституцією України.
85. Нормативно-правова база діяльності державних органів України.
86. Місце та роль місцевого самоврядування в системі державних органів влади України.
87. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в Україні.
88. Конституція України - передумова побудови соціальної, демократичної, правової держави.
89. Правова держава як держава соціальної демократії.
90. Поняття соціальної демократії. Види демократії.
91. Функції держави (поняття та види).
92. Функції держави за Конституцією України.
93. Поняття і види державних органів, їх характеристика.
94. Методи здійснення функцій держави та напрямки державної діяльності.
95. Суть загальнодозвільних принципів права.
96. Практична значимість знань про державний апарат.
97. Проблеми формування правової держави в Україні.
98. Функції і принципи, форми та інститути демократії.

99. Загальна характеристика Української держави за Конституцією України.
100. Основні права людини: поняття, класифікація та напрямки розвитку.
101. Основні права дитини.
102. Основні права нації.
103. Правовий (юридичний) статус особи: поняття, види, склад, значення.
104. Особливості і тенденції розвитку правового статусу особи у державах соціально-демократичної орієнтації.
105. Права людини і громадянина за Конституцією України.
106. Обов'язки людини і громадянина за Конституцією України.
107. Конституція України про свободи людини і громадянина.
108. Міжнародні механізми захисту прав людини.
109. Загальна характеристика міжнародної хартії прав людини.
110. Основні положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, Рим - 1950р.).

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА (для складання іспиту)

1. Поняття і система юридичної науки.
2. Предмет, функції юридичної науки, її завдання на сучасному етапі державно-правової розбудови України.
3. Наукові методи пізнання теорії держави і права.
4. Загальна характеристика теорії держави і права, її місце в системі юридичних наук.
5. Взаємовплив теорії держави і права та інших юридичних наук, її практична значимість.
6. Загальне поняття та ознаки держави. Різні аспекти поняття держави.
7. Ознаки, які відрізняють державу від влади первісного соціально-однорідного суспільства.
8. Ознаки, які відрізняють державу від інших організацій в суспільстві.
9. Влада та її види, основні риси державної влади.
10. Поняття і риси суверенітету держави. Його співвідношення із суверенітетом нації та суверенітетом народу.
11. Національні держави як результат здійснення основного права нації (народу) на самовизначення.
12. Загальна характеристика держави соціальної демократії та соціально - демократичної орієнтації.

13. Причини та форми виникнення держави. Особливості її виникнення у різних народів світу.
14. Основні теорії походження держави та їх зміст.
15. **Характеристика** та значимість типології держав.
16. Історичні типи держав, їх характеристика.
17. Поняття та класифікація функцій держави. Основні функції Української держави.
18. Поняття, ознаки правової держави та основні напрямки її формування в Україні .
19. Загальне поняття та елементи форми держави. Форма держави за Конституцією України.
20. Поняття державного правління, різновиди його форм у сучасних державах.
21. Поняття та види федерації, їх основні ознаки.
22. Поняття державного устрою, характеристика устрою сучасних держав.
23. Міждержавні об'єднання: поняття, види.
24. Поняття державного (політичного) режиму, їх види і суть.
25. Механізм та апарат держави, їх співвідношення.
26. Принципи формування і діяльності апарату сучасної держави.
27. Поняття, ознаки і види органів держави, їх характеристика.
28. Структура державних органів України відповідно до чинної Конституції України.
29. Співвідношення правової держави і громадянського суспільства.
30. Втілення принципу розподілу влади в державному апараті України, його конституційні (законодавчі) гарантії.
31. Місце та роль місцевого самоврядування в системі державних органів влади України, перспективи його розвитку.
32. Поняття та структура політичної системи суспільства, її особливості в Україні.
33. Держава в політичній системі суспільства, правові основи її взаємодії з іншими суб'єктами політичної системи.
34. Громадські об'єднання в політичній системі суспільства: поняття, ознаки, види. Загальна характеристика Закону України "Про громадські об'єднання" 2012 р.
35. Політичні партії, їх ознаки, види та функції. Закон України "Про політичні партії".
36. Місце та роль громадських організацій у політичній системі.
37. Органи громадської самодіяльності, громадський рух, трудові колективи, їх місце в політичній системі суспільства.
38. Юридичне оформлення сучасної держави України.

39. Поняття державних органів, їх структура та правове регулювання їхньої діяльності в Україні.
40. Демократія як внутрішня форма держави: суть, види, особливості розвитку.
41. Принципи, функції демократії, її значимість для суспільного розвитку.
42. Форми та інститути демократії, її конституційні гарантії в Україні.
43. Загальна характеристика Української держави за Конституцією України.
44. Конституція України – передумова побудови соціальної, демократичної, правової держави.
45. Основні права людини: поняття, класифікація, напрями розвитку. Основні права нації.
46. Основні права дитини. Основні права жінки.
47. Правовий статус особи: поняття, види, склад, значення.
48. Права, свободи, обов'язки людини і громадянина за Конституцією України 1996 року.
49. Міжнародні механізми захисту прав людини.
50. Загальна характеристика міжнародної хартії прав людини.
51. Сутність, основні ознаки та значимість громадянського суспільства.
52. Основні положення Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (Рада Європи, Рим – 1950 р.).
53. Основні сучасні концепції походження і сутності держави.
54. Основні концепції праворозуміння.
55. Загальне поняття, ознаки права.
56. Причини виникнення права та його цінність.
57. Принципи права: поняття, види, значимість.
58. Поняття права у суб'єктивному й об'єктивному значеннях.
59. Право як юридичне (державно-вольове) явище: поняття, сутність, способи виразу.
60. Співвідношення права і закону.
61. Функції об'єктивного юридичного права: загальне поняття, види.
62. Правова свідомість: поняття, сутність, склад.
63. Правова культура: поняття, структура, становлення і розвиток. Поняття правової культури особи.
64. Правовий нігілізм: витоки, перспективи усунення в Україні.
65. Форми (джерела) об'єктивного права: поняття, види.
66. Поняття історичного типу права, їх різновиди.
67. Зв'язок і співвідношення форми (джерела) об'єктивного юридичного права і його історичного типу.

68. Взаємозв'язок права з соціальними явищами (мораль, справедливість, релігія, держава, економіка, політика тощо).
69. Поняття і види соціальних норм, місце правових норм в їхній сукупності.
70. Взаємовплив правових норм і соціальних норм: охарактеризувати на прикладі норм моралі.
71. Поняття та загальні ознаки норм права.
72. Структура норми права: її елементи та їх взаємозв'язок.
73. Класифікація норм права: їх види та оцінка.
74. Співвідношення норми права і статті нормативно-правового акту.
75. Система права: поняття і структура.
76. Публічне і приватне право як самостійні підсистеми права.
77. Основні напрямки формування системи права України.
78. Поняття предмету і методу правового регулювання.
79. Система законодавства України: поняття і структура.
80. Поняття галузі та інституту права, їх види.
81. Система права та система законодавства, їх співвідношення.
82. Правова система: поняття, склад, фактори формування і розвитку.
83. Різновиди сучасних правових систем, їх особливості.
84. Правотворчість: поняття, функції, принципи.
85. Співвідношення процесів правотворчості і правоутворення.
86. Етапи і стадії правотворчості.
87. Поняття та форми систематизації нормативно-правових актів.
88. Поняття, види нормативно-правового акту і його відмінність від актів застосування права.
89. Закони: поняття, основні властивості, види.
90. Загальна характеристика чинної Конституції України.
91. Підзаконні нормативно-правові акти України (поняття, види).
92. Специфічні юридичні акти в Україні, які можуть набувати нормативно-правового значення.
93. Чинність нормативно-правових актів у часі, у просторі та щодо кола осіб
94. Поняття реалізації правових норм, їх форми та значення.
95. Акти застосування норм права, їх види та значення.
96. Поняття і загальні вимоги якісного застосування правових норм.
97. Прогалини у праві, шляхи їх подолання.
98. Тлумачення правових норм: поняття, його види, роль у застосуванні і реалізації таких норм права.
99. Тлумачення – роз'яснення правових норм: поняття, призначення, види.

100. Тлумачення - з'ясування правових норм: поняття, призначення, види.
101. Сутність та значимість офіційного тлумачення норм права.
102. Інтерпретаційно-правові акти: поняття, види, юридичні властивості.
103. Юридичні факти: поняття, значення, класифікація.
104. Правові аксіоми, презумпції та фікції: поняття, види, значимість.
105. Правові відносини: поняття, ознаки, види.
106. Об'єкти та суб'єкти правовідносин: поняття, значення, види.
107. Юридична правоздатність, дієздатність та деліктоздатність (поняття, сутність, значення).
108. Громадяни як суб'єкти правовідносин.
109. Державні органи, організації, суспільні утворення як суб'єкти правових відносин.
110. Поняття та загальна характеристика юридичної особи.
111. Поняття правової та правомірної поведінки, їх види.
112. Правопорушення: поняття, види, склад.
113. Причини правопорушень, шляхи і способи їх послаблення та усунення.
114. Поняття, ознаки, види і мета застосування юридичної відповідальності.
115. Принципи встановлення та застосування юридичної відповідальності. Стадії юридичної відповідальності.
116. Законність і правопорядок : поняття, основні ознаки, значення.
117. Принципи законності у сучасних державах (соціально – демократичної орієнтації).
118. Поняття гарантій законності, їх види та значення.
119. Поняття правопорядку, його співвідношення із суспільним порядком і законністю.
120. Поняття та види соціального регулювання.
121. Поняття правового регулювання, його сфери та межі.
122. Стадії і основні елементи механізму правового регулювання.
123. Техніка правового регулювання. Її види та значення.
124. Якість правового регулювання (цінність, економічність, ефективність).
125. Співвідношення внутрішнього і міжнародного права.
126. Сутність ефективності правового регулювання та механізм його забезпечення.
127. Процедура використання міжнародно–правових принципів і норм щодо прав людини у державно-юридичній практиці (поняття, механізм, стадії)

128. Сутність і значимість інституту демократії для розбудови Української держави.
129. Зміст конституційного принципу “Верховенство права” та його місце в правовій системі України.
130. Особливості формування правової системи в Україні.

Тематика курсових робіт з Теорії держави і права для студентів I курсу спеціальності "Правознавство"

1. Правознавство – юридична наука: загальнотеоретична характеристика.
2. Методологія юридичної науки: поняття, види і характеристика методів юридичного пізнання.
3. Тенденції розвитку правової освіти і науки в Україні.
4. Теорія держави і права в системі юридичних наук: загальнотеоретична характеристика.
5. Теорія держави і права – базова загальнотеоретична наука.
6. Основні завдання, функції теорії держави і права та значення цього курсу для підготовки юристів.
7. Юридичні гарантії забезпечення права нації (народу): сутність і способи реалізації.
8. Поняття, ознаки, передумови виникнення та соціальна сутність держави.
9. Загальні закономірності виникнення держави, особливості їх прояву у різних народів.
10. Причини виникнення держави, порівняльна характеристика наукових теорій про походження держави.
11. Функції держави (поняття, види). Основні функції Української держави.
12. Функції держави соціально-демократичної орієнтації.
13. Суверенітет держави, його співвідношення із суверенітетом нації, народу.
14. Загальнотеоретична характеристика типології держав, значимість її, критерії їхньої зміни.
15. Державний суверенітет як важлива ознака держави
16. Державно-правові погляди М.С. Грушевського.
17. Державно-правові ідеї І.Я. Франка.
18. Політико-правові ідеї Т.Г. Шевченка.
19. Державно-правові погляди В.В. Винниченка.
20. Сутність держави і права у працях С.Дністрянского.
21. Визначення сутності держави в працях видатних українських юристів (Б.Кістяківського, С.Дністрянского, Л.Окіншевича, О.Єфименка та ін..
22. Місце громадських об'єднань в громадянському суспільстві
23. Проблеми відродження національної держави в Україні.
24. Суспільство і держава (співвідношення, спільність та відмінність ознак).
25. Тенденції розвитку форми держави на сучасному етапі.

26. Загальнотеоретична характеристика громадянського суспільства: сутність, ознаки, генезис, значимість.
27. Форма держави (сутність, елементи, види, значимість).
28. Основні напрямки удосконалення форми Української держави.
29. Юридичне закріплення форми держави в конституційних актах України.
30. Порівняльний аналіз унітарної, федеративної та конфедеративної держав.
31. Порівняльний аналіз парламентської, президентської та парламентсько-президентської республік.
32. Сутність, функції, принципи, форми та інститути демократії.
33. Демократія: сучасні форми та інститути, значимість її для суспільного розвитку.
34. Демократія і самоврядування, їх взаємовплив та шляхи розвитку в Україні.
35. Загальне поняття, сутність та роль механізму та апарату у виконанні функцій держави.
36. Механізм та апарат держави: суть та конституційні засади діяльності в Україні.
37. Загальнотеоретична характеристика принципу розподілу державної влади (сутність та засоби його реалізації).
38. Стан та перспективи розвитку державних органів України, їх юридичне оформлення.
39. Правові основи діяльності правоохоронних органів України.
40. Порядок формування та повноваження правоохоронних органів за чинною Конституцією України.
41. Місце та роль Конституційного Суду в єдиній системі судочинства.
42. Характерні риси та основні напрямки розвитку інституту президентства в Україні.
43. Юридичне закріплення правового статусу державного службовця в Україні: ознаки, повноваження, функції та види.
44. Уповноважений Верховної Ради з прав людини: загальнотеоретична характеристика.
45. Місце правоохоронних органів у механізмі держави.
46. Роль та значимість політичної системи для розвитку правового життя.
47. Особливості та основні напрямки розвитку політичної система сучасної України.
48. Держава - ядро політичної системи. Її зв'язок з іншими суб'єктами політичної системи.

49. Політичні партії як елемент політичної системи: загальнотеоретична характеристика.
50. Громадські організації: класифікація та принципи їх діяльності
51. Правові засади організації та діяльності громадянських організацій в громадянському суспільстві.
52. Межі втручання держави у діяльність громадянських організацій
53. Місце та роль громадських організацій у політичній системі суспільства.
54. Основні організаційно-правові форми діяльності представницьких органів державної влади в умовах ринкової економіки.
55. Правові форми взаємовідносин держави і комерційних корпорацій.
56. Проблеми організації місцевого самоврядування в Україні (діяльність, правовий статус, і відповідальність органів та посадових осіб).
57. Місце, роль та значущість демократії в будівництві Української держави.
58. Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань.
59. Співвідношення держави і особи (загальнотеоретична характеристика).
60. Основні права та свободи людини (поняття, види, принципи, міжнародно-правовий та державний захист).
61. Правовий статус громадянина (поняття, зміст, принципи, значення) та його розвиток у сучасних умовах.
62. Правовий статус особистості: поняття, склад, види та його конституційні засади в Україні.
63. Юридичний механізм забезпечення прав людини
64. Проблеми захисту прав, свобод людини в Україні.
65. Виникнення та формування міжнародних стандартів у галузі прав людини.
66. Європейські стандарти прав людини: загальнотеоретична характеристика
67. Захист основних прав і свобод людини в Європейській конвенції з прав людини.
68. Європейський Суд з прав людини як гарант прав людини
69. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти)
70. Право людини на захист честі і гідності
71. Право людини на свободу світогляду і віросповідання: загальнотеоретична характеристика
72. Межі прав людини за Конституцією України.
73. Зловживання суб'єктивним правом.

74. Право людини на життя і проблеми його юридичного забезпечення в Україні.
75. Захист прав дитини в міжнародних та національних правових актах.
76. Судові та інші гарантії захисту прав і свобод громадян України.
77. Правова держава у світовій класичній думці про державу і право.
78. Правова держава (сутність, ознаки, значення). Конституційні основи її формування в Україні
79. Правова держава: сутність та стан її формування в Україні.
80. Загальна характеристика права (сутність, функції, ознаки).
81. Історична типологія об'єктивного юридичного права. Сутність права держав соціально-демократичної орієнтації.
82. Загальна характеристика сучасних теорій права.
83. Теорія природного права.
84. Соціологічна теорія права.
85. Теорія позитивного права.
86. Психологічна теорія права.
87. Історична теорія права.
88. Порівняльний аналіз наукових теорій походження права.
89. Цінності права і правові цінності.
90. Поняття та сутність права у наукових працях Б.О.Кістяківського.
91. Основні принципи об'єктивного права (загально-правові, міжгалузеві, галузеві) : поняття, види, значимість
92. Співвідношення об'єктивного та суб'єктивного права.
93. Співвідношення економіки, політики і права.
94. Зв'язок права та інших соціальних явищ (справедливості, моралі, свідомості, релігії тощо).
95. Соціальні норми, їх характерні риси та роль у правовому регулюванні суспільних відносин.
96. Місце норм права у системі соціальних норм.
97. Взаємодія норм права і моралі у регулюванні суспільних відносин
98. Норми права (сутність, структура, класифікація) та юридична практика.
99. Основні шляхи забезпечення дії принципу верховенства права.
100. Загальна характеристика приватного і публічного, матеріального та процесуального права.
101. Зовнішні форми (джерела) права: сутність, класифікація. Різновиди у сучасній правовій системі України
102. Тенденція розвитку форм (джерел) права (загальнотеоретична характеристика).

103. Нормативно-правові акти: поняття, ознаки, види. Їх відмінність від індивідуальних юридичних актів.
104. Право і закон: загально – теоретична характеристика.
105. Закон як форма права (поняття, ознаки, види, властивості) та їх значення в умовах правової держави.
106. Правовий (судовий) прецедент - основне джерело англо-американської системи права.
107. Загальна характеристика Конституції України як Основного закону держави
108. Міжнародний договір як джерело права
109. Специфічні юридичні акти, що набувають нормативно-правового значення.
110. Акти Конституційного Суду України як форма (джерело права)
111. Характерні особливості чинної Конституції України.
112. Дія нормативно-правових актів у часі, в просторі та за колом осіб.
113. Загальна характеристика підзаконних нормативних актів України.
114. Підзаконні нормативні акти державних органів України та органів місцевого самоврядування: порівняльний аналіз.
115. Загальнотеоретична характеристика системи права і системи законодавства.
116. Система права: поняття, основні риси та головні чинники утворення галузей та інститутів права.
117. Сучасні правові системи та шляхи розвитку її в Україні.
118. Загальна характеристика романо-германської правової системи.
119. Основні ознаки та особливості функціонування англо-американської правової системи.
120. Правова система мусульманського права (загальнотеоретична характеристика).
121. Основні напрямки правової реформи в Україні
122. Правотворчість (поняття, види, форми, принципи, стадії) та заходи по її вдосконаленню.
123. Правотворчість: основні ознаки та Конституційні засади її здійснення в Україні
124. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, способи, види та її стан в Україні.
125. Реалізація юридичних норм та правомірне поведінка.
126. Застосування юридичних норм, як особлива форма його реалізації.
127. Правові колізії та способи їх подолання.
128. Прогалини в законодавстві та застосування юридичних норм за аналогією.
129. Тлумачення правових норм (поняття, способи, види та значимість).

130. Види та роль тлумачення в процесі застосування права.
131. Інтерпретаційно-правові акти: сутність, види, властивості.
132. Законність (поняття, принципи, гарантії і значущість) та основні напрямки її вдосконалення в сучасний період.
133. Законність і правопорядок: поняття, принципи, значення, юридичні гарантії законності в Українській державі.
134. Поняття та співвідношення правової та правомірної поведінки.
135. Теоретична характеристика правопорушення, причини виникнення та подолання.
136. Правопорушення у сучасній Україні тенденції їх виникнення та подолання.
137. Юридична відповідальність (поняття, види, функції, стадії).
138. Проблеми забезпечення права на життя (загальнотеоретична характеристика).
139. Юридична відповідальність як засіб забезпечення законності та правопорядку.
140. Правова свідомість: поняття, склад та взаємозв'язок її з правом.
141. Правове виховання (поняття, види, значення) та заходи його покращання в сучасних умовах.
142. Правове виховання та правова культури особи: взаємовплив та напрямки розвитку.
143. Правова культура - елемент формування державного службовця.
144. Правова культури особи і суспільства та заходи і засоби їх формування.
145. Поняття, основні ознаки, види та структура правовідносин, місце в них юридичних фактів.
146. Юридичні факти: поняття, види, їх значимість,
147. Суб'єкти права (сутність, класифікація), їхня правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.
148. Порівняльне правознавство як напрям сучасної юридичної думки.
149. Роль та місце реалізації і тлумачення в правовому регулюванні.
150. Правове регулювання суспільних відносин: поняття, види, стадії, типи.
151. Ефективність правового регулювання суспільних відносин та його механізм.
152. Юридична, правотворча (законодавча) техніка: поняття, склад та значення для удосконалення законності України
153. Юридична практика: поняття, структура, види, функції.
154. Проблема застосування у праві дозволів і заборон, примусу.
155. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права.

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права

РОБОЧИЙ ЗОШИТ
З НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ
ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ДЛЯ ВИКОНАННЯ
КОМПЛЕКСНОГО ПРАКТИЧНОГО ІНДИВІДУАЛЬНОГО
ЗАВДАННЯ №1

Студента групи ПР-12
М. В. Яреми

(підпис)

Керівник курсу:
к.ю.н., доц. М. В. Кравчук
Викладач:
В. І. Михайлюк

(підпис)

Оцінка: _____

Тернопіль
2013

РОЗДІЛ 1. СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»

Структура залікового модуля вказана у навч. посібнику вище

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПРАКТИЧНОГО ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

Комплексне практичне індивідуальне завдання (далі КПЗ) є різновидом самостійної, індивідуальної навчальної роботи студента, спрямованої на поглиблене опанування і практичне застосування, в ході вирішення завдань навчального чи навчально-дослідницького характеру, знань отриманих в процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни.

Основною метою КПЗ з дисципліни «Теорія держави і права» збільшити ефективність вивчення частини програмного матеріалу студентами і на основі здобутих знань, засвоєної термінології, пізнаних концептів та підходів удосконалити його систематизацію, узагальнення, закріплення та практичне застосування, виробити вміння виокремлювати основні засади вдосконалення державно-правової матерії, обґрунтовувати більш якісні різновиди, типи, форми соціальних інститутів.

КПЗ реалізується у формі наскрізної практичної задачі, вирішення якої потребує успішного засвоєння змісту навчального курсу «Теорія держави і права» та використання отриманих знань, набутих умінь і навичок, здобутих у процесі лекційних, семінарських занять, сформованих як комплекс тестових, термінологічних, методологічних питань, дефініцій, рефератів і підготовки до них та опрацювання завдань для самостійної роботи.

Особливості виконання КПЗ з курсу «Теорія держави і права» передбачає всебічне опрацювання нормативно-правових актів, наукової, навчальної та довідкової літератури.

Комплексне практичне індивідуальне завдання складається з двох частин:

1) **ЕСЕ** – це сучасна, індивідуальна студентська наукова робота, спрямована на формування творчої особистості з власними думками, вираженими позиціями та оригінальною точкою зору;

2) **СПИСКУ ДЕСЯТИ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ** з тематики вказаної в **ЕСЕ**, з оформленням їх відповідно до сучасних вимог встановлених для бібліографічного опису .

ВИМОГИ ДО ЕСЕ:

ЕСЕ (франц. — спроба, начерк) — невеликий за обсягом прозовий, який має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми; це жанр, який лежить на перетині художньої та публіцистичної (часом науково-популяризаторської) творчості.

Визначальними рисами ЕСЕ, як правило, є незначний обсяг, конкретна тема, дана в підкреслено вільному, суб'єктивному її тлумаченні, вільна композиція, парадоксальна манера мислення. Як правило, ЕСЕ виражає нове, суб'єктивне слово про щось і має біографічний, публіцистичний, науково-популярний характер.

Стиль есе відрізняється образністю, застосуванням короткого влучного чи оригінального усталеного висловлювання, використанням образу чи слова в переносному значенні, свідомою настановою на розмовну інтонацію за допомогою сукупності слів певної мови чи діалекту. У ЕСЕ на перший план виступає особистість автора. Суміжними жанрами для ЕСЕ є поезія в прозі та науковий нарис або філософський трактат (див. — [інтернет-ресурс http://uk.wikipedia.org/wiki](http://uk.wikipedia.org/wiki)).

Обсяг ЕСЕ не повинен перевищувати трьох сторінок формат А 4, міжрядковий інтервал – 1,5.

Автор ЕСЕ має оригінально, у вишуканій формі застосовувати джерела, але не цитувати їх.

Приклад написання ЕСЕ на тему: “Референдум в Україні: проблеми і перспективи законодавчого регулювання” (див. *дет. Гомотюк О.Є. Університетська студентська освіта та її місце в освітньому процесі у контексті Болонської декларації*) У роботі можуть бути декілька питань. Матеріал може бути викладено так: Вибачте, що моє “творіння” стосується проблеми референдуму, в якому поки я не можу взяти участі, бо не маю 18 років. Проте я знаю, що референдум є всенародним опитуванням з **найважливіших питань** державного життя. Крім того, знаю з історії держави і права зарубіжних країн, що перший референдум був проведений (запам’ятайте!) у 1439 р. у Швейцарії.

А коли таке всенародне дійство вперше відбулося в Україні? Відповідаю точно, бо з арифметики мав “відмінно”, – через 552 роки! Це відбулося тоді, коли Україна була не “ненькою”, а квазідержавою з “милозвучною” назвою, що складалася з трьох прикметників і одного **іменника**, – УРСР. Третього липня 1991 р. Верховна Рада ухвалила, як зазначено у календарі підручника з історії держави і права України, Закон “Про Всеукраїнський і місцевий референдуми”. Відразу ж

шукаю детальнішу інформацію про ці події в хрестоматії, проте такого матеріалу немає, не внесли укладачі. Як справжній науковець-дослідник іду в бібліотеку, і настирність завершилась успіхом.

Читання 6 глав Закону і 46 статей, розмічених на 20 сторінках, спричинюють легке “юридичне” запаморочення. І все ж таки, з’ясувавши істину, я радію, що мій голос, нехай у майбутньому, матиме разом з голосами однодумців вищу юридичну силу над законодавчими актами Верховної Ради України, нормативними актами Президента України, Кабінету Міністрів, підзаконними актами міністерств і відомств України тощо.

Проте на початку 1990-х років ще не було Конституції України, в якій вказано, що Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України. “Чинною була” у цей період Конституція УРСР, але в ці часи, як стверджує мій дідусь, референдумів не проводили.

Так, 1 грудня 1991 р. сталося юридичне диво – відбувся Всеукраїнський референдум, на якому понад 90 відсотків виборців підтримали Акт проголошення незалежності України. Слава Україні! Слава її народу, який започаткував національне відродження і духовне розкріпачення, посіяв перші зерна демократії та реально юридично закріпив право народу як носія влади.

ПРИКЛАДИ ВИМОГ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Вказано в списку літератури навч. посібника.

У процесі перевірки КППЗ викладач з’ясовує й оцінює вміння студента відбирати, систематизувати і творчо осмислювати матеріал, працювати зі спеціальною літературою, робити правильні й логічні висновки, знаходити в них головне, формулювати та викладати свої обґрунтовані позиції.

Варіант комплексного практичного індивідуального завдання закріплює за кожним студентом керівник курсу відповідно до списку студентів курсу. Воно виконується у формі робочого зошита, типова форма якого розміщується на кафедральному сайті ТНЕУ.

КППЗ видається студенту у перші два тижні навчання та виконується впродовж семестру відповідно до встановлених графіків, дотримання яких є необхідною передумовою допуску до здачі змістових модулів. Термін подачі частини КППЗ в останній тиждень перед написанням чергового модульного завдання і є допуском до написання модульного завдання.

Підготовка КППЗ включає такі етапи:

- вивчення навчальної літератури за темою(ми) КППЗ;

- складання структури (схеми) змісту КПЗ відповідно до теми ЕСЕ типового робочого зошита;
- підбір і вивчення спеціальних літературних, наукових джерел та законодавства з метою формування сюжету ЕСЕ;
- оформлення списку десяти джерел з теми ЕСЕ відповідно до **вимог оформлення бібліографічного опису**;
- консультації з викладачем;
- передача роботи викладачеві для оцінювання.

Невиконання вищенаведених вимог є підставою для повернення КПЗ студенту на доопрацювання для уточнення окремих положень чи висновків. Після відповідних доробок робота може бути подана для повторної перевірки і остаточної оцінки викладача.

Виконання індивідуального завдання є обов'язковим для кожного студента, що вивчає дисципліну «Теорія держави і права», рівень виконання якого оцінюється за 100-бальною шкалою відповідно до вагового коефіцієнта як окремих заходів модуля.

РОЗДІЛ 3 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КПЗ

Оцінювання КПЗ повинно сприяти реалізації таких завдань:

- підвищення мотивації студентів до систематичного активного навчання протягом семестру та навчального року, їх переорієнтація з отримання позитивної оцінки на формування стійких знань, умінь та навичок;
- відповідність переліку, форм та змісту контрольних заходів і завдань робочій програмі з дисципліни «Теорія держави і права»;
- подолання елементів суб'єктивізму при оцінюванні знань, що забезпечується системою контрольних заходів із застосуванням 100-бальної шкали оцінювання, а також врахуванням усіх видів навчальної роботи студента протягом семестру;
- забезпечення належних умов для вивчення програмного матеріалу з дисципліни «Теорія держави і права» і підготовки до контрольних заходів, що досягається їх чітким розмежуванням за змістом і термінами проведення;
- розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення та підвищення ефективності навчального процесу.

Система оцінювання знань студентів по виконанню КПЗ здійснюється шляхом проведення кредитно-модульних контрольних заходів, які включають:

№ п/п	Форма контролю	Напрямки контролю	Об'єкти контролю	Результат
1.	Оцінювання виконання КПЗ	Виконується кожним студентом індивідуально в письмовій формі відповідно до рекомендацій	<ul style="list-style-type: none"> ✓ пізнавальна діяльність студентів, їх творчість, аналітичність; критичність і самостійність; ✓ ефективність вироблення навиків первинної обробки інформації, роботи з документами, монографіями, підручниками; ✓ уміння узагальнювати та інтегрувати отриману інформацію; ✓ робота з першоджерелами, чинним законодавством і матеріалами практики; ✓ рівень оволодіння навичками самостійної роботи 	Рівень виконання КПЗ оцінюється за 100-бальною шкалою, а оцінка включається до залікового кредиту як окремий заліковий модуль

Завершене КПЗ подається у оформленому робочому зошиті у письмовій формі керівнику курсу або викладачу, який проводить практичні заняття з даної дисципліни в межах зазначеного графіку.

Оцінка за усне опитування	Оцінка за виконання теоретичного завдання	Оцінка за виконання практичного завдання	Разом
50%	15%	35%	100%

Оцінка за КПЗ є одним з залікових модулів і враховується при

виведенні підсумкової оцінки з дисципліни «Теорія держави і права».

РОЗДІЛ 4 ГРАФІК ВИКОНАННЯ ТА ЗДАЧІ ЗАВДАННЯ КПЗ

КПЗ у оформленому робочому зошиті у письмовій формі передається керівнику курсу або викладачу, який проводить семінарські заняття з дисципліни «Теорія держави і права» за тиждень до початку залікової сесії. Графік здачі КПЗ зазначений у завданні. Результати оцінювання КПЗ доводяться до відома студентів на останньому тижні семестру.

Негативна оцінка за результатами оцінювання виконання КПЗ, а також неподання на перевірку КПЗ у встановлені строки є підставою для не допуску до складання іспиту з дисципліни «Теорія держави і права».

РОЗДІЛ 5 НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ І РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ ТА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ З ДИСЦИПЛІНИ “ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА”

Список джерел для вивчення курсу у навч. посібнику.

РОЗДІЛ 6. ВЗІРЕЦЬ ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОГО ЛИСТА КПЗ

Взірець вказаний на початку матеріалів КПЗу

РОЗДІЛ 7. ПЕРШИЙ СЕМЕСТР. ВАРІАНТИ КПЗ.

Варіант 1

КПЗ ТДП Модуль 1

1. Предмет науки “Правознавство” - необхідна для пізнання суспільства чи факультативна категорія?

2. Для розвитку сучасної України найважливішими є природничі, технічні чи юридичні науки?

3. Для розвитку сучасної України найважливішими є природничі, технічні чи гуманітарні науки?

4. Наука – це система знань, чи сукупність закономірностей про розвиток явищ природи і суспільства?

5. Освіта – це система знань, чи сукупність закономірностей про розвиток явищ природи і суспільства?

6. Правознавство – частина історичних, філософських, гуманітарних знань чи тільки масив знань про нормативні приписи?

7. «Правознавство» повністю виражає зміст юридичної науки чи під цією назвою необхідно розуміти значно ширше коло питань?

8. Правознавство – це реально існуюча наука чи штучно сформована суспільна наука?

9. Правознавство і юриспруденція – це тотожні **поняття чи** різні науки?

10. Для розвитку сучасної України найбільш важливими є фундаментальні чи прикладні науки?

11. Правознавство – це фундаментальна, чи прикладна наука?

12. Для абітурієнтів-правників важливими та обов'язковими у ЗНО є предмети: математика, географія, література, правознавство, чи інші предмети?

13. Для адвоката найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи галузеві і міжгалузеві?

14. Для прокурора найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи галузеві і міжгалузеві?

15. Для судді найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи галузеві і міжгалузеві?

16. Для слідчого найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи галузеві і міжгалузеві?

17. Для науковця-юриста найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи галузеві і міжгалузеві?

18. Для нотаріуса найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи галузеві і міжгалузеві?

19. Правознавство доцільно вивчати всім студентам, чи за вільним вибором студента?

20. Правознавство є необхідним для підготовки юриста, чи важливим для всіх громадян держави?

21. Функцій правознавства – це основні риси, закономірності, тенденції розвитку юридичної науки, чи один з чинників впливу її на суспільні явища?

22. Правознавство – це наука, що охоплює політологічні, історичні, філософські, чи загальнотеоретичні, базові галузеві та спеціально-прикладні науки?

23. Одна навчальна юридична дисципліна відрізняється від іншої часом її розвитку, значимістю для навчального процесу, чи предметом і методом вивчення?

24. Для адвоката найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи спеціально-прикладні?

25. Для юрисконсульта найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи спеціально-прикладні?

26. Для судді найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи спеціально-прикладні?

27. Для прокурора найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи спеціально-прикладні?

28. Для слідчого найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи спеціально-прикладні?

29. Для юриста-науковця найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи спеціально-прикладні?

30. Для нотаріуса найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи спеціально-прикладні?

31. Для юрисконсульта найважливішою групою юридичних наук є загальнотеоретичні, чи галузеві і міжгалузеві?

32. Для майбутнього юриста загальнотеоретичні науки є фундаментальними, світоглядними, професійно орієнтованими, чи нормативними, факультативними, прикладними .

33. Теорія держави і права відносно цивільного права є загальною, базовою, узагальнюючою, чи доповнюючою, похідною, забезпечуючою навчальною дисципліною?

34. Теорія держави і права у відношенні до галузевих наук (сімейного, трудового, кримінального права тощо) – ефективне підґрунтя їх функціонування чи теоретичні постулати, що ускладнюють їхнє пізнання?

35. Теорія держави і права з конституційним правом має найбільш тісний зв'язок? За і проти?

36. Теорія важлива для тих хто хоче стати вченим в сфері юриспруденції чи високопрофесійним юристом? Обґрунтуйте свою позицію.

37. Обґрунтуйте або заперечте тезу: «Загальнофілософські методи пізнання є найбільш значимі».

38. Обґрунтуйте або заперечте тезу: «Загальнонаукові методи пізнання є найбільш важливі».

39. Обґрунтуйте або заперечте тезу: «Спеціально-юридичні методи пізнання є найбільш вагомі».

40. Теорія держави і права в системі юридичних наук – базова, основна, загальна, узагальнююча наука чи одна з багатьох інших?

41. Теорія держави і права та філософія права: взаємозв'язок, спільність та відмінність наук?

42. Для юрисконсульта найважливішою групою юридичних наук є спеціально-прикладні, чи галузеві і міжгалузеві?

43. Для прокурора найважливішою групою юридичних наук є спеціально-прикладні, чи галузеві і міжгалузеві?

44. Для адвоката найважливішою групою юридичних наук є спеціально-прикладні, чи галузеві і міжгалузеві?

45. Для судді найважливішою групою юридичних наук є спеціально-прикладні, чи галузеві і міжгалузеві?

46. Для слідчого найважливішою групою юридичних наук є спеціально-прикладні, чи галузеві і міжгалузеві?

47. Для нотаріуса найважливішою групою юридичних наук є спеціально-прикладні, чи галузеві і міжгалузеві?

48. Для юриста-науковця найважливішою групою юридичних наук є спеціально-прикладні, чи галузеві і міжгалузеві?

49. Взаємодія теорії держави і права з соціологією.

50. Теорії держави і права з політологією є самостійні, взаємодоповнюючі чи дублюючі науки?

51. Теорії держави і права та економічна теорія: взаємозв'язок, спільність та відмінність наук?

52. Держава і право – об'єкт спеціального наукового пізнання: проблеми і перспективи.

53. Евристична функція теорії держави і права – значення для розвитку науки.

54. Прогностична функція теорії держави і права – значення для розвитку науки.

55. Виховна функція теорії держави і права – значення для розвитку науки.

56. Методологічна функція теорії держави і права – значення для розвитку науки.

57. Практично-прикладна функція теорії держави і права – значення для розвитку науки.

58. Ідеологічна функція теорії держави і права передбачає: усталений, чітко визначений напрямок розвитку юриспруденції чи її однобічний, позбавлений широти підхід до функціонування правової матерії?

59. Онтологічна функція теорії держави і права – це ефективний напрямок отримання нових знань про державно-правову дійсність чи можливість створення нових концептів у сфері права?

60. Розвиток юридичної науки в Україні – це зростання кількості науково-дослідних установ, чи збільшення фундаментальних розробок правових проблем?

61. Сучасне правознавство – це самостійна автономна юридична наука чи комплекс юридичних наук?

62. ВНЗ України готують юристів-професіоналів достатньої кількості? Чи продукують реальне перевиробництво?

63. Болонський процес – прогрес чи регрес для України?

64. Правознавство – це юридична наука, чи сукупність базових галузевих правових наук?

65. Юридична освіта в Україні повинна мати пріоритет: державної форми ?.

66. Яка кількість ВНЗ, що готують юристів потрібна Україні?

67. Юрист – ключова професія державотворця, чи ефективна бізнес діяльність?

68. Юрист - це професія чи спосіб життя?

69. Багатоманітність підходів у визначенні поняття “держави” є свідченням недостатньої теоретичної розробки чи особливості складної правової і соціальної природи держави.

70. Держава - це знаряддя примусу одного класу над іншим чи механізм досягнення соціального компромісу?

71. Для ефективного існування функціонування суспільства більш важлива державна чи політична влада?

72. Держава – це-позитивний чи негативний соціальний інститут?

73. Суверенітет - це сутнісна ознака чи другорядна?

74. Наявність значної кількості теорій виникнення держави є свідченням, що жодна з них не відповідає істині чи плюралістичного підходу до вирішення наукових проблем?

75. Держава у договірній теорії : її виникнення походить від суспільства чи від Божої волі?

76. Поширення влади в первісному суспільстві на всіх членів громади незалежно від того на якій території вони перебувають - прогресивний спосіб регулювання поведінки особи чи низький рівень розвитку державності?

77. Держава – це утворення, що має кордон лише з однією державою?

78. Космічна теорія виникнення держави – наукова фантазія чи логічно обґрунтований підхід до її виникнення?

79. Громадянське суспільство – це соціальне утворення, що складається з громадян держави чи є інші змістовні ознаки?

80. Органічна теорія виникнення держави – данина розвитку біології чи достатньо обґрунтований науковий концепт на утворення держави?

81. Теорія географічного детермінізму акцентує увагу на політичних, природно-кліматичних чи соціальних умовах у розвитку суспільства?

82. Громадянство є необхідною ознакою держави чи вона може існувати без правового зв'язку з власним населенням?

83. Виникнення класів з протилежними інтересами – це психологічна, соціальна чи політична причина виникнення держави?

84. Держава соціальної демократії це недосяжний ідеал, чи реальна перспектива для України?

85. Україна на законодавчому рівні закріплена соціальною державою – це реальність? Підтвердіть чи спростуйте таке твердження.

Теорія держави - перший семестр

КПЗ 2 до Модуля 2

1. Типи держав змінювались через об'єктивні економіко-соціальні зміни в суспільстві чи в наслідок розвитку наукових знань про державу і право?

2. Тип держави залежить від класової приналежності влади чи інших-критеріїв існуючих в суспільстві?

3. Формаційна типологія держав – це незаперечна теорія чи дискусійний погляд на причини зміни типів держав?

4. Цивілізаційний підхід до типології держав – данина сучасній правовій моді чи концептуальний науковий підхід до розуміння причин зміни типів держав?

5. Типологія держав – це теоретичний постулат чи важливий методологічний засіб з'ясування сутності держави? Обґрунтуйте.

6. Причиною зміни рабовласницької держави феодальної був розвиток соціальних економічних та політичних відносин в суспільстві чи їх занепад?

7. Причиною зміни феодальної держави буржуазною був розвиток соціальних економічних та політичних відносин в суспільстві чи їх занепад?

8. Відповідно до формаційного підходу в типології держав, сутність держави визначається як співвідношення соціальних сил, спадкоємність культурно-духовних зразків поведінки чи суспільно-виробничих формацій та типів виробничих відносин?

9. Гуманізація функцій держави – це данина моді чи невід'ємна потреба суспільного розвитку?

10. Більш прогресивнішим і науково обґрунтованим підходом до типології держав відповідно до загальнолюдських цінностей є: формаційний чи цивілізаційний?

11. Держава загального благоденства – це наукова фантазія чи прогресивний концепт розуміння сучасної держави?

12. Ідея про зближення і взаємовплив держав, що мають різні правові системи, має практичне значення для розвитку сучасних держав чи теоретично сформований постулат?

13. Держава соціальної демократії – реальна перспектива для України чи недосяжна теоретична ідея?

14. Реальне забезпечення прав та інтересів своїх громадян сучасною державою можливе при реалізації: внутрішніх чи зовнішніх функцій або свій варіант відповіді?

15. Основний метод здійснення державної влади сучасної держави: переконання, заохочення чи легітимного примусу?

16. Державний примус для сучасної держави є обов'язковим? Так чи ні? Обґрунтуйте!

17. Яка з функцій сучасної Української держави є основною виходячи з завдань реформування суспільства?

18. Чи існує пряма залежність між формою правління та становленням демократичного чи антидемократичного режиму в державі?

19. Монархія як спосіб правління в сучасному світі – є ефективна чи застаріла форма?

20. Що послужило основою зміни монархічної форми правління республіканською – інтриги в сім'ях монархів чи буржуазні революції?

21. Вид державного режиму в країні залежить від її історико-правової традиції чи політичної волі суспільства?

22. Сучасні парламентські монархії – данина правовій традиції держави чи ефективний спосіб правління?

23. Поділ республіканського типу правління на президентський, парламентський та змішаний свідчить про рівень демократичності держави, особливості її історичного розвитку та правових традицій чи спричинене теоретичною розробкою таких форм держави?

24. Для України ефективною формою правління є президентська чи парламентська республіка?

25. Для України більш ефективною формою правління є монархія чи республіка?

26. Для України оптимальною формою правління є змішана чи парламентська республіка?

27. У парламентській республіці визначальну роль в управлінні державою відіграє президент чи голова уряду?

28. Парламентсько-президентська республіка – це збалансований механізм взаємодії різних гілок влади чи шлях до ускладнення управління?

29. Україна є унітарною державою чи доцільніше трансформуватись у федерацію внаслідок наявності Автономної Республіки Крим?

30. Федеративний спосіб державного устрою є більш ефективна організація системи державних органів чи результат поваги до суверенітету суб'єктів держави?

31. Європейський Союз – це міждержавне утворення чи суб'єкт, що набуває ознак конфедерації?

32. Чи існує пряма залежність між функціями держави і методами діяльності державних органів?

33. СНД – це об'єднання незалежних держав чи конфедерація?

34. Протекторат – це форма державного устрою чи міждержавне об'єднання?

35. Утвердження демократичного режиму в державі здійснюється шляхом його закріплення в конституції чи внаслідок реального забезпечення прав і свобод громадян?

36. Авторитарні державні режими мають місце в сучасній Європі чи є пережитком радянської системи?

37. Демократичний державний режим може бути утверджений органами державної влади самостійно чи лише за умови активної участі громадянського суспільства?

38. Авторитарний режим – це ефективний метод здійснення державної влади на певному етапі чи анахронізм?

39. Україна є демократичною державою чи лише стоїть на шляху її формування?

40. Автономія особи у сферах суспільних відносин є достатньою умовою формування демократичного режиму чи ні?

41. Більш доцільною формою держави для України – є монархія чи республіка?

42. Широке залучення державою поліцейського і військового апарату для виконання своїх завдань є свідченням того, що в суспільстві панує демократичний чи антидемократичний режим?

43. Методи здійснення функцій держави залежать від історичного типу держави чи вони завжди однакові?

44. Тоталітарна та правова держава у своїй діяльності має однакові завдання та функції чи різні?

45. Межі втручання держави у діяльність суб'єктів правовідносин у демократичної та авторитарної держави тотожні чи різняться?

46. Межі втручання держави у діяльність суб'єктів правовідносин у тоталітарної та авторитарної держави тотожні чи різняться?

47. Межі втручання держави у діяльність суб'єктів правовідносин у демократичної та тоталітарної держави тотожні чи різняться?

48. Механізм держави це реально працююча система чи теоретична класифікація державних органів підприємств, установ та організацій?

49. Механізм держави охоплює -лише державні підприємства чи до нього входять також і приватні підприємства?

50. Усі елементи механізму держави мають спільну стратегію діяльності і завдання чи кожен з них реалізовує власні?

51. Механізм та апарат держави поняття тотожні чи відмінні?

52. Принципи діяльності та риси апаратів авторитарних та демократичних держав тотожні чи відмінні?

53. Принципи діяльності та риси апаратів авторитарних та тоталітарних держав тотожні чи відмінні?

54. Принцип розподілу влади – це теоретичний постулат чи важливий засіб побудови демократичної держави? Обґрунтуйте.

55. Принцип розподілу влади характерний для авторитарних та тоталітарних держав чи лише для правової?

56. Прогаляни в законодавстві правової держави повинні трактуватись на користь державного органу чи особи?

57. У правовій державі громадяни залучаються до формування та організації діяльності державних органів чи це виключне право держави?

58. Структура державних органів сучасної України є досконалою чи потребує реформування?

59. Президент України – це особа яка репрезентує виконавчу гілку влади?

60. Для реалізації завдань та функцій правової держави вирішальне значення мають державні органи, що реалізують освітні, культурні, виховні функції чи правоохоронні та судові органи?

61. Державні підприємства як елемент державного механізму є ефективним способом господарювання чи в умовах побудови правової держави вони повинні бути стовідсотково приватизовані?

62. Збройні сили держави входять у механізм держави чи в апарат держави, чи є третій варіант?

63. Для побудови правової держави визначальним є незалежне та справедливе правосуддя чи висока прибутковість державних підприємств, що забезпечує наповнення бюджету?

64. Виборність суддів в Україні шлях до розвитку системи судоустрою чи її стагнації?

65. Найвищим судом загальної юрисдикції є Конституційний чи Верховний суд України?

66. Реальний розвиток місцевого самоврядування в державі – є необхідною умовою побудови правової держави чи викликана пріоритетом професійності державних органів?

67. Правотворча та правоохоронна діяльність у правовій державі може здійснюватись одним державним органом чи обов'язково різними?

68. Правотворчість та правоутворення – це тотожні чи відмінні поняття?

69. Правотворча та правозастосовна діяльність у правовій державі може здійснюватись одним державним органом чи обов'язково різними?

70. Принцип «державним органам дозволено лише те, що передбачено законом» призводить до звуження компетенції держави чи забезпечує права особи?

71. Бюрократія – це виключно негативна характеристика діяльності державного органу чи означення особливого прошарку чиновників-управлінців, що мають необхідну кваліфікацію і професіоналізм?

72. Вищий статус та більші повноваження повинні мати державні органи, що обирають народом чи ті, що призначаються Президентом та вищими органами державної влади?

73. Державні органи, чия діяльність має репресивний характер (прокуратура, міліція, служба безпеки) повинні входити до апарату правової держави чи ні?

74. Завдання органів місцевого самоврядування полягає в доповненні діяльності державних органів на місцях чи самостійному, незалежному управлінню на місцях?

75. До державних службовців відносять всіх осіб, що працюють в системі апарату держави (керівників, спеціалістів, технічний і допоміжний персонал) чи для цього потрібно мати спеціальні ознаки?

76. Поняття посадової особи та найманого працівника тотожні чи різняться за своїм змістом?

77. Виходячи з принципу побудови правової держави і громадянського суспільства в Україні, обласні державні адміністрації необхідний орган державної влади чи їх функції можуть виконувати органи місцевого самоврядування?

78. Правоохоронні органи в правовій державі повинні формуватись шляхом виборів чи можуть лише призначатись вищими органами державної влади?

79. Правоохоронні органи – це органи, які захищають право чи існує інший критерій визначення цих органів?

80. Більш ефективний орган влади судовий, виконавчий чи законодавчий? Обґрунтуйте!

81. Правоохоронні органи – це прокуратура, міліція, СБУ чи до них відносяться й інші органи?

82. Конституційний Суд України входить у систему судів загальної юрисдикції чи є іншим видом правосуддя?

83. Більш важливим принципом діяльності органів держави є принцип законності чи демократизму?

84. Для ефективності діяльності Верховної Ради України її кількість депутатів необхідно збільшити чи зменшити?

85. Для підвищення ефективності судочинства в Україні необхідно запровадити виборність суддів чи вдосконалити їх підготовку і призначення вищим органом влади (президентом чи парламентом)?

Теорія держави Перший семестр

Модуль 3, КПЗ 3.

1. Ідея правової держави є надбанням ХХ століття чи була обґрунтована раніше?

2. Символом правової держави є швидше богиня правосуддя чи бог війни?

3. Приватна власність і правова держава поняття нерозривні чи вони не мають взаємозв'язку?

4. Формою правової держави повинна бути республіка чи монархія?

5. Ідея правової держави полягає в обмеженні влади державних органів чи передбачає їхню централізацію та посилення ролі в управлінні суспільством?

6. Запровадження посади Президента підвищує темпи розбудови правової, соціальної, демократичної держави в Україні чи сповільнює?

7. Соціальна та правова держава поняття тотожні чи відмінні?

8. При розбудові правової, соціальної, демократичної держави її апарат повинен зростати чи скорочуватися?

9. Держава може бути одночасно соціальною і правовою чи вони взаємовиключні?

10. Закріплення у чинній Конституції, що України є демократична, правова, соціальна держава – це необхідний атрибут такого акту чи стратегічний план української влади?

11. У правовій державі органи влади пов'язані своїми нормами чи можуть здійснювати свою діяльність незалежно від них?

12. Для створення правової державі більш ефективним буде закріплення її в конституції, чи необхідно здійснити цілий ряд соціально-правових реформ?

13. Забезпечення мінімального рівня життя кожному громадянину є обов'язком правової держави, чи це завдання кожної окремої особи?

14. Взаємовідповідальність особи і держави є теоретичним принципом чи реалізацією рівності суб'єктів у правовідносинах?

15. Принцип розподілу влади є категоричною вимогою лише правової держави чи вона може існувати і в монархіях?

16. Основним творцем правової держави є громадянське суспільство чи органи влади?

17. Правова держава – це міф чи реальність?

18. Дія загально-дозвільних принципів: Особі “дозволено все, що не заборонено законом”, а державним органам “дозволено тільки те, що вказано в законі” – це паритет можливостей особи і органу чи гарантія свободи особи?

19. Високий рівень правової культури та правової свідомості громадян обов’язковий для утвердження правової держави чи первинним її джерелом є воля органів влади?

20. У правовій державі право людини розуміють як спосіб можливої поведінки, що передбачений правовою нормою чи як вищу міру справедливості?

21. У правовій державі панує неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних актів чи громадянин може не виконувати закони які є несправедливими?

22. Правова держава в Україні: перспективи та проблеми ?

23. Верховенство права і верховенство закону в правовій державі поняття тотожні чи відмінні?

24. У правовій державі релігія та мораль мають суттєвий вплив на право чи воно формується виключно на природно-правових засадах?

25. У правовій державі всі органи державної влади повинні обиратися безпосередньо народом, чи лише окремі з них?

26. Право – це міра свободи чи правило поведінки?

27. Творцем права є держава чи суспільство?

28. Право – це об’єктивний соціальний інститут, що виникає і змінюється під впливом суспільства чи формується на основі правових приписів?

29. Політична система суспільства є складовою правової системи чи окремим соціальним утворенням?

30. Суб’єктом творення політичних норм є державні органи чи суб’єкти політичної системи?

31. Політична і державна влада поняття тотожні чи відмінні?

32. Легітимний примус – це атрибут насильства чи засіб забезпечення дії права?

33. Державна влада завжди є політичною чи окремі органи державної влади політичною владою не наділені?

34. Політична влада завжди є державною чи окремі суб’єкти політичної влади не наділені державною владою?

35. Політична діяльність повинна регулюватись правовими нормами чи політичними?

36. Демократична та правова держава поняття тотожні чи відмінні?

37. Суб'єкти політичної влади в Україні мають високий рівень політичної культури чи не відповідають відповідним європейським стандартам?

38. Політична свідомість українського суспільства відповідає прогресивним європейським принципам чи потребує вдосконалення і розвитку?

39. У політичній системі суспільства центральне місце займає держава чи політичні партії та громадські об'єднання?

40. Юридичні особи приватного права можуть бути засновниками чи учасниками громадських об'єднань?

41. Тимчасово незареєстровані громадські об'єднання є нелегальні, долегаліні чи легальні?

42. Правовий статус профспілок визначає Закон України «Про громадські об'єднання» чи є інший спеціальний нормативно-правовий акт?

43. Політичні партії, що не мають своє представництво в парламенті держави є повноцінними суб'єктами політичної влади чи стають такими лише після перемоги на виборах?

44. Політичні партії, що перебувають в опозиції до чинної влади є повноцінними суб'єктами політичної влади чи стають такими лише після призначення їхніх представників до органів влади?

45. Наявність опозиції до чинної влади в парламенті є позитивним явищем чи результатом значних соціальних і політичних протиріч в суспільстві?

46. Багатопартійність – це засада розвитку суспільства і політичної системи держави чи ознака відсутності чіткої політичної структури суспільства?

47. Основою функціонування держави та розвитку суспільства є право чи мораль?

48. Найбільш ефективною політичною системою суспільства є двопартійна чи багатопартійна?

49. Однопартійна політична система забезпечує стабільність в державі чи проводить до монополізації та узурпації влади?

50. Завданням політичної партії є захист інтересів своїх членів чи впровадження загальнонаціональної ідеології?

51. Громадські організації повинні брати активну участь у виробленні державної правової політики чи сприяти захисту інтересів своїх членів на основі законодавства держави?

52. Формування громадянського суспільства без участі розгалуженої мережі громадських організацій альтернативний варіант чи утопія?

53. Фінансування громадських організацій за рахунок грантів міжнародних організацій – це спосіб розвитку громадянського суспільства чи загроза національній безпеці?

54. Трудовий колектив – є суб'єктом політичної системи чи об'єднанням осіб, що мають лише трудові права та обов'язки?

55. Державна реєстрація об'єднань громадян – є необхідною умовою контролю їх діяльності, порядок легалізації чи способом тиску на них з боку державних органів?

56. Держава – є центром політичної системи суспільства чи політична система слугує основою держави?

57. Політична система України повністю має завершений стан чи перебуває на стадії розвитку?

58. Право є мірою свободи та відповідальності чи сукупністю правил поведінки особи?

59. Держава – є джерелом прав людини чи суб'єктом їх фіксації та гарантування?

60. Природні права людини є основою всіх прав чи одним з їх різновидів?

61. Права людини і права громадянина поняття тотожні чи відмінні?

62. Права особи і права громадянина поняття тотожні чи відмінні?

63. Класифікація прав людини є свідченням їх розвитку та поглиблення чи поступового визнання державою?

64. Найвище право нації – це право мати свою Конституцію чи право на самовизначення?

65. Вступ України в Раду Європи – це втрата суверенітету чи новий рівень захисту прав і свобод людини?

66. Детальна регламентація прав людини на міжнародному рівні викликана глибоким науковим інтересом чи розумінням того, що масові порушення прав людини можуть бути припинені лише світовим співтовариством?

67. Європейський суд з прав людини – інструмент контролю правопорядку суверенних держав чи механізм реалізації природних прав людини та утвердження соціальної справедливості в Європі?

68. Виокремлення в національному та міжнародному праві прав дитини свідчення визнання особливостей даної категорії осіб, підвищених вимог до їх реалізації чи прагнення втілити теоретичну класифікацію прав всіх категорій людини?

69. Право на одержання кваліфікованої юридичної допомоги повинне гарантуватися державою чи реалізуватися на основі високої свідомості юристів?

70. Право на освіту – економічне, соціальне чи культурне право людини?

71. Найефективніший спосіб захисту прав людини є судовий чи адміністративний?

72. Запровадження інституту омбудсмена в Україні – реальний механізм захисту прав людини чи розгалуження системи державних службовців?

73. Закріплення обов'язків людини є гарантією реалізації прав людини чи механізмом утримання суспільства в покорі?

74. **Обов'язок** платити податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом стосується тільки громадян **України** чи іноземців також?

75. Рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим для Української держави чи мають рекомендаційний характер?

76. Норми міжнародного права – це складова українського національного права чи еталон норм, які можуть служити зразком для національного законодавчого органу?

77. Правова держава - це держава, де діють реально закони чи максимально правовими засобами забезпечені права?

78. Міжнародні норми мають перевагу над національними чи це втручання в суверенітет держави?

79. Верховенство права – це правовий принцип чи ознака правової держави?

80. Україна як сторона є практично всіх багатосторонніх конвенції ООН про права людини на даний час реалізує ці вимоги чи виконує не повністю, на свій розсуд,?

81. Пряма дії Конституції – це спосіб реалізації прав людини чи теоретичний принцип конституціоналізму?

82. У правовій державі основні права та свободи людини повинні бути закріплені в конституції, чи в інших спеціальних законах?

83. Ідея домінування природних прав людини обґрунтована українськими державотворцями та елітою чи була запозичена у Європі після розпаду СРСР?

84. Ідея рівності всіх людей відповідає реальному стану речей, чи люди не можуть вважатись рівними в силу інтелектуальних, фізичних, культурних та інших ознак?

85. Україна – поліцейська, ліберальна чи легістська держава? Ваш варіант!

ДРУГИЙ СЕМЕСТР

ЗАВДАННЯ СТУДЕНТІВ І КУРСУ З ТЕОРІЇ ПРАВА 1 частина КПЗу

1. Праворозуміння – це вивчення дефініції права чи цей термін охоплює інші сторони правової матерії?
2. Правоутворення і правотворчість поняття тотожні чи відмінні?
3. Забезпеченість нормативно-правових актів силою примусу держави позитивне явище чи є ознакою недемократичності?
4. Виникло першою держава чи право?
5. Правові відносини повинні бути врегульовані в основному законами чи підзаконними актами?
6. Використання правотворчої техніки є важливим для якості законодавства чи глибини наукового дослідження?
7. Більш ефективним способом забезпечення виконання норми є зобов'язання від роду чи примус від держави?
8. Звичасве право в сучасній державі є рівноправним джерелом права чи предметом вивчення історичної науки?
9. Джерелом права є тексти закону чи система ідей про права, обов'язки і заборони?
10. Право і закон поняття тотожні чи відмінні?
11. Істинною концепцією права є позитивістська, соціологічна чи природно-правова?
12. Інтегративний підхід праворозуміння є новою формою розуміння права чи способом уникнути протиріч між концепціями права?
13. Право – це система встановлених державою норм чи міра поведінки особи?
14. Право повинне будуватись лише на дозволах чи також включати заборони?
15. Метою права є забезпечення свободи особи у суспільстві чи реалізація інтересів держави?
16. Правові аксіоми, фікції, презумпції – це правові засоби чи відхилення від права.
17. Принципи права покликані здійснювати узагальнене закріплення засад суспільного ладу чи є самостійним регулятором суспільних відносин?
18. Принцип справедливості – це гарантія прав і обов'язків особи чи забезпечення їй бажаного рівня життя?

19. Принцип законності – це невідворотність відповідальності за вчинене правопорушення чи реальне забезпечення у правовій системі природних прав людини?

20. Принцип рівності стверджує рівність всіх перед законом чи однаковість, тотожність всіх людей як біологічних істот?

21. Який закон мав на увазі Тарас Шевченко у вислові “...діждемось Вашингтона з новим і праведним законом”?

22. Закон держави задовольняє всіх чи якусь частину населення?

23. Реалізація принципу “Верховенство права” – це сутнісне покращання правового життя чи данина моді?

24. Юридичні норми можуть існувати самі чи лише після вираження їх у законі та інших санкціонованих державою формах?

25. Міжнародне право є частиною національного права України чи засобом міждержавних відносин?

26. У випадку колізій між національним і міжнародним правом, перевага надається першому чи другому?

27. Неправовий закон можна не виконувати чи він підлягає скасуванню?

28. Міжнародний договір який суперечить Конституції України законний чи нелегітимний?

29. Закон, що суперечить міжнародному договору, учасником якого є Україна буде матиме перевагу чи ні?

30. Право – це міра свободи людини чи вища міра справедливості?

31. Право – це поняття завжди юридичне чи може бути загально соціальним?

32. Позитивне право протиставляється природному чи функціонує паралельно?

33. «Вихідна форма буття права – правовідносини» - основна теза соціологічної чи аксіологічної концепції права?

34. Право – продукт життєдіяльності людини чи держави?

35. Права людини – це державний дарунок чи надані природою правомочності?

36. Суб'єктивне право походить від об'єктивного чи навпаки?

37. Норми первісного суспільства виражали волю більшості чи меншості населення?

38. Норми первісного суспільства виникали і відмирили поступово, чи в суворо встановленому порядку?

39. Право – це міра свободи чи обов'язку?

40. Поняття людина, особа громадянин поняття тотожні чи відмінні?

41. Права людини – це можливості поведінки чи передбачені законом дозволи?

42. Природні права людини – міф чи реальність в сучасній державі?
43. Права людини та громадянина поняття тотожні чи відмінні?
44. Поняття прав людини в державах соціальної демократії та тоталітарних державах тотожні чи відмінні?
45. Право як вища міра справедливості – реальна перспектива чи недосяжний ідеал?
46. Право головний регулятор суспільних відносин чи факультативний?
47. Право забезпечує соціальну свободу та рівність чи є засобом насилля держави над особою?
48. Загальнообов'язковість права невід'ємна його ознака чи додаткова?
49. Багатоманітність концепцій походження права свідчення складності даного явища чи недостатності його пізнання?
50. Право створюється суспільством чи державою?
51. Право міститься в свідомості людини чи в приписах держави?
52. Ефективнішим регулятором суспільних відносин є право чи мораль?
53. Чи є логічними в сучасній державі поняття правові і неправові закони?
54. Право є мірою свободи особи чи сваволею держави?
55. Право об'єктивізується в законах чи існує й поза законом?
56. Право є цінним соціальним інститутом чи ознакою управління суспільством?
57. Формальна визначеність – це обов'язкова риса чи факультативна?
58. Право регулює всі суспільні відносини чи невелику частину?
59. Право та мораль взаємопов'язані чи абсолютно незалежні одне від іншого явища ?
60. Право та релігія взаємопов'язані чи незалежні одне від іншого поняття?
61. Право та культура взаємозалежні одне від іншого–чи автономні поняття ?
62. Право та правові традиції взаємопов'язані чи незалежні одне від іншого?
63. Право та традиції – це рівнозначні поняття чи незалежні одне від іншого?
64. Право та економіка взаємопов'язані чи незалежні одне від іншого?
65. Право здійснює виховну функцію чи лише регулятивну?

66. Більш ефективним регулятором суспільних відносин є норми права чи релігійні норми?

67. Держава впливає на формування норм моралі чи лише творить норми права?

68. Норми-звичаї та норми-традиції тотожні чи відмінні поняття?

69. Взаємозв'язок і взаємовплив релігійних і правових норм в праві позитивне чи негативне явище?

70. Право – є достатнім регулятором суспільних відносин чи повинне діяти паралельно з іншими соціальними нормами?

71. Усиювлення – правова аксіома чи правова фікція?

72. У праві повинні переважати імперативні чи диспозитивні норми?

73. Основним джерелом права повинні бути нормативно-правові акти законодавчої чи виконавчої влади?

74. Здатність нормативно-правового акту набувати зворотної дії – є позитивною чи негативною рисою ?

75. У державі повинне бути одне джерело права чи можуть паралельно існувати різні?

76. Правовий звичай є сучасним ефективним джерелом права чи історичним рудиментом?

77. «Форма права» та «джерело права» - тотожні поняття чи різні?

78. В Україні судовий прецедент – це рівноправне джерело права чи набуває легітимності після схвалення його національним парламентом ?

79. Юридична доктрина займає важливе місце серед джерел права чи корисна виключно для наукових досліджень?

80. Найбільш ефективним джерелом права є нормативно-правовий акт чи судовий прецедент?

81. Юридична сила нормативно-правового акта – це виключно теоретична характеристика чи якість необхідна для його реалізації?

82. У разі колізії між нормами закону і підзаконного акту, яка норма буде діяти?

83. Зміст нормативно-правових актів – це пояснення на свій розсуд його суті чи опис сутності даного акту відповідно до ідеї закладеної законодавцем?

84. Офіційне опублікування нормативно-правових актів – це опис змісту акту органом який видав його чи повідомлення спеціально уповноваженим на це органом про набрання чинності актом?

85. Нормативно-правовий акт набуває чинності з моменту опублікування чи моменту прийняття?

ДРУГИЙ СЕМЕСТР **КПЗ №2 з теорії права**

1. Правовий звичай є джерелом права в сучасній державі чи використовувався лише в давнину?
2. Правовий прецедент є джерелом права в Україні чи лише в країнах англо-американської правової системи?
3. Юридична доктрина є джерелом права в Україні чи має лише науковий інтерес?
4. Принципи права – джерело права чи елемент права?
5. Релігійні норми – джерело права чи різновид інших норм?
6. Форма виразу є визначальною чи факультативною ознакою нормативно-правового акта?
7. Забезпеченість нормативних актів силою примусу держави є позитивним явищем чи державною сваволею?
8. Наявність Конституції є обов'язковим чи факультативним елементом системи законодавства держави?
9. Закони і підзаконні акти виконують однакову функцію в правовому регулюванні чи різні?
10. Дія закону в просторі означає, що він чинний лише в межах території держави, обмеженої кордоном чи мається на увазі ширше поняття?
11. Зворотна дія закону позитивне чи негативне явище?
12. Чи матиме зворотну дію закон, якщо він не стосується відповідальності особи, але покращує її становище в фінансовому плані?
13. Реалізація норм права це процес чи кінцевий результат?
14. Реалізація правових норм відбувається лише в активній формі чи в пасивній також?
15. Реалізація правових норм відбувається лише в правовідносинах чи поза ними також?
16. Реалізація правових норм відбувається лише за участю держави чи можлива без неї?
17. Правозастосування має індивідуальний чи загальний характер?
18. Правозастосовчий акт відіграє роль юридичного факту чи його прийняття не пов'язане з виникненням, зміною чи припиненням прав і обов'язків?
19. Презумпція невинуватості є спростовною чи неспростовною?
20. Презумпція недієздатності неповнолітнього є спростовною чи неспростовною?
21. Правозастосовчий акт повинен прийматися на основі нормативно-правового акта чи таке посилання не обов'язкове?

22. Правозастосовчий акт має одноразове застосування чи багаторазове?

23. Правозастосовчий акт приймається виключно компетентними органами держави чи також іншими суб'єктами права?

24. Правозастосовчий акт має визначену форму виразу чи може бути оформлений залежно від доцільності в конкретній ситуації?

25. Правозастосовчий акт може мати лише письмову форму чи може бути також усним або конклюдентним?

26. Прогалина в праві і прогалина в законодавстві поняття тотожні чи відмінні?

27. Аналогія закону і аналогія права поняття тотожні чи відмінні?

28. Аналогія в галузях приватного і публічного права застосовується однаково чи по-різному?

29. Тлумачення нормативно-правових актів – це пояснення на свій розсуд його змісту чи опис сутності даного акту відповідно до ідеї закладеної законодавцем?

30. Тлумачення змісту норм права шляхом з'ясування їх цілей – герменевтичний чи телеологічний спосіб тлумачення-з'ясування?

31. Офіційне тлумачення нормативно-правових актів – це опис змісту акту органом який видав його чи роз'яснення вимог акту спеціально уповноваженим на це органом?

32. Тлумачення норм права здійснюється лише компетентними державними органами чи також іншими суб'єктами права?

33. Тлумачення норм права може містити самостійні норми права чи це категорично заборонено?

34. Акт тлумачення має самостійне значення у відриві від акта, що тлумачиться чи завжди поділяє його долю?

35. Зміст і форма права поняття тотожні чи відмінні?

36. Первинне значення має форма чи зміст нормативно-правового акта?

37. Офіційне тлумачення нормативно-правового акту може здійснити лише орган який його видав чи також інші органи державної влади?

38. Офіційне тлумачення може стосуватися необмеженої кількості випадків, передбачених нормою, що тлумачиться чи лише конкретного випадку та осіб, стосовно яких воно провадиться?

39. Доктринальне тлумачення права повинне бути обов'язковим для застосування в правозастосовчій діяльності чи факультативним?

40. Інтерпритаційно-правовий акт має обов'язкове значення для всіх суб'єктів, що застосовують норму права чи рекомендаційне?

41. Інтерпритаційно-правовий акт являє собою уточнююче судження про норму права чи нове нормативне розпорядження?

42. Інтерпритаційно-правовий акт має спеціальну конкретно передбачену письмову форму вираження чи може бути оформлений залежно від конкретної ситуації по-різному.

43. Інтерпритаційно-правовий акт приймається лише правотворчими та іншим спеціально-уповноваженими органами чи також іншими суб'єктами права?

44. Правова і правомірна поведінка: поняття тотожні чи відмінні?

45. Правомірна і законслухняна поведінка: поняття тотожні чи відмінні?

46. Правомірна поведінка має лише активний характер чи може бути і пасивною?

47. Правова поведінка врегульована виключно нормами права чи також іншими соціальними нормами?

48. Правова поведінка може бути лише фізичною, а за формою виразу письмовою чи також усною?

49. Чи може поведінка особи відповідати нормам права і водночас бути соціально-шкідливою?

50. Фактор економічного розвитку держави впливає на правомірну поведінку її громадян чи жодним чином її не визначає?

51. Політичні та ідеологічні фактори впливають на правомірну поведінку особи чи жодним чином її не визначають?

52. Правомірна поведінка завжди соціально необхідна чи може бути соціально-бажана?

53. Правомірна поведінка проявляється лише в дії чи також в бездіяльності?

54. Для держави бажанішою є принципова правомірна поведінка громадян чи конформістська?

55. Правопорушення може виражатися лише в формі дії чи також у формі бездіяльності?

56. Вина є обов'язковою ознакою правопорушення чи факультативною?

57. Суб'єктами правопорушення є лише фізичні чи також і юридичні особи?

58. Чи можна вважати, що правопорушення не мало місця якщо особа діяла не умисно, а з необережності?

59. Причинно-наслідковий зв'язок між діянням і шкідливим результатом є необхідною умовою об'єктивної сторони складу правопорушення чи факультативною?

60. Рівень суспільної небезпеки діяння впливає на вид правопорушення чи від нього залежить лише ступінь відповідальності особи?

61. Наявність в діянні особи вини є єдиною умовою настання юридичної відповідальності, чи вона можлива і тоді, коли в діянні особи вина відсутня?

62. Основною метою юридичної відповідальності є покарання порушника, його перевиховання чи запобігання правопорушення в майбутньому?

63. Суб'єктами адміністративної і кримінальної відповідальності є лише фізичні особи чи юридичні також?

64. Законність – це принцип, метод чи режим?

65. Правопорядок та законність поняття тотожні чи відмінні?

66. Правова культура це різновид загальної культури чи незалежне від неї явище?

67. Теоретична та буденна правосвідомість особи завжди перебувають на одному рівні чи можуть відрізнятись?

68. Вміння користуватися правовим інструментарієм визначає рівень правової культури особи чи потрібне лише для юристів-практиків?

69. Більш бажаним для держави і суспільства є вид правомірної поведінки: конформістської чи маргінальної?

70. Правове виховання це функція держави чи громадянського суспільства?

71. Правовий нігілізм є формою деформації суспільної свідомості чи реакцією народу на помилки чиновників?

72. Суб'єктом правового регулювання є держава чи громадянське суспільство?

73. Сфера правового регулювання включає в себе всі суспільні відносини чи лише їх частину?

74. Предмет правового регулювання є остаточно визначеним чи межі правового регулювання є мінливими?

75. Заборони і дозволи обов'язкові інструменти правового регулювання чи права держава може обмежитись лише дозволами?

76. Основним інструментом правового регулювання повинні бути дозволи, заборони чи зобов'язання?

77. Дотримання законодавцем юридичної техніки безпосередньо впливає на якість правового регулювання чи є рекомендаційною вимогою правил нормопроекування?

78. Визначальною стадією в діяльності держави при правовому регулюванні повинна бути: правотворчість, реалізація суб'єктивних прав та суб'єктивних юридичних обов'язків чи юридична відповідальність?

79. Правова держава у своїй діяльності концентрується лише на правотворчій та правозастосовчій діяльності чи в рівній мірі займається також правоохоронною та контрольно-наглядовою?

80. Основою механізму правового регулювання є норма права чи правова доктрина?

81. Який тип правового регулювання загально-дозвільний чи спеціально-дозвільний повинен бути реалізований державою стосовно особи?

82. Який тип правового регулювання загально-дозвільний чи спеціально-дозвільний повинен бути реалізований державою стосовно державних органів?

83. Більш ефективним чинником для підвищення ефективності правового регулювання є правова культура чи якість нормативно-правових актів?

84. Більш ефективним чинником для підвищення ефективності правового регулювання є правова свідомість чи ліквідація корупції у суспільстві?

85. Більш ефективним регулятором суспільних відносин є правові норми чи релігійні?

САМОСТІЙНА РОБОТА

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЩОДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

У системі підготовки сучасного юриста курс "Теорія держави і права" займає провідне місце через специфіку свого предмету. Розкриваючи загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування таких соціальних інститутів як держава і право, способи і форми їх впливу на суспільство, людину, теорія держави і права дозволяє зрозуміти природу державно-правових явищ, їхню роль у розвитку людської цивілізації. Ступінь засвоєння базових державно-правових понять, які є вихідними логічними основами для галузевих юридичних наук, впливає на наступне вивчення інших правових дисциплін. Пізнання правових принципів, їх сутності, як складової нормативно-правового регулювання розширює розуміння сфери правового впливу на суспільні відносини. Отже, теорія держави і права слугує фундаментом пізнання правової матерії, юридичного світосприйняття, мислення і культури майбутніх спеціалістів-правознавців.

Вивчення теорії держави та права передбачає виконання студентами різнопланових завдань, які визначені навчальним планом та навчальною програмою. Опанування матеріалу з цього навчального курсу проходить в процесі читання лекцій, проведення семінарських занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів. Отже, важливою складовою частиною вивчення предмету є самостійна (індивідуальна) робота студентів, яка за обсягом може бути від однієї третини до двох третин загального обсягу часу, відведеного на даний курс. Для навчально-методичного забезпечення цього важливого етапу вивчення теорії держави та права підготовлений і виданий навчальний посібник - Теорія держави і права (опорний конспект). Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Авт.-упоряд. Кравчук М.В. – К.: Атіка, 2010. – 288 с. Мета цього навчального посібника є поглиблене самостійне вивчення студентами фундаментальної, загальнотеоретичної дисципліни "Теорії держави і права" та більш ефективного засвоєння правових знань, отриманих протягом навчального року.

У представленому збірнику для самостійного опрацювання матеріалу сформовано 65 варіантів завдань, у кожному з яких пропонується: розв'язати тестові завдання, розкрити теоретичні питання, дати визначення запропонованої дефініції та вирішити задачу.

Опрацювавши матеріал, викладений у навчальному посібнику студенти зобов'язані в час індивідуальної роботи викладача

скласти залік на знання всіх вказаних питань. При зарахуванні цих завдань вони повинні продемонструвати достатній рівень теоретичних знань, володіння понятійним матеріалом, та вміти застосувати отримані знання при вирішенні практичних задач.

Позитивна оцінка опрацьованих матеріалів є однією з підстав допуску студента до здачі підсумкового іспиту з теорії держави і права та свідченням про виконання навчального плану в цілому.

КРИТЕРІЇ

оцінювання знань студентів спеціальності

"Правознавство" з курсу

"Теорія держави і права " при здачі підсумкового екзамену (ККР)

При відповіді студента на питання комплексних контрольних робіт (ККР) з теорії держави і права оцінюється: знання студентів основних концепцій розуміння права та держави, типологію і загальну характеристику правових систем сучасності, сутність, значимість порівняльного правознавства; вміння володіти понятійним матеріалом, глибина, послідовність, логічність відповідей, здатність узагальнювати та робити висновки. В процесі відповіді виявляються такі рівні знань: високий, добрий, посередній, недостатній, що передбачені шкалою оцінювання, дет. див. – С.372.

Перше завдання оцінюється від 0 до 12 балів.

Максимальна кількість балів кожного тестового питання - 2 бали.

Серед запропонованих варіантів відповіді потрібно обрати два правильні, кожне з яких оцінюється в 1 бал.

Так, як у цьому завданні є шість тестових питань по дві правильні відповіді. То максимальна кількість балів за дане завдання 12 балів.

Максимальна кількість балів за друге завдання —10 балів, коли студент чітко володіє понятійним апаратом. Може навести декілька альтернативних визначень правового явища;

від 5-10 балів, коли він чітко не розкриває усіх ознак певного явища у визначенні.

Третє і четверте завдання оцінюється по 30 балів кожне.

25-30 балів - за повну, логічну відповідь на поставлені запитання, вільне володіння матеріалом в межах навчальної програми з даного предмету, логічно побудовано відповідь на питання, розуміння юридичної термінології та вільне володіння оперування нею

15-24 бали - за знання і відсутність грубих помилок у висвітленні основних положень з поставлених питань, неглибоке володіння юридичною термінологією, спроби робити правильні висновки.

0-15 - балів при наявності у відповіді суттєвих недоліків, за відсутність логічності, послідовності, конкретності при розкритті питань, невміння робити узагальнення та логічні висновки.

Максимальна кількість балів за п'яте завдання—18 балів
(розв'язана задача і логічне її пояснення).

ЗРАЗОК КОМПЛЕКСНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант 1.

1. Розв'яжіть тестові завдання:

1.1 Назвіть види наук за характером знань:

- 1) природничі;
- 2) технічні;
- 3) юридичні;
- 4) історичні.

Оцінка – 2 бали.

1.2 Виберіть із наведених спеціально-прикладні юридичні науки:

- 1) історія політичної і правової думки в Україні;
- 2) судова медицина;
- 3) екологічне право;
- 4) кримінологія.

Оцінка – 2 бали.

1.3. У державі на відміну від первісного суспільства:

- 1) носії влади не відокремлюються за соціальним статусом, професією від інших членів суспільства;
- 2) функції влади розподіляються між певними органами;
- 3) влада поширюється на всіх людей що перебувають на даній території;
- 4) влада поширюється на всіх, не залежно від території, на якій вони перебувають.

Оцінка – 2 бали.

1.4 Оберіть правильне визначення. Типологія – це...

- 1) наукова теорія;
- 2) науковий метод;
- 3) наукова концепція;
- 4) галузь теорії держави і права.

Оцінка – 2 бали.

1.5 Визначіть елементи норми права:

- 1) преамбула;
- 2) гіпотеза;
- 3) санкція;
- 4) резолютивна частина.

Оцінка – 2 бали.

1.6 У відповідях під якими номерами правильно вказані види реалізації правових норм;

- 1) вивчення;
- 2) виконання;
- 3) дотримання;
- 4) порушення.

Оцінка – 2 бали.

Всього – 12 балів.

2. Продовжіть визначення: “Предметом правознавства є.. основні закономірності державно-правової дійсності”.

Оцінка – 10 балів.

3. Охарактеризуйте поняття механізму держави та його елементи.

“У відповіді необхідно сформулювати визначення терміну – механізм держави, розкрити основні елементи його (державні підприємства, державні установи, державні органи), розкрити зміст цих елементів, вказати нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність, обґрунтувати значимість механізму для виконання завдань і функцій держави. Обсяг відповіді на це питання повинен становити 0, 5 сторінки листа А4”.

4. Розкрийте поняття правової держави та охарактеризуйте її ознаки.

За повну відповідь на 3,4 питання виставляється оцінка до 30 балів.

5. Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): “Неявка громадян на виклик у військовий комісаріат без поважних причин для приписки до призовної дільниці – тягне за собою попередження” (ст. 21 КУпАП).

*Диспозиція – неявка громадян в військовий комісаріат для прописки до призовної дільниці; Гіпотеза – без поважних причин; Санкція - тягне за собою попередження. За **правильну** відповідь оцінка – 18 балів.*

КРИТЕРІЙ

оцінювання знань студентів спеціальності
“Правознавства”

за результатами здачі завдань для самостійної підготовки з курсу:
“Теорії держави і права”

Комплекс завдань для самостійної роботи студентів складається із 65 варіантів. Кожний варіант охоплює вісім різних завдань. Завдання розділені по рівнях складності. У кожному варіанті: першої складності - чотири питання, другої складності - одне питання, третьої складності - одне, четвертої складності два питання. Відповідно питання першої складності (тестові завдання) оцінюються від 0 до 2 балів за кожне, в цілому 16 балів, другої (дефініція) - від 0 до 10 балів, третьої (задача) від 0 до 14 балів, за кожне питання четвертої складності по 30 балів. Максимальна кількість набраних студентом балів - 100.

За підсумками набраних балів виставляється загальна оцінка за вказаною шкалою

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ

Завдання 1

1. Назвіть ознаки демократичного державного режиму:
 - 1) монополія державної власності на засоби виробництва;
 - 2) судова влада підпорядковується виконавчій гілці влади;
 - 3) судовій системі притаманний Господарський Суд;
 - 4) плюралізм у політичній, економічній, ідеологічній та духовній сферах життєдіяльності людей;
 - 5) влада належить одній партії, діяльність інших заборонена;
 - 6) рівноправність людей, гарантії здійснення ними своїх прав, виконання своїх обов'язків.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види об'єднань громадян за територією діяльності:
 - 1) долегаліні;
 - 2) реакційні;
 - 3) наукові;
 - 4) місцеві;
 - 5) економічні;
 - 6) центральні?
3. Ознаками держави, що відрізняють її від влади у первісному суспільстві є:
 - 1) населення не оподатковується;
 - 2) наявність неоднорідного суспільства;
 - 3) виражає волю всього населення;
 - 4) держава формується всім народом;
 - 5) влада не відокремлена від суспільства.

4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види нормативно-правових актів за юридичною силою:
- 1) інтерпретаційно-правові акти;
 - 2) підзаконні акти;
 - 3) правові акти;
 - 4) індивідуальні акти;
 - 5) закони;
 - 6) правозастосовчі акти?
5. Продовжіть визначення: *"Правова форма діяльності держави-це..."*
6. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини.
7. Об'єкти та суб'єкти правовідносин: поняття, значення, види.
8. Обґрунтуйте відповідь на питання: Чи є відмінності у причинах виникнення держав.

Завдання 2

1. У відповідях під, якими номерами вказані ознаки держави, що відрізняють її від інших організацій сучасного суспільства:
- 1) видання локальних актів;
 - 2) добровільність вступу;
 - 3) вирішення загальносуспільних справ;
 - 4) самоврядування;
 - 5) реалізація норм моралі?
2. Яка із теорій не належить до сучасних теорій виникнення держави:
- 1) теорія еліт;
 - 2) теорія конвергенції;
 - 3) теорія "держави загального благоденства";
 - 4) психологічна теорія;
 - 5) космічна теорія?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види законів за суб'єктами видання:
- 1) конституційні;
 - 2) надзвичайні;
 - 3) закони СРСР;
 - 4) правові закони;
 - 5) закони України;
 - 6) біжучі закони?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види неофіційного тлумачення правових норм:
- 1) казуальне;
 - 2) автентичне;
 - 3) професійне;

- 4) повсякденне;
 - 5) розширене;
 - 6) мовне?
5. Продовжіть визначення: „Диспозиція це -...”
6. Розкрийте поняття і види законів.
7. Громадські організації: поняття сутність, види, ознаки.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте момент набрання чинності Закону України, у якому зазначено, що вводиться в дію з 5.04.2012. Закон опубліковано 1.04.2012 р. в журналі "Право України". 06.2012 в газеті "Урядовий кур'єр".

Завдання 3

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані форми викладу норм у правовому акті за повнотою викладу:
- 1) казуїстична;
 - 2) відносно-визначена;
 - 3) пряма;
 - 4) відсилочна;
 - 5) корпоративна;
 - 6) узагальнююча?
2. За формою державного режиму Україна є...
- 1) авторитарною державою;
 - 2) тоталітарною державою;
 - 3) республікою;
 - 4) президентсько-парламентською республікою;
 - 5) демократичною державою.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види референдумів:
- 1) політичні;
 - 2) місцеві;
 - 3) конституційні;
 - 4) консультативні;
 - 5) загальнообов'язкові;
 - 6) локальні?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види актів застосування права за значенням:
- 1) правостановлюючі;
 - 2) охоронні;
 - 3) регулятивні;
 - 4) правоприпиняючі;

- 5) допоміжні;
- 6) основні?
5. Продовжіть визначення: „Джерело права—це...”
6. Чинність нормативно-правових актів щодо кола осіб.
7. Проаналізуйте взаємозв'язок права і культури.
8. Розв'яжіть задачу:

Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Неявка громадян на виклик у військовий комісаріат без поважних причин для приписки до призовної дільниці тягне за собою попередження" (ст. 21 КУпАП).

Завдання 4

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані види органів держави за часом їх функціонування:

- 1) локальні;
- 2) тимчасові;
- 3) органи законодавчої влади;
- 4) постійні;
- 5) центральні;
- 6) первинні?

2. У відповідях під якими номерами правильно вказані елементи письмового правозастосовчого правового акту:

- 1) описова частина;
- 2) мотивувальна частина;
- 3) шапка;
- 4) висновок;
- 5) констатуюча частина;
- 6) узагальнююча частина?

3. Авторитарний режим це...

- 1) стан політичного життя, коли державна влада здійснюється з дотриманням основних прав людини;
- 2) це режим, за яким здійснюється монопольний контроль над всіма сферами життя суспільства і над особистістю;
- 3) це режим, коли влада зосереджується у руках однієї особи або правляче верхівки.

4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види офіційного тлумачення правових норм:

- 1) буквальне;
- 2) мовне;
- 3) логічне;

- 4) казуальне;
 - 5) нормативне;
 - 6) буденне?
5. Продовжіть визначення: „*Держава - це...*”
6. Правові відносини: поняття, ознаки, види.
7. Проаналізуйте взаємозв'язок права і політики.
8. Розв'яжіть задачу:
- На сесії ВРУ депутати простою більшістю голосів (230) прийняли закон про зміну форми державного устрою України із республіканського на федеративний. Чи правомірні такі дії? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 5

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правопорушення за ступенем суспільної небезпеки:
 - 1) злочин;
 - 2) шахрайство;
 - 3) хуліганство;
 - 4) обман;
 - 5) проступок;
 - 6) зловживання довір'ям?
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані інститути права в залежності від ролі, яку вони виконують:
 - 1) процесуальні;
 - 2) цивільні;
 - 3) предметні;
 - 4) функціональні;
 - 5) матеріальні;
 - 6) регулятивні?
3. Назвіть види наук за характером знань:
 - 1) природничі;
 - 2) прикладні;
 - 3) історичні;
 - 4) технічні;
 - 5) юридичні;
 - 6) спортивні.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані елементи, що не входять до апарату держави:
 - 1) орган законодавчої влади;
 - 2) орган судової влади;
 - 3) глава держави;

- 4) директор державного підприємства;
 - 5) керуючий банком;
 - 6) контрольно-наглядові органи?
5. Продовжіть визначення: „*Політична система суспільства-це...*”
6. Акти застосування норм права, їх види та значення.
7. Проаналізуйте взаємозв'язок права та економіки.
8. Обґрунтуйте відповідь на питання: Чи є відмінність між поняттями "країна" і "державна"?

Завдання 6

1. Виберіть із наведених функцій держави за соціальним значенням державної діяльності:
- 1) гуманітарні;
 - 2) основні;
 - 3) демографічні;
 - 4) оздоровчі;
 - 5) тимчасові;
 - 6) неосновні.
2. Виберіть із наведених форми державного устрою:
- 1) парламентська монархія;
 - 2) федеративна держава;
 - 3) президентська республіка;
 - 4) тоталітарна держава;
 - 5) унітарна держава;
 - 6) авторитарна держава.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані випадки застосування аналогії в кримінальному праві:
- 1) аналогія права - при відсутності нормативного акту;
 - 2) аналогія закону - при відсутності відповідної статті;
 - 3) аналогія застосовується лише щодо норм Особливої частини КК;
 - 4) аналогія не застосовується;
 - 5) аналогія застосовується лише щодо норм Загальної частини КК?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види об'єднань громадян за соціальною сферою діяльності:
- 1) місцеві;
 - 2) консервативні;
 - 3) нелегальні;
 - 4) спортивні;
 - 5) наукові;

- б) прогресивні?
5. Продовжіть визначення: „*Інтерпретаційно-правовий акт - це...*”
6. Основні тенденції розвитку і забезпечення прав людини.
7. Охарактеризуйте співвідношення понять "право" і "справедливість".
8. Розв'яжіть задачу:
Яка з держав найбільше наблизилась до соціально-демократичної і правової держави - ФРН чи США? Обґрунтуйте.

Завдання 7

1. Продовжіть визначення "Заохочення - це спосіб здійснення функцій держави..."
- 1) шляхом пропаганди досвіду та надання різних пільг чи нагород;
 - 2) шляхом оголошення амністій для засуджених;
 - 3) шляхом позбавлення громадян відпустки;
 - 4) шляхом застосування до суб'єктів, які скоїли правопорушення заходів покарання, перевиховання та спонукання до діяльності, спрямованої на усунення шкоди;
 - 5) шляхом правового виховання населення, проведенням різних профілактичних заходів.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані ознаки теорії природного права:
- 1) право виникає раніше від держави;
 - 2) суть права полягає у державному велінні;
 - 3) право є сукупністю норм, що не потребують ідеологічного обґрунтування;
 - 4) право - це складні емоційно-інтелектуальні процеси;
 - 5) держава лише закріплює та забезпечує права особи;
 - 6) право не може функціонувати, якщо воно відірване від історичного розвитку суспільства?
3. Вкажіть структурні елементи системи права:
- 1) джерело права;
 - 2) інститут права;
 - 3) норма права;
 - 4) стаття закону;
 - 5) правопорядок;
 - 6) правова культура.
4. У відповідях під якими номерами вказаний момент настання правоздатності фізичної особи:
- 1) із настанням 18-ліття.
 - 2) із настанням 15-ліття;

- 3) із настанням 16-ліття;
 - 4) із народження;
 - 5) після отримання паспорта?
5. Продовжіть визначення: *"Механізм держави-це..."*
 6. Поняття та види правових норм.
 7. Об'єкти правовідносин: поняття, види, значимість.
 8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): Ст. 24 ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність»: Пенсіонерам, які після призначення пенсії відповідно до цього Закону працювали за контрактом на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників не менш як два роки і мали більш високий заробіток, ніж той, з якого було обчислено пенсію, встановлюється, за їх заявою, новий розмір пенсії виходячи з більш високого заробітку за два роки підряд після призначення пенсії відповідно до частини третьої цієї статті.

Завдання 8

1. За часом виконання функції держави поділяють на:
 - 1) постійні і триваючі;
 - 2) основні і неосновні;
 - 3) тривалі і короточасні;
 - 4) тимчасові і постійні;
 - 5) постійні і неосновні
2. Який із варіантів відповіді не вірний. "В структуру правовідносин входить...":
 - 1) зміст правовідносин;
 - 2) принципи правовідносин;
 - 3) об'єкти правовідносин;
 - 4) суб'єкти правовідносин;
 - 5) юридичні факти.
3. Продовжіть визначення "Переконання - це спосіб здійснення функцій держави..."
 - 1) шляхом пропаганди досвіду та надання різних пільг чи нагород;
 - 2) шляхом оголошення амністій для засуджених;
 - 3) шляхом позбавлення громадян відпустки;
 - 4) шляхом застосування до суб'єктів, які скоїли правопорушення заходів покарання, перевиховання та спонукання до діяльності, спрямованої на усунення шкоди;

- 5) шляхом правового виховання населення, проведення різних профілактичних заходів.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані галузі права:
- 1) кримінально-виконавче;
 - 2) дисциплінарне;
 - 3) штрафне;
 - 4) приватне;
 - 5) договірне;
 - 6) аграрне.
5. Продовжіть визначення: „*Правотворчість - це...*”
6. Основні права людини: поняття, сутність, класифікація.
7. Вкажіть основну відмінність правової системи в Англії.
8. Розв'яжіть задачу:
- Чи є відмінність у значенні слова "право" у таких словосполученнях: "право дитини". "фінансове право", "право і держава - два суспільні феномена", "я маю право", "право на свободу слова"?

Завдання 9

1. Які із названих теорій є сучасними теоріями виникнення держави:
- 1) патріархальна;
 - 2) договірна;
 - 3) теологічна;
 - 4) теорія еліт;
 - 5) марксистська;
 - 6) теорія насильства?
2. Влада у первісному суспільстві відрізняється від державної тим, що:
- 1) влада репрезентує і захищає інтереси пануючого класу суспільства;
 - 2) для утримання її встановлюються податки;
 - 3) створюється система загальнообов'язкових правил поведінки;
 - 4) носії влади не відокремлюються за соціальним статусом, професією від інших членів суспільства;
 - 5) влада поширюється на всіх людей що перебувають на даній території;
 - 6) влада виражає і захищає інтереси всіх членів суспільства.
3. У яких відповідях правильно вказані ознаки права:
- 1) поширюється на всіх членів суспільства, що визнають його приписи;
 - 2) встановлюється державою як рекомендовані правила поведінки;
 - 3) відповідає моральним принципам певної частини населення;

- 4) є мірою свободи людини;
 - 5) це історично обумовлена воля пануючої частини населення;
 - 6) є обов'язковим для тих, кому відомі його приписи?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані юридичні факти-події:
- 1) заручини;
 - 2) договір;
 - 3) землетрус;
 - 5) ураган;
 - 6) злочин?
5. Продовжіть визначення: *"Форма держави - це..."*
6. Дайте характеристику правознавства як науки.
7. Визначте чи є суспільні відносини, які врегульовані виключно юридичними нормами?
8. Розв'яжіть задачу:
Законодавство якої держави поширюється на Президента України під час закордонного візиту до США? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 10

1. Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України належать до:
- 1) індивідуальних актів;
 - 2) відомчих підзаконних актів;
 - 3) локальних актів;
 - 4) загальних підзаконних актів;
 - 5) правозастосовчих актів.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані суб'єкти державної влади:
- 1) правління політичної партії;
 - 2) установча конференція громадської організації;
 - 3) орган опіки і піклування;
 - 4) трудовий колектив;
 - 5) міністерство закордонних справ;
 - 6) профспілка ветеранів Афганістану?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види органів держави за способом утворення:
- 1) колегіальні;
 - 2) судові;
 - 3) виборні;
 - 4) місцеві;
 - 5) ті, що призначаються;

- б) первинні?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правовідносин за змістом поведінки суб'єктів:
- 1) короточасні;
 - 2) трудові;
 - 3) пасивні;
 - 4) прості;
 - 5) активні;
 - 6) складні?
5. Продовжіть визначення: "*Акт застосування права - це...*"
6. Дайте характеристику державних органів за чинною Конституцією України.
7. Які норми висувають більш високі вимоги до поведінки: юридичні чи моральні?
8. Розв'яжіть задачу:
Законодавство якої країни діє на військовому літаку з відповідними розпізнавальними знаками, що знаходиться в повітряному просторі чужої держави?

Завдання 11

1. Вкажіть представників теологічної теорії виникнення держави:
- 1) Аврелій Августин;
 - 2) Аристотель;
 - 3) Фома Аквінський;
 - 4) Л. Петражицький;
 - 5) Ж.-Ж. Руссо;
 - 6) С. Дністрянский.
2. Виберіть із наведених основні причини зміни типів держав:
- 1) зміна виробничих відносин в результаті розвитку продуктивних сил;
 - 2) зміна панівної (домінуючої) верстви суспільства;
 - 3) зміна національної валюти;
 - 4) зміна клімату;
 - 5) зміна верхівки влади;
 - 6) зміна відношення до релігії.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види органів держави за складом:
- 1) судові органи;
 - 2) тимчасові;
 - 3) колегіальні;
 - 4) виборні;

- 5) первинні;
 - 6) одноособові?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види прав в залежності від суб'єкта:
- 1) міжнародні права;
 - 2) політичні права;
 - 3) економічні права;
 - 4) права нації;
 - 5) право на освіту;
 - 6) права людства?
5. Продовжіть визначення: „Санкція - це...”
6. Місце і роль держави у політичній системі суспільства.
7. Охарактеризуйте кодифікацію як один із способів систематизації нормативно правових актів.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "У разі переведення працівника на роботу на інше підприємство грошова компенсація за не використані ним дні щорічних відпусток за його бажанням повинна бути перерахована на рахунок підприємства, на яке перейшов працівник" (ст.24 Закону України "Про відпустки" 1996р.).

Завдання 12

1. Механізм держави - це...
- 1) сукупність всіх державно-правових інститутів;
 - 2) самостійний господарюючий суб'єкт, який має самостійний баланс та права юридичної особи;
 - 3) система всіх органів держави, наділених владними повноваженнями;
 - 4) цілісна ієрархічна структура державних органів, закладів, підприємств, за допомогою яких здійснюється державне управління суспільством.
2. Виберіть із наведених функції держави за часом виконання:
- 1) внутрішні;
 - 2) політичні;
 - 3) тимчасові;
 - 4) основні;
 - 5) екологічні;
 - 6) постійні.

3. У відповіді під яким номером правильно вказаний первинний елемент системи права:

- 1) правовідносини;
- 2) правова культура;
- 3) норма права;
- 4) стаття нормативного акту;
- 5) правопорядок;
- 6) нормативно-правовий акт.

4. Вкажіть, що з переліченого не є джерелом права:

- 1) воля законодавця;
- 2) нормативний договір;
- 3) правовий звичай;
- 4) судовий прецедент;
- 5) політичний звичай;
- 6) нормативний акт.

5. Продовжіть визначення: „*Конституція - це...*”

6. Ознаки, які відрізняють державу від влади первісного суспільства.

7. Дайте характеристику критеріїв поділу системи права на галузі та інститути.

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): ст. 193 Сімейного кодексу України – “Якщо батьки не беруть участі в утриманні дитини, влаштованої до державного або комунального закладу охорони здоров’я, навчального або іншого закладу, аліменти на дитину можуть бути стягнуті з них на загальних підставах”.

Завдання 13

1. Виберіть із наведених загальнотеоретичні юридичні науки:

- 1) соціологія права;
- 2) міжнародне право;
- 3) судова психологія;
- 4) теорія держави і права;
- 5) конституційне право;
- 6) юридична деонтологія.

2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види прав людини за суб'єктами:

- 1) основні;
- 2) колективні;
- 3) активні;

- 4) пасивні;
 - 5) індивідуальні;
 - 6) неосновні?
3. Під якими номерами правильно вказані функції правознавства:
- 1) ідеологічна;
 - 2) теоретико-пізнавальна;
 - 3) статистична;
 - 4) онтологічна;
 - 5) навчальна.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані ознаки консолідації нормативно-правових актів:
- 1) полягає у змістовній переробці й узгодженості певної групи норм;
 - 2) поєднує в собі всі види систематизації;
 - 3) поєднує сукупність нормативно-правових актів різних епох з одного питання;
 - 4) не змінює зміст правовідносин;
 - 5) поєднує групу актів в одному збірнику, не вносячи змін у текст норм?
5. Продовжіть визначення: „*Теорія держави і права - це...*”
6. Процедура використання міжнародно-правових принципів і норм щодо прав людини у державно-юридичній практиці (поняття, механізм, стадії).
7. Мета і функції юридичної відповідальності.
8. Розв'яжіть задачу:
Визначте, які структурні елементи юридичної норми не наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "За відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, трудовий стаж встановлюється на підставі інших документів, виданих за місцем роботи, служби, навчання, а також архівними установами".

Завдання 14

1. Визначіть елементи норми права:
- 1) преамбула;
 - 2) гіпотеза;
 - 3) висновок;
 - 4) санкція;
 - 5) мотивація;
 - 6) резолютивна частина.

2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види політичних партій за місцем у системі державної влади:

- 1) реакційні;
- 2) правлячі;
- 3) праві;
- 4) опозиційні;
- 5) консервативні?

3. Які правові явища характеризують наступні ознаки: "носять державно-правовий характер; охороняються державною владою або суспільством від порушень; їх учасниками є конкретні суб'єкти права; виникають, змінюються та припиняють дію на підставі юридичних фактів":

- 1) правові інститути;
- 2) правові відносини;
- 3) правова культура;
- 4) правові факти;
- 5) галузі права.

4. Яка із відповідей не відноситься до елементів політичної системи суспільства:

- 1) політична свідомість;
- 2) політичний процес;
- 3) політична культура;
- 4) економічні відносини;
- 5) політична влада;
- 6) релігійні норми?

5. Продовжіть визначення: „*Правозастосовчий акт - це...*”

6. Тлумачення-з'ясування правових норм: поняття, види, значення.

7. Висвітліть і проаналізуйте основні права дитини, засоби їх забезпечення та захисту:

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): Ст. 69 п. 3 ЗУ «Про вищу освіту» - “Невиконання вищим навчальним закладом головних завдань діяльності, вимог стандартів вищої освіти є підставою для позбавлення його ліцензій”.

Завдання 15

1. В кого із суб'єктів правовідносин правоздатність і дієздатність виникають і припиняються одночасно:

- 1) соціальних спільнот;
- 2) фізичних осіб;

- 3) юридичних осіб;
 - 4) громадян держави;
 - 5) іноземців?
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані елементи механізму держави:
- 1) державні підприємства;
 - 2) державні органи;
 - 3) державні гарантії;
 - 4) державні установи;
 - 5) державний бюджет;
 - 6) державні символи?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види систематизації нормативно-правових актів:
- 1) консолідація;
 - 2) реалізація;
 - 3) зібрання;
 - 4) інкорпорація;
 - 5) застосування;
 - 6) інтерпретація?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види тлумачення правових норм:
- 1) тлумачення-узагальнення;
 - 2) тлумачення-усвідомлення;
 - 3) тлумачення-констатування;
 - 4) тлумачення-роз'яснення;
 - 5) тлумачення-розповсюдження;
 - 6) тлумачення-обґрунтування?
5. Продовжіть визначення: „Застосування правових норм - це...”
6. Дайте характеристику держави як центру політичної системи суспільства.
7. Охарактеризуйте право як загально-соціальне явище.
8. Розв'яжіть задачу:
Опишіть процедуру реєстрації громадського об'єднання та вкажіть, які для цього необхідні документи.

Завдання 16

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані різновиди культурних прав людини:
- 1) на участь в управлінні суспільством;
 - 2) на гідність;
 - 3) на авторство;

- 4) на освіту;
 - 5) на здобуття професії;
 - 6) на громадянство?
2. Під якими номерами правильно вказані економічні причини виникнення держави:
- 1) ліквідація племінного та общинного колективізму;
 - 2) зростання продуктивності праці і поява надлишкової продукції;
 - 3) виникнення класів з протилежними інтересами;
 - 4) заміна єдиної свідомості свідомістю з почуттям вини;
 - 5) необхідність управління суспільством більш цивілізованим способом;
 - 6) концентрація засобів праці та товару в окремій сім'ї?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані ознаки правової держави:
- 1) наявність території;
 - 2) єдине громадянство;
 - 3) розподіл влади на три гілки;
 - 4) наявність державних символів;
 - 5) взаємовідповідальність особи і держави;
 - 6) наявність населення?
4. У відповідях під якими номерами неправильно вказані елементи, що входять до системи органів держави:
- 1) Президент України;
 - 2) Верховна Рада України;
 - 3) загальноосвітня школа;
 - 4) контрольно-наглядові органи;
 - 5) районний відділ реєстрації актів цивільного стану;
 - 6) директор підприємства?
5. Продовжіть визначення: „*Реалізація правових норм - це...*”
6. Дайте поняття форми (джерела) права та їх видів.
7. Проаналізуйте співвідношення понять "громадянське суспільство" та "держава соціальної демократії".
8. Розв'яжіть задачу:
- Опишіть процедуру реєстрації політичної партії, та вкажіть, які для цього необхідні документи.

Завдання 17

1. Оберіть правильне визначення: „Типологія - це...”
 - 1) наукова теорія;
 - 2) науковий метод;

- 3) наукова концепція;
 - 4) теоретична дисципліна;
 - 5) галузь теорії держави і права.
2. Назвіть ознаки характерні для громадянського суспільства:
- 1) населення пов'язане з державою громадянством;
 - 2) людина і її права визнаються найвищою соціальною цінністю;
 - 3) населення може чинити фізичний опір неправомірним діям державних службовців;
 - 4) наявність плюралізму у всіх сферах життя;
 - 5) для громадян передбачені лише права, а обов'язки існують лише для держави;
 - 6) громадяни можуть не виконувати закони, якщо вони не повністю влаштовують їх.
3. Який державний орган в Україні приймає постанови:
- 1) Президент;
 - 2) Кабінет Міністрів;
 - 3) Міністр охорони здоров'я;
 - 4) Верховна Рада;
 - 5) начальник обласного управління МВС;
 - 6) директор інституту?
4. Назвіть елементи форми держави:
- 1) державний режим;
 - 2) форма державного правління;
 - 3) форма політичного устрою;
 - 4) форма державної влади;
 - 5) форма держави.
5. Продовжіть визначення: „*Систематизація законодавства - це...*”
6. Правова система та її види.
7. Схематично визначте види офіційного тлумачення норм права.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте момент набрання чинності Закону України. Закон опубліковано 1.02.2005 в журналі "Право України", 10.02.2005 у газеті "Голос України", 16.02.2005 в газеті "Урядовий кур'єр".

Завдання 18

1. Під якими номерами правильно вказані загально-логічні методи теорії держав права:
- 1) порівняння;
 - 2) статистичний;
 - 3) узагальнення;
 - 4) сходження;
 - 5) конкретизація;

- б) опису змісту чинного законодавства?
2. Під якими номерами правильно вказані політичні причини виникнення держави:
- 1) перехід від споживчого господарства до виробничого;
 - 2) виникнення патріархальної сім'ї;
 - 3) потреба у сильній владі з відокремленим апаратом;
 - 4) необхідність управління суспільством більш цивілізовано;
 - 5) виникнення класів з протилежними інтересами;
 - 6) майнова нерівність?
3. Назвіть види республіки:
- 1) монархічна республіка;
 - 2) президентська республіка;
 - 3) урядова республіка;
 - 4) судова республіка;
 - 5) парламентська республіка.
4. Під якими номерами правильно вказані функції теорії держави і права:
- 1) навчальна;
 - 2) інтерпретаційна;
 - 3) комунікативна;
 - 4) базова;
 - 5) логічна;
 - 6) миротворча.
5. Продовжіть визначення: „*Гіпотеза - це...*”
6. Чинність нормативно-правових актів у часі.
7. Опишіть порядок прийняття законів в Україні.
8. Розв'яжіть задачу:
Чи є суб'єктами права: а) сім'я; б) новонароджена дитина; в) трудовий колектив; г) банк?

Завдання 19

1. Назвіть ознаки унітарної держави:
- 1) до її складу можуть входити утворення, що мають свій суверенітет;
 - 2) у ній може існувати подвійне громадянство;
 - 3) це союз держав, що створений для досягнення певних цілей;
 - 4) має єдину систему державних органів;
 - 5) тримається на державному примусі з боку метрополії;
 - 6) у ній існує єдине громадянство.
2. Завершіть визначення: "Форма держави - це..."
- 1) місце географічного розташування держави;

- 2) сукупність загальних ознак, що характеризують державу;
 - 3) спосіб організації вищих державних органів;
 - 4) це спосіб (порядок) організації й характер здійснення державної влади.
3. Виберіть із наведених спеціально-наукові методи теорії держави і права:
- 1) нормативно-догматичний метод;
 - 2) метод синтезу;
 - 3) історичний метод;
 - 4) метод узагальнення;
 - 5) метод метафізики;
 - 6) техніко-юридичний аналіз.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані інститути права в залежності від відносин, що вони регулюють:
- 1) державні;
 - 2) функціональні;
 - 3) матеріальні;
 - 4) предметні;
 - 5) процесуальні?
5. Продовжіть визначення: „*Суверенітет - це...*”
6. Розкрийте поняття та ознаки правової держави.
7. Обґрунтуйте відповідь на питання: Чи існують у наші часи де-небудь бездержавні суспільства або такі суспільства, які не входять до складу якоїсь держави?
8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Якщо страхова сума за окремим об'єктом страхування перевищує 10 відсотків суми сплаченого статутного фонду і сформованих вільних резервів та страхових резервів, страховик зобов'язаний укласти договір перестраховування" (ст.30 ЗУ "Про страхування").

Завдання 20

1. Вкажіть держави, які відносяться до сім'ї англо-американської правової системи:
- 1) Україна;
 - 2) Швеція;
 - 3) Пакистан;
 - 4) Австралія;
 - 5) США;
 - 6) Кувейт.

2. Вкажіть держави, які розрізняють за відношенням до релігії:
 - 1) постіндустріальні;
 - 2) європейсько-азіатські;
 - 3) світські;
 - 4) демократичні;
 - 5) теократичні;
 - 6) східні.
3. За формою державного правління Україна є...
 - 1) республікою;
 - 2) федерацією;
 - 3) демократичною державою;
 - 4) незалежною державою;
 - 5) монархією.
4. У відповідях під якими номерами вказані види правового регулювання за суспільними відносинами на які воно поширюється:
 - 1) централізоване;
 - 2) загальнодозвільне;
 - 3) індивідуальне;
 - 4) спеціально дозвільне;
 - 5) нецентралізоване;
 - 6) загальне.
5. Згадайте визначення: „*Інститут права - це...*”
6. Розкрийте шляхи формування правової свідомості та правової культури. Форми правового виховання.
7. Схематично подати структуру державної влади в Україні.
8. Розв'яжіть задачу:
 Визначте момент набрання чинності Закону України, якщо в ньому вказано, що він вступає в дію 7.02.2005 р. Закон опубліковано 1. 02. 2005 в журналі "Галицькі контракти", 3.02.2005 р. в газеті "Урядовий кур'єр", 13.02.2005 р. в газеті "Голос України".

Завдання 21

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані види об'єднань громадян за кількістю членів:
 - 1) громадські рухи;
 - 2) централізовані;
 - 3) елітарні;
 - 4) з вільним членством;
 - 5) масові;
 - 6) наукові?
2. Виберіть ознаки характерні для правової держави:

- 1) незалежність судової влади від інших гілок влади;
 - 2) найвище становище в суспільному житті займають правоохоронні органи;
 - 3) декларативність конституції;
 - 4) взаємовідповідальність особи і держави;
 - 5) вся повнота влади зосереджена в руках однієї людини або олігархічної верхівки;
 - 6) закони виражають волю тих, хто знаходиться при владі.
3. Виберіть із наведених ознаки рабовласницької держави:
- 1) найтиповішою формою державного устрою була імперія;
 - 2) найтиповішою формою державного устрою була **ранньофеодальна монархія**;
 - 3) найтиповішою формою державного устрою була республіка;
 - 4) законодавче закріплена соціальна нерівність;
 - 5) це держава трудівників-власників;
 - 6) перехідний тип держави від буржуазної до соціальної демократії.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види гарантій законності за найближчою метою:
- 1) президентські;
 - 2) парламентські;
 - 3) нормативно-документальні;
 - 4) штрафні;
 - 5) превентивні;
 - 6) суспільно-громадські?
5. Продовжіть визначення: „*Право - це...*”
6. Юридичні факти: поняття, значення, класифікація.
7. Охарактеризуйте основні причини зміни типів держави.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання - караються штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців". (ч.І ст.385 ККУ)

Завдання 22

1. Назвіть форми державного режиму:
 - 1) авторитарний;
 - 2) федеративний;
 - 3) республіканський;
 - 4) парламентський;
 - 5) демократичний;
 - 6) монархічний.
2. По відношенню до інших юридичних наук теорія держави і права є:
 - 1) повчальною;
 - 2) загальною;
 - 3) основною;
 - 4) традиційною;
 - 5) методологічною;
 - 6) конституційною.
3. На основі якого закону здійснюється діяльність політичних партій:
 - 1) "Про політичну систему суспільства";
 - 2) "Про об'єднання громадян";
 - 3) "Про політичні партії в Україні";
 - 4) "Про недержавні організації";
 - 5) "Про третій сектор";
 - 6) "Про вибори Верховної Ради України"?
4. Виберіть із наведених ознаки буржуазної держави:
 - 1) формами такої держави були конституційна монархія, парламентарна та президентська республіки;
 - 2) формами держави були ранньофеодальна монархія, представницька монархія;
 - 3) це організація політичної влади більшості населення, яка забезпечує необхідний консенсус усіх його частин та перехід до утворення умов, потрібних для повного і безперешкодного здійснення основних прав людини і прав нації (народу) та прогресу суспільства на засадах соціальної демократії;
 - 4) у цей період вчені, мислителі інтенсивно розробляли важливі демократичні інститути та положення державно-правової науки. Зокрема, теорію розподілу влади, було проголошено суверенітет, право на опір насильству, розроблено основні закони на демократичних засадах, створені Конституції держав, виникають партії та профспілки;
 - 5) право — жорстоке, відверто класове, неузгоджене, значний вплив у якому мали релігійно-правові норми;
 - 6) це держава трудівників-власників.

5. Назвіть основні ознаки правової держави.
6. Якість правового регулювання (цінність, економічність, ефективність).
7. Проаналізуйте спільність і відмінність понять "право" і "мораль".
8. Розв'яжіть задачу:
Чи може громадянин України, якому виповнилось 20 років балотуватись до Верховної Ради України? Обґрунтуйте.

Завдання 23

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані види прав людини за значенням для носія:
 - 1) неосновні;
 - 2) колективні;
 - 3) індивідуальні;
 - 4) основні;
 - 5) активні;
 - 6) пасивні?
2. Оберіть продовження визначення "Примус - це спосіб здійснення функцій держави..."
 - 1) шляхом пропаганди досвіду та надання різних пільг чи нагород;
 - 2) шляхом оголошення амністій для засуджених;
 - 3) шляхом позбавлення громадян відпустки;
 - 4) шляхом застосування до суб'єктів, які скоїли правопорушення, заходів покарання, перевиховання та спонукання до діяльності, спрямованої на усунення шкоди;
 - 5) шляхом правового виховання населення, проведенням різних профілактичних заходів.
3. Класичними формами виникнення держави є:
 - 1) американська;
 - 2) германська;
 - 3) французька;
 - 4) романська;
 - 5) мусульманська.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види об'єднань громадян за соціальною значимістю для існування і розвитку суспільства:
 - 1) консервативні;
 - 2) міждержавні;
 - 3) спортивні;
 - 4) прогресивні;

- 5) нелегальні;
- 6) масові?

5. Продовжіть визначення: „Система права - це...”

6. **Поняття** й загальні вимоги правильного застосування правових норм.

7. Дайте характеристику державам з перехідною економікою.

8. Розв'яжіть задачу:

Кандидат в Президенти України є громадянином України і останні 7 років проживав на території України. Чи правомірно його зареєстрували?

Завдання 24

1. За якою теорією держава виникла як результат "волевиявлення народу":

- 1) теологічною;
- 2) договірною;
- 3) насильства;
- 4) органічна;
- 5) патріархальною?

2. У відповідях під якими номерами правильно вказані елементи політичної системи суспільства у вузькому розумінні:

- 1) політична влада;
- 2) політичні норми;
- 3) громадські організації та політичні партії;
- 4) політична свідомість;
- 5) державні органи;
- 6) політична культура?

3. Вкажіть елементи структури механізму держави:

- 1) апарат держави;
- 2) громадські організації;
- 3) політичні партії;
- 4) державні установи;
- 5) приватні підприємства;
- 6) директори заводів.

4. У відповідях під якими номерами правильно вказані інтерпретаційно-правові акти:

- 1) закон України;
- 2) постанова ВРУ;
- 3) ухвала суду;
- 4) статут підприємства;
- 5) постанова слідчого;

- б) рішення установчих зборів?
5. Продовжіть визначення: „*Механізм правового регулювання - це...*”
 6. Поняття, соціальна сутність, властивості та призначення права.
 7. Охарактеризуйте Конституцію України, її основні риси і місце в системі права.
 8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Якщо суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням" (ч.1 ст. 75 ККУ).

Завдання 25

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані елементи політичної системи суспільства у широкому розумінні:
 - 1) державні підприємства;
 - 2) трудові колективи;
 - 3) Національний банк;
 - 4) політична свідомість;
 - 5) політичні відносини;
 - 6) звичаї?
2. Під якими номерами правильно вказані соціальні причини виникнення держав
 - 1) внутрішня і родова нерівність, виникнення приватної власності;
 - 2) розподіл свідомості на права і обов'язки;
 - 3) необхідність вирішення спорів, що виникають у результаті індивідуалізації суспільства;
 - 4) ліквідація племінного та общинного колективізму;
 - 5) необхідність захисту приватної власності;
 - 6) неможливість існування соціуму в умовах нової родоплемінної організації?
3. Яка із теорій була домінуючою в період середньовіччя:
 - 1) психологічна;
 - 2) договірна;
 - 3) теорія насильства;

- 4) теологічна;
 - 5) патріархальна?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані форми викладу форм права в статтях нормативно-правових актів в залежності від повноти викладу:
- 1) регулятивна;
 - 2) абстрактна;
 - 3) бланкетна;
 - 4) проста;
 - 5) пряма;
 - 6) штрафна?
5. Продовжіть визначення: „*Правова культура - це...*”
6. Розкрийте форми та методи взаємодії державних органів України.
7. Співвідношення внутрішньодержавного й міжнародного права.
8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини". (ч.І ст. 1269 ЦКУ)

Завдання 26

1. Класифікація держав за методами здійснення державної влади ?
- 1) індустріальні;
 - 2) тоталітарні;
 - 3) атеїстичні;
 - 4) західні;
 - 5) монархічні;
 - 6) демократичні.
2. Виберіть із наведених ознаки феодальної держави:
- 1) характерними ознаками такої держави є закріплення соціальної нерівності, відносин сюзеренітету-васалітету;
 - 2) це держава трудівників-власників;
 - 3) виникає в Європі в 5-6 ст. н. е. на основі рабовласницької держави, що потерпіла крах;
 - 4) перехідний тип держави від буржуазної до соціальної демократії;
 - 5) основною формою цієї держави в період становлення і розвитку виступала буржуазно-демократична республіка;

- б) такої організації економічного життя суспільства ще не існувало в історії людства.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані функції політичної системи суспільства:
- 1) забезпечення громадян соціальними благами;
 - 2) розвиток приватного бізнесу в Україні;
 - 3) проведення модернізації виробничого обладнання;
 - 4) визначення цілей і завдань суспільства;
 - 5) інтеграція всіх елементів суспільства навколо соціально-політичних цінностей;
 - 6) підвищення рівня освіти населення?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані шляхи легалізації громадської організації:
- 1) державна реєстрація;
 - 2) для легалізації достатньо спільної волі членів організації;
 - 3) усне повідомлення про утворення організації;
 - 4) повідомлення легалізуючим органом в пресі;
 - 5) громадські організації не підлягають легалізації;
 - 6) реєстрація в органах МВС?
5. Продовжіть визначення: „*Правосвідомість - це...*”
6. Поняття та структура апарату держави.
7. Дайте юридичну характеристику поняттям "правоздатність", "дієздатність", "деліктоздатність".
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте, які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Боржник не має права на відшкодування збитків, завданих простроченням кредитора, якщо кредитор доведе, що прострочення не є наслідком його вини або осіб, на яких за законом чи дорученням кредитора було покладено прийняття виконання". (ч.3 ст. 613 ЦКУ)

Завдання 27

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані види органів держави за змістом їх діяльності:
- 1) судові органи;
 - 2) постійні;
 - 3) центральні;
 - 4) глава держави;
 - 5) виборні;
 - 6) первинні?

2. Визначте фактори, що спричинили виникнення держави:
- 1) економічні;
 - 2) військові;
 - 3) сімейні;
 - 4) політичні;
 - 5) кліматичні;
 - 6) температурні.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правового статусу особи:
- 1) спеціальний;
 - 2) політичний;
 - 3) соціальний;
 - 4) галузевий;
 - 5) загальнодозвільний;
 - 6) міжнародний?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види прав людини за характером їх здійснення:
- 1) основні;
 - 2) колективні;
 - 3) пасивні;
 - 4) індивідуальні;
 - 5) активні;
 - 6) неосновні?
5. Продовжіть визначення: „*Функції держави - це...*”
6. Поняття і види правопорушень.
7. Поясніть принцип прямої дії норм Конституції України.
8. Розв'яжіть задачу:
Чи матиме зворотню дію така норма: "з 1 .02.03 за крадіжку покарання становитиме не 3, а 5 років позбавлення волі"?

Завдання 28

1. Виберіть із наведених ознаки держави соціальної демократії:
- 1) це перехідний тип держави, який існує в період переходу від буржуазного типу;
 - 2) такої організації економічного життя суспільства ще не існувало в історії людства. проте сучасні тенденції соціального розвитку дозволяють прогнозувати утворення такого суспільства;
 - 3) це держава, де громадяни мають необмежене коло прав, а обов'язки притаманні лише державі;

- 4) це організація політичної влади трудівників-власників (які становлять більшість суспільства), що реально забезпечує максимальне здійснення і захист основних прав людини;
 - 5) формами такої держави були конституційна монархія, парламентарна та президентська республіки;
 - 6) виникає у результаті революцій 17-18 ст. внаслідок впровадження капіталістичного способу виробництва.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані різновиди економічних прав людини:
- 1) на формування представницьких органів влади;
 - 2) на ім'я;
 - 3) на власність;
 - 4) на належний рівень матеріального забезпечення;
 - 5) на оплату праці;
 - 6) на громадянство?
3. У якому розділі Конституції України закріплені права і свободи громадян України:
- 1) у I;
 - 2) у II;
 - 3) у III;
 - 4) у IV;
 - 5) у V;
 - 6) у VII.
4. Виберіть із наведених внутрішні функції Української держави в економічній сфері:
- 1) соціальна (соціальний захист особи, охорона і відновлення здоров'я, соціальне забезпечення);
 - 2) культурно-виховна (організація освіти, виховання, підтримка і розвиток науки, культури);
 - 3) господарсько-стимулююча (створення умов для розвитку виробництва, захист різних форм власності);
 - 4) господарсько-організаційна (програмування і організація виробництва на державних підприємствах, розпорядження об'єктами державної власності, забезпечення права громадян на підприємницьку діяльність);
 - 5) національно-забезпечувальна функція (забезпечення умов для збереження і розвитку національної самобутності корінної та всіх інших націй);
 - 6) охоронна функція (охорона і захист державно-конституційного ладу, громадського миру, законності та правопорядку, прав і свобод громадян).

5. Дайте визначення: „*Функції права - це...*”
6. Дайте характеристику рабовласницькій державі.
7. Проаналізуйте співвідношення політичної та державної влади в Україні.
8. Розв'яжіть задачу:
Громадянин України знаходиться на території Польщі. Законодавство якої країни на нього поширюється? Обґрунтуйте.

Завдання 29

1. Виберіть із наведених внутрішні функції Української держави в гуманітарній сфері:
 - 1) господарсько-стимулююча (створення умов для розвитку виробництва, захист різних форм власності);
 - 2) господарсько-організаційна (програмування і організація виробництва на державній власності, підприємствах, розпорядження об'єктами державної власності, забезпечення права громадян на підприємницьку діяльність);
 - 3) національно-забезпечувальна функція (забезпечення умов для збереження і розвитку національної самобутності корінної та всіх інших націй);
 - 4) культурно-виховна (організація освіти, виховання, підтримка і розвиток науки, культури);
 - 5) екологічна (забезпечення екологічної безпеки особи, захист навколишнього природного середовища);
 - 6) охоронна функція (охорона і захист державно-конституційного ладу, громадського миру, законності та правопорядку, прав і свобод громадян.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані ознаки держави як центру політичної системи суспільства:
 - 1) розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову;
 - 2) наявність території;
 - 3) визначає основні напрямки розвитку суспільства;
 - 4) наявність єдиного громадянства;
 - 5) здійснення правотворчості;
 - 6) визначальне значення судової влади у діяльності держави?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види актів застосування права за характером правового впливу:
 - 1) право констатуючі;
 - 2) правовстановлюючі;
 - 3) регулятивні;
 - 4) акти державних органів;

- 5) охоронні;
 - 6) основні?
4. Назвіть офіційні джерела обнародування законів України:
- 1) журнал "Підприємництво, господарство і право";
 - 2) газета "Голос України";
 - 3) газета "Урядовий кур'єр";
 - 4) газета "Юридичний вісник України";
 - 5) газета "Місто";
 - 6) журнал "Право України".
5. Продовжіть визначення: „*Безпосередня демократія - це...*”.
6. Правопорушення (поняття, види), шляхи і способи їх послаблення та усунення.
7. Обгрунтуйте значення правосвідомості для побудови правової держави.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте момент набрання чинності Закону України, якщо у ньому передбачено, що він набуває чинності з моменту опублікування. Закон було опубліковано в газеті "День" 8.02.2005 р., в газеті "Голос України" 13.02.2005р., та у газеті "Урядовий кур'єр" 10.02.2005р.

Завдання 30

1. Виберіть із наведених спеціально-прикладні юридичні науки:
- 1) історія політичної і правової думки в Україні;
 - 2) адміністративне право;
 - 3) судова медицина;
 - 4) екологічне право;
 - 5) кримінологія;
 - 6) історія держави і права зарубіжних країн.
2. Оберіть правильне визначення поняття "методи теорії держави і права":
- 1) основні і загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування теорії держави і права;
 - 2) провідні засади, ідеї, що характеризують зміст правознавства;
 - 3) система мотивів, ціннісних орієнтацій, правових установок, які виступають специфічним регулятором поведінки людей;
 - 4) сукупність прийомів і способів вивчення сутності теорії держави і права.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види політичних партій залежно від ставлення до приватновласницьких суспільно-економічних відносин:
- 1) комуністичні;

- 2) демократичні;
- 3) центристські;
- 4) прогресивні;
- 5) праві;
- 6) консервативні?

4. Яке поняття розкриває таке визначення: "...- це здатність суб'єкта своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки":

- 1) правоздатність;
- 2) деліктоздатність;
- 3) дієздатність;
- 4) правовий договір;
- 5) суб'єктоздатність.

5. Продовжіть визначення: „*Правова система - це...*”.

6. Поняття та види державних органів.

7. Охарактеризуйте основні теорії права.

8. Розв'яжіть задачу:

Чи матиме зворотну силу така норма: "...відповідальність за спекуляцію скасовується". Обґрунтуйте.

Завдання 31

1. У державі, на відміну від первісного суспільства:

- 1) влада виражає і захищає інтереси всіх членів суспільства;
- 2) носії влади не відокремлюються за соціальним статусом, професією від інших членів суспільства;
- 3) функції влади розподіляються між певними органами;
- 4) влада поширюється на всіх людей, що перебувають на даній території;
- 5) населення не оподатковується;
- 6) влада поширюється на всіх, незалежно від території, на якій вони перебувають.

2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види казуального тлумачення правових норм:

- 1) судове;
- 2) автентичне;
- 3) делеговане;
- 4) історичне;
- 5) спеціально-юридичне;
- 6) адміністративне?

3. Назвіть види підзаконних нормативно-правових актів:

- 1) конституція;
 - 2) декрет Кабінету Міністрів;
 - 3) рішення парламентської фракції;
 - 4) наказ керівника підприємства;
 - 5) лист;
 - 6) указ президента.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані різновиди політичних прав людини:
- 1) на художню творчість;
 - 2) на освіту;
 - 3) на свободу віросповідання;
 - 4) на громадянство;
 - 5) на участь у державному управлінні суспільством;
 - 6) на життя?
5. Продовжіть визначення: „Система законодавства - це...”.
6. Прогалини у праві. Аналогія закону і аналогія права.
7. Вкажіть принципи та риси апарату держав соціально-демократичної орієнтації
8. Розв'яжіть задачу:
Український пасажирський пароплав знаходиться в територіальних водах Туреччини. Законодавство якої країни діє на його борту?

Завдання 32

1. Назвіть види правотворчості:
 - 1) правотворчість громадських організацій;
 - 2) правотворчість державних органів;
 - 3) правотворчість Міністерства внутрішніх справ;
 - 4) правотворчість релігійних установ;
 - 5) правотворчість окремих громадян.
2. Під якими номерами правильно вказані різновиди груп методів пізнання державно-правових явищ:
 - 1) галузеві і міжгалузеві;
 - 2) загальнонаукові;
 - 3) основні;
 - 4) спеціально-юридичні;
 - 5) неосновні;
 - 6) загальні?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правомірної поведінки за суб'єктивною стороною:
 - 1) економічна;
 - 2) принципова;

- 3) маргінальна;
 - 4) схвалювальна;
 - 5) необхідна;
 - 6) письмова?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види інкорпорації за обсягом:
- 1) суб'єктна;
 - 2) офіційна;
 - 3) галузева;
 - 4) предметна;
 - 5) спеціальна;
 - 6) хронологічна?
5. Продовжіть визначення: „Судовий прецедент - це...”
6. Охарактеризуйте договірну теорію виникнення держави.
7. Проаналізуйте засоби подолання прогалин у законодавстві при застосуванні правових норм.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте, які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка". (Ст.40 Сімейного кодексу України).

Завдання 33

1. Виберіть із наведених обмежені монархії:
 - 1) абсолютна монархія;
 - 2) виборна монархія;
 - 3) дуалістична монархія;
 - 4) стримувана монархія;
 - 5) деспотична монархія;
 - 6) парламентська монархія.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види системи законодавств
 - 1) міжгалузева;
 - 2) галузева;
 - 3) ієрархічна;
 - 4) романо-германська;
 - 5) англо-американська;
 - 6) традиційна?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види об'єднань громадян за соціальною сферою діяльності:

- 1) місцеві;
 - 2) консервативні;
 - 3) нелегальні;
 - 4) спортивні;
 - 5) політичні;
 - 6) прогресивні?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правовідносин за функціональним призначенням:

- 1) абсолютні;
- 2) внутрішні;
- 3) прості;
- 4) активні;
- 5) регулятивні;
- 6) охоронні?

5. Продовжіть визначення: „*Правовий звичай - це...*”

6. Поняття правового регулювання. Сфери та межі правового регулювання.

7. Дайте поняття предмету, методу та функцій теорії держави і права.

8. Розв'яжіть задачу:

Які норми регулюють: а) техніку безпеки на підприємстві; б) порядок праці викладача у навчальному закладі; в) проведення змагань; г) святкування релігійного свята; д) проведення весілля.

Завдання 34

1. Представниками якої теорії виникнення держави є Л. Петражицький і Д. Фрезер:

- 1) теорії еліт;
- 2) патріархальної;
- 3) соціально-економічної теорії;
- 4) теорії "держави загального благоденства";
- 5) психологічної теорії.

2. Продовжіть визначення: "Форма державного правління—це...".

- 1) сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється державна влада;
- 2) спосіб поділу держави на певні складові частини;
- 3) спосіб організації вищих державних органів, їх структура, взаємодія;
- 4) поняття, яке відображає стан законності і правопорядку в певній державі;
- 5) категорія, котра показує територіальний устрій держави.

3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види органів держави за масштабом діяльності:

- 1) виконавчі;
- 2) первинні;
- 3) локальні;
- 4) колегіальні
- 5) місцеві;
- 6) постійні.

4. Під якими номерами правильно вказані загальнонаукові методи:

- 1) аналізу;
- 2) історичний;
- 3) конкретизації;
- 4) логічний;
- 5) аналогії;
- 6) тлумачення змісту чинного законодавства.

5. Продовжіть визначення: „*Нормативно-правовий договір - це...*”

6. Поняття та види державного режиму.

7. Охарактеризуйте конформістський тип правової поведінки.

8. Розв'яжіть задачу:

Чи поширюється законодавство України на іноземця, що перебуває на її території?

Завдання 35

1. Які з перелічених тез характеризують основну суть теологічної теорії виникнення держави:

- 1) держава походить від сім'ї;
- 2) людям характерна потреба до покори;
- 3) виникнення держави є результатом природного економічного розвитку первісного суспільства;
- 4) держава походить від Бога;
- 5) державна влада еволюціонує від влади батька до влади вождя;
- 6) всяке посягання на державу приречене на поразку.

2. При здійсненні функцій сучасної держави використовуються методи:

- 1) стимулювання, переконання, насильства;
- 2) заохочення, насильства, переконання;
- 3) примусу, переконання, заохочення;
- 4) мобілізація, примусу, схвалення;
- 5) примусу, активізації, стимулювання.

3. Під яким номером правильно вказані види державного правління:

- 1) унітарна держава;

- 2) змішана монархія;
 - 3) дуалістична республіка;
 - 4) президентська монархія;
 - 5) парламентсько-президентська республіка.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правомірної поведінки за об'єктивною стороною:
- 1) маргінальна;
 - 2) конформістська;
 - 3) діяння;
 - 4) необхідна;
 - 5) схвалювальна;
 - 6) бездіяльність.
5. Перелічіть методи дослідження державно-правових явищ.
6. Поняття і види суб'єктів правовідносин,
7. Вкажіть напрями вдосконалення механізмів захисту прав і свобод людини.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте момент набрання чинності Закону України, якщо він прийнятий 1.03.2005 р., опублікований в газеті "Факти" 12.03.2005 р. та у газеті "Урядовий кур'єр" 15.03.2005 р.

Завдання 36

1. Якому терміну відповідає дефініція "... - це забезпечена державою й закріплена в юридичних нормах можливість певної поведінки, що спрямована на здійснення певних прав ":
- 1) правовий режим;
 - 2) правовий статус людини;
 - 3) право як загально соціальне явище;
 - 4) об'єктивне право;
 - 5) суб'єктивне право.
2. Виберіть із наведених різновиди форм державного режиму:
- 1) дуалістична монархія;
 - 2) конфедеративна держава;
 - 3) демократична держава;
 - 4) унітарна держава;
 - 5) парламентсько-президентська республіка;
 - 6) тоталітарна держава.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види гарантій законності:
- 1) правопорядок;
 - 2) законодавство;

- 3) правова культура;
 - 4) правотворчість;
 - 5) механізм держави;
 - 6) діяльність правоохоронних органів.
4. Принцип плюралізму у теорії держави і права означає:
- 1) точне врахування всіх умов, в яких знаходиться об'єкт пізнання;
 - 2) багатоаспектність наукового пізнання;
 - 3) розгляд державно-правових явищ у розвитку, історичному взаємозв'язку;
 - 4) істинне відображення державно-правової дійсності в науковому пізнанні, відтворення її такою, якою вона є реально.
5. Продовжіть визначення: „*Правова норма - це...*”
6. Розкрийте поняття і причини плюралізму праворозуміння.
7. Охарактеризуйте функції сучасної держави.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза диспозиція, санкція). Назвіть їх виду належність (прості, складні): "До Червоної книги України в першу чергу заносяться реліктові та ендемічні види, види, що знаходяться на межі ареалу, види, що мають особливу наукову цінність, а також види, поширення яких швидко зменшується внаслідок господарської діяльності людини" (ч.2 ст. 14 ЗУ "Про Червону книгу України").

Завдання 37

1. Якій із наведених **дефініцій** належить наступне визначення: "... - це встановлений законодавством і забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника;
- 1) правова поведінка;
 - 2) правомірна поведінка;
 - 3) юридична відповідальність;
 - 4) правопорушення.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види диспозицій правових норм за складом:
- 1) визначена;
 - 2) не визначена;
 - 3) відносно визначена;
 - 4) проста;
 - 5) заохочувальна;
 - 6) складна?
3. Виберіть із наведених різновиди форм державного режиму:

- 1) дуалістична монархія;
 - 2) конфедеративна держава;
 - 3) демократична держава;
 - 4) унітарна держава;
 - 5) парламентсько-президентська республіка;
 - 6) тоталітарна держава.
4. При здійсненні функцій сучасної держави використовуються методи:
- 1) стимулювання, переконання, насильства;
 - 2) заохочення, насильства, переконання;
 - 3) примусу, переконання, заохочення;
 - 4) мобілізація, примусу, схвалення;
 - 5) примусу, активізації, стимулювання.
5. Продовжіть визначення: „*Орган держави - це...*”
6. Охарактеризуйте методи теорії держави і права.
7. Сучасні правові системи та їх характеристика.
8. Розв'яжіть задачу:
- Проаналізуйте склад політичної системи сучасної України і визначіть, які із елементів належать до механізму політичної влади, а які - до механізму політичного опонування.

Завдання 38

1. Виберіть із вказаних характерні ознаки договірної теорії виникнення держави:
- 1) в основі лежить виникнення класів та протиріч між ними;
 - 2) держава є силою, яку утворюють завойовники для утримання в покорі завойованих;
 - 3) люди передали частину своїх прав державі та отримали обов'язок підкорятися;
 - 4) об'єднання в державу відбулося в наслідок добровільного договору між людьми;
 - 5) держава - це витвір самої природи;
 - 6) основне завдання держави застосування легітимного примусу.
2. За способом прийняття конституції бувають:
- 1) змішані;
 - 2) народні;
 - 3) жорсткі;
 - 4) писані;
 - 5) гнучкі.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані органи, що можуть обмежити правоздатність особи:

- 1) трудовий колектив;
 - 2) директор підприємства;
 - 3) суд;
 - 4) міська рада;
 - 5) обласне УМВС;
 - 6) ДП?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані елементи складу правопорушення:
- 1) мотив;
 - 2) об'єктивна сторона;
 - 3) намір;
 - 4) суб'єкт;
 - 5) мета;
 - 6) причинний зв'язок між діянням і суспільно-небезпечними чи шкідливим» наслідками?
5. Продовжіть визначення: „*Форма державного правління - це...* „
6. Тлумачення правових норм: поняття, види, роль у застосуванні і реалізації такі норм.
7. Охарактеризуйте сучасні теорії виникнення держави.
8. Розв'яжіть задачу:
Верховна Рада України прийняла зміни до Конституції України більшістю голосів ("за"-132, "проти"-70). Чи правомірне таке рішення? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 39

1. Виберіть із наведених види необмежених монархій:
 - 1) парламентська монархія;
 - 2) виборна монархія;
 - 3) дуалістична монархія;
 - 4) абсолютна монархія;
 - 5) деспотична монархія;
 - 6) конституційна монархія.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види прав людини:
 - 1) економічні;
 - 2) спортивні;
 - 3) сімейні;
 - 4) політичні;
 - 5) авторські;
 - 6) національні?
3. Назвіть обов'язкові ознаки держави:

- 1) наявність території;
 - 2) наявність глави держави;
 - 3) наявність приватної власності;
 - 4) наявність Верховного Суду - вищої судової інстанції;
 - 5) наявність населення, пов'язаного з державою громадянством або підданством;
 - 6) закріплення в Конституції основних прав і обов'язків громадян.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види санкцій правових норм:
- 1) відновлювальна;
 - 2) проста;
 - 3) відносно визначена;
 - 4) складна;
 - 5) відсилочна;
 - 6) заохочувальна?
5. Продовжіть визначення: „*Форма державного устрою - це...*”
6. Поняття гарантій законності, їх види та значення.
7. Зобразіть схематично систему юридичних наук.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "У реєстрації політичної партії може бути відмовлено, якщо документи, подані для реєстрації" політичної парти, не відповідають Конституції, цьому та іншим законам України" (ст. 11 ЗУ "Про політичні партії в Україні").

Завдання 40

1. Продовжіть визначення "Форма державного устрою - це..."
 - 1) сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється державна влада;
 - 2) спосіб поділу держави на певні складові частини та розподіл влади між ними;
 - 3) спосіб організації вищих державних органів, їх структура, взаємодія;
 - 4) система державних органів, які мають владні повноваження.
2. Виберіть із наведених форми правління держави:
 - 1) монархія;
 - 2) унітарна держава;
 - 3) конфедерація;
 - 4) республіка;

- 5) демократична держава;
- 6) фашистська держава.

3. Виберіть із наведених зовнішні функції Української держави в політичній сфері:

- 1) охоронна функція (охорона і захист державно-конституційного громадського миру, законності та правопорядку, прав і свобод громадян;
- 2) науково-організаторська (організація та стимулювання наукових досліджень;
- 3) організація, підтримка і розвиток міждержавних договірних відносин на основі загально визнаних принципів міжнародного права;
- 4) участь у створенні світової економічної системи на основі міжнародного розподілу та інтеграції виробництва і праці;
- 5) оборона країни від зовнішнього нападу, анексії;
- 6) участь у міжнародному культурному співробітництві.

4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правовідносин за кількістю суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах:

- 1) триваючі;
- 2) короткочасні;
- 3) прості;
- 4) конституційні;
- 5) абсолютні;
- 6) складні?

5. Продовжіть визначення: „*Політичний режим - це...*”

6. Ознаки держави, що відрізняють її від інших організацій в неоднорідному, зокрема класовому суспільстві.

7. Розкрийте поняття взаємозв'язку теорії держави і права з іншими юридичними науками.

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте яку дію у часі (пряма, зворотна, переживаюча) встановлюють такі приписи:

"Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності

Цивільним кодексом України, положення цього Кодексу

застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності".

Завдання 41

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані види тлумачення-з'ясування:

- 1) офіційне;
 - 2) логічне;
 - 3) розширене;
 - 4) казуальне;
 - 5) спеціально-юридичне;
 - 6) адміністративне?
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види об'єднань громадян за соціально-правовим статусом:
- 1) консервативні;
 - 2) спортивні;
 - 3) легальні;
 - 4) загальнодержавні;
 - 5) долегаліні;
 - 6) екологічні?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види джерел права:
- 1) політичний звичай;
 - 2) договір оренди;
 - 3) правовий звичай;
 - 4) письмовий документ державного органу;
 - 5) судовий прецедент;
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види політичних систем за характером взаємовідносин із зовнішнім середовищем:
- 1) тоталітарна;
 - 2) закрита;
 - 3) демократична;
 - 4) традиційна;
 - 5) відкрита;
 - 6) авторитарна.
5. Продовжіть визначення: „*Правова аксіома - це...*”
6. Тлумачення-з'ясування правових норм: поняття, види.
7. Шляхи побудови в Україні правової держави.
8. Розв'яжіть задачу:
Рішенням трудового колективу громадянина П. позбавили права голосувати на чергових виборах до Верховної Ради України через аморальну поведінку. Обґрунтуйте правомірність цього рішення?

Завдання 42

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані теорії права:
- 1) теологічна;

- 2) космічна;
 - 3) історична;
 - 4) позитивістська;
 - 5) соціологічна;
 - 6) еліт.
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правомірної поведінки за ставленням до неї держави:
- 1) політична;
 - 2) врегульована законодавством;
 - 3) можлива;
 - 4) допустима;
 - 5) усна;
 - 6) схвалювальна?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правовідносин з ступенем визначеності:
- 1) прості;
 - 2) складні;
 - 3) врегульовані законом;
 - 4) абсолютні;
 - 5) договірні;
 - 6) відносні.
4. Продовжіть визначення *"Форма державного режиму - це..."*
- 1) сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється державна влада;
 - 2) спосіб поділу держави на певні складові частини;
 - 3) спосіб формування законодавчих органів, а також частота прийняття нормативно-правових актів;
 - 4) спосіб організації вищих державних органів, їх структура, взаємодія.
5. Продовжіть визначення: *„Юридична відповідальність - це..."*
6. Правотворчість: поняття, види та принципи.
7. Форми взаємодії держави з громадськими організаціями.
8. Розв'яжіть задачу:
- Дружина звернулась до директора заводу, на якому працює її чоловік, з проханням його заробітну плату видавати особисто їй, мотивуючи це тим, що чоловік її пропиває, ставлячи цим сім'ю у скрутне становище. Чи може директор задовольнити таке прохання?

Завдання 43

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані політичні інститути:

- 1) академічна група;
 - 2) вокально-інструментальний ансамбль;
 - 3) громадська організація;
 - 4) футбольна команда;
 - 5) громадський рух;
 - 6) адміністрація магазину.
2. Виберіть із наведених ознаки монархії:
- 1) володіння владою за спадком чи за правом крові;
 - 2) монарх володіє владою на протязі визначеного терміну;
 - 3) монарх призначається Прем'єром держави;
 - 4) монарх підпорядковується президенту держави;
 - 5) влада монарха безстрокова.
3. Назвіть країни романо-германської правової системи:
- 1) Японія;
 - 2) Індія;
 - 3) Люксембург;
 - 4) Австралія;
 - 5) Афганістан;
 - 6) Данія.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види актів застосування права за характером юридичних приписів:
- 1) правовстановлюючі;
 - 2) основні;
 - 3) акти недержавних органів;
 - 4) окремий документ;
 - 5) правоприпиняючі;
 - 6) охоронні?
5. Продовжіть визначення: „Громадська організація - це...”
6. Поняття правопорядку, його співвідношення з суспільним порядком і законністю.
7. Проаналізуйте співвідношення понять "система права" та "правова система.
8. Розв'яжіть задачу:
- Норма якого правового акту буде застосовуватися при виникненні колізії: а) закону; б) Конституції України; в) указу Президента; г) постанови КМУ? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 44

1. Виберіть із наведених галузеві і міжгалузеві базові юридичні науки:
 - 1) історія держави і права України;
 - 2) житлове право;

- 3) правова психологія;
 - 4) цивільне право;
 - 5) криміналістика;
 - 6) філософія права.
2. Із поданих термінів вкажіть назви теорій виникнення держави:
- 1) марксистська;
 - 2) легістська;
 - 3) соціологічна;
 - 4) сучасна;
 - 5) психологічна;
 - 6) деспотична.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види органів держави за змістом діяльності:
- 1) судові органи;
 - 2) постійні;
 - 3) центральні;
 - 4) глава держави;
 - 5) виборні;
 - 6) первинні?
4. Президентська республіка, це форма правління, де...
- 1) глава держави - президент не може впливати на склад і політику уряду;
 - 2) глава держави - президент особисто пропонує склад уряду, який підлягає обов'язковому затвердженню парламентом;
 - 3) глава держави - президент одноособове або з наступним схваленням парламенту формує уряд, яким сам керує.
5. Продовжіть визначення: „*Правознавство-це...*”
6. Ознаки держави, що відрізняють її від влади первісного суспільства.
7. Визначте критерії класифікації правових норм, приведіть приклади їх різновидів.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте момент набрання чинності Указу Президента України від 10 січня 2005 року (у якому не зазначено момент введення в дію), якщо указ опублікований 21 січня 2005 року у газеті "Голос України", а 26 січня 2005 року отриманий головами обласних державних адміністрацій.

Завдання 45

1. Вказати види юридичних фактів за юридичними наслідками:
- 1) триваючі;

- 2) події;
 - 3) неправомірні;
 - 4) прості;
 - 5) правозмінюючі.
2. Коли була прийнята Конституція України:
- 1) 16 липня 1990 року;
 - 2) 28 червня 1991 року;
 - 3) 1 грудня 1991 року;
 - 4) 28 червня 1996 року;
 - 5) 24 серпня 1991 року?
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види тлумачення правових норм з точки зору обсягу їхнього змісту:
- 1) історичне;
 - 2) нормативне;
 - 3) мовне;
 - 4) розширене;
 - 5) обмежувальне;
 - 6) судове.?
4. Виберіть із наведених форми правління держави:
- 1) монархія;
 - 2) унітарна держава;
 - 3) конфедерація;
 - 4) республіка;
 - 5) демократична держава;
 - 6) фашистська держава.
5. Продовжіть визначення: „Злочин - це...”
6. Поняття правомірної поведінки та її види.
7. Прихильником якої із теорій виникнення держави ви є? Обґрунтуйте **відповідь**.
8. Розв'яжіть задачу:
- Президент України призначив 6 суддів Конституційного Суду України, 6 суддів Кабінет Міністрів України і 6 суддів - з'їзд суддів України. Чи правомірно це?

Завдання 46

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані види органів держави за місцем у системі державного апарату:
- 1) контрольно-наглядові;
 - 2) одноособові;
 - 3) первинні;
 - 4) вторинні;

- 5) центральні;
 - 6) виборні?
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані різновиди фізичних прав людини:
- 1) на громадянство;
 - 2) на освіту;
 - 3) на безпечне природне середовище;
 - 4) на виховання;
 - 5) на ім'я;
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види кодифікації за формою вираження:
- 1) основи законодавства;
 - 2) положення;
 - 3) галузева;
 - 4) спеціальна;
 - 5) предметна;
 - 6) міжгалузева?
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правовідносин за методом правового регулювання:
- 1) адміністративні;
 - 2) регулятивні;
 - 3) відносні;
 - 4) управлінські;
 - 5) договірні;
 - 6) абсолютні?
5. Продовжіть визначення: „Кодифікація - це...”
6. Нормативно-правовий акт як основна форма об'єктивного юридичного права.
7. Зобразіть ієрархію нормативно-правових актів за юридичною силою.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у етапі закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Військовослужбовці Служби безпеки України при виконанні покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом" (ст. 28 ЗУ "Про Службу безпеки України).

Завдання 47

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані елементи апарату держави:
- 1) державні підприємства;

- 2) міністерство фінансів;
 - 3) загальноосвітня школа;
 - 4) обласна лікарня;
 - 5) Президент;
 - 6) директор інституту?
2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види актів застосування права за суб'єктами видання:
- 1) правозмінюючі;
 - 2) резолюція на матеріалах справи;
 - 3) акти недержавних органів;
 - 4) охоронні;
 - 5) регулятивні;
 - 6) акти державних органів.
3. Вкажіть ознаки патріархальної теорії виникнення держави:
- 1) в основі створення держави лежить Божа воля;
 - 2) держава походить від сім'ї;
 - 3) держава схожа на людський організм;
 - 4) державою завжди править пануюча еліта;
 - 5) держава була рекомендована космічними цивілізаціями;
 - 6) абсолютна влада монарха є продовженням влади батька.
4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види законів із **значенням** місцем у системі законодавства:
- 1) закони України;
 - 2) звичайні закони;
 - 3) підзаконні нормативно-правові акти;
 - 4) органічні закони;
 - 5) закони СРСР;
 - 6) закони, що втратили чинність?
5. Продовжіть визначення: „*Консолідація - це...*”
6. Поняття нормативно-правового акту і його відмінність від актів застосування права.
7. Проаналізуйте роль і значення діяльності громадських організацій в громадянському суспільстві.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Працівники міліції мають право застосовувати заходи фізичного впливу, в тому числі рукопашного бою, для припинення правопорушень, подолання протидії вимогам міліції, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених обов'язків" (ст. 13 ЗУ "Про міліцію").

Завдання 48

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані елементи, що не відносяться до структури правовідносин:

- 1) зміст правовідносин;
- 2) суб'єкти;
- 3) юридичні факти;
- 4) об'єктивна сторона;
- 5) об'єкти;
- 6) суб'єктивна сторона?

2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види інтерпретаційних актів:

- 1) закон;
- 2) положення;
- 3) статут;
- 4) постанова;
- 5) роз'яснення;
- 6) підзаконний акт?

3. У відповідях під якими номерами правильно вказані форми викладу норм у правовому акті за рівнем узагальнення:

- 1) абстрактна;
- 2) бланкетна;
- 3) казуїстична;
- 4) відсилочна;
- 5) абсолютно-визначена;
- 6) не визначена?

4. Продовжіть визначення: „Предмет теорії держави і права - це:”

- 1) сукупність прийомів і способів вивчення сутності теорії держави і права;
- 2) основні і загальні закономірності виникнення розвитку і функціонування теорії держави і права;
- 3) основні напрямки правового впливу на соціальні явища;
- 4) суспільні відносини між суб'єктами у різних сферах життя.

5. Продовжіть визначення: „*Інкорпорація - це...*”

6. Державні органи, організації, суспільні утворення як суб'єкти правових відносин. Поняття юридичної особи.

7. Розкрийте значення теорії держави і права у підготовці висококваліфікованого юриста.

8. Розв'яжіть задачу:

Громадянин України, проживши 10 років у США, набув громадянства США. Юридичні наслідки матиме це для нього за українським законодавством?

Завдання 49

1. Назвіть форми державного устрою:
 - 1) унітарна держава;
 - 2) тоталітарна держава;
 - 3) монархія;
 - 4) республіка;
 - 5) імперія;
 - 6) парламентська республіка.
2. Суть якого виду інкорпорації полягає у підготовці і виданні правотворчими органами або уповноваженими за їх рішенням організаціями, збірників чинних нормативно-правових актів:
 - 1) суб'єктної інкорпорації;
 - 2) спеціальної інкорпорації;
 - 3) офіційної інкорпорації;
 - 4) генеральної інкорпорації;
 - 5) предметної інкорпорація.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані різновиди особистих прав людини:
 - 1) на життя;
 - 2) на честь;
 - 3) на оплату праці;
 - 4) на авторство;
 - 5) на свободу віросповідання;
 - 6) на наукову творчість?
4. В основі поділу норм права за галузями права лежать:
 - 1) об'єкти і суб'єкти правовідносин;
 - 2) інститути права;
 - 3) підгалузі права;
 - 4) предмет і методи теорії держави і права;
 - 5) предмет і метод правового регулювання
5. Продовжіть визначення: „*Апарат держави-це...*”
6. Функції та цілі юридичної відповідальності в державах соціально-демократичної орієнтації.
7. Право і примус: співвідношення.
8. Розв'яжіть задачу:
Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність

(прості, складні): "Фізична особа, яка неспроможна задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані із здійсненням нею підприємницької діяльності, може бути визнана банкрутом у порядку, встановленому законом" (ст. 53 ЦК України).

Завдання 50

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані види безпосередньої демократії:

- 1) через народного депутата;
- 2) через всенародно обраного Президента;
- 3) шляхом референдуму;
- 4) шляхом участі у виборах;
- 5) шляхом депутатського звернення до Конституційного Суду;
- 6) шляхом призначення Прем'єр-міністра Президентом?

2. Виберіть із наведених зовнішні функції Української держави у гуманітарній сфері:

- 1) участь у міжнародному забезпеченні та захисті прав людини;
- 2) участь у створенні світової економічної системи;
- 3) участь у розв'язанні господарських та наукових проблем (енергетичної, дослідження і освоєння космосу тощо);
- 4) організація, підтримка і розвиток міждержавних договірних відносин на основі загальноновизнаних принципів міжнародного права;
- 5) участь у боротьбі з порушеннями міжнародного правопорядку (в тому числі з використанням військових засобів);
- 6) участь у міжнародному культурному співробітництві.

3. Назвіть ознаки конфедерації:

- 1) союзна держава, частини якої мають ознаки державності і наділені суверенітетом;
- 2) велика держава, яка об'єднує інші держави шляхом завоювання;
- 3) має єдине громадянство;
- 4) союз держав, створених для виконання певних завдань у політичній, економічній, військовій сферах;
- 5) існує громадянство конфедерації та окремих її суб'єктів;
- 6) тимчасовий союз держав.

4. У відповідях під якими номерами правильно вказані норми, що є компонентами політичної системи:

- 1) технічні норми;
- 2) релігійні норми;
- 3) правила етикету;

- 4) норми громадських організацій, трудових колективів, кооперативів, регламентують їх внутрішнє життя;
 - 5) ритуали;
 - 6) традиції політичного життя?
5. Продовжіть визначення: „*Правовідносини - це...*”
 6. Охарактеризуйте види гіпотез, диспозицій, санкцій правових норм.
 7. Визначити організаційну структуру виконавчої влади в Україні.
 8. Розв'яжіть задачу:
Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого, — карається виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років" (ст. 138 ККУ).

Завдання 51

1. У відповідях під якими номерами правильно вказані стадії правотворчого процесу:
 - 1) підготовка проекту нормативно-правового акту;
 - 2) формування конкретних правових відносин;
 - 3) зовнішнє оформлення нормативного акту;
 - 4) прийняття нормативного акту;
 - 5) обговорення нормативного акту на круглих столах;
 - 6) консультація з спеціалістами?
2. Відмінність законів від інших нормативно-правових актів проявляються в тому що:
 - 1) ніхто крім народу чи органу вищої законодавчої влади не може приймати закон;
 - 2) закони, на відміну від інших нормативних актів, містять юридичні норми;
 - 3) лише закони мають державно-владний характер;
 - 4) закони мають найвищу юридичну силу;
 - 5) закони регулюють всі суспільні відносини.
3. Держава соціальної демократії існувала:
 - 1) в 4-3 тис. дон. е.;
 - 2) в 5-6 ст. н.е.;
 - 3) в 17-18 ст.;
 - 4) існує в сучасний період;
 - 5) не існувала ніколи, є державою майбутнього.

4. Для громадянського суспільства характерна:
- 1) наявність громадян;
 - 2) визнання людини, її прав і свобод найвищою суспільною цінністю;
 - 3) суворо регламентована і контрольована діяльність громадських органів та політичних партій;
 - 4) не контрольованість влади населенням;
 - 5) надійна і ефективна система соціального захисту кожної людини.
5. Продовжіть визначення: *"Індивідуально-правовий акт - це..."*
6. Розкрийте суть загальнолюдських принципів права.
7. Проаналізуйте співвідношення системи права і системи законодавства.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця" (ст. 17 ККУ).

Завдання 52

1. Що із переліченого не відноситься до ознак права:
- 1) нормативність;
 - 2) суверенність;
 - 3) загальнообов'язковість;
 - 4) системність;
 - 5) моральність;
 - 6) формальна визначеність.
2. До вимог правильного застосування правових норм належить:
- 1) доцільність;
 - 2) обґрунтованість;
 - 3) персоніфікація;
 - 4) законність;
 - 5) визначеність;
 - 6) упорядкованість.
3. Ефективність правового регулювання забезпечується такими факторами:
- 1) високим рівнем правової культури громадян;
 - 2) силою громадської думки;
 - 3) рівнем досконалості законодавства;

- 4) тісним зв'язком з мораллю;
 - 5) відповідністю норм права рівню соціально-економічного розвитку суспільства, конкретно-історичним умовам, реальним потребам суспільств;
 - 6) перевагою судової та адміністративної правотворчості.
4. За рівнем розвитку суспільства держави бувають:
- 1) світські;
 - 2) індустріальні;
 - 3) тоталітарні;
 - 4) соціально-демократичні;
 - 5) до індустріальні;
 - 6) цивілізовані.
5. Продовжіть визначення: „*Принципи права - це...*”
6. Розкрийте суть теорії природного права.
7. Проаналізуйте співвідношення державної влади та політичної влади.
8. Розв'яжіть задачу:
- Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза диспозиція, санкція). Назвіть їх виду належність (прості, складні): " Психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності" (ст. ККУ).

Завдання 53

1. Принципами правотворчості є:
- 1) гласність;
 - 2) санкціонованість;
 - 3) процедурність;
 - 4) науковість;
 - 5) соціальність;
 - 6) регулятивність.
2. Сучасне праворозуміння сутності права та його утворення базується на:
- 1) концепції єдності та відмінності права та закону;
 - 2) принципі розподілу влади;
 - 3) розвитку капіталістичного способу виробництва;
 - 4) принципі абсолютної регламентованості життєдіяльності суспільства і кожного громадянина;
 - 5) теорії правової держави і громадянського суспільства;
 - 6) формалізації політичних процедур та інститутів.
3. До функцій теорій держави і права належать:
- 1) евристична;

- 2) прогностична;
 - 3) онтологічна;
 - 4) економічна;
 - 5) ідеологічна;
 - 6) всі відповіді вірні.
4. До ознак конфедерації не відносяться:
- 1) суб'єкти зберігають свої суверенні права;
 - 2) існує єдина система органів державної влади;
 - 3) це, як правило тимчасовий союз;
 - 4) існування громадянства як усієї конфедерації, так і кожного з її суб'єктів;
 - 5) відсутність спільної системи законодавства і спільної Конституції.
5. Продовжіть визначення: „*Правова держава-це...*”
6. Розкрийте суть правової ідеології та правової психології.
7. Проаналізуйте співвідношення права і справедливості.
8. Розв'яжіть задачу: Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх виду належність (прості, складні): "Роботодавець зобов'язаний сприяти створенню належних умов для діяльності профспілкових організацій, що діють на підприємстві, в установі або організації, (ст. 42 ЗУ "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності).

Завдання 54

1. Підзаконні акти за юридичною силою поділяються на:
- 1) загальні;
 - 2) локальні;
 - 3) відомчі;
 - 4) органічні;
 - 5) звичайні;
 - 6) місцеві.
2. Державні владні повноваження реалізуються, проявляються у:
- 1) виданні нормативно-правових актів;
 - 2) обмеженні прав людини;
 - 3) монопольному контролю над всіма сферами життя суспільства;
 - 4) здійсненні нагляду за точним і неухильним виконанням вимог нормативно-правових актів;
 - 5) зведенні до мінімуму опозиції;
 - 6) негайному придушенні будь-яких відхилень від встановлених правил.
3. Форма державного устрою показує:

- 1) як побудовані вищі державні органи;
 - 2) з яких частин складається внутрішня структура держави і розподіл влади між ними;
 - 3) якими способами здійснюється державна влада;
 - 4) як підпорядковані адміністративно-територіальні частини держави одна одній.
4. Афінівська форма виникнення держави полягає в тому, що:
- 1) виникнення держави прискорилося боротьбою плебеїв і патрициїв;
 - 2) виникнення держави прискорилося завоюванням територій;
 - 3) виникненню держави сприяла передача досвіду управління від одних народів іншим;
 - 4) держава виникла як результат класових антагонізмів;
 - 5) суспільство розділилося на вищі і нижчі раси.
5. Продовжіть визначення: „*Корпоративні норми - це...*”
6. Розкрийте значення громадських об'єднань в політичній системі суспільства.
7. Проаналізуйте взаємозв'язок держави і права.
8. Розв'яжіть задачу:

Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Не може бути опікуном, піклувальником дитини особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, особа, позбавлена батьківських прав, а також особа, інтереси якої суперечать інтересам дитини" (ч. 3 ст. 244 Сімейного кодексу України).

Завдання 55

1. **Основні** галузі права поділяються на:

- 1) профілюючі;
- 2) однорідні;
- 3) ієрархічні;
- 4) процесуальні;
- 5) спеціальні;
- 6) суб'єктивні.

2. Представницька демократія - це:

- 1) безпосереднє волевиявлення народу;
- 2) реалізація волі народу через обраних ними представників в органи влади;
- 3) опитування громадян щодо найважливіших питань життя суспільства;

- 4) звіти депутатів та виконавчих органів перед народом.
3. Які з вказаних ознак не є ознаками монархії:
 - 1) вища влада передається, як правило, за спадком;
 - 2) безстроковість влади;
 - 3) єдине громадянство;
 - 4) не підпорядкованість влади будь-яким іншим суб'єктам;
 - 5) демократизм;
 - 6) колегіальність влади?
4. Правовий статус особи формується на основі таких принципів:
 - 1) гарантованість прав і обов'язків;
 - 2) професіоналізм;
 - 3) єдність і рівність прав і свобод;
 - 4) науковість;
 - 5) доцільність;
 - 6) повнота прав і свобод.
5. Продовжіть визначення: *"Галузь права - це..."*
6. Розкрийте суть концепції позитивізму в праві.
7. Проаналізуйте взаємозв'язок правової держави і громадянського суспільства,
8. Розв'яжіть задачу:

Визначте які структурні елементи юридичної норми наведені у статті закону (гіпотеза диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік - батьком дитини" (ст. 133 Сімейного кодексу України).

Завдання 56

1. Предмет теорії держави і права:
 - 1) держава і право;
 - 2) історичні фактори, що спричинили розвиток держави і права;
 - 3) ознаки держави і права;
 - 4) об'єктивні властивості держави і права, основні та загальні закономірності;
 - 5) виникнення, розвитку та функціонування державно-правових інститутів.
2. До функцій теорій держави і права не належать:
 - 1) політична;
 - 2) прогностична;
 - 3) онтологічна;
 - 4) економічна;
 - 5) національна.

3. Зазначте обов'язкові ознаки держави:

- 1) наявність глави держави;
- 2) суверенітет;
- 3) наявність приватної власності;
- 4) наявність населення, пов'язаного з державою громадянством або підданством;
- 5) закріплення в Конституції основних прав і обов'язків громадян.

4. У відповідях під якими номерами правильно вказані види правомірної поведінки за ставленням до неї держави:

- 1) політична;
- 2) заохочувальна;
- 3) врегульована законодавством;
- 4) можлива;
- 5) схвалювальна?

5. Продовжіть визначення: „Система права-це...”

6. Теоретична характеристика правопорушення, причини правопорушення та шляхи їх подолання.

7. Мусульманська система права (загальнотеоретична характеристика).

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте момент набрання чинності Закону України, у якому зазначено, що вводиться в дію з 7.06.2008. Закон опубліковано 8.06.2008 р. в журналі "Право України". 10.06.2008р. в газеті "Урядовий кур'єр".

Завдання 57

1. Під якими номерами правильно вказані політичні причини виникнення держави:

- 1) перехід від споживчого господарства до виробничого;
- 2) необхідність управління суспільством більш цивілізовано;
- 3) виникнення патріархальної сім'ї;
- 4) виникнення класів з протилежними інтересами;
- 5) потреба у сильній владі з відокремленим апаратом.

2. Якому терміну належить ця дефініція: "... - це будь-яке протиправне, суспільно небезпечне, шкідливе, каране, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, що завдає шкоду суспільству, державі, людям і тягне юридичну відповідальність" -

- 1) злочин;
- 2) проступок;
- 3) правопорушення;
- 4) аморальна поведінка;

- 5) вчинок.
3. Знайдіть помилку: "За характером юридичних наслідків акти застосування класифікують на ...":
- 1) правоприпиняючі;
 - 2) правоохоронні;
 - 3) правозмінюючі;
 - 4) правовстановлюючі;
 - 5) право констатуючі.
4. Знайдіть помилку. Особливості законів щодо інших нормативно-правових актів проявляються в тому що:
- 1) ніхто крім народу чи органу вищої законодавчої влади не може приймати закон;
 - 2) лише закони мають державно-владний характер;
 - 3) закони мають найвищу юридичну силу;
 - 4) закони приймаються на основі законів і з метою їх виконання;
 - 5) закони регулюють найважливіші відносини.
5. Продовжіть визначення: "*Акт застосування права - це...*"
6. Міжнародний договір як джерело права.
7. Сутність, функції, принципи, форми та інститути демократії.
8. Розв'яжіть задачу:
- На сесії ВРУ депутати простою більшістю голосів (230) прийняли закон про приєднання України до військово-політичного блоку. Чи правомірні такі дії? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 58

1. Визначте які з вказаних причин виникнення держави є вірними:
 - 1) психологічні;
 - 2) технологічні;
 - 3) національні;
 - 4) культурні.
2. Чи є правопорушенням наступні діяння:
 - 1) невиконання студентом домашніх завдань;
 - 2) прогул викладачем лекції;
 - 3) паління в недозволених місцях;
 - 4) запізнення студента на семінар.
3. Письмовий правозастосовчий акт не містить в собі:
 - 1) констатуючу частину;
 - 2) вступну частину;
 - 3) висновки;
 - 4) резолютивну частину;
 - 5) мотивувальну.

4. Вкажіть на ознаки, які відрізняють норми моралі від норм права:
- 1) регулюють лише найважливіші суспільні відносини;
 - 2) виконуються у випадку авторитетності норм для суб'єкта;
 - 3) не мають письмового вираження;
 - 4) встановлюються та санкціонуються державою;
 - 5) охороняються державою;
 - 6) містяться у нормативно-правових актах.
5. Продовжіть визначення: "Консолідація - це..."
6. Співвідношення держави і особи (загальнотеоретична характеристика).
7. Основні завдання, функції теорії держави і права та значення цього курсу для підготовки юристів.
8. Розв'яжіть задачу:
- Чи є правопорушенням: а) незадовільна відповідь на іспиті, б) невідвідувань семінарських занять без поважної причини, в) невідвідування студентами бібліотеки при написанні рефератів?

Завдання 59

1. Оберіть правильно названі ознаки, які відрізняють державу від інших організацій в суспільно-неоднорідному, зокрема класовому суспільстві:
- 1) правовою основою діяльності є статут;
 - 2) держава може встановити загальнообов'язкові для всього населення правила поведінки - юридичні норми;
 - 3) основою суспільства є рід, тобто спільність людей на підставі дійсної чи передбачуваної спорідненості, спільності праці чи майна, а держава об'єднує всіх;
 - 4) тільки державна влада характеризується суверенітетом.
2. Залежно від співвідношення тексту норми та її дійсного змісту застосовуються тлумачення норм права з точки зору їхнього змісту:
- 1) адекватне тлумачення;
 - 2) аутентичне тлумачення;
 - 3) обмежувальне тлумачення;
 - 4) делеговане тлумачення.
3. У відповідях під якими номерами правильно вказані види інтерпретаційних актів:
- 1) постанова;
 - 2) положення;
 - 3) статут;
 - 4) роз'яснення;
 - 5) підзаконний акт.

4. Визначіть елементи норми права:

- 1) преамбула;
- 2) гіпотеза;
- 3) висновок;
- 4) санкція;
- 5) мотивація;
- 6) резолютивна частина.

5. Продовжіть визначення: *"Інтерпретаційно-правовий акт - це..."*

1. Права нації (народу): поняття, види. Юридичні гарантії їхнього забезпечення.

2. Право і закон: загальнотеоретична характеристика.

8. Розв'яжіть задачу:

Опишіть процедуру реєстрації політичної партії, та вкажіть, які для цього необхідні документи.

Завдання 60

1. Держава - це...

- 1) публічно-правова і суверенна організація влади, що забезпечує інтереси осіб, які перебувають при владі;
- 2) апарат примусу;
- 3) організація влади у неоднорідному суспільстві, що здійснює управління загальносуспільними справами на основі права за допомогою спеціального механізму;
- 4) особлива організація політичної влади, що існує в соціально неоднорідному суспільстві.

2. У відповідях під якими номерами правильно вказані види інтерпретаційних актів:

- 1) закон;
- 2) положення;
- 3) статут;
- 4) постанова;
- 5) підзаконний акт?

3. За рівнем узагальнення виділяють такі форми викладу норм права у статтях нормативно-правових актів:

- 1) посилкова і бланкетна;
- 2) пряма, абстрактна, казуїстична;
- 3) пряма і опосередкована;
- 4) посилкова і абстрактна;
- 5) бланкетна і казуїстична.

4. У відповідях під якими номерами правильно вказані теорії права:

- 1) теологічна;
- 2) космічна;
- 3) соціологічна;
- 4) психологічна;
- 5) еліт.

5. Продовжіть визначення: "Злочин - це..."

6. Державно-правові погляди В.В. Винниченка.

7. Норми права (сутність, структура, види) та юридична практика.

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте момент набрання чинності Закону України, якщо в ньому вказано, що він вступає в дію 7.02.2008 р. Закон опубліковано 1. 02. 2008 в журналі "Право України", 3.02.2008 р. в газеті "Урядовий кур'єр", 13.02.2008 р. в газеті "Голос України".

Завдання 61

1. Яким є зміст поняття «юриспруденція». Це:

- 1) юридична наука;
- 2) правознавство,
- 3) правознавство та державознавство;
- 4) професійна діяльність юристів,
- 5) система юридичних наук.

2. Держава визначається як оформлений законами апарат політичної влади... :

- 1) соціологічною концепцією держави;
- 2) концепцією «державо-соціальний арбітр»,
- 3) легістською концепцією;
- 4) деспотичною концепцією.

3. Прецедент, що створює норму права називається:

- 1) креативний,
- 2) встановлюючий;
- 3) інтерпретаційний,
- 4) творчий.

4. До специфічних юридичних актів в Україні, які можуть набувати нормативно-правового значення належать:

- 1) акти прямого волевиявлення населення, що фіксують результати всеукраїнського або місцевих (локальних) референдумів;
- 2) рішення, нормативні ухвали місцевих рад народних депутатів;
- 3) судові рішення у справах позовного провадження;
- 4) нормативні накази, інструкції адміністрації підприємств, установ, організацій.

5. Продовжіть визначення: *"Правозаконність - це..."*

6. Особливості реалізації права у правовідносинах і поза правовими відносинами.

7. Міждержавні об'єднання: поняття, види.

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): ст. 117 Сімейного кодексу України - "Жінка та чоловік, шлюб між якими було розірвано, мають право подати до суду заяву про поновлення їхнього шлюбу за умови, що жоден із них не перебував після цього у повторному шлюбі".

Завдання 62

1. До Європейських органів із захисту прав людини належать:

- 1) Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації;
- 2) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права;
- 3) Європейська соціальна хартія;
- 4) Європейський комітет з соціальних прав.

2. Спосіб тлумачення-з'ясування, заснований на встановленні глибинної семантики тексту у взаємозв'язку з традиціями, здоровим глуздом і менталітетом інтерпретатора – це...:

- 1) герменевтичне тлумачення;
- 2) історичне тлумачення;
- 3) логічне тлумачення;
- 4) телеологічне тлумачення,
- 5) філологічне тлумачення.

3. Система права розподіляється на дві відносно самостійні підсистеми:

- 1) матеріальне і процесуальне право;
- 2) публічне і приватне право;
- 3) державне і суспільне право;
- 4) загальне і спеціальне право.

4. Теорія виникнення держави, що пов'язує походження держави з природною ієрархією, нерівністю (за силою, здібностями тощо) в будь-якій соціальній спільноті, називається:

- 1) спортивна;
- 2) олігархічна;
- 3) теорія еліт;
- 4) управлінська (організаційна);
- 5) дифузна.

5. Продовжіть визначення: *"Правова поведінка - це..."*

6. Формацийний та цивілізаційний підходи до типології держави.

7. Співвідношення понять «джерело права» та «форма права».

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): "Незаконне вилучення посадовими особами паспортів у громадян або прийняття паспортів у заставу - тягне попередження або накладення штрафу у розмірі....." (ст.201 КпАП України)

Завдання 63

1. Правовий союз між державами, за якого одна держава надає зовнішньополітичну і військову допомогу іншій, залежній від неї державі називається:

- 1) конфедерація;
- 2) імперія;
- 3) реальна унія;
- 4) співдружність;
- 5) протекторат.

2. Організація людей, пов'язаних дисципліною і наділених владними повноваженнями для здійснення функцій держави – це:

- 1) уряд,
- 2) парламент;
- 3) владний механізм;
- 4) механізм держави;
- 5) державна установа;
- 6) державний орган.

3. «Незнання закону не звільняє від відповідальності» - це:

- 1) правова аксіома;
- 2) правова презумпція;
- 3) правова фікція;
- 4) правовий постулат.

4. До ненормативних соціальних регуляторів відносяться:

- 1) природний,
- 2) моральний,
- 3) інформаційний,
- 4) стихійний.

5. Продовжіть визначення: *"Громадське об'єднання - це..."*

6. Стадії юридичної відповідальності.

7. Реалізація механізму «стримувань» і «протиवाг» в Україні.

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте момент набрання чинності нормативним наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15 березня 2007р., який опублікований в газеті “Голос України” 21 березня 2007р., в “Офіційному віснику України” від 20 березня 2007р.

Завдання 64

1. Культурні, релігійні, національні, психологічні та геополітичні ознаки як головні критерії типологізації держав виступають –

- 1) у цивілізаційному підході;
- 2) формаційному підході;
- 3) історичному підході;
- 4) глобальному підході.

2. Застосування права, коли є особливості встановлення фактичної основи справи (невідомий правопорушник) або юридичної основи справи (наявна прогалина або колізія в праві), називається:

- 1) віртуозним;
- 2) неформальним;
- 3) нетиповим;
- 4) ненормальним;
- 5) аномальним.

3. Оберіть в якій відповіді правильно названо теорію причин неправомірної поведінки:

- 1) діалектична,
- 2) метафізична,
- 3) герменевтична,
- 4) психологічна.

4. Теорія географічного детермінізму акцентує увагу на:

- 1) політичних умовах у розвитку суспільства,
- 2) природно-кліматичних умовах у розвитку суспільства,
- 3) соціальних умовах у розвитку суспільства,
- 4) детермінальних умовах у розвитку суспільства.

5. Продовжіть визначення: *"Протекторат - це..."*

6. Статична і динамічна тенденції в інтерпретаційній діяльності.

7. Співвідношення поняття «юридична відповідальність» з поняттями «державний примус», «обов'язок», «покарання».

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): ст. 34 Кримінального кодексу України «Рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин»

Завдання 65

1. Громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи називається:

- 1) громадська організація;
- 2) громадська фундація;
- 3) громадська спілка;
- 4) громадська асоціація;
- 5) громадська ліга.

2. Норми, в яких визначаються правила поведінки військовослужбовців при здійсненні воїнських обрядів, урочистих чи траурних церемоній (прийняття присяги, винесення прапора частини, проведення парадів тощо називаються:

- 1) звичаї,
- 2) традиції,
- 3) ритуали;
- 4) церемоніали;
- 5) обряди.

3. Об'єднанню підлягають нормативні акти однакової юридичної сили за систематизації шляхом:

- 1) кодифікації;
- 2) інкорпорації;
- 3) консолідації;
- 4) зводу законів.

4. Держава може виступати суб'єктом таких правовідносин:

- 1) процесуально-правових,
- 2) сімейних,
- 3) договірних,
- 4) зобов'язальних.

5. Продовжіть визначення: *"Стадія юридичної відповідальності - це..."*

6. Поняття та види соціального регулювання.

7. Співвідношення понять права поведінка, правомірна поведінка, законослухняна поведінка.

8. Розв'яжіть задачу:

Визначте, які структурні елементи юридичної норми є наведеними у статті закону (гіпотеза, диспозиція, санкція). Назвіть їх видову належність (прості, складні): ст. 31 ККУ ч.2. «Не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові організатор, підбурювач чи пособник, якщо вони відвернули вчинення злочину або

своєчасно повідомили відповідні органи державної влади про злочин, що готується або вчиняється».

Додаток А

КРЕДО ЖИТТЯ,

**знайдене у церкві Святого Павла у м. Балтиморі,
датоване 1692 роком**

†Ходи спокійно у вирі життєвого галасу, суети та поспішності і пам'ятай, який блаженний мир може бути в тиші. Наскільки можливо без компромісу будь у добрих стосунках з усіма. Говори правду спокійно і зрозуміло. Та слухай інших, навіть нудних і неосвічених, бо вони також мають що сказати. Уникай галасливих і агресивних людей, бо вони бентежать і дратують дух. Якщо ти будеш порівнювати себе з іншими, то станеш пихатим або розчарованим, тому що завжди будуть люди менш інтелектуальні або розумніші за тебе.

Радій своїм досягненням, як і планам. Будь зацікавленим своєю роботою, якою скромною вона б не була. Це справжній скарб у мінливі часи. Будь обережним у ділових справах, тому що світ повний обману. Але нехай це не розчарує тебе, тому що у світі є добросовісність. Тому що багато людей прагнуть високих ідеалів і скрізь життя повне оптимізму. Будь завжди самим собою. Не удавай показухи в любові, а також не будь цинічним у любові, тому що всупереч всій сухості і розчаруванням у житті вона вічна, як світ. Спокійно сприймай нестримний рух років, милостиво віддаючи те, що належало молодості. Виховуй силу власного духу, щоб захистити себе при несподіваному нещасті. Але не втомлюй себе фантазуванням та уявними здобутками. Будь реалістом.

Багато страхів народжується від самотності, яка навіть є втому. Дотримуйся здорової самодисципліни в усьому, але будь добрим і лагідним до себе. Не обтяжуй себе самобичуванням. Бо ти дитина всесвіту не менш, ніж дерева і зірки. Бо ти маєш право бути тут. І зрозуміло це тобі чи ні, але, без сумніву, всесвіт розкривається для тебе. Для цього будь у мирі з Богом, як би ти не уявляв собі Його і якими б не були твої труди, і прагнення в галасливому безладді життя. Зберігай мир із своєю душею. При всякій омані, яка несподівано торкнулась твоєї долі чи в тяжкій роботі, чи в розбитих мріях, пам'ятай — це все ж прекрасний світ! І ти в ньому непохитно прагни бути щасливим. І будеш ним!

З англійської переклала Валентина Прилюдько.
подав Олександр Бугай

Текст цього життєвого кодексу під назвою **КРЕДО ЖИТТЯ** вивішено у Кафедральному соборі Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці, що належить УГКЦ, м. Тернопіль.

ДЕСЯТЬ БОЖИХ ЗАПОВІДЕЙ

1. Я є Господь Бог твій, нехай не буде у тебе інших богів, крім Мене.
2. Не роби собі кумира і всякої подоби з того, що на небі вгорі, або на землі внизу, і що у воді під землею: не поклоняйся їм і не служи їм.
3. Не згадує імені Господа Бога твого даремно.
4. Пам'ятає день суботній, щоб святити його: шість днів працею і виконуй у них всю роботу свою, а день сьомий – субота – для Господа Бога твого.
5. Шануй батька твого і матір твою, і добре тобі буде, і довго житимеш на землі.
6. Не вбивай.
7. Не чини перелюбу.
8. Не кради.
9. Не свідчи неправдиво проти ближнього твого.
10. Не жадай дому ближнього твого, не жадай жони ближнього твого, ані раба його, ані рабині його, ані вола його, ані осла його, ані всякої худоби його, ані всього, що у ближнього твого.

ЗМІСТ

	Стор.
ПЕРЕДМОВА.....	4
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 1	
Загальнотеоретична характеристика правознавства як юридичної науки. Поняття, предмет, функції і структура юридичної науки	8
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 2	
Загальне поняття, предмет, методологія та функції теорії держави і права, їх практична значущість	23
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 3	
Методологія дослідження держави і права.....	33
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 4	
Походження, сутність та основні риси держави	47
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 5	
Загальна характеристика теорій походження держави. Теорія сучасної держави.....	60
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 6	
Тип і функції держави - основні характеристики соціальної сутності держави	71
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 7	
Форми держави	88
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 8	
Механізм та апарат держави.....	110
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 9	
Політична система суспільства та держава.....	130
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 10	
Правова сутність та характерні ознаки правової держави.....	159

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 11	
Держава, право та особа.....	174
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 12	
Поняття, походження права, сучасне праворозуміння	187
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 13	
Соціальна цінність, принципи та функції права	202
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 14	
Норми права в системі нормативного регулювання	210
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 15	
Правоутворення та форми (джерела) права	225
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 16	
Система права та систематизація нормативно-правових актів	242
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 17	
Реалізація права.....	255
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 18	
Тлумачення правових норм.....	264
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 19	
Законність і правопорядок.....	273
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 20	
Правомірна поведінка. Юридична відповідальність	287
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 21	
Правосвідомість і правова культура.....	307
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 22	
Правові відносини.....	317
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ № 23	
Правове регулювання суспільних відносин та його механізм.....	327
Список використаних джерел.....	336

Навчально-методичні матеріали з курсу "Теорія держави і права"	360
ДОДАТОК А	
Кредо життя.....	569
ДОДАТОК Б	
Десять Божих Заповідей	570

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

КРАВЧУК Микола Володимирович

Теорія держави і права (опорні конспекти)

(Навчальний посібник підготовлений при активній участі й допомозі
В. Кравчук)

Здано до складання 2016 року. Підписано до друку 22.12.2016.

Наклад 1000 Замовне.

Оригінал-макет виготовлений у Екномічній думка